

Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 107/1892/1894 Д1

12009001758

COBISS 0

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
«КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ»
СКОПЈЕ

ГОДИНА I.

ЯНУАРИ

КНИГА I. - VI

ЛОЗА

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

PCY 107/1892/1894

Съдържание:

I. Предговор; II. Няколко бележки по повод статията „Битолско, Преспа и Охридско“ от Езерски; III. Турската администрация превод от П. Г-бов; III. Рецензия; IV. Вълк и Мачор лиско басня от Кутр.; V. Труфилото расказ от Mourpassant Превод; VI Устав на Младата Македонска Книжовна Дружина; VII Обявления.

ИЗДАВА

Младата Македонска Книжовна Дружина

1758/09

СОФИЯ

Печатница на Ив. П. Даскалов и С-ие

1892.

„Нищожник е онзи, който има по добър
приятел от отечеството си“.

Софокъл

„Свещено е наистина чувството на отечестволубието, неизбежно е за всеки благороден човек и необходимо за оние, у които се е запазила следа от честолубие и желаят да живеят вечно в устата на поколението, а не да мрът изведнџи, след като подишат за неколку минути като животински тоџа атмосферен въздух, и, заличени от списъкот на живите, да останат за секога излишно бреме на земята.

Но колкото тази истина е светла и от сџчки въобще се исповедва, толкова по малко влияе върху чувството на сџчки ни. Ние, богатите, благодарни да се търкаляме в изобилието на печалбите, мислеџки повече за личното си и материално благо, стремим се само да умножаваме желанията си, търкаляџки се во вечно заблуждение и суета, дето безкрайната фантазия, след като един път ни отвлекла от умереноста обича да ни блуждае в безполезна и фантастични щастия, които в същност никога през животот си не ги намираме, и си оставаме без да вкусим от онова нравствено и постоџано наслаждение. — че сме облагодетелствували ближниот и татковината си. — А в последните си минути, стреснати от съвеста, умираме мощне нажалени, и татковината ни, сладката ни майка родина не облеква за смърта ни траур, нито пък молитвите на останалите ни братџа ни придружават: татковината ни отритва като недостоџни чеда за неџната џубов, като чужденици и изроди с думите: махни се от мене, изроде! И потомството ни осъжда безчувствието и равнодушието ни с обикновените думи: „И жив беше безполезен, и умрел, достоен за осъждане!“

Скърбен слух! Жалостен глас! Татковината да се отказвала от чедата си, братијата от молитвите, а роднинството и целоит словесен свет от пофалата! . . . .“

Цели 54 години са се изминали откако покојниот македонец *Барон Костадин Бели* е отправил от Виена „към своите *еднородци македонци*“ горното възвание, в което е излета сичката му душа, сърце и нерви. Жално, че неговите патриотски съвети, основани на вечни истински начала, до сега не са били чути от оние, за които тој ги е предназначил. Написани на гръцки език, те са могли да ползват само гръците. Но за това никој не смее да обвинија покојниот Барон: нашата татковина тогава е била покрита с дебел мрак, народниот ни език потъпан, в нашите училища и църкви се е чело и пеало по гръцки, — и Костадин Бели си служи с царствујущиот тогава гръцки език.

Да, нашиот съотечественик ни напомнува един нај свещен дълг. И наистина, какво по щастливо, какво по благородно от туј — да служиш и работиш за татковината, за общонародно добро, от които зависи и личното наше щастие?

Вън от татковината, отфърлен от народот, човекот е нај нещастен, па ако ще би да е облечен во злато. Народ, отечество, общество са нешто, човек единица — ништо . . .

Думите на нашиот съотечественик са прекрасно доказателство на това.

Претрупанъ с богатства, които му спечелили и почести и баронска титла в столицата на Австрија, нашиот съотечественик се чувствува недоволен, нешто многу му не достига.

Но над това недоволство тој не извиква както Соломона: „Суета на Суетите“, а вика из далечната чуждина: татковина, народе!

Тыј човек се нуждае от татковината и народот, но и татковината се нуждае от човекот; днес татковината ни се нуждае от нас.

Един само поглед е доста за да се видат въпијущите нужди на нашата родина. Благодарение на последните политически събитиа на нашиот полуостровъ и географическо то положение на Македонија, днес там са се събрали севъзможни външни елементи, които въдушевени отъ своите съсшителни за нашето бъдъще, планове и интереси, свободно и с трескава енергија усилват антагонизмот којто и тыј съществува в стра-

ната. Само един силен отпор от наша страна може да ни запази от хищните посегателства. Но при днешното си положение ние не можем извърши подобно дело; за това нужни ни са сили, а нашите са разнебитени, раздробени. Треба, значи да ги съединим, да ги съберем в една обща, мощна сила, — сила народна, ако искаме да запазим бъдъщото на татковината си.

Това треба да бжде стремлението на секи що годе чувствителен македонец, където и да се намира той. Младата Македонска Книж. Дружина именно тази цел има пред вид. Видно е че тази претенция е много голема. И наистина тя многу надминава силите с които располага за сега дружината. Но в същото време Дружината верва, че тя не ще бжде за дълго време изолирана от родолюбците.

За постиганіе сѣ на тази цел Дружината издава своіата „Лоза“.

Остава на оніе, що се интересуват, да се притекат с моралната си и материална подържка, с което, между друго, ще насърчат и едно книжовно предприіатие.

НЕКОЛКО БЕЛЕЖКИ

По повод на писаното „Битолско, Прѣспа и Охридско
пѣтни бѣлѣжки отъ ***.“

(Сборникъ на Министерството на Народн. Просвѣщение книга IV).
от Езерски.

Миналото на Македонија; нејните блескави периоди, во времето на Филипа и Александра Велики, отпадъкот на това ѝ цветуще положеніе при нѣхните наследници, както и епохата на римското владичество, мошне отрано, възбудило е между учениот свет жив интерес за всестранното ѝ историческо изучаваніе. Но тѣ като от точните географически сведенія за страната напълно зависи достоверното разясненіе на множество въпроси, то, именно, заради това забележаваме, че отдавна още, не местното правителство, което е било и длѣжно, ами учени мъжи, които почувствували таѣа нужда, со неуморно присърце и даже прежалваніе на живота си, захванали да крѣстосват из разните страни на татковината, за да разяснават старото им значеніе, да въскрѣсѣават съвсем исчезнали или отдавна претопени племена и да дирѣат остатѣци на миналото, без обаче, да обрѣцат вниманіе върху плачевното съвременно положеніе на поробеніот народ, които по своѣята многочисленност и полезна деѣателност заслужва преимуществото пред ленивите злоупотребители с' неговѣа труд*).

Кѣм таѣа род пѣтешественици-археолози, които достатѣчно послужили за старата географѣа на Македонија, но обрѣцали се така небрежно и даже презрително кѣм днешниот преобладаѣуѣц славѣански елемент и неговата жива старина, се отнасиат: Paul Lucas, Felix de Beaujour, Pouqueville, Cousinery и William Martin Leake, въ съчиненѣата на които и мошне малко сведенія се намират за славѣанската топографѣа на страната, сравнително техниа обем.

*) Глед. В. Григоровичъ. Очеркъ Путешествѣа по Европейској Турѣиѣ, второе изданіе стр. 173.

От четридесетата година насам начело со францускиот учен естествоиспитател, Ami Boué, се започва и всестранното иследвање вџобше на Европеиска Турција и частно на Македонија¹⁾.

Тој, след четиригодишно обикалание и издирвање по бџлански полуостров, зајавиава пред Западна Европа, че Европеиска Турција сџдържа, освен гърчки елемент, още и други народности — славјанските — които по високите си дарования, достоино ще вземат участие вџ поприцето на европеиската цивилизация²⁾. Нему и на Grisebach-а се длџжи и коренното изменение на дотогавашните фантастически понјатја за географијата на татковината ни.

По сетне от шесдесетата година между другите заслужават особено внимание двете пџтешествја на австријскиот консул, Hahn, - които по препорџката и поддржката на царската академия на науките, повече со научна цел, но не лишен и от политически соображения, предприел „пџтешествие от Белград до Солун“; а след пет години во 65 г. по негова иницијатива пак со препорџката на историкофилологическиот оддел, още и со сџдействието на министра на мореплаванјето, предприел во тоја пџт по мџчно „пџтување по течението на реките Дрин и Вардар“³⁾. Но сичките тија чездестранни пџтешественици, за жалост, колкото и да полагаали усилия, не са успели да ни представат материал, които да отговарја во секое отношение на научните требования; зашто некои от них (Ami Boué), като не се ползували при издирванјата си со абсолютна свобода, били са принудени, вџ много отношения, да се задоволијат само со това, което со очите си видели⁴⁾.

¹⁾ La première partie presque toute nouvelle, est consacrée à la Géographie, à la Géologie, à l'Histoire naturelle et à la Météorologie глед. La Turquie d'Europe préface p. XI.

²⁾ Id. préface p. XIII.

³⁾ От тија интересни трудове на немскиот учен последното ще ни послужи доста при разгледванјето на предметната статија, зашто истите почти местности, само че по обратна посока, ни ги описал и Hahn.

⁴⁾ Виж. Ami Boué. La Turquie d'Europe préface p. XI „On nous reprochera peut-être de n'avoir pas davantage profité de nos voyages pour fixer la géographie de la Turquie sur des bases solides . . . . mais l'exécution nous aparut impossible sans des démarches diplomatiques qui auraient pu entraver même notre voyages. и понататџк.

Втори бидејќи сѐвршено чужди на езика от местното население, (Гризебах) ползували се свободно от трудове на предшествениците си и следвали по установената номенклатура, така што и те поднадали во сѐщите погрешки; „Описание Охриды и ея окрестностей, представлено Миллеромъ, туземцы находили невѣрнымъ“ (глед. у В. Григоровичъ пут. по Европ. Тур. стр. 176); а трети, поради кратковременното им стоение; а още и не запознати хубаво со нравите и обичаите на населението, за което се наели да тракуват, представили са ни во много отношения, прибрзани заключения. Други пак, не до там вещи во различните исторически сѐдбини на страната, при това, ползувајќи се и от материалите на постарите писатели, които поради онова застарело нерасположение към славјанцината вѐобще, са пристрастни, говориат ни за неща, лишени от сека научна достоверност*).

При това положение на чуждестранната чисто научна литература по таја част от татковината ни, както и при сѐвршеното немание на подобни во нашата литература**), се јавијава, за наша утеха, доста обширното описание (от начало до 102 стр. во министер. сборн.), от „даровитий нашъ младъ писателъ“ (думи на проф. Дринов), под гореспоменатото заглавие.

Преди да започнем — разгледваніето во самото сѐдржаніе на въпросната статія,***) ще забележим испърво, че уважаемиа автор ни представил за *битолско*: описание на гр. Битолиа, на неколку от нај блиските села, що се нахождат на јужната част, при полите на Пелистер, а още и на западната част

*) П. Г. Шафарик Славјанскія Древности том I стр. 2.

**) Г. С. Веркович во сѐчиніето си „Топографическо-Этнографическій очеркъ Македоніи“, говори за таја част от Македонна повърхностно, за да не кажем нищо. Во 15—6 редове вмести и полето и планините и реките на целото битолско и преспанско, а охридско сѐвсем зарезал глед. стр. 29—30.

***) Ние крајно сожалијаваме, че авторот, бидејќи добре запознат со немски език не се погрижил да си послужи поне со едно от по важните сочинения на немските пътешественици, което без сѐмнение, во много отношения ще го улеснеше, и, освен че не ще попаднеше во погрешки, ами ще можеше д поправиа предшествениците си, и со това би принесъл по важна услуга на тоја учен клон. Тој се задоволил со извлечени то от Пукевилиа (период. списан. книга XXV—XXVI), со очерк путеш. по Европ. Тур. от В. Григорович и со преведеното во „Св. Климентъ“ книга II „Описание на нѐколко забѐлжителни мѐста отъ Солунъ до Охрида споредъ Англичанката Мејри Уокъръ“.

близо до шосето за Преспанско; като ни задоволил со един сосем кратък спомен за целата северо-юго-источна част, која̀то во същност и съставлява житницата на Бито̀лиа и през неѝа върват от към северо-исток шосето за Прилеп, Кичево и Градско, а на югоисток — за Лерин, Костур, Воден и Солун*).

По обширно описал *Преспа*; а за некои части от Охридско, освен, че менше на кратко говори (Горна и Долна Дебърца, също и за Мокра) ами, при това, още и фантастично, на верно, по чужди показвания**).

Не дотам се оказва сполучлива хорографната част. Наименованиѝта на некои планини, реки и села, които именно требваше да се отличават от оние на чуждестраните пътешественици, о точното им запазване, не е изпълнено от автора. Не знаем как да си објасним основанието на автора да пише *Нерчинска планина*, вместо *Неречка****), стр. 23). Плакнѝска-планина, на место *Плакенска* (стр. 22), там и селото се зове Плаке. На верно, автора това последното име намерил така во картата на охрид и околноста от К. Заров. Сетне зашто нарича р. Драгора, (стр. 1, 19), когато населението и сички почти хорографи и пътешественици ѝа именува̀т *Драгор*? Не съществува влашко село Валовище (стр. 19). ами има Малѝница; селото Христофор (стр. 13) самите селѝани го именува̀т Кърстово: с. Песедеръ, наместо Писодери; с. Кукуречини наместо Кукурочани; с. *Лана или Ляна*, наместо *Лана*, и пр. Но, во замена на таѝа несполука, Хорографната изобщо заслужва

*) Сърбина П. Мано̀лович во пътните си бележки по Македониѝа много по на широко, но тенденциозно, е описал гр. Бито̀лиа. Глед. воен. жур. „Ратник“ от 1890 г. книга XIII том I и II; а на кратко съдържан ето виж. во българск. воен. жур. от 1890 г. виж. VII—VIII.

**) За пръв път Ami Boné се промъкнал през Дебърца и ѝа именува „la vallée de Sateska“ долина на река Сатеска р. 71 т. I. Пет шест години подир него обиколил Дебърца горна и долна поко̀нна В. Григорович и ѝа нарича „край мало еше извѝстний географамъ“ виж стр. 104 5—6 II издан. Путеш по Евр. Тур. а и за Hahn-а Дебърца е малко известна! На̀й добре говори за неѝа Григорович.

***) Ami Boné t. I. p. 73. Le Neretschka Planina . . . καλεῖται Βουλγαρικῶς ἕως ἐνὸς αἰῶνος Νέρετςκα Ἀρχαῖα Γεωγραφῖα τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Μ. Δῆμιτσα. Χορογραφῖα стр. 35. Кап. Бендерев, во „Военная Географѝа и статистика Македонѝи“ ѝа нарича, акто и Hahn-а „стара Неречка планина“ стр. 237 и др. . . .

особено внимание. Тук за пръв път среќаваме назвања на оделни врхове од планинските вериги, нешто коешто не се извршиле чужденците Бора-Кале (стр. 1., 19.) Горбец (стр. 23, 31, 37, 46) Осој-планина (23, 37). Бучино. Краста планина, Голи врхове (20, 22) Мали-Дзвездник (45, 46), Орохската-планина (23, 36, 38, 46), Чамурица и пр. За прв път се објавуваат чрез печата; не ги знае и г. Бендерев. А за некои пак врхове и бърда, коишто не се точно определени од некои пѣтешественици, тук ги намираме напълно определени. Тврде важно е определението на Баба-планина*)

„Јужното продолжение од Пелистер се нарича Баба планина дори до источниот жрљ на котловината“. Основавајќи се и на тоа показание, истражувателот ќе може да тури крај на съмнението, коешто съществува меѓу учените за местоположението на средновековната Баба-гора**)

След тоа, авторот справедливо негодува среќу австриските картографи, за дето погрешно се отбележале клонот на Баба планина, Горбец, со името Ксировуни, коешто не е известно на местното население***).

На страница 49, описувајќи границите на охридската котловина споменува за „Мокренските планини“? Тези планини, коишто г. авторот ги нарича Мокренски****) си имаат свои назвања. Местните жители целата гориста местност од Динскиот полуостров на југ дори до Поградец ги именуват „*Κακελιε*“, а половина час на запад од поградечкиот хълм се издига конусообразниот врх „*Καζιца*“ и при полите ѝ во долинката се распръснати мокранските селца.

Въобще таа блиска местност на Охридско (ὁ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος τριῖμα. Теофилак писмо 65) во секој одношение е

*) Слѣтни сведенја за Баба планина нѣ дава г. Бендерев виж на 237 стр Воен. Географъ и Статист. Македониѣ.

***) За разногласието на учените по тоа въпрос глед. у Димитра во *Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας. Χωρογραφία* стр. 33—34, потоа въпрос ќе имаме слу ај да поговоримъ во некои од другите книги.

****) Ксировуни на грѣцки значи Суха гора глед. у Димитра во хорографската стр. 32 „*Ἐπιρροβὸν δὲ ὑπὸ τοῦ νοσητέρων*“; во најновата карта на местото од Горбец стои „*Βίνα Βίσα*“.

*****) г. Бендерев именува ги „*Ὀδομιца*“ (Багора, древняя Кандавја) стр. 231. Со подобно име планина несъществува.

неизвестна за учените, и автора на предметната статия не успел да ни представи нещо за нея по достоверно*).

За хидрографната част, сравнително сведениата на неговите предшественици, ще забележим, че тя во много отношения ги надминава.

Наистина и Nahr ни представил още во 65—7 г. нещо, но това на г. * * * е по јасно и по подробно за Преспа и Охридско**).

На страница 37 описва формата на *Малото — езеро* и забележува че то погрешно „во австријскиѣ карти е нарѣчено Вентроктѣ“, а „Григоровичѣ го нарича Дрѣновско“ Киперт и Хан, действительно, го отбележали *Wentrok*, но несправедливо обвинија Григоровича.

Тој правилно го наименовал и во картата си „Преспанско езеро“ от доле со ситни букви „Голѣмо Мало“, а така сѣщо и на стран. 113 второ изд. говори: „Здѣсь замѣчу только, что Преспанское озеро состоитъ изъ двухъ, великаго и малаго, раздѣленныхъ перешейкомъ“***).

Понататѣк авторот на стр. 38 и 40 поправја австријските карти, за дето са забележали „че Малото езеро се истича въ р. Дѣволъ, чрѣзъ една рѣчица, която излиза отъ самия край на езерото.“

Ние имаме нарѣка и Кипертовата, и Хановата карта, и не виждаме нешто подобно; а Хан пак казва, че „из пещерата извира голем поток, којто во селото тукъ се зове „Тѣри;“ а след малко таја вода се втича во р. Девол.“

*) Погрешно мненіе за неја има и то споредъ „Барлетіуса“ г. Бендерев виж стр. 822 „Мокра“ називалась мѣстность въ бассейнѣ Чернаго Дрима отъ Струги до Дибра вклучително. „дѣ и теперь въ нижней Дибрѣ у устья рѣкъ зеты и Луріи нахидимъ мѣстность съ тѣмъ жеказва ніемъ“?! Според Бендерева Мокра се премества на местото от Охридската Малисија и Горна Дебърца!

***) Сърбина Манојлович, Драгорот и неговите пригоди првѣсно опишал глед. Сърбски воен. жур. „Ратник“. 1890 г. кн. XXIII том. II.

****) г. Бендерев нарича го, „Вентроктѣ. (Дреново)“ глед. стр. 388.; а на стр. 235—6 казва: „Преспанское езеро съ Вентроктскимъ“ отдѣлени едно отъ другаго *Сухою* горою“?! пак на 388 стр. Ети два езера отдѣлени едно отъ другаго узкимъ и низкимъ перешейкомъ“ . . .

Същото ни расправя и Бендерев (виж стр. 388 — 9.) *)

Преди да завършим со хидрографиата, има да припомним още за една доста крупна погрешка, която во същност и не требаше да стане. Безименя автор се запрегналъ да ни расправи за изворите на р. Шкумба и за неиното течение.

Та извира, казва тој, от *Камена планина* (стр. 94—5) . . . незнае, де се намира Домузово-поле и „сетнѣ р. Шкумбиа завива къмъ запад, приема р. Раица, която иде отъ Беличката планина и се втича не далеко отъ *Елбасанъ во р. Деволъ*.

Считаме за излишно да опровергаваме подобна фантазия**) река Шкумбиа да се втича во Девол?!

Подир това пред очите на читателіот се испречват статистичните таблици, во които са означени: числото и народноста на жителите, бројат на къщите, училищата и църковното ведомство на христијаните. Ще се спрем малко повеќе върху етнографната част и ще видим вообше цената на всичко, що ни представили до сега учените, ако и да сме уверени, че при настојачето положение на страната, даже и најстарателно собирањите сведенія от тоја род, малко можат да послужат за чисто научните заклученія.

Мнозина пътешественици отдавна още се ошитували да ни доставјат подобни сведенія. А покојниа В. Григорович съжалиава, за дето не е имал възможност да провери разнообразните статистични и топографни сведенія на Д-р. Миллера***). По сетне и Хан, со распитваніе на местните жители, се погрижил да събере такива дани, които и ги излага во хорографските прибавки. Сведенія исклучително по етнографи-

*) Названјата на рекичките, които се втичат во охридското езеро, во Бендеревата воен. географ. стр. 387—8, са совршено непонјатни на населението; споредъ Хана низ с. Лешница и с. Черава протича потокот Мокра. Правилно са записани во въпросната статія.

**) Подробно описаніе на таја р. се намира во Бендеревата географ. стр. 365. ако и да не е сосем точно; по на кратко, у Димица во *Χροῦραφία τῆς Μακεδονίας* стр. 132—3.

***) „Сочинение его, (Joseph Müller, D-r. Albanien Rimelien und die oest montenegr. Grande, Prag. 1844) миѣ сопутствовавш, заключаеѣтъ весьма разнообразныя свѣдѣнія статистическія и топографическія. Повѣрјатъ статистику того ученаго я не можѣ, потому что преслѣдуемий подозрениемъ, не находилъ довѣрјя“.

Пут по Евр. Тур. стр. 175—6.

ата на Македония, во последно време намираме во Ethnographi- d' la Macedoine. (Philippopolі 1881.), во „Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи“ от ст. Верновича*) а во въпросната статія само за *битолско и преспа*, по частни съобщенія, до колкото е можал да научи от местни лица, които добре познават околнота (стр. 15); за охридско пак, числото на къщитѣ и на жителитѣ е споредъ нуфузнитѣ книги“. Преди сичко нека забележим, че автора на предметната статія много села, които се числят во други кази (Леринската и Ресенската) ги поместил направо во битолската. Такива села са: Воцар'-ани Неокази, които още се наричат Тюлбели и Лекаси (Бендерев неможал да ги намери во списъците; глед. 4 бележ. на стр. 623) Горничево, Върбиани, Гопеши и пр.; а други записал и во охридско и во Мокра; Лин Радожджа (глед. стр. 90 и 97).

След това, за да убедим интересирущите се во факта, че сичко, що имаме до сега по етнографната част на татковината си не заслужва сериозно внимание, считаме за нужно да приведемъ едно сравненіе на числените показанія за едни и същи села. Споредъ Ethnographi- de la Macedoine селото Воцарани има 300 къщи съ половината население мусулманско; Hahn истото село го нарича со турско название Тюлбели, и казва, че има 100 к. помаци; Веркович пише 78 къщи бъл. и 92 к. помаци; а безименія автор на стат. — 300^к само бърбари! За селото Неокази во Ethnogr. de la Ma ed. 250 къщи само българ.; Hahn. 60 к. помаци, Веркович 126 к. бъл. и авторот на стат. 25 к. и то само бълг. За Горничово намираме 160 к. во Ethnogr. 108 к. Верков., 30 к. у безименія автор. За Върбиани 306 к. Ethnogr., 206 Верков., 35 безименія автор и пр. Во Ресенска каза; селото Сопотско, според Ethnogr. d' la Maced. 77 к., Hahn 30 к., от които 5 к. помаци, Веркович. 45 к. бъл. 32 к. помаци.; а автора на статаята 50 к. бъл. 10 помаци. Село Gopeshi по Ethnogr.

*) Г. Бендерев при съставяніето етно-графната и статистиката на Македония ползувал се доста от материала на ти а две последни съчиненія, като имал още пред вид и „матерали до статистики Болгарии, Ораніи и Македоніи“ от Тенлова. Маловажнота на гореспоменатите трудове во ваучно отношеніе, за источна Македония, интересирущите могат да узнаат от сравнителната таблица No. 8. во Период. списан. книга XXXVIII.

550 к., Hahn. (Бобеша или Гобеша) 300 к., Верков. Гопеша 707 к., а автор. (Гопешъ зачислено въ Битолско) 450 к. село Герман во Ethnogr. de la Maced. 160 к. бъл. 12 арн.; на Hahn а е неизвестно селото Герман*). Веркович отбелезал 140 к. бълг. и 12 помачки, а безименіа автор 150 к. бълг. 50 к. арнаутски.

Во охридско, село Velgoshti 190 к. бълг. безъ 3 к. тур. по Ethnogr. de la Mac., Велигошти според Hahn а со 50 к. бълг., у Верковича Велюшта со 190 к. бълг., а безимен авт. 159 к. бълг.

Ни един не сполучил да напише названіето на селото, точно така, както това се произнасія от местното население.

— „Велгошти“ — Исто и селото M chichta по Ethn. 90 к., Месевашо у Hahn а 150 к., Мешейеца или Мешаишта Веркович со 85 к., и Мешчейшча безим. автора 116 к. Селото се зове „Мешешча“. Горна и Долна Белица со 200 к. бълг. според Hahn а, во Ethnogr. нема ги никакви, Веркович 195 к. бълг., а безим. автор 252 к. бълг. 31 тур.;

Населеніето е влашко, а не българско, и пр. пр. Кое сакате село земете, и сдружвајте различните показанія се ще забележите чувствителна разлика между показаніата на едните и другите. Нека си припомним още и това противоречие, което намираме во статиата на безим. автор. На стр. 88 описва ни селото Пешчани и казва, че „то број 80 к. българ. и 10 турски кџаци. Турската махала е малко по настрана от селото.“ А во таблиците, които са „споредъ нуфузнитѣ книги“ са отбелезани само 69 к. българи.

Не помалко интересни се јавуваат и сведеніата, които се отнасиат до економическото положеніе на страната. Наистина, Hahn още споменува по нешто за поминака на гр. Охрид, но тој ништо не говори за околноста, даже и Ресен Преспа, и во това отношеніе изоставил; при това, се теченіе на времето, сведеніата му си изгубили за днес значеніето и ставаат, просто,

*) За манастира казва, че десет минути отстои отъ с. Рамбіе и на лево от пътит, со гробот на Патриархот Германоса, којто бил изгонен от Цариград ср. со сведеніата на безименіа автор ст. 40.

като паметник на недавнешното минало*). Следователно материала на уважаемот безимен автор се препречва пред очите ни, като ново явление по тази част, но за това пак се отличавал со приблизителна точност.

Мнението му за економното положениe на битолско „че селянитѣ стојат злѣ“. (стр. 19), во сравнение со соседните нему кази, охридска и ресенска, нам се вижда не до там точно; защото, благодарение на самото географно положениe на казата, и въ прочутото по плодородието — широко битолско поле,**) макар голема част от земиата и да е притежаниe на *чифлик* — *саибѣ*, се пак, претовареното со големи данъци населениe, во противоположност на съседните си събратѣ, продължава още, со незначително исклучениe, да си седи во домашното си огнище.

Според Димица, които се подвизавал неколку години, като преподавател во битолската гърцка гимназиа, причината, за дето не блаженствува населението на такъва благословена местност, којато „произвежда превъсходни и изобилни произведения, особено земни плодове достатъчни да прехранат цела Македониа“, стои „по нещастие во това, че е лишена от нуждните средства за сношение со крајбрежието, вследствие на което гнијат многгодишни жита во житниците, а со това овехва и съревнованието на земледелците и землевладелците за усъвършенствување на земледелието“ и пр.***).

Но относительно економическото положениe на Ресен — Преспа (стр. 26—7, 45) неможем повече ни дума да кажем

*) „Отъ полианата ще е около грда (Охрид), а сека вечер се дотерва во вароша грлемо множество биволици, грави“ . . .

Со кожухарство „по напред се занимавали само 12 кѣщи, когато днес (на 1863 г.) 150 к.“ Днес под влијанието на цивилизацијала домашните животни рeдко се среќат во вароша, а и от кожухарските кѣщи които повеќе работеха со Лаипциг, останали само две со по 50 души работници.

Наред минал през Охрид, когато се намирал во разцвнало економна по положениe, което мощне благопријатствувало на скоро наченатијат чърковен въпрос.

***) Гледај на стр. 99—100—1 најсполучливото кратко описаниe на *битолско поле* от *Дѣмитса* во *χωρογραφία τῆς Μακεδονίας* Там се среќат и дълги цитати от съчинената на А. Boué, O. Abil, M. Vignesnel, Desdevises-du-desert; Pouqueville и пр. глед. Бендерев стр. 261—62.

****) стр. 101.

от онова на автора. Ще забележим само, че не сичките жители от Долна преспа се занемават „исключително со градинарство,“ ами повечето са вѣгленари и практикуват занаятата си въ Измирско.

Прибѣрзано ни се вижда и заклученіето за поминѣка на жителите от охридската каза.

Ево какво казва тоі:

„Главния поминакѣ на населението въ тия мѣста е *земледѣлието и турбетлѣкѣтѣ*“.

Земледѣлието стои на такѣво положение на каквото е въ Прѣспа. Дѣто има що-годѣ свободно поле, то е обработено много добрѣ, но мѣста за работа сѣ малко, казата е повечето планиниста. Само охридското поле и Малисијата сѣ мѣста стодни за земледелие. И двѣтѣ полета сѣ плодородни, само че торението малко се приктивуа а тѣ сѣ недостатѣчни да хранѣтѣ населението. Ражда се жито, ечменѣ, овесѣ и кукурузѣ. . . . На вѣнѣ отъ тука храна не се искѣрва, а често става нужда да се купува отъ вѣнѣ.“

От горното іасно се вижда, че уважаемиа безимен автор е тѣврдо убеден, че места за работа са малко, че казата е повече планиниста. Но преди сичко нека знае автора, па и на сички нека е известно, че господство му не е успел да изучи целото Охридско, само со едно кратковременно стоеніе во град и с' една обиколка само околу езерото. Защото, ако се взрем в написаното за горна и долна Дебѣрца, за Гора и Мокра от него и го сравним со онова на чуждите пѣтници, а така сѣщо и си напомним онова, що сме со очи видели, ще доідем до заклученіе, че уважаем безименен автор е описал верно, само това, що е с' очи виждал; а за Горна и Долна Дебѣрца нема нито поніатіе. Нека видим какво ни съобщили за тия две плодородни долинки чуждите пѣтници. Ami Voué коіто, както и понапред забелезахме, се вмѣкнал през долината на Горна Дебѣрца іа нарича во съчиненіето си *La Turquie d'Europe t. I „la vallé de Sat ska“*, а во другото си сочиненіе *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe* ето какво говори: *La plaine d. Sat ska, s'étendant jusqu'a Oustrourga, est fertile, cultivée et couverte de villages en partie bulgares“ t. I p. 101 — 2.* Но още по іасно описаніе за тоіа краі намираме у Григоровича: „Оттуда (Ботунѣ — Гана) ущелами пробрался я въ небольшую долину, называемую горная Деберца“

стр. 105. Тази долинка е дълга нещо 2 часа, а на места ширината ѝ достига до 25 минути. По определено говори за долина Дебърца: „Оставивъ по спѣшно это удолие, подналеся я на гору Бучище и сошелъ въ прелесную долину, перерѣзанную рѣкою, на которой красовались не большія села: Злесте, Стредорече, Лѣшани.“ Тази долина се започва от селото Брежани и при селото Велмеі тѣ е вече широка повече от половина час и колкото върви на запад тѣ се повече и повече се расширява. Дължината и достига до три часове. По сред неѣа тече реката, коѣато извира малко по на север от селото Брежани, от Плакенскиот върх*).

След това погрешно мисли г-нъ авторот, че от охридско не се искавало на вѣн храна. Сичкиот ечмен почти се пре-насіа во Дебър за коницата, а още и кукуруза там, както и во Поградец се носи.

Освен това, авторот на статиата гозореѣки за причините, що са принудили жителите на тоѣа краі да се свѣтат по чуж-

*) Чени ми се, тук си има место, ако спомена нещо за неверното съобщен е на Нанн-а, относително струшко поле, което напоследък намираме буквано зето и от К. Бендерев. Мислех, казва Нанн, че ова место (струшкото поле), широко 3 — 4 часове от истокъ на запад, равно како дл н, е на плодородното во цела Турциѣа; но много съм се лѣгал. Казаха ми людите, че такмо пет зѣрна дава и че шесто мошне редко се ражда . . . и това на нищо друго не го отдавам, ами на слабата обработка и пр. ст. 157. Пѣтуван е по теченето на р. Дрип и Вардар во превод на сѣрбски. „Она (равнина струги) не-особенно плодородна и служитъ больше для пасбищъ, чѣмъ для посѣвовъ“ виж. К. Бендерев стр. 371; и още „Она (рѣка Даміанъ, наместо Даліан) орошаеть плодородную Охридскую равнину . . . во противоположность равнинѣ струги, которая въ три раза больше ея“. id стр. 388 относително това мненіе на Нанн-а ни не сме компетентни за тогавашното време да се произнесем, защото не сме съществували на света. Но за това пак можем да противопоставим други мненіа не по малко благонадежни от Нанн овото. М. Димница, родом от тази местност, очевиден, при това още се ползувал от горното Нанн-ово съчиненіе при съставаніето хорографіята на Македонна, се произнае а против мненето на Нанн-а. *ἡ πεδιάς αὐτῆ τοῦ Δρίλωνος ποτιζομένη ὑπὸ πολλῶν χειμάρρρων ποταμῶν . . . λίαν εὐφορὸς ἔστι καλῶς*“ *καλλιεργομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς*“ стр. 97. По тоѣа въпрос преди Димница се произнасіа подобо и Ani Voué „La vallée qu'il arrose en sortant du lac d'Ochrida est très fertile“ Voy. t. II p. 388.

Колкото за днес, това поле се обработва превъсходно.

дина, голи, боси, презрени от сички, не е зел под внимание, както ни се чини, една отъ најглавните причини, имено злоупотребуването на „спахиите.“

Местната власт допустнала такъв един закон, които надали може да се предположи, че съществува въ друга просветена държава, които мисли за благосъстојанието на своите поданици.

Власта убедена от опит, че, ако тја сама събира десетъкот, поради големите злоупотребуванія на чиновниците си, не ще успее да покрие разноските, без малко стеснение допушта арендата на десетъкот.

Арендаторот, по-често дебранин придружен от неколкутина въоръжени, люти змии, още при првото си појавување, објавува на населението, че нема да им дозволи да си овршат снопето, ако не се согласават да му отстъпат половината от извршеното жито. Шом срешне упорствување от страна на рајата, тој, за прв път ще се задоволи само со едно заплашување; но втората му стъпка се заклучава во изгорванјето по неколку става на секи един; а третата — заплашување со убиство и даже често последва убиството.

Видно место отстъпил автора на безимените „пјтни бѣлѣжки“ и на надписната част. Считаме за нужно да укажем тука на самиот факт, че уважаемиот автор и в' това отношение не успеал да удовлетвори напълно на научните барања. Задоволил ни само со една мошне незначителна част от многбројните векотосни останки. Тој апсолутно ништо не говори за надписите, които, пренесени почти сите от околноста, избилуваат во Битолиа, за които, отчасти само, говорат чуждестраните пјтници. Лик още е обнародвал неколку надписи, които ги намерил во селото Буково*); тој споменува и за биустот на оратора Есхина, които там намерил, и си го занесол у дома.

Димица пак тврди, че многбројни паметници, от време пренесени во града Битолиа, са зачувани в' здания и частни кјщи още и до днес; и от многото надписи малко са издадени от Воекхиу-а, повечето остават не обнародвани, а и намират монети

*) Leak. vol. 3, p. 278 . . . (Boekh. Corp. Inscript. Graec-t. 2, p. 61). По сетне Најн бележи, че в' првото си бавение во Битолиа не сполучил да исчерпи сичките надписи и че голема част от нив украсуваат градината на тамошниот грцки митрополит, наредени доста естестично. Пјтување по течението на р. Дрин и Вардар стр. 225 во срб. превод.

ежедневно, намират ораќи жителите на блиското село Буково.*)

Исто така сосем пренебрегнал и надписите, които се среќаат во Ресенската църква. (Глед. у Хана стр. 216-17 по срб. пр. Очерк пут. по Евр. Турц. В. Григоровичъ стр. 114).

Два надписа ни представил от *Преспа*. Едниа тврде важен (виж стр. 33); но, за жалост, че не може да послужи снимката. Во тоа надпис се среќаат некои букви сходни со оние на финиќиската азбука и на првоначалната старо-еллинска; в'него посоката на редовите врви от десно към лево. Но още нищо положително не може да се каже, защото, както казахме, неудовлетворително е снет; најсигурна снимка, во този случај, може да бѣде фотографната. Лицето, което е дало копије от тоа надпис на г-нѣ автора на „пјтнитѣ бѣлѣжки“ ево што ни соопштава за самото место, дето се намира надписа: „като отиваме от мѣнастирот св. Марена за с. Туманец на една канара от мек червеникѣв варовит камен е издѣлбан надписот . . . Тој се вижда само от към водата, защото брегот на това место, както и целиот от с. Стејне до Старо-Перово, со незначителни прекъсванія, е скалист. От водното равнище до писмото има околу два метра височина, а полето, което обема надписа, е три четвѣрти аршин на длѣж и един аршин на шир. Колкото за грѣцката дума „зографос“, која стои под непонјатното писмо, по сека веројатност, треба да е написана от истиа онај зуграф, којо по заповедта на Охридскиот грѣцки владика, Мелетиа, заменивал славјанските писма на сичко по преспа со грѣцки. Местното населеніе добре помни, като че ли сега бѣргу се вршело това покушеніе, че шетал такѣв човек, којо уж подновјавал старите икони; но напротив, образите на иконите си са пак нејасни, истрити от времето, а надписите преправјани со грѣцки букви**). Другиот надпис, којо се намира на островот *Аил*, (глед. во сбор. на стр. 39), е грѣцки, и не може да се прочете, защото е калнаво копиран. Истоото лице, което е снело горниот надпис, ни извести, че надписот, којо е представен во Сборника (стр. 39), не е цел, защото стѣлбот заедно со писмото бил зарит повече от половината во земјата; а

*) *Македонскѣ Топографія* стр. 129. Со тоа тенденциозен труд на г. Димица, едвам сега дори г. Димитриев има случај да запознае бѣлгарската публика, виж Пер. спис. книга XXXIX.

**) Сравни со опис. во Министерск. Сбор. книга IV стр. 33; което се состои само от два реда.

освен това, за дето така неіасно е преписал писмото, се извињава: едно, че немал време да омие и зубаво да истрие стълбот, којто бил много нечист, и друго, че над главата му стоел един *сеімен* арнаутин, така што тоа го принудило да се задоволи само с' онова, което набързо можел да отбележи и което го дал на безимен. автор. И зашто уважаем. автор на „пјтнитѣ бѣлѣжки“ не ни казва, че сам тој не е виждал с' очите островчето „Аилъ“ „усѣјано е съ ниви, ливади“ (?!), както и много други места? Во този случај не остава друго освен да повторим исказаните от уважаем. проф. Иречек. думи, които си имат местото и до днес: „Преспанското езеро описали Григоровичъ и Ханъ, двамата тѣ посетили само сѣверниѣт му брѣгъ. До сега ни единъ ученъ пјтешественикъ не е ходилъ по самото езеро и не го е обиколилъ наоколо“.*)

Относително старовремските остатъци, които во Охрид „се срѣщатъ на сѣка крачка“ (стр. 56), г-н автор се постарал да ни даде „единъ кратъкъ очеркъ на поважниѣт“.

Но, до колко сподучливо извршил таја работа остава да сѣди читателјот от следното. Тој испърво не продумал ни дума за многбројните паметници, които се отнасиат към до христијанската епоха, между които един надпис даже е от всеобщ интерес.**)

Сетне, описанијата на црквата св. Климент, св. Соѣија во сравнение со она на *Наһн*-а, во некои одношења, стојат по-доле, а така сѣщо и во много вопреси се придрѣжа о мнението на Григоровича.***) Така например казва: че „грѣцкиѣт надписъ, којто стои надъ вратата въ црквата, гласи, че тя е построена въ 1295 год. въ врѣмето на Андроника Палеолога“ . . . Според тълкуванието на азбучните цифри во тоја надпис от Иенскиот професор Шмид, годината во којато е издигната или подобре подновена црквата св. Климент е 6839 или 1331.****)

*) Глед. во Историјата на Българитѣ отъ К. И. Иречек. стр. 61 бел. 87 превод на бѣлгар. *Наһн* казва: „преди мислех, да обиколиа двете езера от Преспа за да испитам с' очите таја непозната местност. Но отложих тоа за повраќанието ми по долината на р. Църна и Девол стр. 220.

***) Глед. у *Наһн*-а стр. 187 по сѣрб. прев., и у Димица во топографијата стр. 628.

****) В. Григор. Пут. по Евр. Турц. стр. 98.

*****) Глед. *Наһн*. стр. 189.

Димица на право следва по свидетелството, което се намира у Диубанжа и твърди, че тя е издигната от архиепископот Теодула Икониџки, който архиепископствувал на 1055 год.*)

Разногласие между учените владее и за тухлениот надпис, който личи во св. Соџиа на западната част над фасадата. Нанн (на стр. 115 во оригиналот) се довериџава на прочита от знајушците охриџани и ни предлага следујушето: „σχημην ἐγείρας τὸν θεόγραφον νόμον ἐθνη τὰ Μουσῶν ἐκδιδασκει πανσόφως „Това написаніе приема и Димица. А у Григоровича предшествува думата Γρηγορίου и сетне стои“ τὸν θεογράφων νόμων**)

Ни спомен не съществува за църквицата св. Климент, којџата се намира во Болница. За тази църква Григорович (стр. 101) споменува само това, че според надписот е построена во времето на сърбскиот Крал Стеџана Урошџа во 6856 год. (1378).

Надписот доста важи за нас,***) защото обогџава списака на охридските архиепископи со още едно име и то за периодот, во којџо нито во славјанските, нито во византиските известиџа, не се среща ни едно име.****)

Отделно разгледани описаниџата на гр. Битолиџа, Охрид и Ресен и особено мненіето му за границите на Гора не са лишени от погрешки; но тук по неманіе време прекратџаваме понататъшното разгледваніе и просим от г-да интересујушците извиненіе.

*) Глед. Македонџа Топографџа стр. 629.

***) Глед. на стр. 100 В. Григор. пут. по Евр. Турџ. Уважаем. автор превел дум. сџънъ со „този“ во оригиналот стои σχημην, а думата πανσόφως премудро у Григор., џа испуслал сосем.

***) Ще имаџе случаџ заедно со некои други да го обнародваме по сетне.

****) Кратк. очер. Истор. Православ. Церк. Е. Голубинск. стр. 128.

ТУРСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

(от Alb. Dumont-a, из съчинението му „Le Balkan et l'Adriatique“).

Превод от П. Г-боз.

„Желанието да сравна съща Турция со онаја, що непрестано ни рисува великиот везир Али-паша, е било един от главните мотиви на това патување. Що са в същност префа-лените реформи? Каква е участа на рајата? Що треба да мислиме ние за неините поплаци? Какъ се упражњава во провинциите влианието на великите европски народи? Тие въпроси не се изучават со едно пребегвање през Цариград, Каиро и Смирна“. Вече от тие думи се вижда какви сериозни въпроси авторот е подкачил и колку време и труд са му били потребни за да ги реши. Тој вели понадоле: „За да съди човек за турците, треба да ги види во провинцијата, да преседи под нивните покриви, да живее нивниот живот; треба да бѣде, до колкуто се може, непознат помежду им. Тогава колку полезни сурпризи, и колку истина леко се исказва!“ Ще посоча още на едно обстојателство. Овој опис на турската администрација е направен пред двадесетина години. Казвајќи това, да не помисли некој, че тој е остарел. Не. Аз ще приведа думите пак на г. Dumont-a: „прогресот у них (турците) е секога бавен, като некој старовремски кадиа“, които мощне пластично покажат, че двадесет години ни на косъм не могат помърдна Турция. Ала това предупреждение не беше толку потребно: едно, че турците ни са пред очите, и друго, че самиот опис ще покаже до колку тој не е изгубил ни јота от важноста си.

Г. Dumont е имал пред вид Одринскиот вилает като говори за турската администрација изобщо. Тој е избрал имено

тоа пункт по две причини: едно, защото одринскиот вилает е најблизък до столицата, и друго, защото тук се приложиха побързо реформите, што прогласи *Хатихумајунот* от 1856, 18 февр., та тука тој иска да проследи до колку тези реформи са прокарани на практика. Г. Dumont *осџм години* е прокарал во Турција.

В Европа нема ни една држава, на којато административните разделби да држат толку обширна територија и со толку голем број жители, както е тоа во Турција. Пример тринаесет француски департаменти прават един турски вилает. Видно е, че турскиот паша или валиа е един силен господар, каквто е и одринскиот валиа. Неговиот палат в Одрин, којото жителите наричат *сарай*, без да го смисат со думата *харем*, се издига во средината на градот. Тој представя една модерна къща, на којато крилата на зиданијата са расположени квадратно околу един двор и представяат дълги бели фасади, на-ново измазани и без никакъв стил. Сичките работи от провинцијата са тука централизираны; во сарайот е така също и затворот, што секи турски управител иска да го има секога под ръце. Задната част на зиданието е завардена за жените, а предната — за разните управленія. На долниот кат са расположени биурата от одринскиот санджак, а на горниот она от целата провинција. Влиза се в едно предвратие, натрупано со војници, слуги от готвачницата, и просители, които или спат, или се разговарат чекајќи редот на ауденцијата си; тоа е една от најчудните неразбории, којато може да се помисли. Секое биуро е обрнато към тоа предвратие, и понеже горещината е тврде голема, вратите стојат винаги отворени. Сека стаја представя същото зрелище. Чиновниците седат кърснозе върху канапетата, и като пијат кафе, което служителите постојано носат, те пишат бавно върху колената си, като черисуват — толку им е потребен труд и внимание. Там нема ни папка, ни картон, ни регистър, нито најобикновениот мобил на нашите администрации. Големи торби от бело платно, обесени на зидот, съставяат архивите на тази биурокрација; тие актове не са завързани, а расфърлени като парцали. Ко-

гато искат да справіат некоја книга, свалиат на-земиа една торба, сетне две, и развиват безбројните свивки. Един чиновник понекога прекарва цел ден търсејќи една маловажна бележка; турците чудно пренасіат тие мѣчнотии, които никога не им дотегнуват. След дѣлго, често бесполезно, дирение, часот за обед дохожда; едно *зантие* (тие жандарми испѣлніават во сарајот дѣлжноста на вратари) претура сичките свивки во торбите, почти секога както му попадне. Това е едно общо влагалище, дето бјурото не може никога да намери хартиата що му се иска. Најпростата реформа, којато обаче не се намира во *хатиу-мајунот*, би била да се предпише на чиновниците да не расфърлиат вече административните книжа, и да се заместат традиционалните торби со папки.

Едно време во турската империа писаните документи са били голема редкост; по таја причина сѣдилищата са се осла-нијали почти винаги на клетвата, думата заместувала писмото. На Исток винаги е било тѣ; самата Стара Гърција твѣрде малку е размножавала писаните документи. Хубаво се вижда от процесите, които ни са познати, че за контрактите, хипоте-ките и за сичките недоразумениа, сѣдиите карали оплаквате-лите да се закълнат во боговете, че казват истината. Римската бјурокрациа, макар от начало сосем источна, ни е оставила лјубопитни образци от сѣдопроизводствата си. Ние имаме го-лемо число квитанции отъ митниците на остров Елефантин, още от времето на Антонините: те са груби черепи, парчета от счупени гърнета, станали вече официални документи, и по-крити съ цифри сметки и свидетелства тѣ добре съставени, както оние от нашите бирници. Никак не може да се мисли, че бирниците на известно бјуро Арпаезис или Амониос на-пример, са имали в архивите си подобѣр ред, нежели чи-новниците от одринвкиот сарај. Турците могат каза, че са зели Арапите за образец, които още от времето на Харун-ал-Рашида никак незнајали други административни процеси. Тази прак-тика не е по-добра от пѣрвата и важна е за нас само за това, че ни објасн ава некои доста странни сегашни навици и не-кои стари обичаи. А безредицата во книжата произлиза от това, че турскиот министер е само на дума такѣв, и винаги ходи последуван от един слуга којто му носи дрешката. Намират се още и во конституционна Гърција хора отъ старата партия, които не се съгласіават да земат подмишка една сгодна папка

или малък свитък, но с една завързана кърпа в ръце, дето са поместени најважни депеши, ходат при кралот или во камарата. Тие старци са синове на старите чорбиджии, и не могат да се простат со един обичај, којто во времето на нивните бащи, е бил сосем обикновен.

На горниот кат се намира кабинетот на валиата. Аку не е лесно да си въобрази един европеец как дејствуват турските биура, то още помъчно е за него да разбере как един управител може да надделее на толкува работи што му са възложени. Тој е суверен господар на провинцијата, началник на полицијата, генерал на армијата, директор на финансиите, председател на управителните съвети и съдилищата; тој треба да вижда сичко да се занимава со сичко, и, во същото време, колку частни работи и колку дреболии бчакват неговото високо разрешение! За една обида, за един бесполезен бакшиш, за најмалката заштита, към него се обрџат. От изгревање до захождане на слънцето, којто и да се представи, тој го приема. Нај простите турци дохождат без да се обадат; рекъл би човек че тој е един патриархален началник, којто познава сичките си подчинени. Подчинените му чиновници могат да уредат по своему многу недоразумениа, ама по принцип отговорен е само валиата; колку е сетне лесно да му се представат најразбърканите мъчнотии! и колку е обикновено обрџањето към един човек, на којто решението е без апел! Нај-после един провинциален управител, от своја страна, е подложен на същите несгоди, што ги търпи и самиот велик визир. Аку искате, во Цариград, да нарисувате некој барелеф, да посетите некој сарај, или да получите најмалко позволение, најсигурно е да подадете прошение на първиот министер; печатот на този висок чиновник е един талисман от *Хилиада и една ноц*. Преди неколку време, параходот Ајасіо, којто служи на френското посолство, поиска от държавната дърварница едно дърво за да поправи една малка повреда. След двумесечно настојателно искание при чиновниците, којто се боеха от компрометиране, или не разбираха какво им се иска, биде принуден да търси Али-паша. Во същото време, на улицата един артист говори на двама солдати, којто иска да ги постави в една источна картина, пълковниците и генералите и во това имат прџст; съмниават се отричат, бавиат се: требаше најсетне да се представи един пример на великиот везир.

Утринта живописецот прие двама пълковници во пълна форма, които имаха официална заповед да позират. Работата на един валиа се уголемява и от неопределеността на законот, който позволява на сички, за да се изпълнат от него, да търсят най високи протекции, и друго, бидејќи законот сосема неправилен, секој от султановите поданици може да се надее на личната заштита. При това, не треба да се забравя, че непредвидените случаи често изискват сосем частното управителево посредничество. Во началото на 1867 година, во Българија беше се показало едно застрашително наводнение от мишки, които ишле, казуваха, от Уралските планини; ден за ден стана нужда да се гонат, телеграфските известия не преставаха. Русенскиот валиа беше им отворил лут бој; многу се отърваха, зеа Балкана и се показаха во долината на Марица. Управителот не можеше да се ограничи с едно постановление; тој требаше да даде пример. Събра високите чиновници, вѣорѣжи ги со тојаги и, во полето, показа на сички как се убиват тези животни во дупките им; кадии, муфтии, молли и генерали последваха својот началник, като направиха същото: требаше една толку тържествена церемония за да се подејствува вѣрху умовете. Когато, в Одринскиот вилает, черкезите грабат по пѣтищата, нашата іахнува конот и ги приследва. Какво не ще кажат во Цариград, ако не даде пример на добра полиција! Валиата и за една најмаловажна случка треба да плати со личноста си.

Просторната отоманска Империја представя едно зрелище, което не е без величие. Наіразлични народи: Арапи, Арменци, Гѣрци, Славјани се управјат от една административна аристокрација, којато едвам брои неколку хиляди души. Има на Босфора едно известно число жилища, дето живеат хора, които никога нищо не са научили. Те имат мисия да управјат по ред провинциите. Сека година портата испраща по неколцина от них. Случајот определја страната, дето се испращат; те ходат еднакво леко както в Азија тѣ и в Европа, и на секаде намират неприателско население, което бројно многу надминава османлиските поданици; те не знајат езикот на подчинените си, а характерот, обичаите и историјата им изучават чрез неколку редки разговори. Нито куражот на Араците, нито пѣргавината на Гѣрците, нито енергијата на Албанците, нито сериозноста и упоритоста на Славјаните, — нищо не ги стреска. Щом се установат на својот пост во управленјето, те говорат

по господарски и биват уважавани: тези хора имат инстинкт за управление. Приемот бива тежък и при најскромниот управител и колку и да е услужлив, колку и да се показва, че желае да ви бѣде полезен, не можете забрави, че тој е сила. Тој не се предпазва от безмислени бършолевениа и се държи в една изгладена резерва. Високите турски чиновници придружват към това външно достоинство и една редка истъчност, којато, колкуто по искусно се прикрива, толкоз бива по пријатна. Същинската им работа е пријателски да помириават хората, без да забравјат личните си интереси, да надзирават събиранјето на данџот, и, главно, да пазат редот. Често казват че заптието от Божи-гроб е било символ на османската сила. Този жандарм седи вѣн от църквата пред паперта; там прекарва целиот ден без да вижда туј, що се вѣрши пред очите му; вари кафето си, или гѣрнето со ориз или зеленчук; со сѣнливата си неподвижност, тој е образец на презрение и индиферентност. Между това, тој определја часовете, когато исповедниците могат да влизат во Божи-гроб, тој отвара и затвара вратичката, тој, само с една дума, пресича шумот, или испѣжда некој хитровмѣкнат. Без него църквата би била место за непрекѣснати бојеве; благодарение нему, на Хростовиот гроб царува ред. Само на Великден, когато стичанието на хората е многу големо, не е достатѣчен за дѣлжноста си и тогава му прекомандируват една дружина турски војници. Старото вече сравнение, че: секи валиа е повече или помалку заптие на една по висока власт, — ще бѣде за дѣлго време верно.

Когато се казва, че една административна аристокрација управја Турција, или по скоро ја експлоатира, не треба да се мисли, че сичките чиновници са от голем род. Ако не са сички османлии по род, то поне сички са мусулмани; мнозина от них са скороподигнати. Обикновениот пѣт на почестите е живението под покровителството на големците. Покровителството во Турција има голема важност; клиентот дохожда на-утро при својот патрон, чака по цели часове во предната стаја, и, когато господарот ходи на джамиа, на расходка или на работа, тој придружава неговиот кортеж. Вие виждате во големите турски градове един човек, последуван от двадесет други, които го придружават с благоговение; често тој не познава сичките, ама тази тѣлна показува неговото влијание. Тѣј е било и во стари Рим. Един трудолюбив и пѣргав клиент секога намира средство

да заслужи на својот патрон и да привлече неговото внимание.

Турскиот обичај за подарџци се свежда сè към този принцип: нуждата за придобивање покровител. Штом положението ви е влијателно, не пропуштајте умножаванието на подарџците си; хубавите кјуркове държат прво место между подарџците, и един влијателен паша получава до две-три хиљади такива подарџци: това е истинско щастие. Има во сичките конаци по една стаја за *кјуркове*, коиато често съставја скровището на къщата. Един иконом ми показа една такъва сбирка, коиато броеше до двадесет и пет хиљади къса; пет години в един вилает били са достатъчни да ги събере. Понекога един паша има наклоност към цветја или любопитни животни; друг път, но ретко, има страст към *антики*; този импровизиран археолог скоро става стопанин на един, ако не избран, то поне натрупан кабинет. Никој не гледа со лошо око на тези подарџци. По такъв начин, тој е един посланик на Портата, којто е тврде известен между дипломатскиот свет и^{*} отличен *жентлеман*, којто испраќа сека година на министерот на външните работи по един прстен, шип или други скъпоцени работи. В едно такъво общество, мајордомите, икономите, евнусите и младите робове даже упражняват съществено влијание. Един клиент, којто е во близки отношения со господарот, не забравја и служителите; тук е причината на интригите, којто на исток достигнали до големо съвршенство. Често треба човек да живее дълго време со слугите, преди да стане паша; как тогав да не се хранјат симпатии към тези хора от долно положение. Ако, при това, се взрем повнимателно во сичко, ще забележим, че и највисокиот чиновник има нивниот вкус, нивните навици и обичаи. От към тази страна турската аристокрација спазва тврде демократски характер. Сегашниот одрински паша има тврде скромно происхождение. Тој е, казват, син на един беден христианин, хлеббар. Още млад бидејќи, го е земал един силен турчин за да му слугува; тој го е потурчил, т. е. обреза. Малкиот слуга се е отличил во правението кафе, и никој подобре от него не е умеал да подклажда огњът на наргилето; тој не е напуштал господарот си и, като палил чибуците на просителитѣ, научил се е да познава хората. От кафеџија неговиот талант го е подигнал до иконом; станал е повереник, секретар, чиновник на пощата, паша во Сириа и најпосле валиа в Одрин. Хасан-паша, којто у-

правѣаше Лариса през 1866 г., не е имал поблескаво происхождение; на тридесет и петата си година тој е управѣал Тесалиа, една от најважните провинции на Турција. Тој у него ми покажа един кафеџија на петнаесет години, којто се учеше да чете и комуто готвеше најхубаво бѣдџе.

Докторите дѣржат нѣхното место в интригите на клиентите. Какво не може да прави един доктор со болниот! Редко щастие е тѣј сѣщо туранието во Харемот на една жена от својата фамилиа. Сегашниот *мутесариф* (управител подчинен на валиата), прѣследван от заимодавците си, често бива заплашван с отчисление от дѣлжноста; когато работите му не вѣрват, жена му, *кокошата*, којато срещнахме во Баба-Ескиси, трѣгва за Стамбол, и там, благодарение на пријателките и роднините си, сполучва да остане мѣж ѣ на дѣлжност. Казва се понекога, че жените управѣале Турција. Това твѣрдение европејците не могат го оцени както треба; обаче лесно е да разберат истиното во този парадокс. Туркините са дѣателни и не прѣтежават страхливата прѣдпазливост, својствена на турскиот живот, както прѣдполагаме ние за нѣх. На другиот ден, когато аз прѣставих мојот *селѣмѣж* на одринскиот валиа, влиза една туркиња на 20 — 25 години, минава салонот со решителни стѣпки и се спира прѣд управителот; без да чака, казува му че мѣж ѣ е на војна — не знае де —, че тој не получава платата си, зашто не ѣ испрацал ступена пара и, че това е несправедливо. Гласот ѣ се издига, тонот става заповеднички; пашата намира работата сосем обикновена и заповедва да се даде нешто за сметка на оплаквателката. Жените са уверени во безнаказаноста си. Мѣж, којто би се осмелил да се отнесе со нѣх грубо, бива наказван. Те се прѣмѣкнуват при највисоките чиновници по министерствата во Цариград и бранат делото си с едно непрекѣснато постојанство, зашто те са обладани от една *иде фикс*. Знајно е, че Турција устрои на Пера едно француско училище. Когато објавиха правилникот, нарочно писаха че мусулманските мајки мѣгат да дохождат на виждание при синовете си само во петѣк. Јавно беше, че не треба да има там големи тѣлни. Но още на прѣвиот ден две-три стотини туркини, от разговорната стаја, нашѣлниха целото здание без да се беспокојат от друго нешто освен от својата волиа. Това беше цело наводнение: дворове, спални, готварници класове, отделения на рѣцетито-

рите, нищо не пощадиша. Директорот, г. Salves требаше да ги остави на кеџот им; утринта махнаха от правилникот злочестиот член. Туркините не са само весели деца, а имат многу добър расъдѣк и умеат многу добре да разискват при расъждаваніето. Тука, в Одрин, стопанката на една христјанска къща, дето аз неколку пѣти отивам, е една млада туркиња от доста обикновено положеніе; интересно е да ја слуша човек като се разговара со господарот на фамилијата, като отрича или обещава една поправка и отбѣлснува лошите доводи. Аку и да говори през едно було, което извишава хубуста и което дава на очите ѝ една блескава светлина, ако и да крие стадата си под широките поли на едно *domino rose*, на тази дребна личност не липсува ни разум ни твѣрдост; тја ги покажува пред самите гърци даже. Најсетне, за пѣтникот има едно доста поучително нешто за изучување во тази столица на вилаетот: това са смесените отомански училища. Момчетата и момчетата там са размесени, секи чин брои по двадесетина ученици, от които најспособниот рѣководи другите. Аз забелезах, че момчетата имаха надимство да рѣководат момчетата. Те са дѣлжни да поправиат четеніето, да установат тишината, да избират моделите и да рѣководат оние, що се учат да пишат. Твѣрде свежите им фигури, които още не покрива женското було, јасноцветните им, поцѣркани со злато и украсени со големи алени и зелени цвѣта, дрехи дават на тези господарки от училище един странен и великолен вид; вашето присуствие никак не ги стреска, те са весели като секи лубезни деца. Като се пуштне училището, обуват си палуците и си ходат бавно со коранот подмишка. Природната подчиненост на жените спремо мѣжите во тие страни не може да се мисли. Во Бруса, дето работат по свилените фабрики туркини селенки, те са отлични работници. Има и такива турски госпожи от Босфора, които знајат француски и които редовно испрацат евнусите си, когато пристигнат пакеботите от Марсиља, за да им купат фрѣнските нови романи. Те са, без съмненіе, исклуѣченіа, но известно е, че те имат твѣрде развито источно вѣспитание и се наслаждават от поезијата. С теченіе на времето, во харемите, този живот на интриги и бескрајни кавги, безисходното положеніе, во което многу пѣти падат, злоупотребата со конфѣкти и папироски, могат отчасти да повредат здравіето им, а сетне и духот; но те пак имат достатѣчно разум и упра-

жніават големо влианіе вѣрху мъжете. Да се надее човек на Турѣиа, че ще добие некакво значеніе и да не обѣрща никакво вниманіе вѣрху турѣините, това би значило да се занемари една голема сила.

Административните разделби во Турѣиа са мощне прости: секи вилает или провинѣиа е разделена на окрѣзи или *санджаѣи*, санджаѣот на *кази*, които отговаріат на френските кантони, казата на общини или *нахи*. Мутесарифот управіа санджаѣот, каімакамот — казата и мудурот — нахиата. Секи вилает брой по пет-шест санджаѣи; секи санджаѣк има по седѣм-осѣм кази. След реформата, административните началници са придружени от съвети, назначени да представіат интересите на мусулманските и не мусулманските жители. Съветот или *буіук-меджлиси*, който се намира во главниот град на вилаетот, съставіа се от председателот на магистратурата, от тримата директори на финансиите, на кореспонденѣиата и вншните работи, от верските началници на немусулманските общини и от четири члена, от които двамата се избират от мусулманското населеніе и другите двама от немусулманското. Думата *избор*, со којато си служи населеніето не е мощне права. Членовете от административниот съвет написват една листа от дванадесет лица, шестима мусулмани и шестима не мусулмани, но лица знатни, които плаѣат по 500 гроша прав данѣк, и во същото време іа испраѣат по санджаѣите; административниот съвет от секи санджаѣк избира вѣрху тази листа по осмина. Вилаетскиот секретар направіа повторна таблица, вѣрху којато личат само осѣмте имена, които са получили наімногу гласове. Валиата тогава зема от тази таблица двама мусулмани и двама не мусулмани и ги представіа на великиот везир като членове на съветот. Окрѣжните съвети се образуват според същтите правила. За административните съвети на казите, приготвените листове от санджаѣот, испраѣат се на общините, които, от своіа страна, исфѣрліат една третина от избирателните лица. Само старите се натоваріат со тази дѣлжност; окончателното назначаваніе припада на мутесарифот.

Тази, на глед многу сложна, избирателна система, се свожда на неколку твѣрде прости за разбираніе начала. Един турски чиновник приготвува избирателната листа, поднасіа іа на разните съвети, които могат да исфѣрліат една третина от имената, и сетне назначава оние имена, що му са по воліата, което е равно на управо назначаваніе от власта.

§. 13 от *хатиумайуном* гласи тѣ:

„За да се гарантира изборот на делегатите от мусулманските, христјанските и другите общини, и свободата на гласоподаванјата во съветите: ще се пристѣпи към една реформа во провинциалните и общинските съвети. Мојата Висока Порта ще размисли върху најсилните средства за да се узнајат и контролират точно резултатите на разискванјата и зетите решенја“. Јавно е, че Турција не се е компромјетирала со формалните обещанја; некаква празна вѣстърженост представја обикновениот тон на дипломатските ѝ декларации. Между това, достатъчно е било да тури во вилаетскиот закон думата *избор*, што западните публицисти да мислат бог знае какво за тези реформи. Защо не написали фрази както следните:

„Вилаетските институции дават право на сички да учествуваат при урежданјето на интересите им; с една дума това равенство по права и дѣлжности надминува сичките очакванја“, или още: „провинциалните и общинските съвети се избират чрез общо гласоповавање; христјаните учествуваат во публичните работи; законот им дава същите права както и на мусулманите; власта никога не предлага на избирателите свои кандидати и не упражњава никакво влианје върху изборите?“

За да приеме човек само за минута подобно утвѣрженје, треба твѣрде малку да познава тој Турција. И наистина, що е в същност големиот меджлис в Одринскиот вилает, например? — Едно събрание во което председателот е турчин, сетне идат петте пѣрви чиновници от управленјето, сички османлии, подир двама избрани, сичко осѣм души мусулмани. При нив намираме грѣцкиот архиепископ, бѣлгаро-униатскиот владика, равинот и двама христјани, т. е пет души не мусулмани. Бѣлгаро-униатскиот владика нема никакво влианје; като началник на една малка община без влианје, тој повече е природен противник на грѣцкиот архиепископ; същото ще кажа и за равинот. От Мохамеда II, евреите секога са били предани служители на турците. Колкуто за православниот архиепископ, сѣмнително е, че представја активна опозиција; освен неколку редки исклѣученја, главите на грѣцкото духовенство са вистински византинци. Те експлоатират нивните епархии както валијата провинцијата си; те имат нужда от турската власт за да дѣржат верујущите во послушност и за да получат даждијата, що им се дѣлжат. Те са често калугери со чудно невежество, които

имат твѣрде малку интеллигентноста и деателноста, присѣщи на нихната раса. Треба да признаеме, че вековното робство е спомогнало многу за да загубат чувството на верата си. Нај-после, патриархот от Цариград им дава пример; Познато е со каква реч, пълна со надути фалби, тој срещна султанот, когато овој се вртџаше от паришката изложба. Во многу епископски конаци и духовни училища, портретот на Абдул-Азиса е украсен со најфалешни легенди. Понекогаш кајмакамот и грџцкиот владика са отлични пријатели; у Воло, на 1866 година, тези две знатни личности прекарваха заедно вечерното време. Те били, казуваха, и единиот и другиот, заточени доброволци, които са се съгласили да се настанат во този град за да поправат разореното си положение, и сметаха да си отидат колкуто се може поскоро; те се утешаваха со скритоко свиждане, дето пиеха ракиа до изгубване умот. Двата, не муслимански члена от меджлисот са избрани измежду доверените лица; управителот лесно може да ги најде. Не треба да си мислим, че богатите христијани во Турција са секога разјарени против турците. Мнозина са арендатори на данџкот, дружи искат протекција којато им дозвољава да сполучат сериозни трговски успеси. Во сгоден случај без съмнение, те енергично би повърнали независимоста си; между това, те се примирјават со бедата си; има даже между грџците мошне разумни хора, които за нищо на светот не би искали да бѣдат подозрени во симпатии спремо елинското кралство. Проектите на Гърција ги плашат; често казват, че тази малка дрџжава не стои на обещанијата си, че тја, во тридесет години, е знала само да напуца грабители върху Теселиа, че, наместо рајата на тѣлпи да прибегнува там: оние, що са имали глупоста да избегнат от Турција, днес са принудени да се вртџат. Тази богата буржуазиа понекога подозрително гледа към атинскиот университет, којто екзалтира, казват, младежта, и предпочита да испраца синовете си или во Франција или в Англиа. Един от најзнатните одрински банкери, личност мошне предпазлива, ме заведе на другиот ден на една дѣлга расходка; когато бехме на две мили от градот, сред една широка поляна, тој погледна грижливо на хоризонтот, и, уверен, че никој не ни слуша, ми повери со низџк глас това що го занимаваше. „Вистина ли мисли Гърција да нахлуе в Тесалиа? То би било за нас пѣлно разорјаване!“

Треба да се държи сметка за тази партия, тя е влиятелна; атинската демагогия многу често ја утвърждава во мнението ѝ. Треба, да признаем при това, че умразата към турците и навикот да ги лъжат природно са сложени во душата на гъркот. Един голем притежател, който испраща по жъртвуваната си на парижкото дружество за насърчаване гърчките книжовни дела, и на цариградскиот *Силмоос*, елинска академия којато вече си е приготвила една почетна кариера, не ще е спокоен ако не е склонил одринскиот паша да прекара поне един ден во неговата дача. Туј въ такъв случај би било блескаво тържество, за което би докарали најраскошни предмети от Белград, от Цариград, па даже и от Виена. Един учен от тази провинция сега скоро издаде на новогърчки език една монографија върху старата историја на страната; тој е стар патриот; между това, нема достатъчно фалби за султанот, и никој за това не го принуждава, защото този суверен нема никакво отношение со одринските царје, па и кој турчин ще чете тази брошура? Сичките контрасти са съединени у тиа половин источни натура. На един цариградски вестникар, којто во Гърција минаваше за голем филелин, не му пречеше нищо да испроси секретарско место при валиата во Канеа; и при това тој поиска да му се възложи мисиа за да подчини островот под отоманската власт; неговите политически пријатели не намираха лоша тази постапка. Един отъ најотличните членове на днешната турска дипломатика е преминал младините си в Атина во биурата на външните работи. През времето на Критската војна, сжщите банкери во Цариград тајно се записуваха за оружје на востаниците и во същото време предлагаха заем на Портата. Колку и да сме добре расположени спремо гърците, ние треба да изучим добре нивните противности за да не би да не разбереме нищо на Исток.

Не е достатъчно да забележим само малкуто число гласове, що се дават на немусулманите в общиот съвет на вилаетите, ами треба да забележиме, че числото на мусулманите во вилаетите е многу малко во сравнен е с не мусулманското; така, един милион и триста хиляди не мусулмани от една провинция имат само петина представители, когато османлиите ги имат двојно. Во други провинции отношенијата са още по чудни. В Епир, например, христијаните са десет пѣти по-

многу от мусулманите между това, немаат повеќе съветници от колкуто одринските. В Јанинскиот санджак сам джак имаме следната картина: един валиа председател, седмина чиновници, трима избрани мохамедани, сичко 11 души мохамедани на 4246 жители от мохамеданското вероисповедание, или 1 на 386 души, — 2 избрани христијани на 61150 жители, 1 на 30575 души, — 1 избран израилтијанин на 1500 жители. В санџаците на Арта и Превеза, христијаните са 20 пѣти повеќе от мусулманите. Нај чудното е тоа, че во многу кази, дето мусулманите преди не са имали никакво влиание, вилаетскиот закон им дава една сериозна власт; во сѣшност смесената администрација е едно присилено унеждание на мусулманите во сѣветот, макар и да нема во казата повеќе от 50 души турци. — Во Мецово нема ни един Турчин; на 1856 г. за прв пѣт христијанските власти са разделили власта си со мудурот и кадијата.

Изобшчо, ако попитате некого от рајата: Как работи меджлисот? Благодарни ли сте от него? тој ви гледа смѣтено и едвам, чрез силно настојавание, ще ви разбере: „А, да меджлисот на *нек-и*; е, па Бога ми, какво искате да прави тој?“ *нек-и* значи *са*, и означава заседанијата на меджлисот, през което време никој от членовите не казва *не*.

РЕЦЕНЗИЈА.

Во книга XI от 1891 г. на „Вѣстникъ Европы“, среќаваме една рецензија вѣрху една новоизлезла книга, писана от некој си Н. Д., под след. лиубопитен наслов: „Государства и Наводы Балканскаго Полуострова, ихъ прошедшее, настоящее и будущее, и болгарская кривда.“ Историческія, Етнографическія и политическія статьи, по священныя восточному вопросу. (Москва 1890 г.).

Тази рецензија, којато е писана со едно истинско безпристрастие е и и един вид малка полемика со автора на книгата: Рецензентот со сичката си справедливост се е застъпил за Българите при безчислените обвинениа, които си изсипват над последните от страната на г. писача на гореуказаната книга.

За тази рецензия говори се на свое време в един от бълг. политич. журнали, но тъкмо онова, което нас интересува, би прескокнато. Началото и крајот на рецензиата раскриват и изобличават политическите възгледи на г. Н. Д., а средата говори за мнението му относително отношенията на България към Македония.

Това е, поне за нас, и најважното, и тук ще го представим исцело, без секакво изменение, защото е мнение на чуждо лице върху нас, при това, мнение, което иска да ни защити да ни пофали. Такива мнениа имат важност за нас.

Като изобличава безосновните обвинения фърлиани от страна на г. Н. Д. върху Българите, които на секъде работели за пакост на своите съседи—Гърците и Сърбите, рецензентот ни описва во що се состојат домогваниата на последните срещу Българите: Едните мечтајат за въздигание *Гърцка империя*, други за *Велико сърбско царство*. Но тези мечтаниа си остават само мечтаниа, които не излизат из областта на фантазиата. И чудно, че тези народности, които изјавлиаваат такива претенции, не са направил нито стъпка за осъществлението на тие идеали. Гърците и Сърбите мечтајат много, но вършат много малу. Тогава кога то Българите действуват и работат, без да губат време, облегајќи се на своите собствени сили, на својата енергиа, пълно трудолюбие и мъжество. Защитниците на великите планове — Гърците и Сърбите негодуваат против българскиот успех, оплакват се зарад некаква си несправедливост към тех от страна на великите држави и викат за съдействије Русиа. Българите пък си гледат работата, не испускаат обстојателствата и чукаат си железото додето е още горещо. Автора на вопросната книга не е пощадил бои, как но силно да изобрази „българската кривда.“ Тој подродно објасниава как Българите *незаконно* усилиле си влијанието в Македония, *посредством* много числени „школы“ — училища, зарад което трошат големи суми. Привежда разни исторически и етнографически данни за да докаже как и как, че Македония *требвало по право* да принадлежи на Сърбите и Гърците, никак на Българите. Последните между друго са *необлмариле* со стотини хиляди Гърци и Сърби, които един ден, по каковто и да е начин треба да се земат назад, да се извадат от мизерното положение. Днес, оплаква се авторот, — цела Македония е покрита с български училища, за обдър-

жанието на които, както изобщо на българската пропаганда в Македонија, българското правителство пърска ежегодно, чрез Екзархиата повече от милион франкове. В Солун българите имат превосходни гимназии — мъжка и женска с пансион. Българската гимназия в Солун е нај-голема, нај-величествена от всички находящи се в Македонија и даже в България*). В неа са събрани нај-добрите учители, числото на които дохожда до 20. В гимназиата се възпитаватъ повече от 400 ученици, събрани от сичките краища на Македонија за *пустин ефект***). Самиот блесок на гимназиата се поддържа от средствата отпуснати от българското правителство. В Солун съществува и български учителски институт за приготвление български учители в Македонија.

Сега в Македонија има повече от 320 основни български училища с 365 учители и повече от 15500 ученици, средни — 17 с. 1085 учен.; женски низши и средни 32 с 1750 у-

*) Това мнение на г. писача, че Солунската българска гимназия е стоела по-горе от гимназиите в княжеството е съвсем неверно: Солунската Гимназия, даже в цветущиот си период (1885 — 1889 г.), не е могла да се сравни ва с гимназиите в княжеството; а и никогато не може да бъде при съществуващите условия. Колкото в сравнение с подобните ѝ заведения в Османската империя, то смело можем да кажем, че стои на чело, и даже нещо повече — тя стои несравнено много по-високо. г. Н. Д., които по всека веројатност ще да е гърк, нарича Солунската българска гимназия „величествена“ непременно, като ја сравнява со Гърцката Гимназия в същият град, и има пълно основание за това. Последната минава за класическа, Омир и Тукидид се изучават наизуст. При отсъствието на нај-обикновените реални предмети — математика, химия и пр. тази гимназия по скоро прилича на некое средновеково схоластическо училище. Кабинет при гимназиата съществува колко за мостра и при некои случаи гърците не щадат „елинското“ си честолубие и търсат физически препарати у варварите — кондрокефалите българи.

Бел. на превод.

**) Тази дивотна, којато може да излезе само от разбърканите глави на нашите комшии — мегали — идеисти, подсеца ни към един доста пикантен пасаж от книгата на г. Црноевича (заглавје: „Путничке уртице“ — Цариград, Света Гора. Солун: г. Црноевич, като посещава класните занјатија в бълг. гимназия в Солун и запитва учениците кој отде е, се удивлиава дето последните му отговарјат, „казуички одмах и одакле је каји и то доста демонстративно; А., Бугарин из Струге! Б., Бугарин из Тетова! В., Бугарин из Скопља и т. д.

ченички. Ако се верват българските газети, то само в Македония се събират около 1000 български учители с 30000 ученици. От това се види, че Българите работат твърде умно, така щото сърдніата на г. Н. Д. е съсем напусто. Ако сърбите и Гърците не умеят да соперничат с Българите на почвата на тази културна работа, то те немаат никакво право да претендират за никакво преобладание во спорната област.

Политическите придобивки не се печелат само со „жалки“ слова. Българите не само стројат превъсходни школи в Македония и създават јаки основи за своето нравствено и политическо влиание на тамошното население, но заедно с това, те внимателно изучават страната, нејните естествени и икономически потребности, нејниот народен бит и нрави. Между прочем, в миналата година излезе обширен, специален труд от известниот български деател, капитан на бълг. генер. штаб, г. Бендерев; „Воењная Топографія и Статистика Македоніи и Сосѣднихъ съ нею областей Балканскаго Полуострова“ (Спб. 1890) в 835 стр. со две превъсходни изработени карти. Даже нахождајќи се внн от своето отечество по политически причини, българите не престават да се трудат за ползата на својата страна. Тази черта, достојна за уважение и подражание, нај добре и нај верно објасниава големите успехи на българите, от колкото обикновенните *силки* на техната хитрост и коварство. По сведениата на г. Бендерева в Македония живеат повеќе от 1 1/2 мил. (1.552. 325) българи, т. е. 65% от целото население, гърци 217.190, сир. 9% от всичкото население, а Сърби ги нема никакви. Между това г. Н. Д. в разгледаното горе съчинение утврждава че в сичката Европ. Турција, българите бројат само 32500 души, Гърците 950000, а Сърбите и Македонските славјани (ни Сърби ни българи!) — 1.250.000. Наверно това крупно число на „Македонски Славјани“, не отнесено ни към една от отделните народности, треба да означава тази част от населението, „којато се подфърлила на успешната българска пропоганда и се е побългарила;“ в таков случај се среќаат и двата автори. — По мнението на г. Бендерева Австро-Унгарија е нај заинтересованата в съдбата на Македония; та се јавиава нај сериозната претендентка на тази важна за неја територија. Колкото се касае до Българските претенции, то техните притезанија са осветени от предварителниот Свети-Стефански договор, от решениата на

конференциите от Европейските представители, които станаха преди войната, които секога поместиха Македонга в пределите на българските земи. Етнографическият състав на Македонга, наследен от 1 мил. българи, и няколко стотин хиляди други народности служи като главно основание на българските претенции въ Македонга. И *исторически*, со све що тази страна в разни времена е била завојавана от нејните съседи, та пак принадлежи на Българите, които неколку пѣти са създавали там местни самостојателни български господарства, или такива, които са влезали в съставот на Велика България. . .“

Вълк и мачор Лиско.

Басниа.

Една вечер по тъмнина
Вълчан бега от планина;
Како слепец тича в' село.
На среща му смело, смело
Се испречва мачор Лиско.
Доближава мошне близко
И го пита тихо вълка;
„Ти на свадба ил за кълка
Търчаш така, куме вълче?“
Вълкот му се гледа в' очи,
С поглед нежен му се моли:
„Дано сатар ме заколи,
Ако сакам аз да граба!
Слушаш тамо лај и траба?
Душман иска да м'затрие,
Нема къде да се скрија
Стори добро, милост една,
Кажу къде аз да влезна?!“
— Ето тамо у Ивана,
Виждаш врата отворена
— Летос изех му овена,
Му раснарах конја врана,
Та се ми е страх да влеза.
— Тогај иди ти у Стреза
Еј там долу под гумното!
— Дани нему аз јагнета

Ето и денот за увеселението дојде. Г-жа Лаузел има пълна сполука. Тиа бе нај красива между сичките, — привлечателна, грациозна, усмихната, летяща от радост. На сички очите беа у неја, сички зинтваха за неја, желаеха да се запознајат. Нај знатните лица искаха да потанцуват с'неја. На самиот Министър му привлече вниманието. Опоена от радост и вѣсторг, тиа само танцуваше и не щеше да мисли за нищо друго; в'триумфа на славата си, на хубостта си, тиа се чувствувахе като да е заобиколена от един облак на щастие и блаженство . . . .

Едвам кѣде 4 часот тиа прекъсна танецот. Мъж ѝ още от 12 часот бе заснал в'едно от празните отделения заедно с'трима други господиновци, жените на които не преставаха да се забавлиават и танцуват. Тој стана и фърли на плещите на изморената си жена една вехта, износена мантиа, којато бе донесъл нарочно. Жена му като се виде с'това просто наметало, побърза да се отдалечи, за да не ја забелезат некои от дамите, които се завиваха в'богати мантии.

Г. Луазел ја задържа:

— Недеј бърза де! Ще се простудиш викна; постој да зема един фајтон.

Но тиа не го слушаше и слизаше бързишката по лестницата.

Излегоха на улицата. Фајтон немаше никакъв, търгнаха да дират, като викаха на фајтонджите, които минаваха надалеч.

Лиута впелица фучеше на околу; пронизани от студ те вървеха по бувардот. Нај сетне намериха едно никакво купе, качиха се и за неколку минути стигнаха дома.

Госпожата фърли наметалото си и приближи до огледалото за да се види поне още еднѣш во сичкото си величие.

Ненадејно тиа издаде един писък . . . Диамантовата низа немаше ја вече на гърлото ѝ.

Мъж ѝ наполовин съблечен, запита стреснато:

— Е, какво ти е?

— Нем . . . нем . . . нема ја низата, диамантовата низа от г-жа Форстије.

Тој скокна и вджашено запита:

— Що! . . . как! . . . Може ли да бѣде това?

Растърсиха между дилите на роклиата в'мантиата, в'джеповете — сејде. Нема нищо!

Безпокојно тој запита жена си:

— Помниш ли, знаиш ли на pewno, че ти стоеше, когато излегохме от балот?

— Да, пицах ја в'предверието на министерскиот дом.

— Но, ако ја истърси по улица, требаше да ја чуем. Треба да е в'фајтонот.

— Да, там треба да е. Забележа ли номерот?

— Не. Ами ти?

— Не.

Те се поизгледаха смајани.

Г-жа Луазел се облече из ново.

— Ще исхода, каза, целото онова расгојание, което из-вѣрвехме пенки, дано го намера там.

Излезе. Та ја остана в'балниот си туалет, и почти съсем омалодушена, без ум, без чувства, падна, навали се на един стол.

Мъж ѝ се завърна едва на 7 ч. Нищо не бе намерил. Тој зајави за изгубвањето на вешта на градоначалството, по разни редакции, като обещава прилично възнаграждение на тојова, којто би ја намерил и би ја казал.

Г-жа Матилда убијата, отчајана, чекаше през целиот ден.

Г. Луазел се завърна едвам вечерта, бледен, изсушен — нищо не бе намерил.

— Треба, каза на жена си, да пишеш на твојата пријателка и да ѝ кажеш, че се счупила затварката на низата ѝ, че ще ѝ ја поправиш и вѣзвѣрнеш скоро. Да спечелим малко време — може да се намери за една недела.

Та ја написа писмото.

Измина се цела седмица и нищо не се намери, нема никаква надежда.

Г. Луазел, остарел на 5 години от мъки, каза:

— Треба да се постареем да заместим тази низа.

Утринта зеа кутијата в'което стоеше огърленикот и отидоха при бижутјерот, името на којто бе писано в'тре. Последниот отвори теверите:

— Не съм продал аз, г-жо, такъва низа. Само кутијата треба да е купена от мојата мааза.

Излегоха и тръгнаха да търсат другаде. Обдириха по сочките маази дано намерат подхојащата драгоценост, до колкото те си ја спомнуваха.

Спреха се в'една мааза в'Палé-Ројл и намерија там почти такъва низа, каквата търсеа.

Чинеше 40 хил. франка. Оставиха им ја на 36000 фр.

Нещастниците помолиха бижутјерот да не ја продава за три дена. Направиха условие да си ја земе назад трговецот за 34 хил. фр., ако в'случај до крајот на м. февр. си намерат изгубената.

Г. Лаузел притежаваше едно богатство само за 18 хил. фр., като останало наследство от баща му.

За остатъкот направиха заем: зеа 1000 фр. от едного, 500 от друго, 5 напалеона тук, 3 там!

Прибегна под пропастителни залози до разни лихвари и севъзможни заемачи; накъсо, расклати сичкото си състојание и, уплашен от мъките на черното бъдъще и мизерна, којто го очекуваше, от страшната перспектива на секакви физически лишения и нравствени мъки, наведе мрачното си лице и отиде та сложи на масата на трговецот 36 хил. фр. и зеде джеваирот.

Когато г-жа Лаузел занесе скъпиот огърленик на г-жа Форстије, последната издума малко студено:

— Требаше да ми ја възвърнете по скоро, — можеше да ми потреба.

Та нито отвори кутијата и да види променението, което бе станало в'тре в'неја. А тькмо от това трепереше пријателката ѝ.

Г-жа Форстије не подозираше нищо. Ами ако отвореше и видеше работата? Какво щеше да каже?

Не щеше ли да нарече пријателката си крадец?

Черен живот, пълн со секакви трудове и грозотии очекуваше г-жа Лаузел. Но та геројчески посрещна сичко. . . . .
Требеше да се исплаца този страшен дълг. . . Та се залови за това.

Оставиха слугината. Преместиха се в'друго жилище, — прибраха се в'една сиромашка стаја.

Зафана се за тежките домашни работи, — сама перачка, сама готвачка; ръцете ѝ се напукаха от миение съдове и триение секакви нечистотии; Сека заран требеше да влечка вода, да ја искачва през десетки басамаци на сълбата, спираше се на секи етаж и дълбоко въздишаше. Облечена като последна слугина, отиваше сама на пазар, у бакалин, у касапин с'кошница под мишката, пазареше и купуваше, като подигаше шум за последната паричка. — Секи месец требеше

да се исплаца по некој запис, да се подновиават други, — да се печели време.

Мъж ѝ работеше и ноќе, като зимаше частна работа от некој търговец; по некога цели ноци не заспиваше и преписваше листове, за което добиваше по 10 пари на страници . . .

Тој живот траја цели 10 години. Нај сетне сичко бе въстановено, сичко исплатено, — заедно с'безмерните лихви.

Г-жа Луазел беше веќе като стара. Тиа бе станата јака, корава, груба жена — от усилените домашни работи; како-годе исчесана, секога запрегната до лактите, — рџцете ѝ беа изгорени; говореше високо и дрезгаво. По-некогаш, когато мъж ѝ беше на работа, тиа седваше на прозорец и се замислеше; дохождаше и на ум онаја вечеринка, балот, в'којто тџи блещеше!

Какво щеше да стане с'неја, ако не ѝ се случеше онова нещастие? Кој знај? Колко е животот чуден, колко е непостојанен! Колко малко треба за да се пропастиш или да се спасиш!

Един ден тиа бе излезла да се порасходи низ Елисейските полета. Ненадејно тиа догледа една жена, којато расхождаше едно детенце. То бе г-жа Форстије, сје млада, хубавица, очарователна.

Г-жа Луазел се стресна, като ја позна. Бива ли да ѝ проговори? Да, да. И даже повече: Сега, от как се исплати сичко, тиа ще ѝ каже сичко. Защо не?

Тиа приближи.

— Добър ден, Иванке!

Госпожата зачудена се објрна при тоја фамилнарен позив; тиа не можи да познае пријателката си.

— Но . . . Госпожо! . . . не знам . . . треба да се лџжете.

— Не, аз сџм Матилда Луазел.

Пријателката ѝ нададе един вик:

— О! . . . сирота Матилда, колко си се изменила.

— Да, тежки дни преживех, отбак не сџм те видела, и многу мизерии. . . .

И сичко това заради тебе! . . .

— Заради мене? . . . Как тџи?

— Знајш ли, — онзи диамантов огърленик, којто ми го даде за онаја вечер, за балот?

Да, Но?

— Тъй, аз го изгубих.

— Как? На-ли ти ми го върна.

— Тої беше друг — подобен на вашиот.

И ето 10 години, къде го исплащаме Много мъки видехме, ти знаиш, че немахме нищо. . .

Но и то помина; аз си съм доволна.

Г-жа Форстиѐ пак запита:

— Казваш, че си купила диамантов огърленик место мојот?

— Да. И ти още ли не си забележала това? Тої бе приличен на вашиот.

Като искажа това, тѝа се исме с'един горд и наивен изглед.

Г-жа Форстиѐ трогната от сърце впусна се в'обѝатиата на Матилда.

— О! Горката Матилда! Но мојот огърленик бе фалшив . . . Едва ли чинеше повече от 500 франкове. . .

УСТАВ

НА

МЛАДАТА МАКЕДОНСКА КНИЖОВНА ДРУЖИНА

ВО СОФИЈА.

А. Цел.

Чл. 1. Целта на дружината е:

а) да издава едно списание назованието, програмата и на правлението на което ще се определѝат с едно постановление от дружината;

б) да положи основа на едно читалище в столицата, и кога то средствата ще ѝ дозволиава да го уреди, и

в) кога то дружината ще располага с достатъчни средства, да прави и други благодѝелни съобразно с целта ѝ; ка то напр.: поддръжане ученици и пр.

Б. Състав.

Чл. 2. Членовете са:

а) *действителни*, които зима т пълно участие в издаванието на списанието в секо отношение, и се прие м а т от дружината:

б) *спомагателни*, които внесат в касата на дружината каква да е помо щ, и

в) *почетни*, които дружината прогласи за такива поради техните услуги, било часно ней, било на Македонија вѝо щ е.

В. Средства.

Чл. 3. Средствата съставят:

- а) волните катамесечни вноски на действителните членове;
- б) волните пожервования на спомагателните членове, и
- в) разните источники, които дружината измисли.

Г. Управление.

Чл. 4. Делата на дружината ръководи управителният съвет, състоящ от сичките действителни членове, които измежду си избират: председател, подпредседател, деловодител и касиер.

Бележка. Избора става при началото на сека година.

Д. Длъжности.

Чл. 5. Управителният съвет редовно заседава сека седмица.

Бележка 1. Сичко решава вишегласието.

Бележка 2. Редовните заседания са законни, ако присъствуват најмалку $\frac{1}{3}$ от действителните членове живущи в Софиа, а извънредни — $\frac{1}{2}$.

Чл. 6. Председателот, а в негово отсъствие подпредседателот е главен распоредител за свикване събраниата и държи ред в заседаниата.

Чл. 7. Деловодителот държи редовно скратени протоколи на заседаниата и книговодството на дружината.

Чл. 8. Касиерот прибира вноските срещу расписки, подписани от него и председателот. Тој държи точни сметки за приходите и расходите.

Бележка. Свободните капитали дружината ще държи в „взаемоспестителната каса на македонци“ на текуща сметка.

Чл. 9. Управителният съвет ще публикува својт отчет на крајот на сека година.

Е. Особени распорежданиа.

Чл. 10. Действителниот член се лишава от правата си по решението на управителниот съвет, ако неиспълнава задължениата си спремо дружината.

Чл. 11. Дружината има печат с надпис: „Млада Македонска Книжовна Дружина в Софиа,“ с които се подпечатва сека дружествена книга.

Софиа, 1892 год.

Неколку думи по въпроса за народноста.

Едно чудно зрелище ни представя векот, в който живеем ние. Справедливо се тврди, че нашиот XIX в. е век на прогресот; но тоа прогрес изглежда да е колку положителен, толку отрицателен. И наистина, додето цивилизацијата, којато зе да прониква измежду сичките слоеве на општеството и се стреми да подигне човешкото достоинство и да поолекши општествениот живот, днес по целиот образован свет се забележува некакво болестно состојание. Изглежда, како че ли таа цивилизацијата, не попада на целта си, или же, губелно дејствува на животот, — възглед, којто така пламенно се искажа тјкмо преди един век от Русо, и којто е тврде естествен и за нашиот век.

Додето от една страна цивилизацијата — науката, искуствата индустријата и трговијата, стреми се да зајакчи задружните врски измежду сичките членове на една држава както и между отделните држави, в това време, от друга страна, антагонизмот, умразата и враждата между разните држави растаг се побече и побече. Всичките држави, от најсилната до најслабата, трошат и хабаат најголемите си сили на вјоружениа, кјде просто с цел да запазат независимоста си, кјде — за това, да грабнат нешто от слабиот си сјсед; истата борба ја виждаме и в вјтрешниот живот на сека држава, дето разните општествени сјсловна се гледат *накјтриншки* и чекат сгоден момент да се фјрлиат јаростно един вјрху други и да си тјрсат сметки за вековни обиди. Да, науката многу нешто е сторила, искуството многу леснотиј принесе за човешкиа живот, но сичко то, малку, или подобре, хич не е спомогнало да се омекчи враждата, умразата, таја страшна хидра, којато тјс

жестоко раздира човешките общества, народите, на сметка човеколбјуието. Кој ще откаже, че днес Европа не е највълнувана от тоја порок, че не представя една огромна мина, која го грози да избухне един ден и да направи на прах сичко, което ипаче би ѝ било чест. Днес съотечествениците на Гюте и В. Гюго са сто пѣти поцивилизовани от оние в XVII век, но след 71 год. те сто пѣти повече се мразат от колку во времето на 30-годишната война. А В. Гюго има нещастие да каже: „След 20 години (те изминаха вече!) не ще има граници.“

От що произлиза сичко това? От къде таја жестока умраза, која е влегла в жилите на разните народи от днешниот образован европејски свет?

Ето един от нај-сериозните въпроси, които тревожат сички днес мислѣщи умове. Мнозина са се поколебали во възможността да се искорени тоја порок, като го мислѣт за *присти* на човешката природа; според това са дали и тази странна дефиниция за човешкото междуетношение: „*homo homini lupus*“ (човек човеку вълк), върху което и искат да установат общественот и државен строј; те са крајни, както и оние ентузијасты, които, напротив, съсем оптимистически гледат на бъдѣщето на човешината, за които затриваніето на умразата между людието е сигурна възможност.

Важна е умразата сама по себе си, като психически факт; но многу поважна и посериозна е таја, која виждаме между *обществата и народите*. Таа е и многу посложна, поради разните мотиви, които ја предизвикват. Като е реч за международна умраза, тук вече немаме работа само с един прост психически факт, којто виждаме в единичниот човек, тук ние се среќаваме и с многу други причини и мотиви, които са дејствували тѣ или иначе. Така, днешната международна умраза, между друго коренее се и в историческите съдбини, които са прекарвали разните народи и држави.

Сека народност се стреми да образува *самостојателна држава*, сир. да бѣде събрана со сичките си части во едно цело, под едно управление. Когато една народност влиза в състав на една држава от друга народност, то у неја се јавијава желание да се отцепи, освободи, (еманципира) от владѣащата држава, и да състави самостојателна држава. Ако

к една част от известна народност е свободна, до когато други неїни части са подчинени на други държави, то у последните ще се появи желание да раскъсат онова държавно единство в което се намират, за да се присъединат към свободните си братя.

Така, естествената, правилната основа, върху която треба да стои сека държава е началото: *държавата треба да се зида на основа народноста*; съ други думи, държавата треба да бъде *народна*; и обратно, на сека народност треба да се даде възможност да образува и самостојателна държава.

Това поніатие за народноста и държавата е съсем от старо начало и древност. Древноста и средните векове до Великата Француска Револуција, са далеч от това поніатие.

Нито Египет под Фараоните, нито Персиа при Кира и Дариа, ни Македониа при Филипа и Александра, нито свободната Атическа република, нито всемирната Римска Империа, нито държавата на Карла Велики и пр., и пр., са били основани върху началото на народноста. Само при отсъствието на ова начало могъл е Лудовик XIV да каже на сина си: „Il n'y a plus de Pyrénées“ („нема веке Пиринеи“); а днешната Хабсбурска Империа да има за девиз: „Austriae est Imperari Orbis universo“ (на Австриа е речено да управліава светот“).

Такива държави, както ни показва историа, не са трајни, — трајноста им, обусловена от грубата сила, е временна и тврде несигурна. Ще бъде мошне погрешно, ако се мисли, напр., че Османската Империа, којато до преди 2 столетиа допираше до стените на Виена, се раскала само от собствените си слабости, — не, та се распадна главно по други причини, имено поради отсъствието на онова начало, върху което треба да се зида сека държава.

Може би старата българска държава да бе по дълготрајна, ако бе малко по-народна*), ако „велики“ Симеон, както и не-

*) Ето как характеризира Палаузов българската историа: „Не смотря на то што Болгары еще въ IX вѣкѣ являютья народомъ независимымъ, историа ихъ водворенія, юридически признаннаго, равно какъ и послѣдующая судьба того народа, не представляють однако ничего утѣшительнаго въ значеніи общечеловѣческимъ. Развиваясь подъ исключительнымъ влияніемъ Ромео-Грековъ, Болгары небыли въ состояніи выработать своими нравственными силами никакихъ прочнихъ началъ, которые обезпечили бы ихъ будущее существованіе. Правда, христіанская религія и христіанско византийская образованность, лишь на нѣскольکو столѣтій отсрочили политическое паденіе Болгары. . . .“

Шипинъ „Истор. Слав. Литер. I I стр. 97.“

говите наследници, по малку се подаваха под византиското влијание, и повеќе се грижаха за националното развитие на народа си, отколку да мечтаат да седнат на цариградски престол и да се величајат само со великиот титул „самодрџица и царь всѣмъ Българомъ и Гръкомъ“. За сѣшото нешто можат да скѣрбат и нашите сѣседи — Сѣрбите, со своја велики „Душан“ и пр., които не останаха по долу, а може би и преминаха в претенциите си нашите царе.

Ако в миналите векове забележвине тук-таме некои проблески от народно самосѣзнание, то това е само случајно, а за това и кратковрѣменно, като такѣво, което се обусловува от случајни вѣншни причини.

Такива моменти представјат гѣрцкиот народен дух при Персиското, а по сѣтне при Македонското навлизание; Франција — с Жана-д'Арк, Швейцариа, с героја си Тел, пр., Сѣрбиа и изобщо јужното славјанство, почувствува народната солидарност пред гробот си — на Косово! . . .

Великата Француска Револуција пѣрва прокламира началото: „Сека народност има право да располага вѣстранно со своите си сѣдбини.“ Револуционното законодателно собрание (Assemblée Nationale) ето как определи бѣдѣшето си поведенне спремо другите народи:

„Френски народ не ще води никакви завоевателни војни, нито нѣк ще си позволи некакво насилие против свободата на другите народи. То е записано в нашиот устав, а то е и нашиотъ Свети — Завет. . . .

„Френската нација ще сматриа като свои пријатели жителите на оние земи, които завземат френските револуционни војски. С мирните граждани, чијато земја биха завзели нејните војски, нема да постѣпи като со свои непријатели, оше по малу, като со свои поданници. . . .

А народната конвенција отъ 19 ноемвр. 1792 допѣлни така този декрет: „Народната конвенција прогласјава р името на Френската нација, че ще приеме като свои братиа и ще дава помош на сички народи, които би се подигнали да си тѣрсеат свободата, и, че ще дава својата защита на гражданиите, които би страдали или които биват изложени да страдат зарад свободата.“

Тѣ Френската револуција преди един век прогласи за пръв път свешеното начало на народноста, като необходима основа за държавата и международното право.

Но какво нещо е народност? Това питање не е тѣ просто както би се помислило отдалеч и на пръв поглед. За нај добро доказателство на това нека ни служи фактот, че и до днес, надир сто години, откак се прогласи това начало, последното не е изіаснено още както треба.

Прѣва научна дефиниција за това, ще е народност, дал е Паскал Мацини, прочут италиански публицист, којто казва: „Народност е природно влечение у човеците да живеат общ държавен живот, към което ги подканіат: единството на землицето, което населіават, съзнателното чувствување единството на племенното им происхождение, общноста на обичаите, ези-ка и верата“.

От таја дефиниција излиза, че за да се състави народност, се изискват тие две главни условия: 1) лудіето, којто искат да състават една народност, треба да бѣдат свѣрзани с известни природни вѣрски, независимо от нихната воля, така, штоо от самата природа да се подканіат да живеат задруже-живот и 2) съзнателно да чувствуваат таја общност, да знајат за тие свои природни вѣрски, којто ги свѣрзват, да желајат да се одѣржат тези последните и колкото се може да ги заіак-чат. За това нещо потребно е, следов., да се стече маса лудіе, којто да са снабдени природно с известни задружни својства, да желае таја маса, като една народност, да бѣде и една дѣржава, сир. да състави една политическа единица.

Тази дефиниција колку и да е верна и справедлива теоре-тически, та е строга и малку применима на практика; зашто, наистина, днес нема ни една европејска народност — дѣржава, којато да отговарја напълно на тие условия. Но в секи случај, изброените от Мацини елементи, в по-голем или по мал размер, съставіат основата на народноста.

Преди сичко, вліанието на расата (племето) е твѣрде големо при образуваніето народноста. Наистина, ни една днешна нација не е чист продукт от едно само племе. Има много нации којто са чиста слетина от разни племена, както, напротив, много пѣк племена са раздробени на разни народности.

Природата, формата на землицето, което се населіава, тѣй

също показва големо влияние в човешките задружвания. Лекото съобщение, обусловено от природата, твърде много е спомогнало за да се развие или подобре да се подкрепя естествената необходимост на задружен живот у хората.

Големите планини са били причина да се разделят с време и найблизките едноплеменници, до когато, равнината, напротив са благоприятствували за подържането единството на едно племе. Лесно може да се констатира това, като вземем пред вид фактот, че в планинските местности, много по големо разнообразие забелезваме между населението им, от колкото в равнините. На-дали руските племена щеха да представят днес такива крупни и сплошни маси, ако не населяваха именно такива равни земи. Не можем ли да отдадем на това и разликата която виждаме днес между населението на южна Македония, което представя доста големо еднообразие, — в типа, езика, костюма и пр., и онова на северната ѝ част, в населението на която, напротив, се забелезва доста важно разнообразие и пъстрота, в езика, обичаите, облеклото и пр., разлики, които зели да се чувствуват от самото население, за което ясно говорят разните имена — прекори, които си дали едно на друго разните племена от същото население — бързиаци, миаци, бандовци (от Корча на юг) и пр.

Благодарение на науката и искусствата, днес тие сънки малу по малу зеха да гинат веке. Дето едно време големите реки и езера са били големи естествени пречки за съобщение, днес те се сметат като естествени улекшения за същата цел. И планините като нај-големи пречки за съобщението, днес веке зеха да губат това си значение, защото искусството сполучи да ги пробие в сърдцето им и да отвори път за съобщение между разделените страни.

Относително единството во верата, треба да кажем, че днес, со све що сичките конституции на цивилизованите држави дават пълна свобода на вероисповеданието, то оказва големо влияние в съставянието нациата.

Има много случаи, дето религиозното единство е спомогнало да се слејат в едно много народности, които с време съсем са изгубили индивидуалниот си характер.

Но още по често виждаме такива факти, които показват до колко вероисповедното различие е упорствувало и упорствува

на подобно сливање, колкуто и насилна и да са полагали за
тоа. Нај близък пример за тоа може да ни представи Турција
с подчинените си христијански народи, които уцелиаваат от 500
годишен гнет само благодарение на верата си.

Колку очевидна и да е важноста от религиозното единство,
като едно првостъпенно условие за крепкоста на една нација,
се пък мнозина не шѣт да признајат тоа. Така, немските
публицисти избегваат да дават особена важност на религиозното
единство, като необходимо условие за националното единство.
Но те го прават тоа по чисто практически цели, понеже нем-
ското „Отечество“ състои от католици и протестанти. Този
недостаток от страна на верата те се старајат да допълнат с
убеждението си, че немската нација съдържа в чистота излишек
на племенното единство, без да държат сметка за тоа, че в
живите им тече не малко славјанска келтическа крѣв.

Че религиозниот въпрос при този за националното един-
ство не е тѣј маловажен, показват ни живите факти, които
говораат имено в полза на противното. Враждата между Полша
и Русија, между Харвати и Сърби, между Ирландија и Британија
и пр. и пр. не е само историческа, но и религиозна. Ето
зашо мнозина славјанофили, мечтајуши за обединението на Сла-
вјанството, виждат во вероисповедното различие у отделените
славјански народности една упорита, непреодолима спѣнка в
достигание гонимиот си идеал — „Православно Славјанство“.

Може би некои занемарјат религијата при разбираемиот въ-
прос поради тоа, че религиозното чувство от ден на ден от-
нада, следов. и производимиот от него ефект, религиозниот ан-
тагонизъм, които стојат в непосредствена свѣрска с религиозното
различие, треба да падне сам по себе си. Тоа е фалшиво
убеждение. Религијата ослабва или даже исчезва само у отделни
лица, но никак не и у цел народ; а тук е думата имено за
народ. Религијата и народноста са две паралелни јавления в
историч. процес на човешкото развитие. Ние поб-скоро може-
ме си представи исчезвање народноста, да си представим пѣлен
козмополитизъм от колкуто да си представим, до тоа време,
цел народ без религија*).

*) Че чувството на народноста отстъпва пред религиозното, можеме да видим
от самата наша историја. До скоро време целиот ни народ, па и до денешен ден на
многу места, националното име „българин“ бе сѣсем затъмнено, исчезнало. Нацио-

Но најважното условие, което не може никој да оспори, и от което никој не може да отстапува, при определение народноста, това е *езиковното* единство: *людието, които искат да съставят една силтена народност, треба да говорат еднакъв език.*

Наистина и това условие не е абсолютно, без никакво исклучение. Но исклучениата са такива незначителни, што не са в състояние нищо да отнемат от силата на въпросното условие. Таково противоречие ни представя Швейцарската република, која е съставена от 3 разни по език части — френска, германска и италианска, които съставят една народност — швейцарска. Други противоречия са такива, които, като не отричат утвърждаването от нас, че в държавата треба да владее езиковно единство, утвърждават прогивното, имено, че могат да бъдат *разни* държави с истиот език. Такива са Англия и Съединените Щати, Австриа и Германия, Испания и Португалиа и пр. Дето се поставя то като противоречие, то произлиза от това, че в данниот случај „началото за езиковното единство“ се зима *изолирано*, разделно от споменатите принципи, върху които се основава нациата.

Но колку големо и да е значението на изброените до тук елементи, начала, за образување, се те са недостатъчни и даже безсилни в много случаи. За да се допълнат тие условиа треба да се прибави още следуиущото: *людието, които искат да образуват една нација, треба сички съзнателно или инстинктивно да се стремат да обрзуват или удържат един заедружен дрржавен организъм, обшо да се стараат за своето уиакчение и запазване, да работат задружено за своето усвършенствување, заедно да понасят и щастие и нещастие, и свързани с еднакви исторически съдбини, да гонат еднакви културни цели.* Липсува ли такъво условие.

налното име би заместено с веровното „христијанин“ или от рабското „раин“. В много затънтени места в наши крај — Македониа, дето нема стълкновение с друг христијански елемент — гърци или арнаути, народот още незнае името „бугарин“. Па и до колкуто то съществува днес по цела Македониа, съмневаме се, да е това име запазено тѣ по *неарексната* традиција. Към това съмнение, освен този факт, които споменахме, кара ни самата форма на името („бугарин“), која фонетиката на езикот ни, никак не ја допуска. По владеиуциот фонетич. закон на нашиот език, требеше да имаме не „бугарин“, а „болгарин“ или „българин“, защото групата *г* или *л* дава обикновено *ол*, или пѣк си остава *г*. Дето по негде среќаме „вук“, „јаббука“ (Щипско, Куманово, то е јавен сѣрбизъм, обусловен от сѣдството со Сѣрбиа. Впрочем, тој е въпрос, кој изисква по сериозно разисквање.

нема ли таквo желание и стремление за общ политически и културен живот, нема ли такива осещания на взаимна солидарност, нема народност, па колку и да ги имало тук: езиковното единство, племенното единство и религиозното единство. Елзасците говорат немски език, намират се под немска власт, но са страстно привързани към Франција, готови да пролејат и крвта си за неја.

До колку само езикот и племенното единство не са до-статочни услови за да образуват една трајна нација, можем да видим от следујушите думи на прочути Ренана:

„Етнографската, както и сека друга наука, подлежи на постојано променение; това е и нај првото условие за прогрес. Следвало би и народноста, да се меніва постојано, съврѣменно с меніаванието на Етнографската, върху којато би се тја основавала. Требало би и границите на државите да се опрѣделјат според промененијата, извършени в науката. Може ли, според това да се каже на тоја или оја пламенен патриот: „ти си бил заблуден; проливал си крѣв за това или онова; мислил си че си *келт*, а то си чист *германец*“ След това, подир 10 години, ше дојде да ти доказва некој, че ти си *славјанин*. Същото нещо може да ѝ се приговори и на филологјата, когато тја иска да се постави като пътеводител при опрѣделението народноста. Каква сила треба да има тја, за да унищожи сички закоренели традиции в народниот живот, да раскѣса от векове зајачени врски, да избърше от паметта на народа сички въспоминанња, които, зато нај драгоценно наследство се предават от поколение на поколение. Сравнителната филологија била би ново Евангелие, но чито указания би се уреждали државите в териториалните си протјаженија. Но как би решила филологјата питанието, защо немците, които говорат *plattdeutsche* и оне проговорат *hochdeutsche*, съставјат една народност, кога Холандците и Немците, които говорат едно и също наречје — *platt deutsch* съставјат две народности.

След като изброихме на бързо принципите на народноста, ние бързаеме да им дадем и едно практическо приложение, което ни бе и целта на настојаната статја.

Въпросот е за народноста на Македонците, които в последно време станаха предмет на ожесточена борба между Българите и Сърбите.

Само едно сравнение на оние етнографически черти, които характеризират *Македонците* (разбираме „македонските българи“) с оние, що характеризират свободните българи, подрежда нието им до оние начала за народноста, които изредихме по горе, доста е. Да ни покаже, и да убеди секиго, че народноста на македонците не може да бъде друга освен „българска“. А твърдеството на тие черти и отдавна е констатирано и утвърдено от безкористната наука: само заслепените и неприятелите на българското бъдъще могат да не виждат всестранното единство, което напълно владее между населението от Дрима до Черно Море и от Дунава до Бело Море. Нашите братия Сърби още си затварят очите пред ясната истина, но ще дойде време и скоро е това, когато ще прозрат и вкусат горката истина. За това нека ни уверат думите на един техен съотечественик, проф. от Великата Школа *Милованович*, думи които ни се виждат твърде близки до истината. Ево неговите думи: „Подир дългата апатия, после дългата индиферентност: до дето Българите живо работиха чрез својата пропаганда, ползувайки се нарочно со својата си Екзархия и с недоверието на турското правителство спремо Сърбия и сърбското име, ние днес си мислиме, че ще можем да осигурим интересите си в Македонна, ако можем само да докажем, че езикот на Македонското наречие е по близу до сърбски от колку до български, или че тој даже образува наречие от сърбски език. Но време е веќе да се простим с това заблуждение. Ако ние индиферентно и с скърстени ръце стоим и гледаме само как от ден на ден между Македонна и България закрепват сѐ повече и повече културните, моралните и материалните врѝзки; как младите македонци под ръководството на български учители навикват да се гордеат с великите дела на Българската историја и да мислат за обновление българската слава и сила, Македонна ще си влезе в съставот на българската народност и др̀жава, па ако ще-би сички наши филолози, с удобрението на цели учен свет, биха доказали, че в Битолија и Серез, на бреговете на Струма и Драгора, се говори по чист сърбски език отколку в Белград и Сараево, на бреговете на Дрина и Морава“.

„Кондикот свети Климентски“ и преписите.

По повод на обнародваната част под заглавие: „Кодексъ на Охридската Патриаршия“

(Сборникъ на Министерството на Народното Просвѣщение, книга VI).

Шише Езерски.

Неуморното прилежаніе на нашите стари писатели и преводачи, увенчано со доста богатата ни, от них оставена старобългарска литература, запазена въпреки всевъзможниот вандализъм на нашите неприатели и нехаиството на предците ни, не е още в състоіаніе да изглади скръбното впечатленіе на изследователіа, нито да намали малко много незадоволствието му, тѣ като тоі, при разгледваніето съдържаніето на таіа ни писменост, не отбелезва нищо друго в неіа, освен една оскѣдност, поради пълното ѝ еднообразіе, както и неманіе на летописен отдел. Истиот тоі недостаток, коіто толкова живо се чувствува во нашите стари литературни остатки, се съгледва, тукуречи, напълно отразен и во запазените до сега исторически материали на охридската архиепископіа; защото, и между това мощне незначително количество от обнародваните официални и обикновени документи на продължителното и непрекъснато съществуваніе на архиепископіата, личи истата она непригодност, що се забелезва и во југославианските. И благодареніе на сичко това, решително, може да се каже, че и до днес, при обясненіето на поголемата част от съществените въпроси, които се коснуват до религиозниа и граждански живот на предците ни, черпим сведеніа повеке пѣти от чуждестрани источници — главно от византијски. Обаче, значеніето на оваі чувствителен недостаток в запазеніа материал доста много би се намалило, само с издирваніето на един твърде изобилен броі, со разнообразно съдържаніе, от така наричаните исторически актове или разни официални грамоти и записи и др. п. (за съществуваніето на които ни нај-малко не се съмневаме) от съществуиушите ни некога началства. Но, за жалост, тук треба со-

твърда увереност да си исповедаме истината и да съжаливаме, за дето и до днес подобен род сведения, поради единствената наша небрежност, продължават да са още изложени на всевъзможни случаи и умислени пагубни влияния*).

Материалот, што ни са предлага во VI книга от министерскиа сборник под надслов: „*Кодекс на Охридската Патриаршия*“ представљава препис от Бодлевиа препис на охридскиа официален codex; но за това пак този препис, в сравнение со онаа част, што се сохраниава днес во самиа оригинален свети климетски кондик, заслужва во некои отношения преимущество пред същинскиот. Истиот ли свети климентски codex или Бодлевиот препис, или пък друг некакъв — за сега положително знаја, чо само два са известни — е предиствал приближително преди двадесет и девет години немскиот пътешественик Hahn, којто и го описал во съчинението си: „*Reise durch die gebiete des Drin und Wardar*“. Разликата, што се отбелезва во Hahn-овото описание, именно: че во codex-а целиот број на свидетелствата се состои от сто и четирдесет и четири, че сичките принадлежат към независимата епоха на охридската архиепископија, ч епоследното свидетелство носи дата *α. Φ. η. ζ. (?)* както и изражението му: „*нито съм бил толкова приготвен за разбирањето на рѣкописа*“, (Бодлевиот почерк е совсем јасен) ни кара да предполагаме, че Hahn не е имал на рѣка, нито оригиналниот официален codex, нито пък Бодлевиот препис, а друг некакъв неизвестен за нас.

Следователно, имајќи още пред вид и това, че нито лицето, което е доставило на г. А. Шопова преписот, нито пък лицето, което направо во редакцијата на министерскиа сборник е испратило „*прѣводъ на крайно любопитната Охридска кондика*“, заедно съ единъ точенъ прѣписъ на грѣцкиа оригиналъ, којто

*) Според достоверни сведения, што имам от частни пријатели и до днес во една знатна охридска фамилија се сохраниаваат неколку писма от влашките кнѣзове безсѣмнено подобни на обнародваните две писма от В. Григоровича во „*Гласник Друштва Србске Словесности*“ а препечатани во цариградските „*български книжици*“ част II 1858 м. мај книжка I. от дебърчанина Архим. Партениа Зографски), писани на влашки език со славјански букви. Също и во Герасимовата фамилија се наоѓаат осѣм документи (един вад расписки) от Сисавииската Митрополија, којато през това време се управљавала от лице, което принадлежало към членовите на споменатата фамилија. Тие последните документи са доста интересни, и читателите на „*Лоза*“ ще имаат случај да ги видат. А и во Струга преди неколку години е имало некакъв летописен откъсѣлк и по раскажанието на некои тоа е било част от Душановија законник.

у г. Шопова липсваше“, и точен препис на codex-а, до сега не са ни представили пълн, съгледваме важност да представим овде и преводот на Hahn-овия описан codex, от съдържанието на които, намерно, читателјот, освен че ще може да си състави шо годе понјатие за съществената им разлика, но ще може един ден още и да ни послужи, да проследим и проверим чјслото на съществујушите преписи, распрјснати у частни лица.

След описванието на различните старини и надписи, които се среќат во Охрид, Hahn обраќа вниманието ни върху истра оној дървен долап, шо се намира во църквата свети Климент и за којто, тјкмо деветнаесет години преди него ни споменува рускиот пътешественик В. Григорович; а подир това излага на кјсо съдържанието на codex-а. „Между църковните книги, които се намират во един дървен долап нај-важен е codex-а на Митрополиата — стари писмени свидетелства. Тој съдържа 144 свидетелства, които сите са от времето на църковната независимост на Охрида; но от които ни едно не е от преди 16 век.*) Последното свидетелство (на стр. 168) датира а. Ф. 7. 5. (?) и името на тогавашниј митрополит е подписано со зелено мастило. Зеленото мастило е служило како отличие на митрополитовото име. Шо се отнасиа до съдържанието на тие книжа, тук за подробно разгледвање не беше ни време, нито сјм бил толкова приготвен за разбирањето на рјкописа. Споредъ думите на местните жители *това не е само един том от такви старини; во Виенската дворцова библиотека, казват, че има още много по-стари сбирки*“.

„На страница двадесет и втора от codex-а намерих една приписана забележка за охридските енори от 1664 год.; които още и до днес съществуват и си запазиле старото наименовање. Целнот број на христијанските кјщи во *Вароша***), излиза според бележката само 141. Това незначително число домове, ако се сравни со числото на главните и второстепенните църкви, които са били 37, свидетелствува до колко много христијанскиот елемент е пострадал от мухамеданска наплив; защото инак не може никак да се помисли, че само со трудот на 140 кјщи са подигнати 37 църкви, па макар и незнам

*) Архиепатическото постановление, което обнародваши на краја говори дребно против това Hahn-ово кавање.

**.) Варош се нарича онази част на Охрид, којато се намира вјтре во крепоста.

колко да е бил силно развит обичајот меѓу средновековните жители, да подигнат колкото се може повеќе храмове. Во содекс-освен това се намират още две общински решения против женскиот лукс и големите свадбени разноски от 28 февруари 1759 год. — които рoшения ги излагаме на краја во гръцкиа им текст за да се види и езикот. Според тие два декрета било е забранено на жените да носат цървено атласно облекло и самурски капи, вързано цветие, пари или подобно нещо на наизите върху капите; пари и мерджани на градите и сърмени китки по шалварите. Ако би некоја жена престъпвала това, мъжот ѝ плащал за неја глоба 20 аслани, пихна монета (?) ако е бил тука, защото е можал да забрани и не ѝ забранил; а ако ли не се случи да бъде у дома. (от това се вижда, че още тогава имало е обичај, щото мъжите да отсъствуват и да се занимават со външни работи), тогава щела да заплати таја глоба самата жена. Наисетне подобни забраниаваниа на распуснатоста (луксот) не са редки во полуострова, и, като се веке еднаж постанови, се държи мощне строго. Во Јанино съществувал един такъв декрет от половината на миналото столетие и тъкмо през моето пребивание там се осмелиха девојките и почнаха да украшават предните ъгли от своите отворени елеци со тесни сърмени украшения. . . .

„Во този содекс има още и дълга записка от пожертвуваниата, които църквата добива през дена на праздника си. Тие се написани почти на гръцки, само на две места намерих български, но и това беше пак со гръцки букви. Гледајќи на содекс-а дојде ми на ум въпросот, дали некога българскиа език е можал совсем да измести гръцкиа. Напраздно съм прелиствал сичката книга за да намера каква и да е историческа забележка, защото нигде, не намерих нищо нито пък во сите църковни книги. Тези записки съдържат деведесет и три страници, но в них нема нищо от общ интерес. От страница 154 започва цел ред гръцки песни, които се захващат со песна против латините и другите расколници, но сичко това нема никаква цена.

„На страница 168 се говори как са обесили во 1789 год. 22 јуни двама христиани, които са правили фалшиви пари. Забележките се свършват со тие мощне любонитни думи: „*αὐτῶν ἡ ἀβύσσοϛ διαβόλου σκορπίου*“ събрано от ветрот, распръ-

снато от дяволот, или како дошло, така пошло, което хвърлиа особена светлина върху искреноста на писателна таа пословица.*)

Горензложеното Hahn-ово описаніе на codex-a, сравнено со истинскиа свети Климентски, от които у нас се намира собствено-ръчно копіе**), освен че потвърдиава съмненіето ни, което и по-горе искавахме, относительно тождеството на описаниа от Hahn-a со оригиналниа, ами даже повеке го уесилва; защото, сдружваіки предложеното описаніе со нашиот препис, намираме неща, за които у Hahn-a не се среща ни дума. Така, например, когато Hahn говори за много други бележки, които се срещат овде-онде во листовете на кодекса, тоі нищо не споменува за записката, в којата наред са изложени неколко имена от архиепископите на *Охридската Велика Църква*, които са пожертвували по нешто, било за лозата въобще, или частно за свети Климентовата църква***).

Сетне Hahn така също нищо не споменува нито за дългите анакреонтови стихове (52 стиха) на охридската патриаршиа, които се намират на 160 страница во оригиналниа codex: а след них на истата страница следват други двадесет и три стихове, които са поетическо (іамбическо) обрашаніе от писателіа****) и пр. пр. Между това ние не намираме ни спомен и за твърде много други бележки, които изобилдуват из страниците на codex-a, без да са лишени от секакво значеніе.

*) Глед. на стр. 189—90—1. во сѣрбск. превод.

**) Преди две гдини приближително предложих во почитаемата редакція на министерскиа сборник преписот, којто щеше да излезе под редакцијата на нашиа еллинист г. М. Д. Балабанова. Така обнародван codex-a, наверно, ще се отличава во много отношения от обнародваніа по настојашем во сборника и още ще се ползуваше со поголемо значеніе пред учениа свет.

***). α. γ. ζ. β. (1792).

Μνημόσυρον ἐπιτύθη τὰ ἑνδράτια τῶν ἀειμνήστων ἀρχιεπισκόπων τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Ἀχρίδος ἀφιερωσάντων: † Προχύριος ὁ μακαριώτατος ἐκτίσε † Νεκτάριος ὁ μακαριώτατος ἀφιερώσεν . . . † Παύλος ὁ μακαριώτατος ἐτίθει . . . † Γρηγόριος ὁ μακαριώτατος ἐτίθει . . . и пр. на стр 65 во ориг. codex.

****) Други подобни поетически обрашанія и ениграми са напечатани во Мосхополското издание службата на светите седмо-численици.

Остава ни да по-говорим още за Бодлевия препис, който, както и от начало споменахме, поради частните допълнения от страна на преписвача привлича вниманието ни.*)

Между такива прибавки, които липсват во самия оригинал за пръв път изиречват се пред очите ни: посвещаването на codex-а, първиот акт, също и вториот; синодалното постановление за приемането под ведомството на охридския патриархат новосъградената Кавajsка църква во Дирахиската епархия,

Покойниот Георги Бодлев по происхождението си от најстара знатна охридска фамилия, беше братов внук на видния деец во гръцкото кралевство, М. Πολης Ἀχειδιανός, който по после стана и министър на правосъдието и наредното просвещение и още съучастник во класическото издание на църковното право („Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ. Ρᾶλλη καὶ Μ. Πατλή.“) Тој, по секоја веројатност, въспитаник на Јанинското тогава образцова училище, се отличавал „по образованието и живоста на характера“. В. Григорович, който през 1845 г. посетил между другите градове во Македонија и Охрид, дава ни за него на късо сведенија. „Къ счастію, встрѣтилъ ся со мною очень зѣливымъ Болгаринъ, по имени Георгій Бодли, который служилъ мнѣ постояннымъ вожатымъ“ (глед. на стр. 98, очерк. Пугеш. по Евр. Тур. второе издание). И още: „Мой, напр., вожатый, портной по ремеслу, звалъ много сочиненій греческихъ и въ своихъ рассказахъ доказалъ это ссылками на Мелетій, Куму и многія церковныя книги“.

Освен това тој е ръководил и Навн-а во 63 год. (виж. на стр. 382 и 402 во забел. у Навн-а) кога тој посетил Охрид, и нему главно се дължат благоприятните отзивы, които напирате во сочиненијата на пътешествениците, за българите от тој крај.

Но не по-малко важи за нас неговата библиотека. Во неја се намират освен многобројните съчиненија на разни църковни писатели, Гръцки и Латински, нај стари изданија, ами се среќат още и неколку гръцки и славјански пергаменти и книжни ръкописи, между които и едно кожено евангелие от средне-болгарска период, озаглавено: **ΘΕΣΦΙΛΑΚΤΑ ΑΡΧΙ-ΕΠΙΣΚΟΠΙ ΒΑΛΓΑΡΣΚΑΓΟ** (со червено мастило); едно окръжно от константинополска патриарх (на книга дебела со дължина близо един метър и половина ширина); службата на седмте славјански апостоли, Мосхополското издание, (ἀκολουθία τῶν ἁγίων ἑπταρίθμων) което е библиографна редкост и в българските библиотеки липсува, и доста много други книжа от голема важност за нас. Немскиот пътешественик, филологот доктор Вајган, който преди три години пътуваше по Македонија с цел да изледва во секое отношение остатките от влашка элемент, беше си избрал неколку от по важните ръкописи и печатни книги, между които и славјанското евангелие и предлагаше да ги купи пощо-защо!

както и постановлението за споменуване имената на спомошествователите за съграждането на църквата. Редът, по който се поставени актовете в оригиналния codex никак не са запазени в въпросния. Така напр., протоколот, с който Григория Ново-Патраски се назначава заместник на Германа, в обнародвания препис стои преди протокола, който определя Германа за охридски архиепископ, когато напротивъ виждаме, че изискваемия ред е напълно запазен в оригинала. При това и датите, които се поставени под всеки акт са побъркани и то сега не можем да кажем положително да ли от самия Бодлев или от преписвачите. Тук ще се ограничим само со следущето. Според хронологиата обнародвана в министерския сборник Мелетия архиепископствувал през 1677 г.; а по каталога представен от Е. Голубински (виж. Кратк. Очерк. Истори. Православ. Църквей стр. 139) истиот той Мелетия седел на престола в 1666. Но нещо което повече ни очудва е, че Герман, който според обнародвания препис (акт. 5) патриаршествувал в 1668 г. д., бил заместен от Григория, от Нова-Патра, (иак по обнарод. препис в министерския сборник акт. 3 стр. 198) в 1681, когато преди него наред. архиепископствувале: Партения в 1679, Мелетия през 1677, Нектария в 1673 (виж. у Голубински) и пр. и пр. Освен това в обнародваната част от преписа ние не намираме на местото им ни една от многобройните бележки, които се срещат из страниците на оригинала (2, 6, 22 и пр. и пр.); и според показанието на същия преписвач, който снабдил г. Шопова со преписа, поради краткостта на времето, през което той располагал Бодлевиот препис, бил принуден да пропусне всичките бележки. Но, тъй като някои от тие бележки, чини ми се, откриват пред науката доста голем интерес поради съдържанието им ние ги предлагаме тук на интересуещите се, без никакви коментарии, като същевременно и се обещаваме пред читателите на „Лоза“, че ще да поговорим в една от подирните книги и за значението на самото съдържание на материала в codex-a.

Φίλοι ἀναγνώστα! Τὸ ὑπερθεὺν καὶ ἀνωθεν ὑπομνημα ἐσώζεται καὶ εἰς παλαιότερον κώδικα τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ φεῖ ἐκάη! Καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν κώδικα ἔγραψεν ἡ ἱερά σύνοδος καὶ φρικτὸν ἐπιτίμιον κατὰ τῶν παραβατῶν

Драги ми читатели! Задната и горната записка се пазеше и в по-стар кодекс на църквата, но жално изгоре! И в онзи кодекс написа светна синод строго постановление против престапниците и користо-

καὶ κερδοσκοπιῶν τῶν καταχρῶντων καὶ
νεμομένων παραλόγως τὰ εἰσοδήματα
τῆς μεγάλης ἐκκλησίας . . . . .
Μάθετε λοιπὸν ἀδελφοὶ συμπατριῶται,
εἰς ποίαν ἀθλίαν κατάστασιν ἔφθασε
σήμερον ἡ μεγάλη ἐκκλησία ἐξυπνίσατε
λοιπὸν ἀπὸ τὸν λίταργον τῆς ἀναισ-
θησίας, ἵνα ἐπανέλῃ ἡ μεγάλη ἐκ-
κλησία εἰς τὴν ἀρχαίαν δόξαν πρὸς
καύχημα καὶ τιμὴν τῆς πατρίδος. „Ὁ
ἔχων ὦτα ἀκοῦειν ἀκουέτω“.

Ἀπόφασις ἀρχιερατικῆ.

α ψ ο θ. (1779).

Ὁποῖος τῶν ἱερομένων ἢ λαϊκῶν
κατακρατεῖ ἐκκλησιαστικά πράγματα
εἰς σκοπῶν κέρδους, καὶ ὅποιος τῶν
ἱερομένων, ἢ λαϊκῶν γίνεται αἴτιος
σκανδάλων, ἢ κατὰ τοῦ ἀρχιερέως
αὐτοῦ, ἢ τινὸς ἄλλου, ἢ λαλεῖ φιλὸν
λόγον, ὁ τοιοῦτος, ὡς ὁ παῖς τοῦ
Ἰούδα, ἀνάθεμα ἔστω, ἀνάθεμα, καὶ
αὐτοφυγαὶ αὐτῶν εἰς χθρας τοῦ προ-
δοῦτον Ἰούδα.

Ὁ Πρεσβυτῶν Ἡσαίας.

любците, що злоупотребили и
делили произвольно доходите на ве-
ликата църква... Научете се прочее
братия съотечественици до какво
скърбно положение стигна днес ве-
ликата църква; събудете се прочее
от литаргиата на безчувствието, за
да се възвърне великата църква на
старата си слава, за хвала и чест
на татковината. „Който има уши за
слушание нека чуе“.

Архиератическо постановление.

α ψ ο ρ. (1779).

Който от духовните или светските
(лица) укрива църковни вещи со
намерение за печалба, и който от
духовните и светските става при-
чина на непокорства, било срещу
архиереа си, или друг некої, или
говори остра дума, такъвиот, като
последовател на Иуда, да бъде про-
клет, проклет, проклет и душите
им во обіатиата на предателя Иуда.

Преспански Исаиа.

и и
ве-
чее
кво
ве-
чее
за
на
ест
за

не.

те
со
от
и-
шу
ли
то
ро-
те
да.

Два врага (епизодъ изъ прѣвзиманието на Пиротъ)
отъ И. Вазовъ ¹⁾.

Докато от тука се прават големи жъртви за подобрене участва на българите во Македония; докато се води упорита борба со многброините претенденти на същата таа страна: македонецот овде, во кнѣжеството, е изложен на сичките хули и клевети от мнозина същи свои братѣа.

Чудни контрасти!

Антагонизмот между българите от кнѣжеството и оние от Македония расте от ден на ден, и днес е зел такива размери, щото и самата дума *македонец*, се е изедначила в умовете на мнозина наши братѣа со думата *арамѣа*.

Таа умраза между освобождените и неосвободените българи, както и да ѣа земе човек, било като нещастна вражда между братѣа, било като проста умраза между туземци и придоидени, достоѣна е да привлече вниманието на мислителот, защото нередко донасиа сериозни следствия. Нашата история е толку слаба за да ни свързе и въспита като нешто цело, щото от нас се иска голема тактика, ако искаме да запазим нашата целокупност. А, между това, ние виждаме пред себе си една ѣама, коѣато иска да се преобърне во грззна пропаст, за да разделѣа брат от брата.

Да нарисува тази фатална ѣама между две половици на едно цело; да опише настроението на едно общество спремо друго нему сродно и близко: ето главната цел на г. Вазова в неговите „*Два врага*“.

Да видим самиот расказ, коѣто е събран во 4 непълни листа от списанието *Денница*. Сцената на половината от расказот представѣа селото Чирвен, ѣужна Тракиа, а на другата половина — Пирот, Сърбиа. Двата врага са Първан Лазаров и Ламбо македонецот, горски стражар. Девоѣката Наѣда, коѣато Първан зед за жена и по коѣато и Ламбо имал севда, е при-

1) *Денница*, кн. 1, год. II, 1891 год.

чина на нихната смъртна умраза, в следствие на којато Ламбо става харамиа, а сетне бива принуден да пребега в Сърбија, дето на 1885 г. през сѣрбско-бѣлгарската војна, намират се во Пирот со Първана, којто ранен случајно попада во дуќенот на Ламба. Тук по един чуден начин двамата непримирими врагове се помириават. Това е съдържанието на расказот.

Първиот въпрос, којто тук следва, и којто треба добре да се сфатне за да се получи един јасен поглед върху самиот расказ, състои се в това: да видим, как стои авторот спремо своето творение? дали тој, като се подига на творческитѣ си крила високо над обикновените дреболии, просто иска, както секи художник, да нарисува едно социално јавление и в този случај е *објективен*; или пък сам тој е заинтересувано лице, сам авторот фърчи или по добре плува во същата таа сфера по право тивја, којато рисува, с други думи, дали чувствата и нервите на г. Вазова не са били предмет на перото от същият този Вазов, и во тоја случај тој е *субјективен*, а от тук и *тенденциозен* в „Двата срѣга“, — сичко това мај мѣчно може да се види во расказот. Една мѣгла покрива целиот расказ, и г. Вазов некак като нарочно е искал да го тикне пред очите на публиката, без да се остави да го видиме, що мисли и тој. Едно „зловещо“ мѣлчание царува во целиот расказ.

Даже повече.

Забелезва се едно пристрастие у г. Вазова към единиот герој чярвенчанинот Първан. Първан е такъв герој, којто сред сѣрбскиот Пирот одързостава се, за да не се предаде позорно в рѣцете на непријателите, да се изложи на јавна опасност пред един кун сѣрбски војници и сполучва да ги зароби. А когато ранен пада в рѣцете на Ламба македонецот, и когато последниот му се заканва да му „испие крѣвѣта“, Първан му казва: „*Азъ паднахъ въ рѣцѣте на по-лоши душмани, на душманите на отечеството, и не се молихъ. Убий ме!*“ между сичките си другари војници, тој бива обичан от офицеринот; „*юнакъ е Първанъ надъ юнаците*“ . . . Такъв е Първан тракиецот. А какъв е Ламбо македонецот? — Ламбо е: „*лютъ човѣкъ, смѣтливъ и съ неизвѣстно минало*“. Ламбо македонецот е нареден со сичките епитети, којто могат да

характеризират едно најочајно човешко същество, което нема нищо свето нито горе на небото, нито доле на земјата. Отвращението на Вазова от Ламба не се намалива и кога то овој помилва својот враг Първана. Кога то „Ламбо подигна кротко Първана хвана го опшиомъ подъ митницата и го поведе къмъ вертикалната стълбичка, която извожеше на горната стая“ за да му даде пријут, г. Вазов, види се за поголем ефект — што ли, продолжава: „харамията и геройтѣ скоро потонаха въ потона“.

Вистина, природно е да обичаме добродетелта и да мразим порокот: но не треба да забравіаме, че и Ламбо и Първан са Вазови творениа. Друго. Којто се е взрел повнимателно во расказот, непременно е забележал едно характерно замена на Ламбо со македонец и македонец со харамиа и разбојник (Гл. V.):

„Двѣ години и половина те чакахъ: ти самъ ми дојде на крака, изрѣмжа съ глумъ гласъ македонецтѣ“.

„Първан нищо не отговори, една смъртна слабостъ обхвана цѣлото му същество“ и в това врѣме „Македонецтѣ съзрѣ, че се показва изъ подъ закопчениа шинелъ крайче отъ една верижка на часовникъ, и по една машинална иривичка той дрзина верижката и ја измѣкна съ часовника, която мушна въ джоба си“. „И той пакъ отвори очи, и видѣ македонца съ камата . . .“ „Барачестата брада настърхната, очите испукнали и сега изли съ зловѣщъ огънъ“.

Както се вижда, от това зверско настроение, македонецот се е решил да затрие Първана тракиецот. Ами зашто тогава му краде часовникот!

Подир малко настъпува најсценичниот момент во целиот расказ: този момент е, кога то Ламбо со кама в рѣце, со настърхнала брада, с очи испукнали и тѣлни со зловѣщ огън, моментално се замислува и прощава својот смъртен враг Първана, којто му беше презел либето, беше го ранил во рамото и затворил во пловдивските тѣмници, може би, за да го осѣдат на смърт. Този момент колку и да е обикновен, природен, се ми се чини, че е во противоречие со моралот и „въспитанието“ на Ламба, којто и след мнимата смърт мѣчи насъне Първана. Не знаја дали Сливница може да трогва и такива дебелацијато Ламба, на когото сѣрцето г. Вазов е обвил во биволска

кожа, и коіто имено тогава, когато Сливница излизаше пред историата, вазовиот Ламбо, може би, влизаше в некој побогат чужд дуќен, от дето и се вѣрцаше когато „влезна дебелишки вжтрѣ, хлопна грубо и заключи вратата, като измѣрмори некаква псувня *по сѣрбски и трѣшна нѣщо тежко на пода . . . . а стоварените отъ непознатий нѣща бѣхж отъ друга нѣкоя разбита лавка*“, и намери во дуќенот си Първана.

Остава още първата глава от „*Двата врага*“, коіато нарочно оставих најподире. В неа г. Вазов дава ни да разберем че враждата към македонците е пушила дълбоки корени чак вътре во селското население, — во сѣрцето на народот. Ние виждаме Ламба македонецот „*лютъ човѣкъ, скитникъ и съ неизвѣстно минало*“, в селото Чирвен, Тракиа, за когото простите селани, срававаќи го с Първана, казват: „*юнакъ е Първанъ надъ юнацитѣ; но що му трѣбоваше закачка съ Ламба? Ламбо е македонецъ: който го помиреше носѣтъ му пада*“. Ламбо става харамиа и издебва Първана. Първан събира потера, фаца Ламба и го затваріат во пловдивските тѣмници. Ламбо избегнува из затворот и пребегнува в Сѣрбиа, а между селаните дохожда „*тѣменъ слухъ*“ че Ламбо на 1885 г., преди војната, *председателствувал некој сѣрбски митинг за Македониа*. Чуло се е, подир туј, че македонецот паднал в Кресна-планина во четата на Токмачева(?). Дедо Таско се замислил и казал: „*крвѣта вода не става*“, с което г. Вазов твѣрде искусствено иска да замаже противностите.

Сичките тие истѣркани вече фрази, които не еднаж сме чули овде, во столицата, и които нередко проникват во стѣлбовете на вестниците, ние ги слушаме и от устата на простите чирвенчани. До колку това може да се верва ние не можем сигурно каза, защото не сме запознати со селското население нито от Мизиа, нито от Тракиа. Но ще си позволим силно да се осѣмним, че г. Вазов е извадил мислите и думите от не дотам чистите уста на сокашките псувачи и безсѣвестни вестникари и ги е турил в чистите уста на народот, коіто, по такѣв начин, го е оклеветил, а това не прави чест на поетот.

В лицето на Първана г. Вазов ни изобразиава мъжеството и самоотвержението на бѣлгарскиот војник во знаменитата братоубијствена војна. За да испѣкнат по најаве блескавите качества

на Първана г. Вазов требаше да турн успоредно с него едно дребнаво същество — и този контраст го намира тої в лицето на Ламба. Хубава награда на македонецот за доброволното му участие при одбраната на общобългарската чест. . . .

София, јануари 1892.

П.

Едно въспоминание.

(Расказ).

Събитието, което ще опиша по-долу съставя един епизод от многбројните приклучениа, които ми се случиха през моето пребивание в Цариград до избегванието ми от там.

Беше през 186 . . . год. третиот ден от Божик, денот на свети Стефана. Една от каменните стаи на Јагчи-Хани, в Цариград ехтеше от песни и чукание на чашите от многбројните гости. Беше рано още, денот туку що бе зафатил. Но сички почти беhme накадени от добрата цариградска мастика, која то изобилно се лееше в гърлата и произвеждаше нај-обикновенниот си ефект — веселието, което скоро се обърна в шум и неразбориа.

— Здрами се, Стефано! викаха некои от гостите, като пратегаха, подобно на лозјарските пѣдари, последната дума, защото Стефан, за името на когото пиеха тук, беше далеч от тех на неколку дена — в Охрид.

— Да живее себепот, отзоваха се други и метаха со светкавична бързина сладката мастика в гърлата си.

— Долу фанариотите! Долу Мелетиа! крещеа трети, највечето, които беха распалени от разговорите по текущите тогава народни работи.

При тие думи Јонче Мангов, моја иконом, остави бързо шишето, с което черпеше веселите гости, слече кјурчето си, развѣрте се и зафати скороизлезлата тогава хороводна песен:

Чудо стана,
Чудо стана по света,
Владици да се гонат,
Леџимдо, леџимдо и дум, дум до!

Хорото бързо се скопчи и стројно, весело завърти неколку пѣти. То продължаваше:

По него седна,
По него седна Охридскиот,
Охридскиот, Мелетиа,
Охридскиот, „Налетиа.“
Леџимдо и пр.

Туку що се дорече тоја стих, којто докара играшите до екстас, хорото запре. От вратата, којато стоеше отворена при тие патриотически оргии и въсторги, се зададе полицејски, којто минутно се намери в стајата ни. Познахме го всички — тој бе јаверот на тогавашниа заплете Мушиурѝ-Хиусни-паша.

След като ни направи обичното „темане“, тој попита:
— Чорбаджилар, тук ли са Андр. Пар. . .ков и Јованчо П. . .нчев?

И двамата се исправихме пред него.

— Ние сме, ефендим!

— Имам заповед от Хиусни-паша да ве повикам и заведа на конакот му.

Без да се маем, зехме фесовете си, наметнахме палтата си и тѣргнахме подир полицејскиот. Стигнахме конакот, но още нищо не знаехме зашто ни арестуваха така неочаквано. Затвориха не в една тѣмна стаја, в којато едвам прозираха неколку слѣнчеви зари през една тесна прозорка, находјаша се горе в едно от кјошината на стајата.

Грозни предположения зеха да се бѣркат в главата ми, којато съвсем бе се изведрила от туку што блуждајущите в неја мѣгли от раќната. Мъчих се да си припомна нешто, което да е станало причина на този неочакван арест, — нищо не ми идеше на ум.

По едно време припомних си скороиграното хоро и изведињш си казах решително:

— Клевета, Мелетиа! Тоја калугер отдавна ми се заканва.

Черен свет ми се зави пред очи. Чинеше ми се, че лубавиот фанаријотин стои пред мене и со една сатанинска ирониа ми казва: „улових те вече в примката!“

Убит от силни душевни вълнения, седнах на едно триножно столче и, облегат на влажната стена, потънах в скърбни размисления. Другарот ми, по-щастлив от мене, почиваше си спокойно и малко искаше да знае за това, което мене ми раздираше сърдцето. Наистина и главата му беше още зашеметена от алкохола, но и повече беше кален в подобни прежеждиа.

Ненадејно отвън се зачуа познати гласове.

— Јонче бре, вие ли сте? извиках, като се отправих на тамо, от кдето се чуваха гласовете.

— Ние сме, ние. Отговори моја Јованчо.

— Земи тие клучове, ето ти сичко, — нежали нищо и гледај кде ще ни карат и какво ще прават с нас. Гледај да снастриш сичко дома. Издумах, и подфърлих клучовете от касата през един процеп, којто за щастие се намери там.

Малко подир това, отвориа вратата на затворницата, изведоа ни и, конвоираи от двама жандарми, отведоа ни во пашовата канцелариа.

Пашата, којто седеше, облегат с една си лакот на една широка маса и шмъркаше лениво из наргилето, фърли накриво за минута строгиот си поглед върху нас и пак наведе взорот си.

— Тие са, а? попита мълчаливо пашата като се објрна јаверот си, којто стоеше отзади ни.

— Евет, пашо-ефенди, същите, отвърна адјутантот му.

— От кде сте бре, чорбаджилар? попита после с един към доста учтив тон, като се објрна към нас.

— От Охрид сме, пашо-ефенди, търговци-кожухари, со сајата на цариа, казах аз, като му подадох пътното си тескере, којто случајно се намери у мене.

— А ти бе, чорбаджи? продължи пашата, като се објрна към другарот ми.

Андр., којто одвај се държеше на нозете си, избърбори нешто, от којто ни аз, ни пашата разбрахме нешто. Пашата се намръщи и поклати главата си гневно, като даде знак на јаверот си да ни изведе вън, и проговори зад нас:

— Бери си сарош, бери си аджами.

Заповеда да ни отпуснат под поръчителство за три дена, до второ иследвање.

Направихме поръчителството, којто подписаха двама от нај-видните охридски търговци и от одабашиата на ханот, и

за половин час му го върнахме на пашата. . . Изминаха три дена, просрочихме поръчителството още за три и още за други три, — защото требеше да печелим време, да узнаем нещо сигурно по обвинението ни, за да можем да се поприготвим за пред истиндакот.

И наистина, къде от някои съобщения, къде от догадки, разбрахме, че работата е сериозна, че предположената клевета от страна на Мелетиа е действителна.

А Мелетиа имаше много причини за да ми пакости, — и на въже да ме видеше — имаше защо. . . .

Скоро тогава беше, когато бех го изиграл в битолското съдилище с дваесет лъжесвидетели по фърленото върху ми от него обвинение за укривание, въ съгласие с началникот на охридската поща, писмата му, испращани до него от Цариград през цела година.

Това беха и дните, когато Мелетиа беше побеснел от раздражението на несполуката си, когато тоі, от как прахоса в отчаяната си борба „съндъчето с неколкуто хиляди лири“ събрани от голото му паство, зе да си служи с нај-отчаяни средства, интриги и клевети пред правителството, което слеповерваше на владишките доноси. Да, времената беха лоши, — затворите постоіанно се пълнеха с невинни български душици. Братиа Миладинови скоро тогава издъгнаха в Терсахането. — Туі беше епоха, в коіато народното чувство у българинот, враждата му към фанариотите беха на върхот си. Фенер фърли схизмата върху български народ, Охрид прогласи контра-схизмата; и тиа бе по страшна, защото бе народна*). Сега се смеем с тази постъпка на нашите съотечественници, но за това, днес, подир 25 години стоим неколку стъпки назад. Наистина, не е хубаво нещо фанатизмот, но и това наше евангелско снисхождение нема да ни изведе добре. Впрочем то си е отличителна черта изобщо на българинот — отсъствие на народна гор-

*) Тази „контра схизма“ имаше за мото: „глас народен, гнев Божи.“ Тиа състоеше в това, че българеката община, по общо народно съгласие, постанови: „проклет да е от народа тоі, коіто отсега ще припознава гръцко духовенство; проклет да е и триклет тоі, коіто ще има некакво сношение с гъркоманите; проклет да е тоі, коіто ще прави алаш-вериш с тех; коіто ще влиза в родствени свързки; коіто са в такива — да се откажат от тех. . . .“

Благодарение на тази народна анатема, гъркоманскиот елемент доіде почти до задушване, но-после намериха се умни хора, коіто осъдиха таиа народна схизма и гъркоманите пак се накучиха. . . .

дост и снисхождение към душманинот, черти, които твърде много са способствували за отпадъка на народното чувство.

Но да си додем на расказот.

Колку повече мислех за случката, толку по-близу ми се виждаше и опасноста. Дните минаваха бързо един след друг, а аз не бех готов с никакво решение.

Но нај-после блесна в главата ми една мисъл, от која не отиде по-нататак.

— Ще се откупа с пари, издумах си решително, като си наумих нај-слабата черта на турскиот чиновник — подкупот. А касата ми не се противеше на това.

На часот излегох да търса Рашид-ефендиа, доверено лице на Хиусни-паша, комуто и предложих намерението си.

Не се мина час време и Рашид-ефендиа ми врѝчи даденото порѝчителство, след като му тупнах кесето с двесте „грешни“ турски лири.

— Хајде, халал нека им са, много отишли, поврага и тие! казвах в себе си, като се разделих с услужливиот турчин.

Работата по видимоу се свѝрши и опасноста премина от главата ми. Но тази необичајна случка остави тревожни следи в душата ми. Некакво чудно безпокојствие не ме оставаше на мира. Самиот Цариград, којто ми бе толкова мил до тогава, сега зе да ми дотегва. Неколку пѝти се реших да бегам. Но къде? В Охрид още вѝрлува Мелетиа! А и работата по никој начин не ме оставаше да напусна Цариград, дето седех като на трѝние.

Не се измени много и един ден, ето че се јавија пак јаверот в маазата ми. Сѝрцето ми трепна, когато видех тоја проклет лакеј. — Значи, рушветот отиде по ветѝра, продумах си в умот.

Но скоро се успокоих, когато видех, че работата е друга. Пашата пожелал да купи некои хубави каплами за харемот си, па порѝчал да се јави и сам лично при него, в домот му.

Забрах слугата си со себе и отидохме в пашовиа конак.

Пашата тамам ме чакаше.

— Вие ли сте, що искате да подкупвате царските чиновници? проговори нашата с един строг тон.

Мрави прошетаха по снагата ми, при този неочакван вѝпрос. Смѝтх се сѝвсем и незнаех що отговор да му дам.

— Не зчаіете ли, че царот ни награждава така, що да не му текне никому да си служи с рушвети?

Догдето каза това, позавзех се малку и проговорих:

— Не, пашо-ефенди, не може да бъде това. Аз съм наклеветен. . . Вие знаете, пашо-ефенди, че ние не отиваме добре с гърците от неколку години вамо. . . , говорех с јавно колебание, като не отговариах направо на въпросот.

Без да дочека да му искажа сичко, пашата се наведе и зе един свитък от турска дебела хуртиа, стана от стола и го разви в сичката му големина.

— Що са тие шеганлъци? Ха, бунтове? . . . продума стреснато пашата, като фърли „ферманот“ на душемето, от което покри една голема част.

— Не ти ли е жал за младоста, ајол? продължи пашата, като забележа јавното ми смъщение.

— Не, пашо-ефенди, отвърнах аз, като усетих јавната клевета, — аз не съм такъв човек; аз съм си трговец и нишо друго не гледам, освен трговиата си

— А зашто са тие рушвети, когато се считаш за невиновен?

Трудно беше да се отговори на това, иначе логично питане, толку повече, че аз палах в јавно противоречие на себе си и се издавах сам. А тук требаше да се отговори, и в този отговор стоеше, или спасението, или мъката. . . .

Изведнаш, без да знам самичък, какво ше кажа, заговорих:

— Простете ме, пашо милостни, че си дозволих да ви излџа, Вас. . . , издумах, като видох, че лџката си е безполезна тук. — Да, признавам се и си исповедам, че аз дадох рушвет. . . Но простете да кажа нешто: Пашо-ефенди, и ти си бил некогаш млад като мене, и тебе мож би е некогаш сѐрдцето ти е тупало по некоја севда. . . . Нема два месеца от как съм се сгодил за една. . . . Пашата, които до тогава стоеше намуртен и наведен, сега издигна главата си и нададе един жив смех, които идеше от дѐното на сѐрдцето му.

— Ха, ха, ха! . . . Баре, аджеба, гиузел ми дер бе? попита с јавен кејф трогнатиот паша, като трџгна јако от нарџулето си.

— Хубава е, ефендим! Много еhubава. . . Ах, и дрехата и живота си бих дал за неја. . . .

Предоволен от отговора, пашата повтори и потрети въпросот, като търгаше охотно от наргјулето и подказваше нещо подмустак на близоседиащиот софта, които полуоблегнат на софата, тѣ също шмъркаше наргјулето.

Очевидно мојот испровизиран отговор гибна сѣрдцето на добриа паша, защото тутакси учтиво се обѣрна към мене и каза :

— Хајде, чорбаджи, прощавам те сега. Гледај да благодарим на *севдата* си. . . .

Унесен от тази неожидана сполука, аз почти забравих себе си и без да дам приличниот турски реверанс — „темането“ обѣрнах гѣрбот на пашата и трѣтих удољу по скалите на конака.

Но още не стигнал до хана и аз паднах в едно недоумение. Видох, че опасноста не е сѣсем избегната, както си мислих по напред. Наумих си, че онова, което ме тури в опасноста е още в рѣцете на пашата. „Турчин вера нема“, говорих в себе си, и вчас вѣрнах се да дира јаверот, когото за щастие намерих, тамам што излизаше от конака.

— Бекир-ефенди! много добрини ми направи. Направи ми още едно добро, казах тихо като доближих до него.

— Еле, казвај, чорбаджи, што ти е желанието?

И аз му исказах мѣката си, — да ми истегли *мазарот*, останал у Пашата.

Чок колај чорбаджи. Имај тѣрпение до утре.

Сутринта, рано, рано, ето ти го, ни се истѣрси с конја в ханот. Туку што беhme станали от легло.

— Пичолу Ефенди, извика като се фѣрли от конја, скоро давај крѣчма!

Влезе в стајата ми и ми фѣрли *мазарот* които бе прегънат на дваесет пѣти. Отворихъ кассата и му врѣчих едно купче от 10 лирички.

Додето така щедро аз наградох този добѣр пашов служител, моја Јованчо, от собствен свој кејф, му готвеше един друг сурприз: тој се бе распоредил да му донесе на агата една хубава *малебиа*, от којато не по-малку благодарен остана.

Штом испратихме јаверот, затворихме стајата хубаво, растлахме „ферманот“ на пода, наведохме се да го гледаме, но нищо не можавме да разберем, защото бе писан на турски.

Задоволихме се само да изброим печатите, които бежа ударени в него — бежа повече от 30!

Недоволен от това, моѝа Јованчо стана и издума: — ще му дам кибритот . . .

И драсна клечката да го запали.

— Чекај малу, прибързах да кажа аз, — ще го по мълчим малу, че после, ще му намерим крајот; но треба да разберем нешто повеќе — што пиши вътре; хајде, скоро да по-викаш нашиа Коста от „Мектебарбието“! Но недеј му казва што и какво е.

Вечерта наистина дојде нашиот преводач.

— Ще те закълнем за нешто, не ще кажеш никому?

— Нема да ви се кълна, — казвајте, отвърна тој.

Коста имаше един упорит характер, особено, не шеше да се кълне.

Видох — невидох, отворих, съндѣка и разгърнах *мазарот*.

— На, чети сега . . .

— Ха, такава ли е работата, каза преводачот ни, като завърте главата си и се посме.

Тој започна да чете, като се спираше от место на место и ту се подсмиваше, ту очудваше.

— Е, говори де, што казва?

— Че не разбирате ли што пише: „... на 20 јуниа 186... вечерта, на полунощ в кѣщата на Ив. П-нчев събрани бежа повеќе отъ 20 души — селени от охридската околина на угощение. Оказа се, че домакинот раздал пушки, барут, и други потребности, с цел да подигнат рајата и да нападнат на турците . . . .“

Целиот *мазар* бе пълн с подобни обвинениа; а коешто бе нај-лошо, тој бе потвѣрден от сички селски кметове и некои от градските; там фигурираше и печатот на стрица ми! Така подпечатан, *мазарот* беше потвѣрден от Мелетиа Охридски и Партени Битолски както и от Охридскиот и Битолски укиумати...

— Скѣсајте го скоро, каза Коста, като разбираше големата опасност.

— Ше го дѣржа за „антика“ отвърнах аз. ~~Ше му~~ на-мера скривалището.

И в същата нощ, завих го в една мушама, подигнах плочата от прагот на маазовата врата — но от кѣде пъта и го

зарових, без никакво съмнение, че некоі ще може да намерише
 дявола там.

Години се изминаха, без да полюбопитствувам да го вида
 или извада от там. Само Јованчо моі, от време на време си
 казваше: „стои си дяволот още! . . .“

Като се завърнах в Охрид, дадох му още по-сигурен
 арест; защото Мелетиа беше „отфърлен“ вече от славниот
 охридски трон. . . .

И сега може още е уцелел под пепелището на домот ми.

Ив. П-нчев.

Граматика на Ліудето.

От Јована С. Поповича*).

Както секи език си има своја собствена граматика, т. е.
 свои собствени правила, особености и исклучениа: тѣи сѣщо и
 ліудето си имат своја граматика, правила и пр. За това често
 се случва, да живеем много години с некого и пак да не сме
 го познале добре.

Нишо не е по мѣчно от това да *четеи* в *сѣрцето* на
 човека; защото никоја „азбука“ не е тѣи испреплетена с разни
 сѣкращения и изложена на постојани промени, както човеш-
 ката. *Човешката* азбука сѣставиат: *лицето, езикот, смехот,*
сѣлзите, а главно *очите*. Којто иска да верва на тези неща нека си
 припомни само, че жените в едно и сѣщо време могат „и да
 плачат и да се смејат“, — както по некои умеат, и сладко
да говорат и невинно *да се смеат* и пак да са никаквици.

*) Јован С. Попович (1806—1856) е родом из Вършец, Банат. Първиот му
 литературен труд е „Слезѣ Боларѣи“, писан на 19-годишната му възраст (1825 г.).
 През 1840 г. Попович е преминал во Сърбија, којато на 1848 г. поради „различ-
 них неугодности“ ја папустна и се прибра в родното си место дето остана до
 крајто на живота си. Јован С. Попович се счита за основател на сѣрбската драма-
 тическа литература. Тој е писвал и по другите области на хубавата литера-
 тура, както и стаии по историјата, езикот и литературата. Литературните му сѣ-
 чинениа, писани в проза, са повеќе хумористични. Обаче хумористичните му
 произведения не са најдобрите негови творениа. Тој е повеќе сериозен, нежели
 комичен.

А кои може по чертите на лицето, да съди какво има човек на сърцето, когато, „поне при жените“, рядко се вижда лицето в „същинската си боја“. За това умни са оние официјални хора, които четат „с ударениа“ т. е. когато мислат че виновникот треба нешто да искаже, а иначе с думи като не могат да схванат това, те земат да го *ударјат* и бѣнат, до като виновникот не признае това, което желят.

Жените са „самогласни“ в кѣщи, понеже „само“ технија „глас“ се слуша. Ала когато на мъжа прекипне, че и тој отвори гърлото, тогава буквата е „двугласна“. „Съгласни“ букви ние немаме! защото чудо ще бѣде, да се *сгласим* в нешто.

Обикновено хората употребјават „големи букви“, когато говорат за себе си; а когато критикуват другите — „криви“.

Нашите книжовници се препират: треба ли ни „еровете“ или не, но при се това в светот има нај многу *ерове*^{*)}. Малките ерове (ь) могат по некаде да се употребјават; понеже малките людие, ако и да са лениви, принудени са колку да е да работат; но големите ерове са совсем не потребни. Освен това ь-малѣк по некогаш треба за опашка напр. *конь*, но хората окачат и то голема опашка, сир. ъ-голем и на *човекъ*. Предметите на граматиката са: име, местоимение, глагол и т. н. „Името“ е характерот на зовото, което дава важност на човека в светот. Това може да бѣде или „собствено“ т. е. чрез заслуга добиено, или пѣк „прилагателно“ когато се *прилага* на тогоз, којто не е достоин за него. Такъво име прилагателно е или „отечествено“, когато недостојно се гордеем со заслугите на прадедите си; или е „въпросително“, когато сички се очудваами, как този или онзи е достигнал до тази почест; или, нај после, то е „числително“, когато се дѣржи сметка за това, колку е изброил за *чинот си*! — Ако с пари или с подлизурство и подлѣгвање е сполучено нешто, казва се име „коренно“; ако ли си е присвоил некој чуждите заслуги или е издал нешто от свое име, имаме име „произведено“. Ако и самичѣк не знае как е сполучил нешто, нарича се име „случајно“ — А за тогоз којто има многу титли, но малко пари, казват че има име „усечено“.

*) В Македонија думата „ер“ означава „простаѣк“, „ахмаѣк“.

Женидбата у нас е „име прилагателно“. защото невестата треба да *приложи* (принесе) нешто на мъжа си. След венчањето жените ставаат „съществителни“, а мъжете „прилагателни“. Първо за това, защото жената в къщи съставя главно лице; и второ, защото мъжете са принудени по прицевките на жените да прилагат (да принесват) секи ден по нешто, без да се взираат на това, че кесиата не им позволява това, че затоа те треба да се заемат, че нај после, което е нај лошото, те често биваат принудени да залагат имота си. С такъво чуждо приложение става името „събирателно“ и се причислава към исклучениата.

Обикновено хората са „прости“, когато другите ги влекат за носот; „увеличителни“, когато биваат ласкани от интересуиците се; „умалителни“, когато не дојдат на време в къщи.

Лудето са обикновено от „женски род“. момите от „общи“ т. е. „момата е нај секиго, кошто би се испречил пред неја“, а жените са от „мъжки“, защото мъжот постојано с тех си има *работа*.

„Човек“ нема число множествено, защото редко се намираат луѓи, които заслужаат на пълно името „човек“. — По некаде се говори „човеци;“ ала ние справедливо се смеем на това.

„Склонениа“ има почти толкоз, колкото и хора. Тѣ едни са наклонени на *комар* други на богатство; момите на женение, жените на вдовство, вдовиците повеќе на момци от колкото на старци; завистливиот — на чуждите заслуги; суетниот — на славата.

„Падежите“ са тврде опасни, за това треба да се предпазваме отъ тех. Нај опасен падеж е „именителниот“, защото ништо нема полошо от това да изгубиш честа си и името си. Когато децата фанат баца си за косата, то е падеж „родителен“. От „дателниот“ падеж треба да се предпазваме: както от луд пријател; от онак другар; лош съветник, от вода в решето; от мед в затикано стъкло, и т. н. „Винителни“ падеж е двоиствен, защото когато човек повеќе му дрѣпне, или почне да измерјава земјаа, или след като падне, земе да *обвинјава* другиго. „Звателниа“ падеж нај добре е познат на мъжете, когато жената у дома псува, което и тѣ и тѣ може

да се поднесе, но ако се расърди сосем и премине в „творителен“ нај добре е за мъжа *склонението*, мѣнйинко да се склони. Жените обикновено обичат множествените „сказателни“.

Дрехите в света са „степенѣ за сравнение“, които имат прилагателните имена, т. е. по тех се познава на која „степен“ уважение стоим пред светот. Којго се облича протичко и е небрежлив към модата, намира се „в положителна степен“, защото никој нищо не *полага* за него. На когото дрехите са нови и необикновени според общественото мнение намира се „в разсъдителна степен“ т. е. за него *се сѣди*, че дрехите му повече струват нежели самиот тој. И којго, нај подир прикача пръстени, златни часовници и има фјатони с четири конја, се намира „в превъсходна степен“, понеже секој го величае с тази титла, аку и да е убеден, че не ја заслужва. Дрипливците не влизат „в сравненијата“ както обикновено бедните.

„Числителните“ играјат важна рол в света. Којто повеќе собствени капитали *исчислява*, с толку по голема важност, отличителност и учтивост се посреща от другите. „Нулите“ ни преставјат чудно понјатие, понеже сами по себе си нищо не струват, но като им се притурјат цифри, т. е. когато човек получи пари, веднага придобиват важност и толкоз повеќе, колку повеќе цифри се притурјат. Това се вижда от тук, когато се отнемат цифрите на такви човечески „нули“, тогава тие пак се обрѣщат в *ништо*. „Нулите“ имат важност *само след* цифрите; а когато стојат пред цифрите немаат никаква стојност; и това е признак, че сичките пари не са в състојаніе да покријат нашите неспособности.

Мимоходом ще споменем, че в некој страни цифрите се наричат „*подкрепители* на нулите“, понеже много не способни чиновници одавна биха паднали ако да че ги подържаха други.

„Числителните“ както е извесно вършат голема работа и при брака т. е. младоженецот *исчислява*: колку ще му брои тест му, а невестата пѣк, колко рокли ще промени, къде ще се расхожда, с колко конје ще се вози и т. н. След венчанието жената почва да *исчислява*, колку се излѣгала в надеждите си, мъжот пѣк — недостатѣците, които забележва в неја. Мѣдрите съпрузи веднага след това прават сметка, прегледват

кои повече дължи и се помириават по добър начин. Но ако отидат по нататък, и жената почне да *исчислява*: колко „врагове и дяволи“ треба да посетат мъжа; а този пък: колко жести има на гърба жена му; тогава вече става лошо.

Когато човек подканва другото да извърши нешто в негово име, а славата от това преписва на себе си, имаме „местоимение“. Обикновено това се върши от старите чиновници, от гаргите с чужди пера и т. н. Заплатеното за извършена некаква работа не влиза в редот на „местоимениата“, понеже купеното нешто може да се каже че е негово. Според това лесно може секи да покаже разликата между „лични“, „притежателни“, и „показателни“ местоимения. Местоимениата при брака са „относителни“, а по некогаш и „показателни“.

Има много неопределителни „местоимения“, напр. когато никак не може да се определи, как по некој прахосник или негодник се радва от старото си доверие, и в негово име гори. длаги и коле.

„Глаголите“ произлизат от „глаголам,“ т. е. говора. Глаголите са или „дејствителни,“ когато човек *многу говори*: или са „страдателни“ когато човек почне „*да страда*“ от многу говореніе. От това се вижда, как „страдателното“ се образува от „дејствителното,“ Понеже може да „дејствуваме“ независимо от говореніето, за това често се случва да „страдаем“ от многу „дејствуваніе,“ напр. когато се бъркаме в нешта, които не ни влизат в работа, когато играем „комар,“ когато се скитаме, когато хабим здравіето си и т. н.

Както што има многу глаголи, които не показват нито „дејствие“ нито „страдание,“ тѣ също има хора, които нито смърдат нито мершат. Тези глаголи се наричат „средни“, като напр. *да се живее*, понеже, този, които гледа само да живее, малко се стреска за работа и *дејствие*.

„Наклонението“ е способ да получиш нешто от другото. Напр. ако съдијата от далеку намекне за това желание, е „изјавително“ наклонение; ако фане да заплашва с затвор и бој, е „повелително“ наклонение. — Момите обикновено се намират в „изјавително наклонение“, когато често се јавуваат по улиците.

Аку са докарали некого до там, што да се обещае, че ќе ги земе намират се в „съслагателно“ наклонение. Само в

тоја случај това наклонение си има место у нас; иначе, ние в обще обичае „несъслагателното“ наклонение.

Момък, които се е згодил за една, а след това узнае, че некоја друга има повече пари, се намира в „неопределително“ наклонение.

Жените, както и големите господиновци, обичат „поведителното“ наклонение.

Секоја мома до 16 год. си възраст се намира в „настояще време“, понеже сега правичко си исповедва колко години има, след 16 год. си възраст преминава в „минало“ време, т. е. ни една не се казва, че е постара от 20 години. Това време се продължава и след оженваніето им, понеже секоја с удоволствие крие годините си.

За „бъдъще“ време мисли само тази, којато желае да стане вдовица.

Хората са „скланиаеми“ части, понеже повече са *склонни* към злото, отколкото към доброто. При това има и таквиз хора, които са на „сичко“ наклонни.

Жените са „нескланиаеми“ части, понеже са своенравни — не могат да се склонат за да се остават от своите намерения.

Начините по които жените могат да станат „скланиаеми“, са: нови дрехи, пријатно общество, балове, расходки, театри, свадби и пр. Както с това стават „скланиаеми“, тѣ, от друга страна, са сосем „нескланиаеми“, когато желаем да ги отвърнем от това.

Първо место между нескланиаемите части завземат „предлозите“ понеже секи желае да се *предположи* пред другите. За това предлозите изискват винаги *друг* падеж, освен својот, т. е. именителниот.

Предлозите владеат нај много измежду чиновниците, официалните хора и учените. При жените тази частица нема никаква власт освен ако се скарат поради *изрвата маса*, или ако некоја пожелае да има модно първенство.

СОЛУН.

(Описание зето от Revue de Deux Mondes).

Септември, 1887.

I.

Тладне е. Параходот ни вече замина предгориата на Олимп. Величествената планина се издига равномерно и постепено, както правилниот ритъм на една класическа трагедиа и се изгубва в неосіазаемиот ефир. Погледната в іасната си-нила, снета от неіа земната тежина, тіа става една метафора, басніа, истинско жилище на боговете. Таіа сутрин, морето бе гладко, като масло. Но *стърмецот*¹⁾ излезе и тласка към дьното на пристанището безброіни и скоролетіащи сини вълни, насеани со сино-зелени отблесци. Колку слънцето се издига, толку небето бледнее и морето губи синилата си. Двата брега бледнеат пред ярката светлина. На лево се растила една голема монотонна и пуста полиана — там е устието на Вардар. На десно се показват пьрвите издигнатини на халкидонски полуостров. Оскьдна зеленила: в туі време на дена, на сушата не се вижда друго, освен един облак от прах или голите върхове на пьрснати хълмове под жарот на слънцето. Само морето при стърмецот лязи свежеста на вечната си младост. Очите не могат да се отбиат от безкрајното ліудеаніе на игривите вълни. Секога по туі време, когато ветерата от ширините се дига, това Егејско море, от дего излезе Венера, блещи в живот и хубост. А вечер, кога стърмецот стихне, измъчено, то успива на ориента.

Наближаваме: платната се умножаватъ; барки без броі играіат кат черупки околу нас; от далеч тьмнеіащата на хоризонта бела линиа, просветли се. Това е пристанището. Ниі слушаеме вече викот на каікчиите; пускаме котва и сме в Солун.

1) *Стърмец*, значи същото, което означава фр. la brise. Тој е тих, приіа-теш вечерен ветьр морски или езерски.

В нашите страни, дето улиците се гледат и пазат добре, пристанищата не се стесняват и спускат широки преградни на вѣтре в сушата; вижда се като да искат да привлекат богатството на целата страна. Тук, още на първата стъпка ние сме почти в средните векове. Откъм сушата градот е завит с една зъбеста стена, в строението на којато едно след друго, са земали участие Византиската империа, Венециа и турците. Тазі линиа, којато начина от морскиа брег, постепено се издига заедно с заклучениот в неја град — и плътно допира до къщите, които истиква към морето. В источната страна от таја стена владее едно пусто мълчание, на което многобројните гробища, които образуват цел мъртѣв град, дават още по-печално зрелище. Само тук там се издигат печални кипариси, които държат сенка над муслиманските гробове. От другата страна — купища човеци, като мрави, пълпат из праините друмове. Никога град от 130,000 жит. не е бил събран в такъво малко пространство. Като вървиш вѣтре из улиците му не виждаш нищо освен стрехите на къщите, а ако излезеш на некој мегдан, пред тебе ненадејно ще блесне морето. Причината на тази збитост на града непременно треба да отдадем на нуждата да се запазват солунјане по такъв начин от честите и севъзможни нападения както от морски тѣ и сухопѣтни пирати, Сарацини, Критјане, Албанци и пр., които не веднаж са го нападале и разорјавале.*)

Нема 20 години, когато същата крепост, којато загражда днес Солун само от исток и запад, заграждаше градот и откъм морето. Градот беше одделен от залива чрез една непрекъснатата каменна преграда. Стоварището на стоките — пристанището бе вѣн, на страна малку от града. Но от 50 години насам, благодарение на постојанното крѣстосвање на европејски кораби и на разорението на морските пирати, днес *морето на исток е безкрајно по-сигурно от сушата*. По такъв начин Солун вече можа да разбие преградите от към морето. И тук се начена вѣскресението му. Кој говореше до тогава за него? Само антикварите. Днес неговото име е в устата на сички и неговите от ден на ден растјаци сили заплашват Цариград. Тој

*) В 904 г. Солун е бил нападат и от суша и от море от сарацините. След като влезли в градот и го опустушили, завлекли со себе си в плен повече от 20000 красиви момчета и момичета. Иоан каменјат дјакон, којто бил един от пленниците, оставил е трогателно описание за това бедствие. Пр.

е Андромеда, на која то са строшили една от веригите и која то, наполовина свободна, отрива веќе сълзите си и протегна рѣцете към освободителот си. Тоа нов Персеј тича со огнена бързина, в образот на Steamer 1), пълн со стоки. Малку важи бојата на кокардата му: англиска ли, френска ли, италианска или австриска, Солун не му се церемони многу и со сѣштата усмивка приема секиго от тези черни гости, които му дават живот.

Еднаш стените му рушени, преобразувањето тргна со една неверојатна бързина за един турски град. Грѣдите на жителите се рашириха, како да беа свалили от тех голем товар. Морскиот ветър, којто единствено умеријава сѣсипителната горещина и нездравиот климат в тези страни, пропикна на сѣтне, без препатствие в улиците и улчките, раздуха и прогони тресконосните миазми, очисти окачените по прозорците парцали, раздвижи и турчина — трговец, сгушен в дѣното на дукана. Построи се едно побережје от широки плочи, на дѣлжина 2—3 килом.; тук сека вечер, при залезвање на слѣцето, почти целиот град, с исклѣчение на правоверните с зелените чалми, слиза за да подиши чистиот морски вѣздух. Кафенета безброј се издигнаха на секѣде, посветени на Минерва, Олимпа или Парнаса. Кафеджитѣ почти вси гърци, се считат како законни владетели на Егејското море. Техниот живот е некак си тесно свѣрзан со сините морски вѣлни, които при силен стѣрмец префѣрлиат каменното побережје и измокриуваат нозете на поседалите отвѣн пред тие кафенета гости.

Стотици малки каици стојат завѣрзани на железните халки на скелето. Сутрин те тичат на сам на тагѣк, ту с обтегнати платна по развѣлнуваното море, ту само с легките весла карани по гладката поврѣхност. Сѣдѣржанието на товарените неша представја чудно разнообразие: ще видиш и исправната жилетка на трговеца, којто се врѣща от вилата и си отива на работа; после, цела сбирщина скитајуши „пакети“ с нозе и очи, сир. туркини: бедните жени слазиат в каика толку искусно, колкуто го доуска сѣсем непригодната им завивка. Наистина скелето бива тѣ натрупано, тѣ живо, тѣ необходимо, што неволно се запитваш, как са могли без него да минат толку векове. То се продѣлжава далеч на вѣн от старата крепост

1) Steamer (Штимер) = параплов.

с една хубава улица, која води към летните къщи на *Кара-агач*, — место на нај добрите постројки с нај изјасни градини и бани, дето живее през лето солунската аристокрација и тлъстите търговци.

Сладко е в щастливи дни да си спомниш за едновременни бедствия и мизерии. Като че ли нарочно за ти останала е още една грамадна венецианска кула с тројна стена, преобърната сега на тъмница*). Та се намира истем до брега, над морето и от далеч има тврде красив изглед. Отблизу когато светот пръвечер се расхожда по *молото*, ще видиш как затворниците са наќацали по два-трима между збците на кулата и спокојно гледат и се кикотат на хубавите дами които долу, на едно големо растојание от тех, се расхождат.

Додето опрен на балкона, се взирам на нџплиащата под нозете ми тълпа, прилична, поради безбројните лџскави фесове на една нива обрасла с кадџнки, аз се опитвам да џ дам некакво определение, да отлуча съществениот џ характер, такџв какџвто се фџрла тоџ в очи без предзета идеа. Но то не било тџ лесно; много е право дето се нарича с името „македонца“ секакџв смес, којто не тџрпи никакво разложение. Левантински ли град имат пред себе си, като Смирна? Да го зема ли като един азијаски дембелин, којто без преход влиза в европејски живот, като Александрија? или пџк Исток и Европа ще да живет тук едно до друго без да се разбират, както в Цариград? Не, Солун не е нито турски, нито византински, нито пџк съсем нов град: Тоџ има изглед на една стара венецијанска колонија. Тоџ спеше в една дџлбока летаргија, затворен в старите си зидове: когато нашиот век го гибна с својата прџчка, тоџ се събуди, като син на Венеција от XIII или XIV в., от онаџа царица на Истока, која знаеше толку искусно да смешава племената, боите и нај различните цивилизации, само за интереса на търговцијата си: којато водџ с такџво искусство кџрстоносците пред Цариград, којато толку дџлго време спори с турчина Архипелага и крајбрежијата на Егеа, којато остави на сегде след себе си могџциот нокџт на лџвот на св. Марка.

Тук, следата на неџниот пџт не е останала во великолепни празни паметници, както в Рагуза: малку архитектура има в

*) То е известна „Канли-Куле“, преименувана сега в „Без-Куле“.

Солун. По пусто исках да кажа, че лицето на града е ново, че тези камъне, веќе излизани от двојното търканіе — на човечите, немаат повече от 15 години: рамката е нова, да, но картината е вехта. Онова, което съзираме в венецианското искусство, това, което прави от него тајнственото, възвишеното, — то са колебаниа между нај грубата деателност и сладострастната нега; тук аз му намирам образецот, изнурен, наистина, но още соблазнителен во физиономиата на жителите. Днес както и некога, над голите плочи загорели от жарот на слънцето, хамалите с бронзовите си фигури, с голите си нозе, шетат на равни стъпки, всред куища от скипелите дни. Те са твѣрде лошо облечени: гащите им, како-да е завѣрзани, тежкото им движение, безгрижниот им ход, — всичко в тех доказва великиот принцип на нај малкото дејствие, којто е регулатарот на Исток. Момчети от севѣзможни фигури, боси, раздѣрпани, с фесове натиснати до ушите, упражниават по скелето сичките безиолезни заніати, като подканиат на тѣлпи минувача да му лустросат обущата.

Евреи с дългите си джубета и обикновени бели антери, османли со своите чалми, албанци, облечени во фустанели, българи с тежкото си облекло, с вѣсчервениот си цвет, така заселени там като — варвари в некој античен град, — такѣва е тѣлпата, којато се меніава безкрајно, којато се крѣстосва и блѣска на сегде из улиците. Работата вѣрви бавно, без многу шум и почти секога на гѣрбот на хамалите: защото нараходите не могат ошѣ да доближават до крајот. Работата тук не обезобразиава човешкото животно.

Нека се вѣсползуваме от този едничтк момент на събужданието на един стар град; тој бега, а за малку може и сѣсем да исчезне. Модата прониква сѣ бѣрзи крачки. Евреи и турци зафанаха вече да носат под антериата си френски ботини. Пред прозореца ми се расхожда некакво старо Паликаре с побелели мустаки, којето вѣрви важно и тежко, окичено с нај разнообразни облекла: бела фустанела, силіах с цел арсенал на појаса, шарени тозлуци, една страшна черна шапчица и с чадѣр в рѣка. Наистина, смешно е да негодува човек за загубата на местниот цвет, когато този цвет не е нищо друго освен рѣжда от мизерна и невежество. Требало би камшик за тези Солунци, којто са се така страстно привѣрзали кѣм пѣстро-

тиата, към модите, зарад които си жертвуват сами пред алтара на некакъв си бог Терма, и благосъстоианието си, и здравето си, и правственоста на градот. Аз бих желал да се прави тук избор — да се приемят само истицските добрини на цивилизациата, да приемят железниците, хубавите сукна, сгодните мобили, и да се отбегва *черниот рединот*, безкраино по непригоден за местниа климат, от леките и пѣстроцветни антерии.

II

За да искажем сичко, ще забележим че има една черта от старата Венециа, којато липсва съсем тук, а и винаги ще ја нема: това е рицарската, аристократическата и военна страна. Въобразете си една Венециа в којато потомството на Шейлока да е затъмнило малу по-малу великодушните Антониовци и безгрижните Басановци: вие ще имате Солун. На 130000 жители, тук има околу 70000 евреи. Не вервам да ги има толку в самиот Јерусалим. Те сами го припознават това. Те предпочитат турското иго пред християнското управление.

Муслиманите, както се знае, са доста веротърпими, ако и техната веротърпимост да е основна на умразата. Евреите са се воспользували добре отъ това. Те се считат доволни, стига да не се отнасят с тех нѳ лошо отколку с рајата, додето в християнските страни, оние на които Христос е препоръчал законот за милост и справедливост, ги гонеха и преследваха немилостиво. Казват че техните прадеди са дојдени от Испаниа во времето на Фердинанда Католика, којто ги испѣди от хубавите си градове и очисти Испаниа от това проклето племе, което подкопва на сегде трговиата. Тези заточеници намираха прием и защита у правоверните. Днес, повечето от тех говорат повечето испански со старинни форми. Вижда се от ден на ден техното богатство запривлича още евреи, испѣдени от разни държави, нај вече от Италиа: Италианските имена са твърде распространени между тех, — толку колкуто и еврејските и испанските имена.

(Следва).

Едно научно пътуваніе по Македониа.

Г. Д-р Облак, учен-филолог, член на Виенската Академия и по неїна поръчка беше предприел едно пътуваніе по Македониа с цел да изучи македонските говори, които са от голем интерес за славіанската филологиа. За да може да постигне по-блескаво задачата си, тої се е спрел в Солун 4—5 месеци да изучи българския литературен език. Секої вижда от какъв интерес беше особено за нас това научно предприятие на известния филолог, родом словенец. Но тъкмо когато тої направи първата екскурзия в Ново-Село, близу до Солун, биде запреен от солунските власти и принуден да си иде во Виена! Поради него са испозатворени мнозина солунски българи, запознати с г. Д-р Облака. Един приател ни пише: „българщината овде трепери от тази неочаквана случка“, а ние си припомнуваме думите на един пътешественик пак през Солун: „la mer, en Orient, est infiniment plus sure que la terre“.

Едно кратко обіяснение.

Като пуснахме първиот брої на списанието си, направихме едно упушение, което се указа от една голема важност.

Въпросот е за новиот правоис, който приехме за списанието си и за което искаме да поговорим тук нещо.

Преди, обаче, да направим това, считаме за необходимо да потърсим извинение от читателите си за това наше упушение, толку повече, че то би умишлено от наша страна. Умишлността ни се мотивираше от след. две неща:

1) Наше големо желание бе, да стблѣснем сека тенденциозност, којато биха подозрели у нас, — че искаме со својата

новост на литературното поле, да правим преврат в българска правопис и

2) Че приетиот от нас правопис, поради својата простота, ни се виждаше и ни се вижда толкова лесен и јасен за брзо усвојување, што не се нуждае од особени коментари, особено, колкото би се касало до упътванјето на читателите в четението.

Относително последниот пункт, мислим, че секи, којто е прочел, ако ше би неколку само реда од списанието ни, ше се согласи с нас.

Но не излезе тѣј с првата точка. Колкуто желяехме и се стараяехме да отбегнем и нај малката тенденциозност с приемието новиот правопис, толку по далеч останахеме од гонимата си цел в общественото мнение. Това би цело нещастие за нас, толку повече, че ние не се сретихме с това, което подозирахеме, но с таквo нешто, което никогаш не ни е минавало през главите ни.

Бояехме се да не ни обвинат в дързост, че излизаме с таквo предпријатие, което не е наша работа, а то излезе съсем друго. Зад невинниот ни правопис светот сгледа тенденција на расцепление български език и стремление за създавање нов македонски език, а зад последниа, како с телескоп, откриха најдоши замисли у Мл. Мак. Ки. Дружина, стремление към политически сепартизъм.

Наистина, възмутително нешто.

Не му е место, па и не шем многу да се спираме, върху фрлените противу нас обвинениа, да ги опровергаваме, защото немаме желание да даваме тук сметка за фантастически измислици и предположения на светот. Думата ни е за обвинениата фрлени върху нас чрез в. „Свобода“.

Ше забележим само на брзо, че:

1) Една измена в правописа не носи зад себе си измена и в езика;

2) Никој од нас не е мислил, че езикот на списанието ни е „македонски“ поради неколкуто македонски думи, които сме допуснали в него, защото, ако допуснем това, самиот „български“ литературен език сто пъти повече требаше да наричаме „руски“.

Следов. това не дава ни нај малка причина да се мисли тук за сепартизъм, както ни обвини „Свобода“.

Ние по скоро очаквахме да ни си каже: „недејге ни разваліа езикот с вашите македонцини — циганцини, както и се отзоваха некои, защото грозно бијат в ушите ни и разваліат естетическиот ни вкус . . .“ отколкуто да ни обвинат в сепаратически стремления — да създаваме отделен, „македонски език“. защото то би било глупост от наша страна.

Нашето убеждение е, че македонските наречиа никоган нема да представіат почва за образование отделен, самостојателен, литературен език от владејуциа днес „источно-български“ и то, главно, по тези две причини, че:

1) За да могат да образуват македонските наречиа особен литер. език от българскиа, треба да притежават от една страна, голема близост по между си, от друга — да имат некакви специални отличиа от днешниа литературен бъл. език. Нито едното нито другото имаме: между многото македонски говори съществуват такива разлики, штоо едва ли са по малки от тие разлики, които стојат изобщо измежду македонските и источно-българските говори. Тук ще забележим мимоходом, че често употребјаваното название „македонско наречие“ под което почти разбират езикот на сичките македонци, е съсем неверно, защото в дејствителност такво нешто не съществува. Езикот на Братја Миладинови, Жинзифов и некои други, не е македонски — в широк смисъл на думата, но охридско-прилепски говор, па и то не може да се каже, защото Братја Миладинови и Жинзифов зимат за основа литер. источно бъл. наречие. —

2) Български литературен език в последните неколку десетолетиа си е извојувал такъво влијание в езикот на македонците, штоо нишо не ще бјде в сила да го отпјди, тој е фанал вече іаки кореніе, които нишо не може да искорени. Разбира се, че народните говори упорствуват тук, но този отпор е слаб, така штоо литературниа бъл. език лесно се промъква. Ще кажем оше, че голема част от распространението си в Македониа бъл. литер. език дјлжи именно на онова различие измежду македонските говори — литературни език се іавіава като един вид примирител измежду враждуши страни.

И така единството на *българскиа литер. език* естествено е осигурено. Но по нашето мненіе само едното единство на *книга* не е достатъчно. Желателно е, штоо, ако не съсем да

съвпада литературното единство с народното в сичките му краища по отношение към езика, да не се отличава пове многу от него, с други думи, литературниот език да бѣде калкуго се може и по народен в нај широкото значение на думата сир. колкуто литературниот език е пониатен по бреговете на Марица, толку да е пониатен и на тие на Вардар.

Ние знаем, че *научното* единство на бѣлгарски език от сичките му краища е вече установено и признато от науката. Но тук не треба да се спираме — треба да имаме пред вид и практическата важност на езика, а такѣво *практическо* единство, поне в едно малко приближение го немаме още. А това е нужно, и колкуто по скоро се достигне или се работи за да се постигне, толку по добре и ще бѣде.

Според нас това може се постигна само кату се даде место, в по голем или по малѣк размер, в книжовниот ни език — на сички бѣлгарски наречиа, безѣ да се отнима правото на първенство на владејушето наречие. По такѣв начин, и по-скоро ще се изгладат и оние малки неравности, които се забелезват по повърхноста на целокупниа бѣлгарски език, и литературниот език ще се обогати премногу.

Това нешто, колкуто е логично, толку е и възможно, защото днешниот бѣл. книжовен език далеч още не е фиксиран; тој се намира, така да се каже, в кашестото си състојание, — в образователниот си период.

Като единствено нај добро средство за достигание тази цел е литературното пропагандирање на бѣлгарските наречиа: секи писател треба да вниква особено в народните говори и колкуто е възможно повече да се ползува с тех нај много, според нас, могат да принесат на това бѣдѣщите наши белетристи, които подбират сужетите си от народниа живот. Само по такѣв начин ще може да се достигне нешто, да се осмислиат и многочислените материали от народни умотворениа, които, верваме, никој не ще откаже, че те се събират само от една чиста лиубезнателност, само за полза на чистата филологиа.

Като говорим тук за участие на говорите в образованието бѣлгарски общ литературен език, ние тук имаме пред вид нај вече лексическата страна, — в *формално* отношении необходимо

треба да стои едно наречие, което и съществува, аку и не подпълно, на практика.

Като допускаме пишеніе на наречиата, тѣ както казахме иб горе, ние сме убедени, че с това в нищо нема да се повреди на общиот литературен език; на против, то може „да съдеиствува за процвѣтението литературата на основниот език“.

Водими от това наше убеждение допуснахме в списанието си и некои македонски думи и форми, на което, за жалост, прибрзаната критика му даде съсем извѣрчено тълкувание.

Относително правописа којто сме приели, за списанието си, ще кажем преди сѣчко че то не е наше и следов. не е и наша работа да гледаме да го препорѣчаме за такъво или онакъво на хората, толку човече, че в некои точки сме се отбили от учителите си. Колкуто, че сме приели този, а не друг правопис, мислим че никој нема право да ни обвинява, при днешната *безкрайна* волност в писанието: секи пише както си иска, за двама нема да намерим да се съгласиават в правописот си.

Новоста на приетиот от нас правопис състои главно в тие точки:

1) Исфѣрлихме от крајот на думите буквите *з, ѝ*, како излишни, немајќи никаква фонстическа стојност. За означенне мекоста при неколкуто случаи приели бихме умекчителен знак (') којто среќаваме в стб. език.

2) Приехме за чл. мѣжки род ед. ч. формата *от* вместо *ѣт*. Тој е една от нај-големите наши волности, наистина, но не мислим да е по голема от таја, кото пишат: *райтѣ, райятѣ, раятѣ, раја* или *човекѣтѣ, човекатѣ, човека*, без да им забележи некои нешто. Мислим че формата *от* има, ако не повече, то поне равно право с формата *ѣт*, зашто *от* е историческата форма, којато среќаваме още в стб. наметници а освен това, та е твѣрде распространена в живите бѣлгарски говори повече с отпаднало *т*: *човеко, мѣжѣ, народо* — форми с които би се обогатил литер. ез., ако би ги приели како определени номинативи, както употребја: „човека“, „народа“ (*от, на, до* в косвените падежи, формата на *от* или *ѣт* да си остане само за директниот падеж — винителен.)

3) Исфѣрлихме буквата *ѣ*, како излишна, не означајуща друг тѣмен звук от тоја, којто бележим с *ѣ*; употребихме

вместо ж — з насекаде, освен в крајот на глаголите и в глаголните суфикси, дето вместо з приехме да пишем а, в полза на живото произношение (хода, мажа, бежа, ходат, са и пр. вм. ходъ (ходя), мажъ (мажж) бехъ (бехж) ходѣт (ходжт), съ (сж и пр.)

4) Отфърлихме љ и писахме сегде е понеже в по-големата част на бълг. език тие два звука са съсем изравнени.

5) Приехме ново писане на дифтогните ю, я, сир. като двугласни, зехме да ги пишем и дву *буквено*, с две букви, които ги съставіат: ю—і+у, я—іа. Писането іа вм. я не е ново, — осв. в стбалг. и среднебъл. то се пишеше и при възражданието на ново бълг. литература (Раковски и др.)*)

6) Унищожихме некои случаи на означение іотациата при а, защото іотациата изобшо е слабо развита в бълг. език, с това и писанието е по последователно: учение — учениа, показание — показаниа, условие — условиа, мнение — мнениа, сир. като не іотираме е-то, не треба да іотираше и а-то; разликата в произношенето е малко.

7) Пишем предлозите во, со, вм. вѣв, със понеже ги намираме за по кратки и позвучни.

---

*) Буквата Я е едно от безмислените нововедения на Петра Велики. Тіа не е нищо освен превърнато R (латинско).

Топографо-исторически поглед на града Воден.

Плише Езерски.

Преди да изложим на късо историческата съдба на града Воден, считаме за нужно да представим тук предварително един кратък географски преглед на извънредното живописно местоположение на тоа античен град и неговата прелестна околност, тъй като мислим, че по този начин ще може да си състави що-годе повѣстие и читателіот, що не се удостоил да вкуси от онаѣа наслада, коѣато може да последва от погледа в естественната му хубост, с коѣато не може да се сравни почти ни един град, не само во Македониа, ами даже и въ целиа Балкански полуостров¹⁾; а и нещо по-вече — да отстраним некои неточности и погрешки, които сж се вмъкнали от страна на чуждестраните пътешественици.

* * *

Планинската верига — Шар-планинско продължение — коѣато пълни југо-источната част на Македониа въ различни места носи днес разни местни имена.²⁾

¹⁾ „Нито Спарта, нито Лариса, макар и двете да имат извънредно величественни и хубави местности, не ме поразѣват толкова, колкото скалите, водопадите и засмеаните долини на Воден“. Leake vol. 3 p. 268—72. „Изгледот е чудесен и когато с глас фалехме хубоста на околната (Воденска), един българиин полугласно каза: „Да, хубава земѣа, но е турска“. Виж. пѣтување по славѣанските земи на Европ. Тур. от М. Маккензи и А. Ирѣи и още „Очарователните картини които изнесохме из Воден в паметта си, нема съмнеліе, че с пари не се купуват“. Виж. и во „Библиотека Свети Климентъ“ книга II стр. 136.

²⁾ На клоновете от тоѣа планински вѣзел, които вѣрват по југоисточно направление и съответствуват на днешните Дурла, Ниче и Невеска пл едни от старите писатели: Херодот и Страбон ги наричат *Вермион* виж Herodot VIII книжка „ὄπερ δὲ τῶν κήπων ὄρος κέεται Βέρμιον ὄνομα ἄρατοι ὑπὸ χειρῶνος“. Strabo. VII кн. стр. 339 во рускиа превод „городъ Бероѣя лежить у' подножія горы Берміа“, Diodor. Sicul. „Βέρμιον“ а Tit Liv кн. 45, 29. „Bora“ „Quarta regio trans Boram montem“. Веркович во Топографо-Етнографическ. очер. Макед., не знаем защо, повече предпочита да си служи со Херодотовите и Страбоновите и пр. названіа, наместо днешните. Виж на стр 136, 150 и пр. „гора Вермѣйская“, и на стр. 22 „первый изъ нихъ идеть прямо на сѣверъ подъ названіемъ Боѣй (?) Страбон іа нарича „Βοίον“, кн. VII „ἐνὶ μὲν δὲ κοινῶ ὀνόματι καλεῖται Βοίον τὸ ὄρος“. . . .; А освен това се срещат и много неверни неща, както напр., следното: „Бичъ и Боѣй образують естественую западную границу Македоніи“ стр. 22 и много други които намалѣват значението на труда му.

98

Близо до Саригиол (жълто езеро¹⁾) у старите „Lacus Vergorritis Liv. 42, 53) тоia планински възел се расклонява по неколко направлення и един клон от них, който граничи от исток островското езеро, върви кам север до гр. Воден и се нарича *Дурла Планина*.²⁾

Друг един клон от Бяч пл., който върви от начало по западна посока и обгражда северозападната страна на островската котловина,³⁾ се отправя към север, почти успоредно со Дурла пл. и носи общо име *Ниче планина*,⁴⁾ (по турски каѝмак-золан, Верков. Кемечки-алан), висока 1950 метр.; а половина час приблизително на северо-запад от гр. Воден. се простира продълженіето на Ниче, *Гребен пл.*, протегната от юг на север. Ниче понататък съединена со клоновете на Кожув пл., којато пълни мегленската местност, носи въ разни места различни названия: тя обгръща гористото непристъпно прочуто *Мориовско*, и достига до дългата, като змиа извита, клисура на река Църна; а на исток от Гребен между Воден и Енидже-Вардар (Пазар) се протека во вид на тъпа дъга, права като стена, красивата Паѝак пл., којато се губи на север към Вардарската теснина.

Между *Ниче* и *Дурла* пл на три часа растоѝаніе, се намира дългнеста клисура или по добре тесно дългнеста котловина, којато тъкмо над Острово, поради чувствителното снишаваніе на един клон от Ниче пл., който от 7000 стъпки достига до 1745, малко нещо се порасширява и тук при полите на *Дурла* се дели шосето, което върви от Солун—Во-

1) За г. Верковича Саригиолското и Островското езеро е всё едно. Виж. на стр. 37. Топогра-Етногр. очерк Мак.

2) Западно-европейските изследователи, а така също Иречек виж. Историјата на Българ. стр. 37, Димица: 'Αρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας стр. 82) Григоровичъ стр. 92 погрешно пишат Турла наместо Дурла.

3) Не съществува *Островска равнина* дълга 8—10 час. и широка 3—4 ч., каквато ни описва Верковичъ виж. на стр. 37. По сполучливо описаніе на малката островска котловина намираме у Димица, глед. на стр. 104—5 Стара Географиа на Македониа.

4) Токоречи всите писатели погрешно ја именуваат, едни *Нидже* и други *Нича*, а Веркович ја дели на *голема* и *малка Нича*. Глед. на стр. 37. Неѝасно говори за неѝа. и г. В. Бжичовъ. Виж. во III кн. Солун. Книжници стр. 23.

ден за целото Костурско и јужна Албаниа. Понатаатк котловината вече се обраќа на тесен проход. Пътникът от десно до рамената си вижда Дурла пл. от лево Ниче, обрасли до врховите си с букови, дъбови и кестеневи дрвевта. Пътот се криволичи между високите гори и сърцето на пътника двојно и тројно тупти, крвта смрзва и космите му настръхвват; това е местото на нај обикновенните и нај честите обири и убиства. Но един час близо до с. Владово, там дето по преди се простираше Владовското блатисто езеро,¹⁾ клисурата се обрѣща во полианка, којато се нарича „*Стража*“, дълга един час и три четвѣрти широка.

Пред с. Владово полианката се стеснива и през неја тече безименната река,²⁾ којато извира от Ниче пл. при местноста *Курада*, два часа далеч от с. Владово, кѣдето престава да се чувствува жегата, којато владее летно време во солунско поле.

От тук натам безименната река тече на исток, минава през с. Владово, достига Владовска тераса „*Вис*“ висока 50

¹⁾ Пътешествениците и географите посветили цели страници за това блатисто езеро което веч не съществува, и некои от них го уподобиават на кратер и го наричат „le las de Telovo“ ressemble a un cratere“ Ami Boue, t. 1 p. 280 Itin. или „See Tiavo“ неизвестно нито на старите писатели нито на византииските. Григорович стр. 174 го нарича „Нисийское блато „от блиското село Нисиа; Веркович стр. 37 „Нисийское езеро“. От преди 5—6 год. след като се съгласиха селјаните на с. Владово и измениха коритата на неколку вади, којго попереди образуваха езерото, и преобрнаха по големата част в плодовито поле; така што днес само едно мошне незначително пространство от целото блато се залазило на западната страна при полите на Ниче и носи названіе „*Мартиново*“. Византииска писател G. Cedrin p. 55 ed. Venet. както и мнозина европејски учени до скоро тврѣдеха, че водите от Островското езеро истичат чрез подземни пещери во Нисвицкото блато, или негде другаде. Но това Ami Boue опровергава со следните думи: „se las ne reçoit pas les eaux de celui d'Octrovo, car ils sont separees par un roeminense calcaire et ce dernier n'a pas d'ecoulement visible“ Ami Boue' t. 1 Itin.

²⁾ Димица стр. 192, Веркович стр. 37 ја наричат *Вода без да знае* подобно име населението; а Григорович стр. 92 пише „Владово на рѣкѣ Каракаја“ също и Отон Абел историкот на Македонија до Филипа во географскиа преглед казва че р. *Каракаја* се втича во Теовското езеро. Реката Каракаја се намира много по на исток от селото Владово. В. Кжичовъ погрешно мисли, че Воденската река извира от Дурла пл. Виж. стр. 59 в Солунски Книжици.

стъпки, и со мощне красив изглед буіно пада през два водопада, които шумно се пенат през стръмната долинка, богатата со зеленина — раскошни ливади лозіа и градини, потънали в сенки от листатите черници, смокини, сирки, калинки и тополи. Сичко това украшава от западната страна града Воден со прекрасни расходки. И тук преди да стигнат водите во града, се разливат на неколко рѣкави, които, като се разделіат на множество вадички, крѣстосват из целата полукрѣжна тераса, висока 150 метра от полското равнище, върху коіато самата природа поставила землице на големо растоіаніе — бързат към источната част на града, кѣдето слети во шест величествени водопади, от които два са забележителни: *Лудата река* и *Чери-папа*, — разпенени шумно падат от възмутителната височина, и след като се разделіат на безброј малки вадички, оросіават раскошната долина „Лѣк“, насадена с кукурузени нивіа, лозіа, плодовити дървета от разни видове, добре обработени черничевы градини, и заобиколена от двете страни от рамената на *Паіак* и *Дурла* пл.¹⁾

Върху таіа прекрасна тераса, подпрена на рамената от Дурла и Паіак пл., во старата малка област Ематиа (*Ἐμαθία*, Emathia), огнището на Македониа, коіато се простирала между реките Алиакмон (*Ἀλιάκμων*, Haliakmon, днешна Бистрица и по тур. Индже-Карасу) и Лудиа (*Λυδία*, *Λουδία*, Ludias, днешна Колудеј по тур. Кара-Асмак), като същевременно обнемала и краібрежието на Термеіския (Солунски) залив, бил е расположен, тъкмо на вратите за входа во тесната клисура. през коіато се съединіавала горна и средна Македониа со долна, стариот град Едеса (*Ἐδεσσα*, Edessa), столицата на незначителното от начало Македонско царство, а днес българския град. Воден. И тѣи и града Воден непогрешно се причисліава към оние неколко градове во Македониа, на които днешното местоположеніе напълно се схожда с онова на по стари градове.

¹⁾ Herod. во кн. 7, 26 описва градините на Мида Гордиіски, дето пасел добитѣкот на Силена „тук растат шесдесетолістни рози, които по миризмата си надминуват другите . . . а над градините лежи планина, коіато се нарича Вермион, непроходима от снега виж. бележ. втора. Димица е напълно убеден че това место у Херодота отговаріа на днешната очарователна долина „Лѣк“.

Относително происхождението на най старото му име Едеса повечето от учените са на мнение, че това си име е получил градот от изобилнето на водата, та и заради това македонците посетне, когато основали град во Сириа, за въспоминание, поради изобилната вода, го нарекли Едеса еднакво со името на града во Македониа.¹⁾

Но освен со това име по късно града Воден се е прославлявал и со името *Ege*, което получил уж от митическиа македонски цар Карана (814 г. пр. Хр.), шо го е превзел посредством едно стадо кози, които от тогава останали като предводители на војската и символ на македонците во секи поход, изображавани върху монетите от нај-старите царие до Архелаја първи.²⁾

Обаче това тождество на *Едеса* со *Ege*, ако и да е възбудило съмнение отдавна между учените, поради което и мнозина ги считаха като два съвсем различни града, (Виж. Tafel. De via militare romanorum Egnatia pars. occidentalis стр. 49. „Aegas, inter Celetrum puto et Edessam sitas“) отдалечени един от друг, напоследък мнозина се изказаха за тождеството им. (Виж. у Димица стр. 18—25). Спорот бе предизвикан от едновременното упоминание и на двете имена от Птолемеа (гл. кн. 3 гл. 13 и 29). „Едесса, Βέρροια, Αἰγαία Πέλλη“ Плутарха (Περὶ гл. 26 и 43) и Плиниа (4,10 Oppida Aegae, in quo mos sepeliri redes“, като споменува още и за Edessa кн. 6, гл. 34). Други пък говориат определено, че гр. Ege служил за гробница на царите, без да определат да ли двата града били помежду си отдалечени или пък се намирали на незначително растојание.³⁾

Димица разгледва различните мнениа на учените по тоа въпрос и пламенно желеа да заштити тождеството на Едеса со Ege. Между друго, тој верва без некакво колебание, че Едеса и Ege са един и същ град, којто в разни епохи е по-

¹⁾ Стеф. В. „Едесса, πόλις Συρίας διὰ τὴν τῶν ὑδάτων ῥύμην ὀνόματι κληθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ“.

²⁾ Cousinery. Voyage dans la Macédoine p. 75. Δήμιτσα. Μακεδονία стр. 21.

³⁾ Диодор Сицилијски во кн. 19 гл. 52 казва: „Подир това Касандр, Евридика и Филипа. . . погребана ги во Αἰγαίς както беше обичај за царите“; също и Плиниј виж по горе.

лучил различни названия, и че град Воден именувал се Едеса като столичен град, а второто — Еге носил неиниот акропол, като царска гробница (мавзолеј) дето се погребвали царјете и подир преместванието на столицата во Пела. Но на къде во околноста на Воден е бил расположен акрополот? Уваж. г. Димица бързо, бързо и дързостно иде да ни објасни основанието на това си тврдо уверение со следните думи: „Това лесно може да се определи само, ако земе некои предвид, че во сичките стари градове акрополите се постројавали върху но високите части на местноста, а градовете на по ниските, и от тези съображения може човек доста положително и достоверно да приеме, че акрополот Еге бил е расположен на источната част от планинското подножие, тамъ дето се намира днес една част от града; а гр. Едеса* върху долината под града, където преди малко, кога направиха раскопки се најдоха стари гробница, монети статуи (?) и други стари изделия, които свидетелствуват за местото на старата столица Едеса;... И както върху местото на града, така и на местото на акрополот се наоѓаат разни стари останки и развалини“¹⁾.

Действително у старите съществувал е обичај, што винаги срцето на самта гр. (акрополот) да се намира на поиздигнато место, а града на пониско, но никак не среќаваме градове на такво местоположение, на каквото приема г. Димица за гр. Едеса, че е бил расположен на местноста „Лзк“, којато, ако и заградена от северо-исток и југозапад от клоновете на Дурла и Пајак, сè пак е нај-достъпна за непријателот.

Во този случај може да ни послужи како силно опровержение на това Димицово тврдение и местоположението на старите градове Тесалоник, Хераклиа и Лихнид, които съществували едновременно со гр. Едеса и сичките били расположени на места укрепени и защитени от самото естество, следователно, мъчно може да се допустне, че столицата на слабото отначело македонско царство, което е имало отначело непрекъснати борби за живот или смрт со соседните племена и државици, се е намирала при подножието на воденската тераса Лзк, изложена на опасност.

Но што се отнася до аргументот на Димица, на којото тој базира своето тврдение, че при раскопанијата се намерили

¹⁾ Македоник стр. 22—23.

стари гробища, статуи (?) и монети, доле во местноста Љѣк, ние ше кажем, че приближително един час по на запад от гр. Воден на терасата *Вис* на која то днес лежи с. Владово, преди 40—50 год., когато се правил *Почешуки Хан* и копали да турјат основите му, намерили старовремски гробища съдове и монети. А час и половина на запад от село Владово и малко нешто по на юг от с. *Нисиа* на левиа брег от малката река, *Крѣстена река*, која то извира от Ниче планина, не много далеч от прохода, през која то вървел во Римско време прочутиа военен пѣт *via Egnatia* се намира Нисисцкиа манастир „Св. Богородица“ во која то се срещат множество дълги мермерни колони и плоча со некакѣв надпис, невидени и неизследвани ни от един учен. Мощне важна е тук и бележката, која то намираме и у Григоровича: „От Владово на западѣ въ горахѣ находятся развалины наз. Эгуй (не *αἴγες* ли?) гдѣ большія гробницы, въ которыхѣ почиваютѣ, какѣ Болгаре сказываютѣ *длзи човѣцы*. (Очер пѣт по Евр. Тур. стр. 62). Ако г. Димица знаеше, че подобни останки на древноста се срещат и во блиското село Владово и околноста му, ние сме уверени, че тои немаше да даде место на горното тѣврдение.

Со постепенното развитие на македонската дѣржава почнала да се подига от ден на ден в политическо отношение и самата столица Едеса, до като во времето на Архелаја пѣрви, застъпи това ѣ значеніе град Пела, која то, поради удобното си местоположеніе, на плавателната тогава река Лудиа, која то се вливала во Термејскаа залив, благопријатствувала е тѣврде много за сообшчение на дѣржавата с цветущите многобројни гѣрцки дѣржавици. Но след битката при Пидна, когато вече Македониа по решеніето на римскаа републикански сенат, биде разделена на четири части и столицата ѣ Пела изгуби сѣвршено предишното си значеніе и даже посетне исчезна сѣвршено от лицето на земјата, тогава града Едеса, зачислен во третата част на Македониа, се брои между знатните ѣ градове (Tit-Liv. 45,30 „Tertia regio nobiles, Edessam“ . . .) А през продълженіето на римското владичество се срещат само спомени, наврим. у Страбона кн. 7 гл. 10 и 49, Itinerar. Hierosolym. p, 606. Antonin. 178—79 и др. . . според които града Едеса, освен че се намирал на стариа римски военен пѣт *via Egnatia*, која то соединјавал Адриатическото море с Белото, но още и е

служил и като главен пункт. Обаче по сѣтне, след третото раз-
деление на Македониа през царуваніето на Диоклетиана и Ко-
стантина Велики, по което града Едеса се впаднаше во пър-
вата част на Македониа (виж. *Ιερόκλ. Συνέκδ. VΠ*), сведе-
ниата са съвсем оскѣдни и незнаем кога даже е проникнало
христианството, когато се знае, че самите апостоли Павел и
Сила са посели семето на христианството во съседниа гр. Бер
(Вериа Карафериа). Во началото на византиѣския период и от
петиа век натам, тъкмо през времето на непрекъсваните нахлу-
вания на разните варварски племена во областите на Визан-
тиѣската империа, когато самата ѳ столица, едвам с помоща на
Анастасиевата стена, могла е да си запази съществуваніето си,
град Воден, наричан още со старото си име *Едеса*, бил е изло-
жен на истата опасност, каквато изобщо грозела градовете на импе-
риата; но благодареніе на извънредното му естествено укре-
пено положеніе, на което си дължи и съществуваніето, тоі е
служил, като іака опора на омаломощените Византиѣски воіски.
А около 479 и от р. Хр., след като Теодорих Велики се вту-
рил со своите готи во Македониа, и успел да разруши не-
колко градове, Едеса е служил като свѣртало и нападателен
пункт на византиѣските пѣлководци: Адомангиа, Сабиана и Фи-
локсена които се опѣтили по дирите на Готите. (E. Malchus
р. 251 ed Bonn. *καὶ αὐτὸς ἄρας ἀπὸ Θεσσαλονίκην ἐρχεται εἰς*
Ἐδέσσαν, ὅπου ἦν Σαβιανὸς τὸν δὲ αὐτῷ καὶ Φιλόξενος). Во шестиа
събор (680 г.), следователно и след опитваніето на славіаните
да привземат Солун (676 год.) града се споменва още со името
Едеса, защото во тоіа събор между подписите на другите епи-
скопи, намираме и скромниа подпис на Исидора „наі понижен
епископ на Едесіаните. (Виж у Димица стр. 32). Но от то-
гава на вамо вече исчезва името Едеса и се заменява со Сла-
віанското *Воден*, без да се знае точно по писмени свидетел-
ства, от кога е станало това заменяваніе. Между туі, со за-
селиаваніето на Славіаните во Балканския полуостров, ако и да
се преименуваха: области, планини, гори, реки, потоци и гра-
дове со славіански имена, не редко среќаваме византиѣските
писатели да си служат още со старите названіа, които са били
во употребленіе до прекръщаваніето им от Славіаните. Но това
употребленіе на старите названіа може да се счита повече
като умислено, защото со това те се стремили да изіавават

законното право за владение страната, която отдавна се била ославянила; а колкото за Константина Багрянородни (виж *Περὶ Θεσε.*) учените се съгласни, че той буквално сичко копирал от Иерокла. По късно сведения за града Воден по хронологически ред намираме во хрисовулот на Василиа Балгароубица (напечатан у Голубински крат. очерк. Прав. цркв. 261), благодарение на които се научаваме, че и града Воден е служил като резиденция на Македонския цар Самуила, през началото на непрекъснатата война с гърците и още като катедра на българския патриарх, до преместваніето отначало во Меглен, сетне в Преспа и Охридъ.

* След преместваніето на столицата от наследника „на частните князове на *Славиния*“ (така се е наричала поголемата част от Македония), града Воден по сведенията на Кедрина, почти през целото продължение на борбата со Византия, е служил на Самуила, като така опора срещу гърците. Той никога не се предал на императора доброволно *καὶ ἐπεὶ μὴ ἐκούσιως παρεδίδουσαν ἑαυτὸς οἱ ἔνδον, πολιορκία τοῦτο κατέσχε.*“ Cedren. p. 551. ed. venet.) и още *καρτεράν οὖν ἐνστήσαμενος πολιορκίαν ἤνάγκασε. . . .* idid p. 555. и след. *οὗτοι τὴν πρὸς Βασιλέα πίστην ἀπαρνησάμενοι, ἀραι κατὰ Ρωμῶν δπλα id. p. 551.*) И благодарение на извънредното положение, укрепено от самата природа, както и на упоритоста на Воденчани, Василиа българоубица и след смърта на Самуила, бил е принуден чрез дълго обсъждане да го привземе, като същевременно императора прибегвалъ до най-строги мерки, — неколко пъти изселиявал цветът на гражданите во приморския град Волер, (*οὗς πάλιν ἐν τῷ Βολερῷ μετοκίσα.* . . . и построил две други крепости по мъчнопроходимия път за Меглен, от които едната носила името Кардиа (сърце), а другата св. Илия ¹⁾).

Подяр това настъпва най-тъмното време за историата, както за града Воден, частно, така и въобще за цела Македония, време, което доста много е способствувало, ако не за съвършеното погърчване на по-големата част от Македония, то поне за създаваніето между известна част от народа съчувствие спрямо Византия. Този период на робството има да

¹⁾ На северъ от гр. Воден, по пътя за Меглен на половин час растојание от града и днес се намират развалини които носат название св. Илия, а над Владово към јужната част се срещат и други подобни, както и два часа по-нататък към пътя за Меглен.

се озари, от части, от писмата на Теофилакта българския архиепископ¹⁾).

По-късно сведенията за града намираме у Иоана Кантакузена, за времето през което Воден бил превзет от най-силния през това време господар на балканския полуостров, сръбския крал Стефан Душан.

Кралот 16 години обсаждал градот и тој сполучил да го привземе, главно поради съчувствието на самото население славянско; защото града иначе било невъзможно да се привземе. Ево как описва непристъпноста на града Кантакузен (кн. 4, глава XIX). „Града е недостъпен за војуиушите не само поради естествената укрепеност и поради стените, но още за това, че повече от половината е обиколен с вода от езерото²⁾, а останалата част, со стени нај-таки и кули големи, а по некъде се намират и стръмнини и пропасти непроходими.“ Кралот след привземанието на града оставил војниците си да го ограбват и даже да го запалат и от жителите голема част, византиските съмишленици, во сред зима през месец јануари, избегали во Бер и во другите градове на Македонија, които още не са били подчинени на сърбите. (Виж Idid гл. 22). Други некакви писмени сведения относительно миналото на града Воден, не ни са известни даже не се знае, кога града е подпаднал под вековните ни омразни господари. Въ църковно отношение града е служил като местопребивание на Воденския митрополит, които от самото начало на съществувањето на Охридската Архиепископија и до самото ѝ растурвање, е бил подведомството на охридския патриархат. И така в тоја античен градъ, върху прелестната тераса на пречистениа пресен планински въздух се свило отначело гнездото на бъдъщите орли, които с избистрениа далековиден поглед осениха с крилата си повечето от половината тогава известен свет, и сближиха разните раси и култури. Тук на таја дивна природа, временната столица на цар Самуила, ујакваше моќа на славјанина; но днес, след петстотин годишен двоен натиск, турски и фанариотски, Воден едвам дише като славјан-

¹⁾ Писмата са издадени во превод на руски со коментери от Теодора Успенски во съчинението му „Образование втораго Болгарскаго царства.“

²⁾ Мнениата на учените относительно некогашното езеро, разгледва и Иречек во историјата на Българите. Стр. 59.

ар- та- иа- иа- го- ла- ме- 4, ди че та- се и- да и, у- ни иа ке ни о- до- то- т.. на- з- о- з- іа- іе- н і- от го ва-

ски, като български град. Българщината, наистина, съставя болшинството на населението му, но силата е в ръцете на гърците. Покрай приятното впечатление, което ни правят неговите съседи: Велес, Шин, Прилеп, Охрид, днес Воден представлява скръбно зрелище. Българския дух тук още не се искавал со приличната гордост; той е далеч от оня дух, с който го виждаме в по-шастливите минали времена, да огражда народната си чест и независимост. Днес тук българина е още клет, ругаиан, подсмиван от гордиа своі вековен враг, от своіа ренегат; българинот во Воден още се намира под искушението на гърцкото оболщение и съблазън.

Наистина, възражданіето на Воден датира отдавна, почти от тогава, когато се пробудиха и другите нему съседни градове — Воден имаше представител во Цариград при учреждаването на българската екзархия — но при се тоза напредваніето на българщината тук върви со мощне бавни крачки и сравнително со другите градове успеха им е твърде слаб. За доказателство на сичко това нака ни послужи жалкото положеніе на църковно-училищните дела. Те се подържат почти от екзархиата, макар, че Воден не е тѣ испаднал економически, за да може сам да си ги подържа. Тук сичката сила тече во гърцкиа резервоар, който орошава градините на Елинизма, с който, за жалост, се кичи не само той, но и по-големата част от хубавата му и заможна околност: Негош, Енидже-Вардар (Пазар), Бер, киснат още во гърцизма. Воден треба да се отърси от него, треба да бъде български во нај-широката смисъл, защото той е користен, колкото сам, толкова и с околноста си, защото той може да украси идеалната България. . . . .

СОЛУН.

(Описание взето от Revue de Deux Mondes).

(Продължение)

Не може човек в неколку дена да разбере евреите в Солун. При сичко това, според както ги гледах на улиците, по дуканите на скелето, чини ми се, че те, изобщо, имат по свободни обноски, по отворени от сегде-другаде. Това се вижда особено у мъжете, които носат дълги и широки антерии. Те се лесно различават от сички други жители, но сѐ пак представят твърде разнообразни типове, като наченеш от тънкия, като челичена пръчка израилтянин, бледен и мършав, со склопени очи, и спреш до кървествия гигант, со широко-сплескан нос, алчна уста.

Асирийскиот тип е твърде распространен. Некои улици от евреиските пазари живо представяват барелефите на такивато в древните Ниневна и Вавилон. Евреиките прават поразително впечатление, особено с твърде оригиналната си носиа. Те носат дълги роби и джубета от алена боја; особено те труфат главите си. По чертите си, изобщо, изглеждат доста красиви: лице валчесто, но бледно и черни очи. Казваха ми че по красивите евреики не излизали вън — стојали си дома. Евреите са ориентални в мтова отношение. По любопитство, ако и с малку риск, — че ожех да им възбуда ревнивоста, аз се промъкнах из между нај скритите улички, и с не малку мъка, сретих една прекрасна дъщеря сионска, възчерна малку, но с една хубава става — като царица, с черни кадифени очи.

Припомних си стихтворението: *Nigra sum sed formosa*:

„О дъщери сионски! Не гледајте, че сѐм почернела тѐ, слънцето ме е направило такава. Моите братја се подигнаха срещу мене и ме поставиха да варда лозиего. . . Не доизреклъ още сичко, аз се намерих заобиколен от цела тѐлпа Араони, Исаковци, които зеха да ме гледат с любопитство и не сѐвсем безлобно.

Евреите тук безразлично упражняват сѐвзможни занати, от рѐчните работи, до нај високите занатја. Естествено, те се

отличават особено в търговиата. Те са тѣ добри фабриканти, хамали, толмачи, чиновници, както и дворѣани или банкери. Те занимават сичките стѣпала на социалната скала, — от най високото до най ниското. Най първите търговци в Солун са евреи: Алатиновци, Модѣановци, са тѣ известни в Марсилия, Париж или Лондон, както на бреговете на Егеа. Но покрай тези големци — богаташи, има с хилядници и такива, които тѣнат в н най страшна нищета и мизерия. Мога да кажа, че распрѣснатото мнение, какво евреите са се хранили с пота на другите — на своите иноплеменни съседи, и са играѣли ролѣ на щастливи паразити, е чист предрасѣдѣк. И в израил, както и у нас, мрѣт от глад; и тук както по нас личат ясно социалните неравности. Нищо по раскошно от она търговски палат на Модѣано, издигнат до стария пазар. На две крачки от него гледаш един вид изба, в коѣто патрупани евреѣчета, на колени псалѣат безразборно по евреѣски. Наистина, показва се една ѣака солидарност между тех; но нека добиѣат некаква независимост, и тази солидарност ще отпадне тутакси. Едва ли се чувствува от тех живо длѣжността за взаимната поддѣржка. Големите търговци са доста благодетелни, но те не щат да исповедват твѣрде тесното си родство с техните едновѣрци — хамалите, когато търсат родословието си; те охотно си отнасиѣт происхождението си неѣде далеч, в Италия, Франция или Испания, ако и да са излезли от същата таѣа плебеѣска маса, коѣто ги окрѣжава.

Нека Израил да добие един ден народната си независимост, да стане царство, и вие ще видите изеднаш да въскреснат най противоположните интереси и чувства, които раздѣлиаха едно време народа от фарисеите.

Числото на Турците в Солун възлиза на 40000 ж. Те живеѣат в горната част на градот. С друговѣрците изобщо се отнасиѣт доста добре. Та и в самите тех напуста ще търсиш да намериш чист турски тип. Повечето са потурчени и даже голема част от тех — така наречени „*дионмета*“ — потурчени евреи, още си назат много стари черти. Не е мѣчно да се отгадае как тие евреи, збогатени некога от търговиата, са се сѣъртили към Мохамеда, когато царството на пророка бе в сичкиа си блесѣк. Причината тук е била само и само да запазат интересот си и нищо повече. Днес те, при сичко, че не са добиѣли съвѣршено

симпатните на истинно-веруиушите, стојат начело на турската
елемент в Солун. Повечето от тех са трговци и чиновници.
Необјасним е фанатизмот в един такъв град, където
мусуلمانите заемат едно такъво незначително мѣсто. Нигде
джамиите не са тѣ достъпни, както тук. В една от тех показ-
ват ти гробот на един християнски светиѣа. Сека година, на
православните се дава право да влезат в джамиата и да се по-
клонат на гроба на светеца. Това е един забележителен
пример на веротърпимост от страна на мусуلمانите, какъвто
не бихме видели никогаш у християните. Предположете си
за минута, че в некоѣа наша църква на исток се намира
гробот на некоѣ дервиш, и да се позволи на мусулма-
ните да се кланат пред него. При сичко това, тоѣзи същи
град в 1876 виде да се убие от фанатиците нашиот консул,
пред носете на един слабодушен, а може би съучастен в дело-
то паша. Подобни актове на диващина говорат јасно за колеба-
телното равновесие поддържано от победата на турците: умразата
между племената тук е само *усиана*; доста е една искрица
за да избухне тѣа. Турци и християни, сближени чрез катаднев-
ните сношения, не могат постојанно да се јадат; но в същност
духовете не са мрѣднали ни на стѣпка към помирение. Отно-
сительно онаѣа страшна сцена, без да искам да ја оправдавам,
ще прибавя, че нашиот консул се скопрометира многу, като се
застѣпи за интереса на православието което не влизаше под
негова протекция, вследствие на една бъркотѣа, за којато
християните нај-първо дадоха повод и за една мома, којато не
беше френкиња. Тази девојка — българка или гъркиња, съвсем
забравена вече, беше се залѣбила за един млад турчин, не толку
от ревност по верата му, колкото по лѣбовен мерак. Това се
случава, както се вижда, твѣрде често тук, на исток: верата
си менѣават с една удивителна леснотѣа, без да обѣрща некоѣ
нај малку внимание на това. Този пѣт, гѣрцката община, поради
плаحوвете на мајка ѣ, се показва твѣрде непрактична, като се
дигна, и со сичката си сила се вѣспротиви на потурчванието
девојката. Тази туку що бе пристигнала с трена, забулена в
едно ново *фередже*. Една шајка ашлаци, ревностни „право-
славни“, подбудени, веројатно, от некоѣ ревнив лѣбовник, ја
чакаше на гарата. Едно излегуване от вагона, те се пускат право
в неѣа, раскѣсват забудото ѣ; грабват ја и, ја унасиат. Мусулма-

ните развълнувани от това, събират се на бързо в нај главните джамии. Тъкмо когато фанатизмот им бе скипнал в главите, нашиот нещастен консул, г. Мулен, като бе зел в ръцете си защитата на тази жена, којато, сама не сакаше да ја защитаваат, отиде да се фърли, тѣ да се каже, в гърлото на вълка. Тој отиде в една джамиа, заедно с германски консул, да смири тълпата. Отговориха им че не ще си излезат живи от там, ако гърците невъзвѣрнат девојката, и, тѣ като до определениа срок тѣа не дојде, двата посредници бидоха исклани на место. Г. Мулен умре геројски и мѣченически, но, нека ни се позволи да кажем, че никак не постѣпи дипломатически. Уверѣваха ме, че между авторите на убиството, нај свирепите са били албанци, дошли от вътрешноста. Оше самата вечер те се случили да избегат и никој от тех не се виде при тѣржествените езекуции, които станаха скоро в присѣтствието на смесените ескадри.

Сега сичко си е тихо; но поучително е, като се расхожда човек по тези мирни улици, да си напомнима скорошното избухваніе и острожно да следи истиналата лава. И вулканите така, догде спѣт, се покриват с лозіа и цветіа. Такѣв е Балкански полуостров: тој има кратери почти на секѣде, в Бѣлгариа, в Сѣрбиа, в Цѣрна-Гора, в Македониа. Никој не може да предскаже, подир 6 месеца от де ще избухне пожарот.

Доста чудно е, че в Солун, сравнително, твѣрде малу гърци има. Те едва ли са повече от 20,000. Жалки остатки от онаја духовита и жива раса во втората столица на Византијската империа. Но тази малка фаланга дѣржи в ръцете си крајната халка на веригата, којато свѣрзва настојашето с миналото. Имало е тук и елини, и следѣв. имало и философиа, искусства, во времето, когато турските орди скитаха още по степите на Средна Азиа, и когато фрѣнците не беа още излезли от лесовѣте на Германиа. Напусто се мѣчиш да видиш в тех некое наследство от славна крѣв! . . .

Нищо народно нема да забележиш. Повечето са приели фрѣнското облекло, което им отнима, повидимому и нај малката сенка на оргиналност. Техниот вкус чисто модерен, лесно се објасниава; преданиата, до които те често прибеѓват са тѣј далеч, че не могат се изрази чрез никакв видим знак. Не можеш си ги представи как биха изглеждали те, ако биха облекли старата pallium или римска тога.

Всичката им сила стои в отвлеченности: въспоминаниа, един език, една вера. Те са намерили че нај доброто средство да се отличат от съседните маси е да се отдадат с душа и тело на Европа. Освен това, техните очи постојано са обрнати към Атина: бидејќи не тѣј многочислени, ни тѣј силни, за да си добијат некакво особено положение в империјата, како техните братовчеди — Фанариотите, те са се облегнале со сичките си надежди към младото кралство.

Тази шена гърци, от които повечето принадлежат на трговското съсловие, не очаква нищо от Султана. Тѣј, те са станали за „великата идеа“ едно деателно орѣдие за пропогандиране. По чиста случајност ли, или по тѣјжни въспоминаниа, те са събрани главно околу Св. Софиа Солунска, сега обрнатата на джамиа. На прозорците се виждат красиви женски лица. Мъже и жени се виждат свободни от онаја величава бездеателност, којато съставја спокојствието на ориенталците.

Но въпреки техните естествени дарове, те треба да отстапат пред енергијата и деателноста на израилтијаните. Еврејинот и грѣкот имат много общи способности; затоа не е чудно ако си зададем въпроса как те могат да живеат едно до едно, и да експлоатират същата област. Думите на Јувенала: *Graeculus esuriens ad coelum jussuri sibi*, са много поверни за евреите. Когато природата е надарила еднакво две същества за една и съща работа, то едното непременно треба да уништи другото, и винаги не у благородното, но у по јакото, по гѣвкото, по имощното остава надмоштието. Иначе не мога да разбере как Солун, от чист гѣрцки град, се е обрнал в един вид малѣк Израил.

III

При отсуствието на живи лиудје, остатките от паметниците може би да ни кажат нешто за византијското минало на града. Каква тајственост и в това поглѣщание на световете! Какво корабокрушение, което ни напомниа онова на испанските галиони*) потопени некогаш со сичките си богатства. Ето ни пред абсидата (кубето) на една стара аристократическа цѣрква. Отвѣн в ништо не е изменена: красивите колони

* Галиони се казваха големите испански кораби, со които пренасаха златото от Перуанските и Мексиканските мини и пр.

стројноста и размерът, дават ѝ нај изіашен изглед, нещо, което християнското искусство от първите векове наследи от езическата древност. Но отвътре, страшна простота. Обърната в джамия — нема ни украшения, ни реліефи, ни живопис — само една бадема от крај покрај. Това го изисква коранот. Сега, алтарот е бјал објурнат към Мека. . . .

Какво биха казали иконоборците императори, Леон Исавријанин или Теофил, ако биха видели едно толкјво неочаквано и грубо приложение на техните идеи? Такјв ли гол и студен храм искаха те да издигнат?

Не, наведено, те шеха да му запазат поне цвета и живота.

Религиозното искусство, в рјцете на техните последователи щеше да земе нешто от глухата, но тържествена елегантност на онаја Алхамбра, којато се украсјава с много статуи и образи. Между Византијците и Арабите съществуваша странни сходности. Те се бежа свикнали да се познават, да се оценјават, благодарение на постојаните си борби. В Солун даже, в дворот на старата Света-Софја, се издига една мраморна проповедничка катедра, којато се дължи на резаца от некој мусулмански скулптор. Некои са на мнение даже, че некој дрјжавни мъже и философи са мечтаели за съединението на двете нај завършени форми на средновековата цивилизација, между Цариград и Багдад. Но императорите и халифите, нихните генерали или министри, в тие деспотически дрјжави, бежа, почти винаги, изолирани умове; техните идеи требаше да се превинат пред фанатизмот на тълпите.

В XIV в. смъщението в Азия не бе по малко от това в Европа. От едната страна на Босфора, малките мусулмански династии, от другата — християнските партии и секти не преставаха да се јадат по между си. За да се докараше в согласие целиот свет, требаше един номадски народ, научен на голотијата на степите, безразличен към наука и искусства, да излезе из азиатските степи, да тури крај на тие безкрајни борби и да вјдвори тишината на робството. Турците истъпчиха, без да му мислијат ни најмалку плодовете и цветјата на две цивилизации. Над остатките на два света, те посадија палатките си; защото, при сички единоверство с Арабите, те не запазија, като наследство от последните ништо, освен коранот и тълкуванијата му. В Европа те излезоха иконоборци — чрез огън и меч.

Съдбата прави страшни извращения; понеже исток и запад не сполучиха да се спогодат, тъй като от Цариград до Каиро секи си пазеше своја начин на богопочитание, турците бидоха призвани за да упростат сичко, но не с теологиата, а с мечот. На оттагъшните крајини на античниа мир, потъмнеха два народа, като оставиха една празност, којато за дълго време нема да се исьлни: от тогава вече Европа и Азия престанаха да се гледаат с лице. —

Разрушението, при Турците, не е систематическо: то произлиза от техното безразличие. Те са пощадили онова, което не им е дотегвало. В Солун, случајот е избавил некои хубави откъси и цела една стара църква, Св. Димитриа, мраморите на којато са добре спазени. Во Света Софиа, некоја груба рѣка даже се опитала да попълни празнинитѣ на мозаиката с груби картини. Тези печални шарѣи и съседната празност още по-добре прават да излезе на лице едно искуство без съперник в смеса на отенките. И бојата е един вид песен, също както музиката: и тја си има својата блестиаща или мрачна фаза, своите треперіащи или глухи звукове. И в неја веселите ноти се последуват от болезнени впечатления; както сестра ѱ — музиката, тја ни дава вълнения, които мѣчно могат се преда с думи, тъй като съдържат повече неопределена дълбочина, отколку определена контура. Надъ предверието на Света Софиа се издига един блестиащ и тъмен свод, обслан с кадиѳен плат от приатен син цвет, обсиан с многобројни златни точки, които му дават некаква чудна тајнственост. Това богатство в изгледа подига също такъво богатство и на чувства и мисли. Тѣнките и деликатни преходности в основните краски отговаріат на нај деликатната и нај чувствителна душа на човека. Тја се развива и расширява тъй да се каже, като обгрѣща се по-годемо число чувства и мисли. Младенческите народи обичат силните и іасните бои; но напредналите, които са работили и страдали много, предпочитат іаснотъмното и отенките.

Така, мермерите на Свети-Димитриа, тие порѳири и іасписи колку обезцветени и да са от времето, виждат ми се като далечни отражения на развити и дълбоки души. Влизам при залеззанието на слѣнцето: от един висок прозорец, един последен лѣч пронизва полумрака в църквата; изглежда като

да иска да събуди едно след друго красивите амајли на пода и барелефите на колоните. Чини ти се, че слушаш, издълбочините на вековете, толку гласове да шептат жешките си молитви. Секи от тез стари камъне, на които слънцето сгрева побледнелите жили, изражава своеобразно некој отенък на любов, надежда или вера. Защото оние, които са ги издигнали там, съблазнети от ласкателниа им блесък, донасяаха в Божиа дом това, което намираха за нај добро. За въплощение на моите мечтания, ето че един лъч ми открива гробът, на една млада христјанка, при входа на църквата. Над него се намира гръцки надпис, исписан во един от оние деликатни венци, които по сетне ренесанса толку въспроизвеждаше. Дали ще да е това залезвание на некое умирајуще вече искусство или зората на некоја новоначинајуща ера? Съмнението е позволено, защото Св. Димитри възлиза към първите векове на нашата ера. Църквата тогава не беше още искључителна; тја не се гнѣсеше от античното наследство. Тези порфирени стълбове, от коринтски стил, са били взети от некој езически гръцки храм. В чаровната зара на един исчезвајущи мир, в зарата на един друг, којто туку що се раждаше, би могло да се верва за минута, че чедовечеството ще тѣргне без колебание към бъдъщата си съдбина, земајќи со себе сичко, каквото би спазило от миналото. Момата, којато спи под този мрамор не ще ли да е езичница с распушената си и легаща туника, вече христјанка с поведението и срамежливоста си? Но, до като се губех в скърбта за умрели неща, старите стълбци друго зеха да ми говорат: „Виж, казват, ние сме крепили храмот на Јунитера Олимписки. По сетне сме дошли да украсим жилището на Христа. Днес нашите дваесетвековни чела, служат на Мохамедовиа култ. Ние сме видели земните чада да се покланјат на три различни алтари. И от сички поколения, които са минали под нашите портици, само едно нешто сме задържали — общото и горещо въздихание на сички смъртни към едно по-високо и по-велико същество. Нищо не умира; сичко се мениава и подновја. Днес, както и секога, нема друг бог, освен едина Бог.“

IV.

Солун не е бил викога столица: политическа рол зема да играе, сравнително, в късно време, когато градове покрај Егеј-

ското море образуваха толку малки републики, и по-късно, в
времената на феодалното раздробление, когато маркиз Монферат
бе образувал едно царство на Халкидонски полуостров. Самата
природа некак не е надарила Солун за да бъде център на
некоја голема държава. Оние които искат да го противоположат
на Цариград, чини ми се, че не разбират нај елеметарните закони
на историата. Къде му онова положение на Византиа (Цариград)
възседнала като на кон над две морја и два континента?

Може ли да се ласкае, че държи клучевите на проходите
на Русиа, на сичка предна Азиа и на една грамадна мореплавна
мера? Спомнете си малку съдбата на Цариград: нема град на
света, тѣ от себе си осигурен за живота си, тѣ защитен
срешу непријателја. Не веднџ е държал тој в зидовите си
величието на римски народ. Усилијата на дваесет разни народи
са се осуетјавали пред неговите стени.

Известна е историата на онзи Симеона, български Карл
Велики, којто стигна победител до вратите на Византиа, но,
като усети безсилието си пред неја, завърна се назад, като
изсипа гневот си по Тракијските полиа. Имперскиот град
фърлиаше едно след друго — де Европа на Азиа, де Азиа на
Европа, като черпеше с пълни рѣце от едина резервуар, когато
другиот му избегваше отрѣце. И днес цел Балкански полу-
остров тежи към Цариград. Но догдето тази столица стои
в неизвестност, нищо нема да се реши. Војни и трактати раски-
наха малу-по-малу реките и планините, които тѣ јако го за-
щитјаваха: то са последователни дејствија на една драма, на
којато развѣрзката е тѣмна още.

Нищо подобно в Солун. Провидението като го фрлило
в дѣното на залива, го е осѣдило да върви след големите
териториални смѣшенија, без да може да ги управљава. Тој не
ще да исправи даже съдбата на Македонија, којато храни и от
којато живее. Българското племе, преобладајуще в околностите
му, вѣтре в града едва ли се представја; то нема никакво
влијание в градските работи. Претенциите на близоседните
държави — Гърција, Бѣлгарија, Сърбија, се облегат на численоста
на населението в селата, без да зимат во внимание тенденциите
на Солун. Та и, не в турските граници, ами негде по-далеку,
околу зелените маси на канцелјариите, се върти съдбата на
Македонија. Още много пѣти ше се спори и распарчува полуостро-

вот, додето се реши съдбата на Солун. Самите Русси, когато начертаха Великата Св. Стефанска България, оставиха на страна Халкидика и неговото велико пристанище. бидејќи уверени, че еднџ стџблото свободно, ветките сами ше се привнџат кџм него. От тогава сџчки мислџат за Солун, но никоџ не говори за него. Тоџ възбужда много стрџвници, но и безпокои рџката, готова да го сграбче.

Това отворено пристанище би могло да обогати един завоевател; но нема да му достави сила. Напротив, силата, коџато ше протегне рџката си до там, ше умножи само ранџемите си пуиктове и ше стане предмет за нови борби. Ако некога, което никоџ добџр френец не треба да жџлае, Турците се принудат до го отстоџават силом, тоџ не ше падне со шум: ше се откџсне тџџ лабаво от Империата, както пада здрелиот плод от дџрвото си. Ако ли пџк този град доџде самичџк да си реши съдбата, за верване е, че тоџ ше се навали кџм една конфедерация на свободни градове, кџм един вид Источен ханзеџски сџџз, какџвто тези брегове са виждали некога . . . Тази мечта коџато е една утопиџа за Цариград, тук би страшно прилегла на формата на землџцето и на характера на жителите. Но жџеланиата на народите са такџва, коџито наџ малку занимават нашиот железен век. За дџлго време Солун не ше управлџва собствените си сџдбини. Днес за днес тоџ е тџ привџрзан о Турското владичество, както никоџ друг град; Това е, поне за сега и един вид залог за неговото бџдџще. Нека го остават да си се обогатџва само, и тоџ е доволен от това.

Сџсем е друга тџрговската му важност. В това отношение Солун е истински цар, и силата му ше расте от ден на ден, толку повеќе, че икономическите течџния на нашиа век следват по наклонџнето си, без никаква грижа за политическите сгоди или незгоди. Те тичат там, кџдето ги вџкат, било скороста, било еџтиното пренасане. Глава на една европеџска железнопџтна линџа, едно от наџ сгодните пристанища на Исток, Солун скоро ше покаже това двоџно привлџчане. Вече космополитџниот характер на жителите му и на историата му се отражава и в тџрговџята му. Догде в повечето от другите пристанища една бандера униџтожава сџчки други, а населџението се е свџрзало с известни надгледници — пазители, коџито мџчно могџт се искорџени, — тук разните Европеџски наџции,

благодарение, къде на близоста, къде на ефтината на разноските, могат свободно да се борат с равни сили. Естествено, Англичаните, тие морски арабаджии, държат първо место в мореплаvaniето. Но ако прегледате търговските таблици за внесените тук стоки от сека държава, ще видите че разликата между Англия, Франция, Германия и Австриа не е голема. Цифрите се движат между 10—14 милиона франка за сека от тие сили. Френските произведения са скъпи, но винаги те са по-трајни и по-чисти от секакви фалшификации. На Исток модата е на австрииските стоки, които често биват лоши и ефтини. Солунските маази и дукени са пълни с такива стоки, годни да се размениават само на африканските брегове срещу златен прах и слонова кост; защото много по-прилегат на негрите отколку на цивилизовани луѓе. Князете в Конго не би се видели грозни в огледалата, които удължават, обезобразиваат или позелениаваат лицето. Те би счели столовете и масите за прости украшения и не би дързнали да седнат на едните и да се облегат на другите, боеќи се да не потънат въ неочакваниа лукс. Те би се въсхитили от тие бронзоподобни часовници, от които би се отвърнали и механите на нашите села; и тѣ като отиват повечето голи, малку може да ги е грижа за трајноста на памучниа плат. Уви! Источните народи са още негри в това отношение; гледаќи само днес за днес, непредвидливи, като деца, малку грижливи за трајното, те тичат само към ефтиното, което в същност е съсем противното. Един търговец ми доказа, по един нај пријатен начин — с една чаша лимонада в ръце, че френскиот шеќер е нешто 4—5 пѣти по сладък от австриискиот, којто пѣк се купува 2 пѣти по ефтино. При все това туземците предпочитат последниот, като се показват с това неспособни да пресметнат, че да платиш два пѣти по скъпо за една вещь, којато чини 5 пѣти повече, е една голема икономиа.

Доста е да отворим хартата, за да видим, че бъдѣшето на Солун лежи в тази железна линиа, којато го свързва с централна Европа, чрез Белград, Пеша и Виена. Вече големите мореплавни компании са надушили това и пренесли повечето станциите си там. Една компания от търговци даже работи пред правителството за да ѝ се даде концесијата да преобразува скелето, да го фърли неколку метра по навъре в морето,

за да могат свободно да стигат параходите до него. Както и да го постројат — с камен ли, или с дърво, Солун ще изгуби многу от красотата си с тази реформа, но печалбата в трговијата е сигурна. Тук мимоходом ще забележим, че стравот, којто произвежда в мнозина Солун с въздиганието си — да затъмни и сѣсици многу Средиземни пристанища, е лишен от секакви сериозни основания. Марсиља, Генуа, Триест ще си съществуваат и процвитаат без никакво ослабление от това, защото, Бриндизи, за којто тѣ също се подигна голем шум, не мисла да повреди в нешто на Триест и Генуа. Новиот пѣт за Суез, чрез Солун има значение главно в краткоста и бързината си. Без съмнение пѣтниците и некои малуважни стоки ще предпочитат тоа пѣт. Това не е малку; но што се отнеси до нај големата трговија, то сѣстави твѣрде незначителна част. Последнијата има работа с бавни исплаќања и предпочита морскиот пѣт, којто коштува нешто 10 пѣти по-евтино от железниците. Напр. една каса газ за да се испрати от Хамбург в Букуреш многу по-износи да пѣтува чрез Па-де-Кале, Гибралтар, Средиземно Море и Дунав, отколку право, чрез железница. И трговијата си има своите резони, којто не винаги си сходят с геометријата.

Да предположим, че Солун рано или късно ќе стане такв: пред мене стои јасно разочарованието на жителите му, на неговите предприемачи и трговци, којто со душа чекат и се надеваат, че сичките богатства на Средна Европа, којто идат с првијата бѣрз трен, влачени от некои германски или унгарски локомотив, ќе останат тук. Вѣобразијам си ги как се трупат те околу безразличните и бѣрзи пѣтници, којто от првата класа на вагоните се префѣрлијат право в параходните ресторации, след като фѣрлијат расејано взорот си на околу. Още от сега слушам горчивите оплаќвања на хотелджиите којто не ќе имат време поне малку да поскубат тези преходни птици.

И наистина, само за едно просто удоволствие ли — да гледат проходјашката тѣлпа, ќе стојат като портиери Солунци на Европа? И тези стоки, добре извѣрзани, којто макарата на парахода ќе граби от вагоните, кого други ќе ползуваат, ако не само едни компании при това инострани?

Таков един позлатен облак изминва, без да ороси исушената нива и занасја другаде плодотворната си влага. Всуе

работниците му протіагат ръцете си, радват се като почувствуват хладината му, но тя бързо и безвъзратно си отхожда.

Не, о жители солунски, вашето богатство не лежи многу в тези далечни доходи; то стои близу до вас, под вашата ръка. Както в басната, раскопајте земята, или нека поне братјата ви ја раскопат, и вместо едно съкровище паднало от небе, виі ще имате друго, но трајно и по сигурно. За да бѣдете представители пред Европа, бѣдете таква преди сичко на Балканска П-ов. Нека тие великолени страни, тѣј богати некога и тѣј населени, излезат от заспалоста им; нека работат и произвождат и виі ще порастнете с тех. Преди да станеш интернационален, бѣди по напред местен. Марсилия има зад себе си Франција, Генуа — Италиа, Триест — Австриа; и ако Ливерпул немаше Манчестер, това пристанише немаше да бѣде склад на целиа свет. Знам че вашата страна е спорна, оставена на лѣудските препирни, и че не е твоја работа да съединиш сички тие раси в една сила. Но светот се управљава по некаква сила, којато си играе с конгресите и којато обича да разрушава преградите, изобретјавани от дипломатите. Необходимоста за хранене, а с това и таја за купуване и продавање е една от основните форми на таја неотразима сила. Както тѣзи необходимост расте от ден на ден, тѣј тја тържествува с време, по един друг железен закон, според којто нема нищо по благородно от между особната борба за съществување. Зад пламенните съперничества, съблскванна и војни, цивилизацијата следва подземната си работа. Видж тази железница, којато никој не ја приемише, ни Сърбите, които ја намираха твѣрде скъпа; ни Австријците, които се боеха от напливот на Англијските стоки; ни Турците, които неудобријаха с најголемо основание посещенијата на техните добри европејски сѣјузници; тја се построи, при сичко това. Тја е за вас орѣдието, символот и залогот за воскресението на вашиот полуостров. . .

Мелник и Околноста му.

Целата источна Македонија е исклучение на неколку северни кази, (които влизат во Скопскиот вилает) составиа Солунскиа вилает. Последниа административно се подразделиа на два санджака (окрџа): Драмски и Серски.

Страната, за која тоа се говори, е Мелничката каза, и част од Серски санджак.

Орографија и Хидрографија. Рила е вџзелот од којго се спуштаат повеќето планини за Источна Македонија. На југ од Рила слизат два планински трупа: Источните Родопи и Западните. Западните Родопи образуват многу планини со разни имена. *Пирин-планина*, која е отклонение од Запад. Родопи, по посока од југ към исток вџрви успоредно со тех, стига до Серското поле дето се расклоиава и се губи постџпенно. Од Горна-Джумаиа до вџрха *Гидик* Пирин носи името *Предел*; од там следва *Кресна-планина* до Ел-Тепе. Од тук се протека собствено Пирин во две успоредни бџрда: источно и западно. Пџрвото се свџршва над Неврокоп, а второто над Мелник. Во запад. Родопи наивисоки вџрхове са: Гедик, Ел-тепе (Елин-вџрх), Пирин, Баярли, Арнаут и Алабурун. Наивисок од тех е Елин вџрх (2680 м.). На запад. бџрдо од Пирин наивисокиот вџрх е Елен во Бождовската планина; *Плоски*, гола и камениста, и *Кресна*, сџщо, ражда само грозде.

Под Неврокоп Пирин свива по противоположна посока, та образува *Сингеловската* планина, која се свџршва до Рупелскиа проход срещу Беласица. Од Рупелскиа проход право на запад почва друг планински труп, Беласица, која образува западната стена на Рупелскиа проход и прави преграда междо Серското поле и долината на Струмица. Срещу Кресна, успоредно, като започва од Крушик, вџрви план. Каршиака, која се свџршва до долното устие на Кресничката Клисура, и од там на доле се започва *Малешевската планина*; та се протека по десниа брег на Струма близо 6¹/₂ часа пџт и се свџршва до долината на р. Струмица, која долина одделиа Малешевската планина (Кокош-Балкан) од пл. Беласица.

Всичките планини в Мелничката каза са гористи (бор, бук и дъб); само Кресна и Пlosки представяват голи каменисти местности. Каршиака и Малешевската планина изобилват с дъб, поради това населението развъжда много свине и е главния му поминак. Север. част на Беласица е гориста и изобилва с кестен, а Южн. повечето е гола и камениста.

От една страна между запад. част на Пирин, а от друга Каршиака и Малешевската планина от с. Крупник до началото на Рупелския проход, коритото на Струма съставлява границата по целото продължение на Мелничката каза и ја дели от Петричката.

Струма след като напусне Джумалниската котловина вмъква в *Кресничката клисура*, која е дълга 6 часа и се свършва при *крива ливада*. През тази клисура в Струма се вливат две рекици: Ощавската река (Чингене дереси) и Влашката. Последната води началото си от три планински езера, които се намират на С. З. ребра на Ел-тепе. Тие езера са: *Елтеиското*, *Гершинското* и *Синаншиското*. По големината те са еднакви. Държат место секо едно по 5—6 дуліума. Сичките имат голема дълбочина. Около Ел-тепе има много подобни езера и известното *Попово езеро*, от което води началото си Попова река, приток на Места.

Близо при устието на Влашката река има мост на р. Струма, от там се започва *Крива ливада* и Струма престава вече да е бърза и шумлива и влиза в Мелничката котловина. Та се започва нај-напред с *Градешничкото поле*, което има около 5—6 кил. дължина и окол. 2 кил. ширина. До пъта има хан и Влашкото скеле за дъски и дървени изделия, които се свалиат от Пирин, коват на салове и ги отправят по Струма. Сер. и Джумаја.

На Южн. крај на полето се влива Градешничката рекичка. След Градешкото поле иде Беличкото, което тѣ също е толкоз големо и се напојава от едноименната рекица, која извира от запад. подножие на Елин-врѣх. От устието на р. Белица на Југ се протакат неколку хълмове, които идат от Пирин и допират до Струма. Зад тех е коритото на *Св. Врачката Бистрица*, која има изворите си тоже от западните ребра на Елин-врѣх. Един час и половина от Св. В. Бистрица се влива в Струма Органската рекица. Та лете пресъхва. Долината

на този поток се казва *Склавско поле*. Един рид от песъчлива глина се спуска на юг на разстояние един и половина част от *Склавското поле*, зад които е коритото на *Мелнишката река* и която извира от полите на Пирин-планина 2 часа над гр. Мелник. От Мелник на доле реката върви на запад, напојава селата: Чифлиците, Зигвлията Хръсово, Капатово, Крумидово и Припечина, и срещу устието на р. Струмица влива се в Струма. От тук на доле се започва Рупелския проход, който трае 2 ч. и се свършва при Маркова скала 2 ч. на С. З. от Димир-Хисар.

И така по хълмовете между западната част на Пирин и р. Струма е пръсната Мелнишката каза. Дължината и достига от единия до други проход 9—10 часа път, а най-големата ширина между Струма и Пирин, достига до $3\frac{1}{2}$ —4 часа.

Мелнишката каза граничи от С. с Джумалийската, от запад с Петричката, от Юг — с Демир-Хисарската, а от И. — с Неврокопската. Целата местност, освен долината на Струма между двата прохода и Склавското поле е планиниста и хълмиста. Обаче на секаде се ражда гроздето, в по-ниските места пък — сусама, памука, афрона, анасона и ориза:

Градът *Мелник*¹⁾ е разположен в една яма до полите на Пирин, заобиколен от високи, непристъпни брегове, които го обгръщат от всекъде и защищават, като най сигурно кале. От където и да се приближиш градът е невидим; можеш да влезеш по свободно само през два тесни прохода: от към Ю.З. и то по течението на едноименната река, където пътника ще срещне много камене и за един час път треба да газе 12 пъти

¹⁾ Града Мелник. (*Μελένικος*) съществувал е още през Самуиловото време и византийския писател Кердин оставил ни кратко описаниѣ на града, което гласи така: „Но като се върна византийския император Васили (около 1014 год.) во Загорна, дето е построена най-яката крепост Мелник, върху един камъч стрмен и заобиколен от секъде с дълбоки урни, во които били прибрани сичките българи от околността, и малко съчувствували на гърците, императорът испратил е при них некого си по име Сергна, един от най-блиските му во свитата, мъж хитър и твърд за да ги разубеди от намерението им. Тої като влезъл там и след кага употребил готемн усилия, успел да ги сдони да предадатъ оръжнето и да се предадат на царя.

водата и от към И. през местноста Кліуч. През последниа, прохѡд минава пѣтътъ за Неврокоп; тоі е толкова тесен, че едва могат да се разминават едни кола. Кола в Мелник не могат да се движат. Јамата в Мелник има посока от И. към З. Две дълбоки урви пресичат ја на три оделениа, едно от друго по-недостъпни освен по течението на потоците. През западното оделение тече реката, а през другите две—поточета. Целата околност представљава ровка земја, издълбана от речици и порои. В дъждовно време всичките се набират в онаја јама, в она котел, дето е построен Мелник. Потоците се препълват завчас с мътна вода и улиците ставаат непроходими, всеки стои дето се е намерил до като отече водата. Такава при-рода прави това место много по згодно за заточение, нежели за жилише на свободни хора. Мелник се дели главно на три махали: Турска махала от двата брега на реката; Ерменската в средата на града и Варош на ЈУ.И. страна от града. Последната се подразделя още на две други махалички: *Качивилја* или циганската махала и *Мурдѡсо*. Тук кѣщите и дукіаните са затнездени високо в бреговете и до дѣното на потоците, които служат и за улици, се слиза по стрѣмни калдарѣми и стѣлби. Секи дукіан си има по една подвижна стѣлба, по којато се качваат да купуват или продават. Вечер скалата се дига и дукіана, залепен в стената става не достѣпен.

Кѣщиата са вешти, каменци, високи, тѣмни, грозни и големи (салона на Джалниевата кѣща е около 500 к. м.); построени са много блиско едни до други и една над друга, и приличат като стѣлба, или като че ли основата на едните лежи в основанието на другите; от туі вечерно време, като се запалиат светилата изглежда, града много красиво, подобно на кула осветлена от основанието до вѣрха. За градини не треба да става нито дума. Слѣнцето грее само 5—6 часа и после се затуліа зад високите брегове, и в повечето улици никогаш не достига слѣнчевата лѣча. Тоі прилича на лабиринт. Едничкото хубаво место тук са манастирите. Те лежат на една полианка, наричана „Леген“ на ЈУ.И. част над града, обиколени от всекаде с дълбоки долове. До полианката се излиза през три пѣтеки и само от към града. Тук манастирите са три и три-те в грѣцки рѣце; едина св. Спил стои на много чудновато

и опасно место; тој е надвисен над махалата Мурджо, и само
от едната страна се допира до земја, а другите три стојат на
въздуха, подпрени в брега с пајанди. До този монастир преди
4 год. се откри в брега една затрупана килија с изобра-
жения на светии, но никој не помни кога е потънала. Средни
монастир е св. Харалампи; в него се среќат икони с сла-
виански надписи, но гръкоманите постојано ги истриват. Други
монастир е св. Никола; от него се вижда всичката долина на
мелничката река, пл. Беласица и гр. Петрич. Около монас-
тирите има останки от стари калета, с тесни прозорчета, още
по тесни от външната страна и служили некогаш през тех да
гръмат или стрелиат. На тази полианка се намират още гро-
бища от римска направа и изби от мермер за пазение вино.

Много легенди се расправјат за тези монастири, казват,
че от един до друг има лагъм и че цар Костандин и царица
Елена, когато ги гонили там се укривали, но отпосле ги из-
дало малкото им дете, понеже почнало да плаче; хванали ги, и
като ги карали роби, Цар Костандин се обърнал на дуре, про-
клед местноста и та потънала. Други казват, че вулканическо
изригвање обрежило местото. Обаче старите монастири, които
от трите страни висат на въздуха, намиранието на затрупани
килији и останалите още некои стени по бреговете, ни
показват, че преди да са били построени тези монастири или
стени било разво местото; всичката земја като била и сип-
лива и при всека бура и сега падането на огромни парчета
не е редко, — всичко това потвјрдијава, че местноста постъ-
пенно с вековете от дјждовете и пороите се е обрежила.

Престарел град е Мелник; бројот на кјщите му е околу
950; от тех 250 са турски, 200 бјлгарски, 250 гръкомански,
150 пулевачки, ¹⁾ 50 чисто гръцки²⁾ и 50 цигански. В такъв

¹⁾ В време на Негошкото вјстание околу 150 фамилии от окол-
носта му се преселили в Мелник. Те принесли и искуството да се
обработка шарлагана. Тези фамилии си носат и до ден днешен името
Пули-ваци и се отличават в много неща, както по дрехите така и по ха-
рактера от местните жители, вследствие което се образувала и отделна
партна и много често дохожда до бојно стјлкновение с местната. Мла-
дите от них по настојащем се гръчеат; обаче старците не знајат още
гръцки, а си говорат бјлгарски.

²⁾ По свидетелството на Г. Акрополит, Мелничани на 1246 г.
без съпротивление предали крепоста си на Византијскиа император

малък градец има повече от 50 черкви, сѣ гръцки. И в Св. Пантелеимон до 1885 год. имало изображения со славянски надписи. В десетина църкви, които са около града, събира се събор еднаж в годината, като надхождат посетители от целата околност. Нај голем събор е Роенския, който става на 7 септември. На Гиоргиевския събор припускат с коне, както другаде на Тодоров-ден.

От къде си е получил названието *Мелник*, никој положително не знае. Преданието говори:

„Преди основанието на град Мелник местото му е било гористо и също брежисто, макар и в не такава стъпен, както в настојаше време. Всекогаш в дъждовни бурни времена от бреговете са се спущали цели струи вода и пръст и са се вливали в потоците, а от последните в реката, и по този начинъ постојанно са ставали *мелове* (насипи) и са изменявали формата на коритата. Тези имено чести, постојани јавленія, както и чудноватоста на местото, накарали мелнишкіа прадед — българин — да нарече местото *мелове*. В тез мелове нај-напред се сградиле по върховете на бреговете неколко манастири. За да се гледат имушества на манастирите притекли се от околните сега много. Около всеки манастир се основало по една махаличка чифлигаре и от них си получило селото името *Мелен*. В сека чифлигарска махала било построено черква; учили се и черкували се по гръцки и така малко по малко те започнали да забравјат матерниа си език, но от друга страна не можли да усвојат напълно чуждија и произлезъл нов език на когото говорат днес в Мелник и които не е нито пълно гръцки, нито пак български“. Действително в Мелник говорат много развален език; ето неколко предложенија: *цари тин прерада на прашисис то амбелм. Апо иу мазевсес тас сачкис? — апо тон Рошчин-доли. Фонакси тон обрачари на сфикси тон кадо. И орнита ме цибисе ме тин чофка. Пигени на идис то алого фај де фај. Еписе аито баури ќе тракалистики. Вали тин клечка стин дуика на ми свиризи о ветерос. Фиса о горнакос. Фиса о долна-*

Батацеса и даже изrekli следните думи: „Ние сички произхождаме от Пловдив и сме по род чисти гръци“. Georgi Acropolit. ed. Venet. стр. 33.

жос. Зилници, подница, вршничко, копанѝа, копачи, черга
и мн. др.

„Мелен се уголемил и получил днешното си име, когато неколку богати Цариградски фамилии, за некакви престъпления, били испратени на заточение за винаги в тази местност. Между тези фамилии имало и една ерменска, која̀то основала ерменската махала (армиѝа)“.

Много българе е потоцил този град и сега още потоѝава. Красотата на жените и фанатизма им мнозина привлича и принуждава да си продават имушества̀та друга̀де и заселѝават там. Тук нема нито мѝж, нито жена, нито пѝк дете да не знае грѝцки и бѝлгарски. Съботен ден пѝк, во време на пазар, човек за прѝв пѝт не може да узнае, че живеат грѝци: всичко се поглѝща от бѝлгарското слово и множество. В 1877 год., когато русите беѝа дошли до Джумаѝа и от ден на ден се очакваше да слезат надолу, всичките наѝ-фанатици днешни грѝкомане: Димитѝр Тумбас, Алексос, Михос Цунгорас и др. постоѝанно идваха при Андреа Влахлиѝата да ги научи на бѝлгарското четмо — писмо; в два месеца отгоре те се научиха да пишат добре. В Мелник се признават само неколку фамилии за чисти грѝци, като Кордупаловци, Михайловци, Кишовци, Теохаровци, Христаковци, Джалниовци, а всички други, като: Сивас, Ванчис, Бужус, Миѝас, Киусес, Тошос, Лѝжос, Комлис, Спасис, Наѝс, Ангелушис, Цветкос, Бесос и др. са чисти бѝлгаре, бащите и родата им са живи още на некоѝ по селата, но срам ги е, когато дохождат у тех на госте с прѝвулите, а те са наѝ-ревностни грѝци, когато чистите грѝци много пѝти се произнасиѝат, от справедливост, в полза на бѝлгаршината. За забелезване е, че грѝцизма наѝкак не можал да повлиѝае по селата. Ни в едно село на̀ можда намериш поне един грѝк. Повечето села, и наѝ-големите, като Кресна, Влахи, Ормане, Дебрене, Калиманѝи са само с бѝлгаре населени и никогаш не се е чуло грѝцки в црѝквата да се пее. Грѝците в Мелник се хвалиѝат пред бѝлгарите со своите прадеди, а пѝк бѝлгарите думата „грѝк„ ѝа имат за подигравка. Една съвсем още малка енергиѝа и събуденост да има в Мелнишко, те без никакво препѝатствие ще махнат всичко грѝцко. Местностите око̀ло града също носат бѝлгарски названиѝа, като: грозен-дол; Ропѝин-дол; Клицѝа (клицо) и др.

Мелник е седалище на каџакамин и митрополит. Под негово управление падат 62 села и чиџлицн. Мелнишката каџа от 1870—1876 год. признаваше Св. Екзархиа. От измениаванието после на събитјата (реакцијата) таа подпадна пак под Патриаршијата. Во Мелнишката епархиа, докле беше владика Прокопи, бълггарин, от с. Мелникич (Серско) и којто не преследваше славјанското четение, влазиаха: Джумалиската, Петричката, Демирхисарската и Мелничка каџи. В 1891 година Прокопи се помина и се прати на негово место Демирхисарскиа епископ, којто е нај ревностен фанариот. Но за това пак Петричко и Джумалиско му отплатиха, като се отказаха от подведомството на патриаршијата.

Гърците во Мелник имат 3 училища¹⁾ заедно со девическото, 7 учители и учителки и 345 ученика и ученички. Българското училище едва брои 45 ученика с двама учители. Много селенчета слугуват по гръцките кџици и се пращат на училище. Те там се разврџаваат, прелџстиаваат се, само заради бесплатноста на гръцките книги, да посетиаваат гръцките училища. Българските книги се продаваат скџпо и прескџпо. Без пансион в Мелник много мџчно ще напредне българ. училище. Там бащите им плащат ежемесечно. Същата сума може да се внасиа в пансиона и учениците да бџдџт на куп. Време е вече и на Мелничани, којто съчувствуваат на бџлгарщината, да си издитнат гласа и да им се отетџпи една черква, за да се черкуват на матерниа език. Нај-съответвена за това е черквата Св. Јани при реката. Там българскиа елемент е и нај-многочислен.

Поминџк. Главниа поминџк на Мелничане е винарството и дребна трџговиа со манифактурна стока по пазарите, којто ставаат почти всеки ден. понеделник во св.-Врач, 3 ч. от града, вторник в Катунца, 2 ч. от града, среда Петрич, 5 ч. от града, четвџртџк и петџк в Долна-Джумаиа, 8 ч. от града, а събота во самиа град. Винарството е нај-многo развито. Целата околност, заедно со селата: Хрџсово, Зигвилаа, Чиџлиците, Хотово, Батак, Сушица са само лозиа. Тук нај-бедната кџица добива нај-малко 30 товара грозде; има кџици, којто добиваат и по 2000 товара, от 1 товар (100 оки грозде), от него се добива

1) Грџцките училища се подџржат от завещаниата на братија Думба, грџци, богаташи во Виена.

60 оки вино и 7 оки ракија 18⁰. Средно число Мелник с' околните села набира 11—12 х. товара. Мелничкото грозде е само черно, бело не се ражда. По некогаш гроздето толкоз изобилствува, што не остават съдове къде да се пемести, а го остават по лозиата. В 1891 год. един товар беше 10 гроша. виното 18 пари оката, а ракијата 70 пари. В Мелник спирта е забранен да се вкарва. Виното и ракијата се обработват още по старому. Ако Мелничките вина беа в' рѣцете на некои образувани европејски винари, то на европејските пазари тукашното вино би могло да конкурира с нај-добрите вина. Во Македонија, освен Мелник, Негуш, и Гуменджа нигде другаде не се добива толкоз много и добро качество вино. Мелничкото вино нај-вече се продава в' Серес и Кавала; разнасиат го още: в горна и долна Джумаја, Неврокоп и Солун. Напоследък се опитаха и в Софија, да го докарат, но поради двојното мито неизносиа. В Мелник може да се запази вино 3—4 години. Там всека по богата къща си е ископала в брега изба, построила бѣчви за да пази летно време виното. В' Мелник тргуват още со свине; тук приготовлиават добри шумки (зумере) и ги продават в Сер. Една седмица преди коледа $\frac{1}{2}$ час на ЈУ.З. от Мелник при сел. Чифлиците, става свински пазар, дето се набират 2—3 хил. свине и се распродават в града и околноста. *Убиванието* свинете в Мелник става по този начин: държи се в рѣцете железен топуз, измерва се темето на свињата и с един замах последната се повалиа, а след туј заколва. За коледа свинското месо се продава оката $2\frac{1}{2}$ —3 гр. Тук се работи много и *шарлагана*, за което са построени по реката 8 воденици (масларници). Шарлагана се добиваше преди 5 год. само от сусама, но после, като направиха опити по селата и започнаха да садат афиона, то сега го добиват и от него, или го месат со сусама. Шарлагана сега се продава от $4\frac{1}{2}$ —5 гр. оката. На $\frac{1}{4}$ от града по крај реката е построена и една фабрика копринена, в која работат около 50 гражданки по $2\frac{1}{2}$ гр. Преди 30 години тук имало други 2 фабрики копринени, но сега са останали само останките им.

Целата месност от Мелничката каза е тѣ също стодна за лозија; нај-прочуто грозде е Кресничкото — то е само бело и се ражда по каменистите стрѣмнини над Струма и е главнија поинак на

жителите. В по ниските места още, освен житото ражда се още: памук, сусам, анасон и афион. Село Св. Врач произвежда много ориз а селата: Дебрене, Полианица, Джигурово, Белевесчево и Капатово — арпаджик, които продават в България. Планинските села поминват си со скотоводство, и дърводелство. Развъждат се много козите. Средна цена тук на памука е 5 гр. оката, вълната 6, козината 5, сусам 2, афиона 200, афионово семе $1\frac{1}{2}$, анасона 3 гр., маслото, 6 гр. . Казата е редко населена и жителите не са до там оскъдни. От 5-6 год. само, поради кесата на търговиата и спаданието цената на стоките, и неносните данаци, а от друга страна, като нема свестни земеделски каси, които да подпомагат на измъченија селјанин. поминака е станал съвсем мъчен. Особено тој е чувствителен в Кресна, којато се разделја на 4 махали: собственно Кресна, дето стои Миудурџт — 85 къщи: Мечкул — 80 к., Хошава — 180 к. и Сенокос, 90 к. Тук местноста е почти оголена от постојаното сечение на горите, камениста и не плодородна, поради което жителите са принудени зиме да минуват по тълпи от цели фамилии и села по Серско и Зъхненско за работа. На една мома се плаща за целата зима само 30—40 гр.! Кресничани се наричат още „пострумци“.

Но за сега изобщо Мелник има решително гърцка физиономија, и така ще си бъде за дълго.

Наистина гърцизма там не е тѣ опасен, защото не оказва никакво влијание на чисто българската околия, както това е в Сер и Кавала и другаде, но гърцката му интелегенцијата заедно с това и фанатизма растат от ден на ден, особено от как се појави българска интелегенција, — со отваријанието Солунската гимназија. Мнозина от мелничките гърци испраќат си синовете и в странство (нај-вече Атина), дето получават више образование. Средно образование те получават повечето в Серската гимназија.

Представителството пред властите се состои искључително от гърци — българин нема никакъв.

С нарастванието на интелегенцијата расте и числото на „Великата идеја“, ако и малку по своеобразен начин разбирања: те едва ли мечтајат за некаква „гърцка држава“, те са доволни от трона на Султана, стига да са спокојни, интеле-

ресите да им върват и да стојат над главите на българите.
Такива са те в повечето македонски градове, дето ги има...

П. А.

Стихотворениа.

отъ В. Илича.

Молитва

Кат звон удари в църквица стара,
Тихо и тъжно през ноцни мрак,
А сухото клонче зашуми сладко,
Весело при сутринна зрак —
Со вера пълна, душа ми лети
Тамо, где Вечни царува Бог,
И молитва тиха тја шепти:
О, Боже, пази ангела мој!
Ангелот, що бди над мен,
Що гони от душа ми несносен сън
И на паднали ми дух крепост дава —
В тежки час, в страшни ден.
Нек с ангелското си крило
Ме брани през живота ми клети,
А кат смърт дојде, нека с мене
Към небето светло тој полети.

Звезда.

Ноц е ведре, сладка,
Месечина бледно сјај,
В тишина почива
Вселенната всја.

И звездици мили
Светіат с іарки зрак . . .
Една само трепна
И исчезна в тъмни мрак!
Чуја беше таја звезда, —
Само Бог един то зна; .
Спокојна е и тиха
Вселенната всја.

Превел К. Н.

Залисан към бледна месец стрема,
В глава ми се вие сал' тъмен образ . . .
Во сичко умраза и завист чета
И хладно сърце ми і кат ледниа мраз!
Замина туі време — кат весел славеі
Аз пеех за либе, мечтаех, лиубих;
Сега пѣк в сърце ми умразен червеі
С' увива, гризе го . . . Аз сичко отбях!
Срещнах се аз с лиуде, но хладни са вси;
Познах аз и горди и слаби сирѣмах, —
Секоі към чуждото с' жадност тѣрчи,
Без съвест, со злоба, с интрига, без страх!
Не мясли добро ли, зло прави, мѣлчи.
Едно е за него доброто: „имот!“
Со лошо, или добро към него лети;
С измама, с лѣжката, на лице без пот!
А бедни човечец не пита защо
Кожата му гърба извличат без гриах;
Тѣрчи тоі. от бога е, мисли, туі зло. . .
Ох верво това е, отрано узнах!
Смразих аз живота без целен, сънлив;
Забравих и мило и драго: завих
Ги с вечност! Един сал глас таен, бурлив
Ми шѣпне: сѣрцето, іуношо, стоцли!“.

Ведум..

Нещо по новата етнографическа харта на Сърбските земи, съставена от Белградските великошколци.

(Според критиката на J. Modestin, загребски професор, поместена в периодич. списание „Vienac“, от 12 февр. 1892, бр. 11).

Младежите от Белградската Велика Школа съставили и на свет издали твърде интересна, или по-добре, смешна етнографическа харта на *Сърбските* земи в мащаб 1 : 1,608,000. // Имената в картата са написани на сърбски и на френски езици, — треба и чуждиот свет да ги разбере. В долната лева страна на картата е поставен велико-сърбски герб. От сички гербове на јужните Славјани, за чудо, е испуснат само Славонски. Сърбските земи в тая харта са: западната половина на Истриа, Хърватско, голема част от Јужно-Маджарско, Славониа, Сърбиа, Босна и Херцеговина, Далмациа, Черна Гора, Македониа и Западната част от Бѣлгариа. Пределите Сливница и Драгоман са сърбски, па и главниа град на Бѣлгариа — Софиа, е чисто сърбски! Чак на Исток от Софиа зафащат да се мешат Сърби с Бѣлгари, а чисти Бѣлгари зафащат да се јавјават едвам от десната страна на Искѣр. “Сърбски народ тъкмо пет века е отбелезвал с кървта си своите земи . . . отъ Далматински (!) Сеп. орловско гнездо, пѣк сичко до Валовити Искѣр, и от Солун та до Будим, бориха се сърбски въстанници против общиа непријател, бориха се от година на година и от век на век. Сърбин е герој: загинава, но не се предава. . . Нещем чуждото, а и своето не даваме“!

Хартата е представена тѣ, като да е изработена на основание историата, езикѣт, обичаите и поезиата, разјаснена с 59 страници в S^o текст. На прѣвниа лист се намира следујущата дејствително характерна лозинка: Omnes homines, patres conscriptes, qui de rebus dubiis consultant, ab odio amititia, ira, atque misericordia vacus esse decet. (Вси човеци, сенатори, които разсѣждат за съмнителни неща, треба да са чисти от ненавист, пријателство, гнев и състрадание).

Сбирката от исторически известия нема точни и последователни указания, — от къде са събрани, а истърканите потвърждения са толкова много в тие 59 стр., щото напразно ще търсите в тех, дори и с Диогоновата ламба, Ариандината нишка, за да ви изведе на чисто. Също и објективност, този главен белег на историата, којато треба да бѣде справедлив сѣдија на всичките народи, нито за цер нема у тези млади автори. До сега бехме навикнали да слушаме, че хърватите са сѣрби, а от сега вече и това не стига. Според сѣрбската велико-школска младеж и Българите по потеклото си не са нищо друго, освен чисти „извејани“ сѣрби (може би скоро подир Българите Сѣрбите ще нападнат и на Русите, Чехите и Поляците!).

Всичката заслуга, задето Турците са се допрели само до Виена и че сега не седат нејде покрај Тибор и Лаба, принадлежи единствено на Сѣрбите! За пример, с какъв критически дух дишат тези млади автори, ще спомена какъ доказват, че братијата Петър и Асен, освободителите на България от Византијското робство, биле Власи, а не Българи.

Трезвената историја знае и буквално казва, че казаните братија са биле потомци на старите български царје „de priogum prosapia ascendentes“, както казва Инокентиј III въ писмото си до Маджарски крал Бела III, — че те са родом отъ Търново, лиулка на старите Шишмановци. Ала защо е историја на Сѣрбската младеж. За неја това са дребни работи. Тја мисли, че е доказала „влашството“ на българските братија — царје, опирајќи се на това, че техни по-малък брат, Калојан, отговарјајќи на папа Инокентиј III, се подписвал: Ја Калојан, български и влашки цар“. Твѣрде добре! Ала какво ще кажат младите господа сѣрби отъ „Велика Школа“, ако би некој, последвајќи техниот пример, потвѣрдил, че цар Душан не бил сѣрбин, но Българин или Гѣрк, понеже се подписвал, подир венчанието му с царска корона: „У Христа Бога, благовѣрни царь и самодържець Сѣрбомъ, Гѣркомъ и Българомъ“?

Но младите господа не са винаги на чисто с историческите факти: „Урошеви тотор Вуканин, казват, родом от Зета, којито не се нарекул цар, а крал, бил е твѣрде безсѣвестен и неиспѣлнјавал длѣжноста си, защото уби Уроша“. Не е ли известно, или не искат да знајат, че историческата критика

(окончателно Д-р Јос. К. Иречек въ расправната си: *Srbsky sag Uros, Kral Vlkacin a Dubrovane*, в списанието „*Ceskeho Musea*“ 1886, I: II) ясно доказва, че народните предания са съгрешили като го представят убиец на цар Уроша. Цар Урош е преживел крал Вукашина, следов. не е убит от него. Крал Вукашин и брат му деспот Углиш, загинаха во битката при Черни Меш на 26 Септ. 1571 г., когато цар Урош, в несъмнителните Дубровски извори („*Diuersa Cancellarie*“), споменува го между живите още на 3-и и 15-и Ноември, а е умрел на 4-и Декем. 1371.

И за предателството на Вук Бранкович и ѝначеството на Милош Обилич, на Косово (15 Јуни 1389 г.), белоградските ученици още и днеска, искат да бајат бабини диветини: изглеждало е, като че ли сърбите ще победат, ала в решителната минута Вук Бранкович с отбор војници остави бојното поле и турците победиха“. . . Или „Мурат е паднал от ръцете на сърбскиѝа ѝнак Милош Обилич, когото прославиха народните песни, както и Краливич Марко. А въспоминаниѝа и на двамата са живи между сърбскиѝа народ“. — Знаѝат ли младите господа за това предателство какво е писал прочутиѝа сърбски историк Иларион Руварац? — Милош Обилич, какъвто ни го представѝават народните предания, никога не е живел; нито Вук Бранкович е предал на Косово теста си Лазара (Илар. Рувар., о кнѝезу Лазару, у Новоме Саду 1887).

Сърбската велико-школска младеж казва, че издала харта на основание историѝата, а от друга страна излиза, че тѝа не познава народната си историѝа! Коѝи разумен ще верва в неѝните учени резултати.

Сега да разгледаме другото основание, на което уж е градена етнографическата харта на сърбските земи. Да разгледаме езикот, обичаите и народната поезиѝа на Сърбите.

Втората част от предговора е отпратена главно против „јадних Бугара“. За Хърватите тук нема нито дума. Без секое съмнение, те са чисти сърби, затова, сърбската младеж мисли, че за тех не струва и да се говори. Но до гдето сърбската младеж вѝрви тѝѝ, ще ѝ вѝрнем *мило* за *драго*. Пѝк всѝчките сърби ще наречем хървати. Не съществуват при нас етнографически разлики, а тези неколку не проникват до дѝното на народното съществување. Разликата е само в двоѝ-

ната ни история: историческото течение на онаја част от народа ни, на која то е пријатно да се нарича хървати, отначалото повеќе отивало към запад, кога то сръбската историска струја е клонила повеќе към исток. Ето от каде произлизат некои разлики во народот ни, напр. во верата и во писмото. Ала тоа не се решајќи критериуми за таа или онаа народност: верата и писмото не создаваат народности.

Да ли пак ќе се казва некои хърватин, а не сръбин, или обратно, — тоа ќе зависи од свободното индивидуално наклонение на секој одделно, и во тоа никој съвестен не ќе му попречи. Конечно, победата ќе биде на онаа страна, кадето образованието и просвешението ќе бидат поголеми. Напълно е наивно разлаганието на сръбската великошколска младеж, как треба да се разјаснува јавлението, че славјанското народонаселение во Стара Сърбија и Македонија се нарича бугарско, а не сръбско. „Само сръби јунаци“, казват младежите, „са трпели под турското господарство тежки мрки и заточениа, понеже са се бунтували непрестанно, кога то страшливите бугари са носили мирно турскиот јарем, како верна раја на падишаха. Во такво едно време естествено е, че сръбинот бил трпел во околото на турчина, а бугаринот — јагне, което од две мајки цига. Сега е јавно, че онзи, којто не искаше да стане жртва на турските вандалства и насиља, се наричаше бугарин“. До сега држехме, че сръбинот за својата најголема светиња, за народното си сръбско име, и живота би си жртвувал, а ето сега изненадејќи сръбската младеж сама потврдува, че македонските сръби са отфрлили сръбското си име и се нарекли бугари, *босими* се од турците. Не е ли тоа смешно?

Дејствителната причина за да се наричат македонските славјани „бугари“, не е страхот од турците, но те си се наричат бугари, защото тоа им е старото име, което те са наследили од своите прадеди и преди дохожданието на турците и за което са били готови да лејат крвта си.

Младенческа лудост е и тоа, дето сръбската младеж откажува, че бугарите имаат свое народно богатство (нај-вече народни песни), а и за оние, којто са издадени под бугарско име, са сръбски умотворениа, и езикот на македонските славјани е сръбски език. За да потврди тоа сръбската мла-

деж зима в рѣка некој граматически прилики в езика на македонските славјани со сѣрбски език, а в друга — набројава некој граматически разлики в езика на казаните славјани со бѣлгарски език. Много ще се отделеца, ако зафана да оборвам всичко това. Посочвам само расправата, којато са написали преди 20 год. отличните сѣрбски книжевници Ст. Новакович и М. Киунджич за сбирката „седемстотини и четирдесет разни обредни песни со 2450 речи из сѣща (Стара) Сѣрбиа“ от Милош С. Милоевича. В краја на тѣзи расправа четем следујущото: „Само едно звуково заменение, или неколко јавления не отделиат езикот на един народ от езика на друг. Пѣк и белезите между сѣрбскиа и бѣлгарски езици не са мѣтни и измамливи. При сѣседни народи сродни езици, наистина, нема јасно определени граници: те се преливат един в друг. Ако има предели кѣдето се говори смес от сѣрбски и бѣлгарски езици, историата и волиата на онзи народ, којто населјава тие предели, ще решат на кого ще бѣдѣт те. А, ако е действително спасението на сѣрбите и бѣлгарите лежи в југо-славјанската конфедерация и дѣржавна свѣрска, којто днеска мислат у нас и в Бѣлгариа сѣчки сериозни политически глави, тогава и този вѣпрос пада тѣ остро в очите“. И тѣ, права и преобладание не се постигат со викане, со пусти прозелитизѣм и со крамола, а со сѣществена стојност. Нај-сетне, начинот на доказваниата при Г-на Милоевича, (чѣито начин за доказвање е сѣщи, както и на сѣрбската великошколска младеж), макар според тех, да е в полза на сѣрбите, а против бѣлгарите, — е тѣ повѣрхностен и превѣртлив, што со него тѣ сѣщо добре могат да си послужат и бѣлгарите против сѣрбите. Както тој доказва, че јавните исклѣчения в бѣлгарски език са сѣрбски, тѣ сѣщо, со подобни доказателства могат и бѣлгарите да кажат, че нема сѣрбски език и че в Белград ние пишем со бѣлгарски. — Со това шегата ще се отплати, но предмета си остава както си беше, чекајущец хора да го проучат и да го покажат на света“.

В сѣбранието си от 1-иј февруари 1873 г. философско-филологическиот оддел на сѣрбското учено дружество в Белград реши да се вѣрне на г-на Милоевича сбирката му, зашто дружеството, според реферата си, не може да издава подобни сбирки (Гласник XXXIII, 328—338).

Ето тѣ постъпва безпристрастно, тѣ постъпва науката, а Ст. Новакович и М. Куиунджич, както и другите отлични членове на сърбското учено дружество, ако не са по-добри, то поне не са по-лоши сърби, отколкото е великошколската младеж.

Кадето сърбската младеж е уверена и в дъното на сърдцето си, че никак не може, ако и повърхностно, с факти да докаже, там тѣ се надхвърлиа со крилати думи „шовинизъм“, „безсрамност“ и др. — Евала, такъво оръжие нека ѝ бѣде честито. Действително, тѣ е миродосниа цвѣт от интелегенциата на народа си!

Как е само разклатил езика и просто псуваѣки „sine misericordia“ цели българи народ се вижда от следуюцето: „Най-могъществѣното сърбско оръжие е поезиата, което признава цели свет. Българите немаат това благоуханно цвѣте, защото за поезиата треба да има дух, а какъв е духот там, гдето има неволи; треба потик, а какъв е потикот, гдето с вековѣ мирно са търпели и чекали на чужда крѣв; треба характер, а какъв е характерот там, гдето се граби чуждото сърбско пред Бога и пред хората; треба и език, а какъв е езикот там, гдето немогат хубаво и без измъчване да се искажат и най-простите мисли — „толкова потенцирани чувства с потенциран език?“

Следов., българите са страховит народ, без дух, без потик, без характер и език. „С вековѣ мирно са търпели робството и чекали помощ чрез чужда крѣв“. — А какво ще кажат за века на цар Симеона в България които стои неизмеримо по-високо от века на Душана в Сърбиа. Пак и преди малко — шест години (въ 1885) Българите показаха пред цѣла Европа, че и те са некакви ѣунаци, веројатно и в бѣдѣще ще покажат, ако стане нужда да бранат светините и правата си.

Това най-блескаво открива техната голотиа; открива етнографическата кърпеница, која фантазиата им е изхитрувала, като исторически памфлет non plus ultra. Възможно е да се намери неѣде некоѣ простаѣ, които да не знае доволно историческите и етнографическите отношения на Балкански полу-остров, които господа великошколците да уловат и отлетат во примките си; но не е тежко за един образован, хладен и објективен наблудател да разбере къде е, на која страна е, истината.

Паметен и разумен човек, от тези малко земеописни лекции, може легко да заклучи какво е историческото и етнографическото знание на великошколската младеж, която заслужава "sine misericordia".

По-нататък критикот избројава грешките, които са се вмъкнали во хартата, па иначе Тросдина краlevина, Хърватско-Славониа и Далмациа", а свършва со тези думи: „Всеко незнание би се опростило на неопитните и несъзрели младежи и ние не щехме да бъркаме работати им, ако да не беше ударен правителственииа печат со издаванието ѝ, като притурка на януарската книжка „prosvetenoga Glasnika“, којато издава министерството на народното просвещение и исповеданиата во сърбското кралство“.

На Мокров.

(расказ из живота на македонците).

Между кичестите поли на четири планински върха, които образуват един правилен елипсоид, при подножието на пирамидалниа Бобиш, пръснато е, кат паднало от страшна висина, село Богомила, което потъва под буините задушителни сенки на клонести дървета, над които се издигат високи тополи — тези български кипариси, и образуват истинскиа фокус на осамотениа този крај, дето се простира раскошното поле.

Чудесно е, наистина, това Богомилско поле!

Заградено отсекаде с раскошни планини; потъвало в буина растителност, низ којато се подават нај разнородни кичести дървета и орошавано от пролет до есен с река Бабуна, којато се извива по целото му продължение низ веселите върби, под които се кријат секакви водни птици: Богомилското поле нема равно на себе си.

От почетъка на пролетта до свършъка на есента, не виждаш друго освен зеленина и небо.

Само Бистричката планина, којато се издига неколку часа откъм север, представиа от себе си един контраст, којто прави още по величествена картината; тиа е една гигантска грамада

от канари, прилична на циклопическа стена, срушена от ѝунашките стъпки на марковиа Шарко. . . .

Биса, Бобиш и Мокров довършват това елипсовидно природно кале и, с непроходимите си лесове, прават една от нај величествените картини, каквато може да си помисли един гениален художник. Бог е сътворил този краі во вѣсторга си.

Трите тези планински вѣрха, заедно с Караджица, коіато се протека зад Мокров, на с-запад и прочутиот Златовѣрв — зад Биса, на југ, са клонове на знаменитата *Бабуна-иладина*, на коіато Поп-Богомил бе определил друга съдба, но по коіато днес свободно се шетат човешки зверове.

Там, дето едно време знаменитиот пустинник проповедваше братство и лјубв между лјудето, днес крѣвнички се колиат човешки същества и се вдѣхва страх между населението; там, дето бѣлгарскиот поп-Богомил кроеше килии на една чисто-бѣлгарска и общечеловеческа Света-гора, днес по пещерите и дебелите борови и букови сенки се кријат заклетии врагове на гјаурите. Каква играчка на съдбата!

*

Беше есен. Неразделните другари Димо и Стојан со многу молби, склониха нај сетне татка му на Дима да ги заведе този ден в поле на орехи, вместо да си отидат на училище.

Орехите падаха како град. Стојан, и тој, се искатери по ореховото дѣрво.

Здраве, така се викаше димовиа татко, бе си подкачил една весела песна и този пѣт правеше исклјучение от своја мѣлчалив и замислен характер.

— О, о, нека е на арно, — забележа иронически, но с вѣтрешно удоволствие съпругата му, коіато допѣлнуваше втората вреѣца. И прибави:

— Ке стане некое чудо!

— Не гледаш, не се дочукуе ореов — дал Господ и за снај'и, и за пријатели, па и за нас.

Още не бе довършил објаснениата си здраве, когато из кукурузите грѣмнаха неколку гласа, които караха нависоко некаква песна.

Те идеха отблизу, но не можеха да се видат лјудето. Царевицата покрива целото поле како море.

Здраве напрегна погледите си и с мъка съгледа, покрай оризот на стрика си, движението на кукуруза. Там лъснаха и неколку пушки.

— Църнилищани!

И бързо-бързо се спуци по лъзгавото дърво.

— Качи се ти, синче, — рече на Дима, шепна нещо на жена си, и скоро се изгуби из речните върби.

Младите работници шумно се надпревариха по витите клонове на ореха, когато из кукуруза се зададе една фигура и, след малку, се исправи под ореха, колку чудна толку и страшна.

Аз тук ще дам едно кратко описание на това чудно плашило, което се среща само по нашите страни; живее обикновено по горите и рядко слиза во полето, особено, когато храната му се намали.

То прилича на човек. Главата му е малка, а на лицето му се скриват две малки проницателни очи. Лицето му, почти цело, обрастнало со четинеста козина. Долната му челюст силно издадена на вѣн. Носот сплеснат, подобен на кучешка муцуна. Черната му кожа спечена за кокалите, като че слънцето нарочно си е зело грижата да изравни вѣншния му отвратителен вид со вѣтрешното душевно състояние.

Този е портретот на фигурата, що посети мирните работници под ореха.

— Па що работиш мори? искреце тѣа диво.

— Ореи береме, ага, да ти се многу години.

— Дај, дај вамо вречата!

Агата извади една голема *шервета*, којато веројатно е служила за терлек на кадѣната, посла ја и зе лакомо да претура во неа вречата.

Жената негодуваше во себе си и често фърлиаше беспокоителни погледи към децата.

— Доста, ага, жи-ти вера: не ќе ми остане да си укпа нешто на дечинјата.

Агата испу мајката на каурските деца.

На Стојана страшно му падна криво от тази безочлива лакомщина на *шџорот* (тѣј го крѣстиха со Дима още при първото виждане, поради кучешкия му изглед); тој си припомни думите на татка си, којто често повтарјаше, че турците са като кучета, ако им се опреш смело, свиват си опашката и бегат.

— Аама, ага, ова дърво спалдук дава. Що е ова што го пра'иш ти?

Стојан не можеше да размисли, че смелата рецепта на баща му, в този случај, можеше да го лиши от живота.

Ицорот се сепна като ненадејно от сѣн сѣбуден.

— Ча ти . . . верата каурска, ча ти . . .

— Знаеш аку ти стегнам некој куршум одааде, како врапче ча се истъркалам одозгора.

— Гиди каурско копиле, гиди!

Тој продължаваше да псува каурското дете и полека-лека тѣ се сгорещи от собствените си разсѣждения, щото нај после се докопа до *арнаутката*, крена чаркот и му ја свърте на детето.

Стојан се сдърви на местото си. Тој беше се ресил вече от живота! Очакваше само куршума да пробие гърдите му. . . и веч мислеше как ще мре . . . Едничкото му утешение, което намираше во последниа час, беше това, че ще види какво нешто е смърт! . . . Подир един момент тој не знаеше жив ли е, или мъртѣв. Само инстинскот бе останал у него, којто го крепеше за дървото, което тој притискаше со страшна сила. Очите му се затвараха и отвараха машинално без да виждат нешто.

И може би разбојникот се готвеше да потегли, когато ненадејно биде спрен от една мъжка рѣка.

Това беше Здраве.

— Аман, ага, ти и господ.

Разбојникот се исплъзна из рѣцете на Здравета и зе да скока и да реве като ранен звер. Тој настојаваше да тури в дејствие арнаутското си решение.

Здраве се реши нај сетне да земе по сериозни мерки. Во подобни минути и нај слабите характери се вчеличават. Пребледнел от јарост като платно, тој стисна агата между двете рѣце, стресе го два пѣти и го плесна на земиата като парцал.

— Мос, море, мос! — извика некој из кукуруза и скоро дотърча да растави разјарениот до немајкѣде турчин и дързостниа каурин, којто бе сполучил да грабне от противника си орѣжјето и се готвеше да го счупи от главата му.

Вториот разбојник беше нарочно скрит во кукуруза да пази другара си.

Здраве пак преbledне, но сега от страх. Тој знаеше, че може да им види смешката и на двамата, но се страхуваше, да не би да има и други. Тази подла манера е нај важна во разбојническата тактика и е струвала многу за рајата. Прочутата решителност на албанците едва ли не се дължи на тази хитрост.

Но агите се укротиха.

Едно щастливо изражение покри лицата им.

Намирајќи се между два огна, Здраве бе направил едно грозно предателство. В желанието си да спаси и себе си, и Стојана, тој се бе впушил в дълги и широки објаснения, от които излезе најаве, че Стојан е син на Славета, един от първите чорбаџии во Богомила, у когото турците не намираха добър прием.

Подир малку Здраве и Стојан се намериха пред разбојническата чета.

Решението на разбојническиа меджлис, което събщиha на Здравета, гласеше така:

Стојан ше остане при тех докато Славе им брои 100 лири. Аку бацата не се покори на това решение, синот ше бъде исечен „парче-по-парче“.

*

Навършиха се две недели. Славе стъкми откуноџ. Дојде и определена ден. Още отрано тој излезе на определеното место и чака до вечерта. Слънцето се скри зад Бобиш, сърцето му биеше като никога. О, дали ше види Стојана, едничкиа си син, да го прегърне още еднаж, да му се нарадва още сега, па аку ше и смърт нека дојде — тој веч от нищо се не бои. Настъпи страшна тъмнина. Изгре месецот. Дојде полнощ. Никој нема! . . . Очите му се меткаха на секъде като на луд. Шумне ли нешто, сърцето му се свиваше и тој моментално се обръщаше по тази посока. Целото му същество беше преобърнато на очи и уши. Друго не усешаше тој. Сњот одавна бе се отбил от него. Цели 15 дена Славе не е спал. Фигурата му приличаше на мошти. Сњна се, пак никој! О, Боже! . . . Настъпи втора вечер, дојде трета заран. Сѐ нищо и нищо. Клетниот Славе отчајано припикаше без да знае на къде. . . Стојане! . . . Сине!

Изведнаж тој се намери в' књици; пред него се мерна календарот, отвори го машинално и с един очајан писък падна

на пода: намери, че цели два дена се изминали от срока. Мъчеше се да си представи, кога е излезъл на определеното место и сѣ му се чинеше, че вчера беше.

Славе падна тежко болен.

Едвам след пет дена един човек извести на Славета, че в събота навечер ще му доведат на определеното место Стояна — да бѣде готов.

*

На западната страна от Богомила, между Бобиш и Караджица, лежи като некої допотопен исполин страшниото и небоіатен Мокров, облечен до рамената си во тежка гора.

Горе, по голите му снажни рамена се простират недогледните мокровски рудини, дето сутрин излизат на паша: елени, сърни, а по скалите — диви кози, винаги на щрек от хищниа вълк, или мечка-стрѣвница, които се криат из буината гора на Мокров, и вдѣхват ужас между планинските обитатели горе, както техните съжители, човешките зверове — между раіата, зад тоіа свет доле.

Обрасналите грѣди на Мокров са еднакво страшни за обитателите по рудините, както и за раіата що обитава полетата.

Тази вечер неуморимот борец с небесните стихии, от дето идат бурите и трескавиците, кротък е като іагне. Само кукумиавката от време на време и остриот есенски ветрец нарушават царственото спокоіствие на великанот. Но от тех Мокров не се тревожи.

Тѣ беше до полнощ.

Сега е иначе.

Един таінствен глас откъм Нежилоско-езеро, дето обитават божествата на старата българска вера, не дирнати и до днес нито от Христовото нито от Богомиловото учение, събуди планината, коіато до тогава спокоіно почиваше во дълбок сън. Този очаіан глас, като че излиза от дѣното на пѣкъла, съпровожда се от едни въздишки, които, чини ти се, че се промъкват чрез гърдите на Мокров.

И страшни въздишки.

Още по страшна картина.

Картина такѣва, каквато само историата на нашето робуваніе под турците ще забележи. . . .

Сичко живо затрепера. Нежиловци, коиго живеат исклучително со дърводелие и со месеци не виждат къщите си, тази вечер, по глуха доба, прибраха се дома. Те с себе си донесоха и тревогата во селото.

Но никој не знаеше да каже нешто положително за това чудо: едни викаха змејове се бијат, други — лампа е, трети — змија пици. Целата митологија се преобърна, сичките чудовища, што обитават Мокров се изброиха.

— Чумата плаче, — викаха старците:

— Имало двајца близнаци, Бог да 'и прости кајшто си легнале, го преорале селово три пати со дзевгар волон близнаци и от тогај чумата, натемаа, не смее да се прибере о нашево село.

Тази магија против чумата не можеше да се приеме.

— Не може чо'ек сам да помине низ оние дърми, а камоли со рало, бре брате, што зборувае вака?

— Она беше глас от чо'ек, па кој како сака нека вика.

— Кој знае на кој сиромав му 'и изброиле дните!

— Вчера-вечер шестина заминале покрај Черенкоскава вукја, па покрај Здраве'ана и ватиле планината, нагоре.

— Море не зна што му сториа на детето Славео от Богомила? викаат го исекле, завали!

— Лага е, утре ќе му го доведат Стојана, — прибърза да каже един Славеов роднина, неможејќи да пренесе тежката слух, и знаеше точно рокот.

— Кој знае! то'а куче Идриз не веруја да си остане на зборот.

— Ќе го расипат, така ме сече умов мој: Славе им влегол в' очи многу.

Селските кучета залајаха, Нежилово търпки го побиха.

Некој търчеше силно из селските пътки и — право во къщата Стојкоска.

— Зар им го плени'а бачилото, — говореха си съседите, и завчас къщата се напълни со любопитни.

— Бог да го прости деда Щерија! — беа първите думи на бледниа и растреперан овчар, којто се озърташе плахо.

— Што има? извикаха уплашено в един глас сички.

— „И ја не зна како да ви кажа. Со козихте бевме отдалиле дури во каиноското. Козарчето го испративме на

колиба да ни свари грав. Кога дојдовме — ни грав нищо. Се здървило во кіошот едваі зборуе.

— Море що вака?

— Зар не чувте вие, ни вели. Таман појдов, вели, во долон да го напљна гърнето со вода, туку слушам откаі Исмаилица гласо'и до Бога пишат, како чоечки да беа. Ја пърснав да бегам в' колиба. От тогаі како су се стуткал овде, ме страв да 'и отвора очиве. Ки знае що беше, вели.

Ја му се смеа, а дедо Щеріо му се иде на место да го оста'и.

— Да не су болесен, му вели — аку, ами кога не оди лебов сув, що да пра'а.

Седнавме да поіадеме. Щеріо лапца два три залага, си напљни чибучката и излезе на́двор налутен.

Ние со козарчето си іадеме, а нешто отнадвор: у-у, у-у!

— Ете, е! слушаш? ми вика козарчето и оденнаш го мени лицето.

Ја му се смеа. Мисла, ветрот іачи.

Се наіадовме, козарчето върза солта и се зготвивме да си легнуеме. Чекаі, реков, да вида що се стори чо'еков; па стар — сиромав — слаб се́ тебе да го чиниш мукает. Кога гледам, под колибата долу, спружен чо'ек.

— Море що вака, дедо Щеріо?

— Зар вие све здрави уще? ми вели.

Ја се почудив.

Енна сенка како чо'ек, со дълга коса се пушила по стърмолиата на́долу от Исмаилица. Тоі почнал да бега, го соннало нешто, паднал.

— Що се стори сеницето не зна, ми вели, ама глава'а ми е као бутим, нозеве не се моі. Довде беше мосто.“

Овчарот свърши. Заговориха другите присъствујущи.

Тие, що твърдеха че това е чумата, говориха наі многу и техната партия скоро нарастна.

Удрениот от чумата не им противоречеше: Щеріо е чужденец.

Дедо Щеріо беше родом от Тиквешкото негде, но още от детинството си налуствнал е родното си место и се е предал на пастирството во *Азот*. Сичките села от горниа Аз познаваха Щеріа, и беше познат по това, че обичаше месото на таралежите, които тоі наричаше гуденца. От неговиа вилает бе му оста-

чала само фустанката, којато тој изговариаше со тиквешко ударение, и вџобше тонот на тиквешкиа говор.

Утринта, черни облаци покриваха небето, ситен дџжд вали непрекџснато, а Мокров завил белата есенска чалма. Времето е студеничко. Когато Стојко посети бачилото, намери още жив Щерја до колибата, вдџрвен от студениа есенски дџжд.

— Да ме закџпаш како що прилџга, а другото нека ти џе просто на тебџка.

Едвам изрече тези думи Щерјо и започнаха се предсмџртните мџки. Цела нош е живел нещастникот за да остави своето последно завещание.

Гробот на Щерја и днес още стои под колибата, дето беше припаднал през ноша, а при погребението му, нито пошот не присуствува. Тџ става со бездомниците!

*

Времето продџлжаваше да бџде развалено. Дџжд вали бавно, по непрекџснато. Вижда се, че туј време ще закара цели дни може би недели Бобиш и тој забеле. Есента настџпи со сичките права. Пријатната зеленина, над којато висјат сега черни облаци, усилва тџмнината. Между денот и ноша разликата е малка. Това мрачно настроение на природата силно е повлияло и вџрху характера на ажаните, които в сравнение со техните сџседи-долноземците, силно се отличава: ажанинот е мрачен, замислен, тежџк в разговора, тежџк в обшките, затворен; долноземецот е весел, разговорлив, лек, отворен, а като се насџрди на сџседа си, нарича го презрително — *инглиз*.

Но да се повџрнем кџм Славета и да видим как е и какво прави този нај нещастен човек: днес е сџбота, сџщата онаја сџбота, вџ којато ще изгрее втори пџт слџнцето на неговиа живот, или пџк ще зајде и сам тој заедно со вечерното слџнце.

Не беше ошче пладне когашо един болничав човек, без да се бои от лошото време, со вреша на главата, седна под един голем дџб во Каугерици, при самите поли на Бобиш. Пред него стои цел куп испушени цигари, а погледите му се скитат из гџстата гора, којато от тук зафаща со сичкото си величие.

При таа дива, но пријатна самотиа во главата на Славета завиха се чудни мисли. Во народната памет ошче са живи

140
въспоминанията, когато по тези величествени гори са ечели песните на народни хајдути, които не са пропуцали пиде-непријателско да префъркне тука. Това не било отдавна, преди стотина години — старците го приказват. Арнаутските села Църнилица и Согле (Сокле), от които трепери днес целна. Аз, са били населени от христијани.

И незабележано мислите се пренесоха върху настојашето.

Славе си припомни за тешките данъци; за страшните спашии-бејове, които без милост събличат сиромацијата; за адските планове на последниџ, на които са задължнели до шија селата; за поддржаните от них разбојници; и с ужас тој отвърна погледа си от страшната гора.

И пред него блеснаха пресните оџе развалини на селото Калугерци.

И косите му настърхнаха пред таја жива картина, в којато виждаше оџе от сега страшното бџдџе на този рајски крај.

— Нема живот за нас овде! — изговори гласно. И се помџчи да избие из главата си тези страшни размислениа.

Мракот се удвои, види се слџнцето се е скрило вече. Гърдите му зеаа силно да се поедмат. Рџката си тој не махва от джебот, дето са стоте лири. Понекога чинеше му се, че некој иска да му ги грабне, и тој ги притиска страшно. Колку му беа мили сега разбојниците! В техното лице виждаше тој свои спасители — добри хора. . . . Но оџе го нема! Ох! ще се пукне клетниот Славе. Като да носи сам тој върху себе си товарот на Бобиш. Но тој, хладен секога, не чувствува тези мџки!

Зашуме неџо во далечината. Славе скокна; испулил очи, извил стремително вежди, чини ти се сега, е, џе фџркне, но не знае на кџде!

От долот излезе една човешка сенка, разгледа се наоколу дяволски, изсвире и пак се скри во лесот.

Здраве полете кџм долот.

Показа се и Идриз, сџнциот онзи, џо заплени Стојана от под ореаа.

Славе се притече кџм него, прегърна го робски, целува му полите и му врџчи сумата.

— Каде е Стојан? беа пџрвите думи.

— Сега ча ти го предаам.

И се дрѣпна пак во гората,
 Славе остана да почака.
 Дълго време Славе чака.
 И вечно щеше там да чака, ако през ноца не го прене-
 соха в къщата му.

*

На другия ден, след божествената литургия, во неделата, когато благочестивата раја се расположи пред църковниа трем, на дневен ред беше нещастieto на Славета и събитieto на Мокров, което сега беше по разяснено.

Вчера още двама Нежиловци беа заминали за Велес и подробно расказаха за това грозно събитие и за коните на Здравета Морскоски и Черенкоскиот, що добегали от планината без стопани.

Под страшната онаја стрѣмолиа, по којато во петокот през ноца е бегала мнимата чума, којато фърли в ужас бачилото на Стоика, и даде последниа удар на стариа и болниа Щериа, намерили провесен Стоиановиот појас, испърскан со измити от дѣжда кървави капки, а по горе, на нај опасното место, — неговата капа.

Тие белези беа донесени при Славета и немаше вече никакво съмнение, че Стоиан е умъртвен!

Па и за Славета немаше никаква надежда!

— И тој не бидуе!

— Се запусте уц' енна кук'а!

— Ејди живот наш, еј!

— Мег'у змии се живее!?

— Господ да им плати, та толку!

— Стој ти да ти ја дерат, кожата како на вол, та к'е им платил Господ!

— Не умри, кон'у, до зелена трава.

— Море ја знам що тебе за нив, туку. . . .

При къщата на Славета не може човек да се прибере от голема скърб. Сам Славе лежи на предсмъртното легло, а очајаните плачове и викове на къщните и роднините пронизват срцето на човека. Којго не може да си представи какъв е шќкља, тук с очите си може да го види. . . .

Во такъво положение завари къщата на Славета и конниа отред, що пристигна околу икиндиа во Богомила.

Офицеринот, со двама полицејски пожелаша да посетат Славета за да съберат некои сведениа за разбојниците.

Штом се показаха полицејските, целото същество на Славета кипна: нараненото сърце и очајаниа дух възбудиха у Славета едно мъжество, което щеше да извърши чудеса, ако имаше още една силна мишца да го подкрепи.

— Надвор! кучинѝа краста'и! извика им со сичката сила на гласа и скокна като елен на крака.

Тој се распули на околу за да дарува гостите си. . . .

Но силите го оставиха и тој падна пак на леглото.

— Јаваш, чорбаджи, јаваш: ние сме ошле за ваше добро.

— Добро? вие? мое добро? знам! Ај, излезете! одете си, не ве сакам! То'а е мое добро. . . .

— Ама, чорбаджи, ние сме царски лиуг'е!

— Не ми треба ни вашиот цар, ни вашиот султан, ни Муамед — никој! никој! Ај надвор! Надвоор!!

— Бак шу г'аури!

— Г'аур!? сега ви го расплакав пророкот ваш!

Славе скокна, проборава из долапа и без ни нај малку да мисли потегли со леворвера върху неканените гости. . . .

На третиот път биде спрен от рѣката на јусбашѝата. . . .

По нещастие леворверот да се сгоди празен!

Но това не попречи на полицејскиот да залепи един немилостив шамар върху изнемоштелиа домакин!

Славе падна на леглото си полумъртѝв: завърте му се свеста.

Това вече не можеше да се пренесе.

Чашата на търпението и тѝи беше пренѝлнена, и сега избликна со такѝва јарост, каквато може да се роди само след очајанието.

Очите на Славе'ата съпруга блеснаха като два огна, от които излизаха, вместо сълзи, искри на отмѝщението.

— А, читаѝи краста'и! и мажа ми сакате да го изедете!

И тѝа лепна такѝв удар со машата по главата на полицејскиа, што тој забрави де е.

— Зар па вие уще стоите? искреце тѝа јаростно към вкочанената раѝа и бѝеше кого кѝде застигне по читаѝите.

Разбира се, че и „царските лиуде“ не стоеха со скърстени рѝце. Те се опитаха да се бранат.

Но напрасно!

Развълнуваната сега раја не би могъл и самия техен пророк да ја смири: сички биеха кои с каквото свари, и „царските луѓе“ јадоха такъв бој, какъвто никога не са го сънували.

Върху нараненото сърце и душа на Славета тази дързост идеше като мехлем на рана.

— Достá им е! заповеда Славе и бојот се прекрати.

— А вие, царски евендии, вързете го во умот ова, шо видовте и шо пативте сами. Знајте вие, кажете и на пријатели, оти и рајата умее да кърши турски глави . . .

Но ефендиите не обелиха зъб за тази срамна за тех случка, нито пък им дојде на ум да си отмъщават с аскерот, защото добре виждаха общото възбуждение, та се страхуваха да не никне нешто по големо . . .

Отмах те потеглиха за Нежилово.

Протугерот провика низ селото и царскиот аскер се разреди по къщите да прекара ноца со „шо дал Бог“.

Беше време за леганіе, когато в една къща, дете беха полицејските „на гости“, довтаса от планината едно дете на 11—12 години. То цело трепереше, а лицето му пожълтнало като смил.

— Шо ти е, синче? — го пита татко му, а то от време на време потреперва, распулва се плахо и не може да продума!

— Не бој ми се, а синче, овиа луг'е не се от лошите, — продължи смеејки се татко му.

— Вампири! продума детето и се фърли во пазухите на мајка си, като въртеше очите си страшно и търсеше спасение во мајчините прегръдки. Работата ето как е била:

Детето е придружавало големна си брат со козите. Случајно заспало и се изгубило из гората. Търсејки брата си, то излегло чак горе на Исмалица и спредо се малку да си отпочине на една малка полианка; слънцето туку-шо зашло. Като се разгледало наоколу, то видело некакви луѓе, сетне му се престорили на сенки, които се катерили по буките и во мрачивата сторило му се, че махат со рѣце за да отиде при тех. . . .

Утринта ејна пак Мокров, Исмалица заплака!

Пици рајата — косите си скубе; страшното ехо се отзива многукратно от начумерените мокровски върхове, обвити во гъста мџла, а гласове до небеси се извиват!

„Ты реват селските говеда околу мършата на своја едно-племеник — и повече нищо!“ думаше јадовито сам на себе си един пътник и продолжаваше пътот из козиите пътеки по течението на Бабуна. Вървеше тој из росната шума и често си отпочиваше за да превърже ранениа си крак; само мислите не знаеха почивка: те бурно се преплитаха из младия му мозък, и четеха се по навъсеното му чело, една от друга сѐ по-мрачни и по-енергични. Тој е јуноша, едвам да е навършил четвринадесетата си година, но мѣките и страданијата рано остарели телото и духот; којто почваше зрело да мисли. И во неговите размишления личеше очајание и решителност.

— „И Мокров тѣрши!“ продолжаваше пътникот.

„И не отварија тој грамадните си уста за да погълне това недостојно племе, което се нарича *раја* и знае само да плаче. И жали тја животот си како некој идиот непотребната си веш. И мисли по хиљадо години да живее, ако и да е този живот пълн со сълзи и нещастиа и волски риданиа!

„Рајо, рајо! мислиш ли ти, че со бабешки плачове ќе те чуе Бог и ќе се спасиш?

„Лѣжешъ се нещастнице!

„Ела подир мене и ќе се спасиш“ рекол Исус на едного, а това значи: „Стани, опри се против непријателот и Бог ќе ти помогне“.

„Дезјето не сака молитва, ами мотика!

„От „ох и леле“ и „що ми било пишено!“ до сега никој не е видел хаир.

„И ако ти сѐ така останеш да се чудиш на това, „що ти било пишано“, знај, че още многу, многу ќе ти „пишујат“ по излѣушканата ти глава со рѣјосаниот јагаган голите арнаути, и вечно ќе работиш за силните спахии.

„Та свести се, забога!

„Бие ти арнаутиот — би го и ти! И тој душа и ти: рѣце ти дал Господ — што му додеваш на Бога?

„Или:

— Стига да сака Тој — сичко може да стане?

„Грешиш против Бога, комуто се кѣрстиш, клета рајо, ако така мислиш: Тој не е на едни татко, на други очув; Бог не сака едни да бѣдат убијци и мѣчители, други убивани и зверски мѣчени!

„Никој Бог не е „напишал на тевтерот“ такива потребителни мѝки за тези троица нещастници, които, ето трет ден, как висјат на буките, що стојат пред тебе, а ти околу тех дѝбога пиштиш!

„Никој други крѝвник на света, а твоето волско тѝрпение, грешна рајо, е „пишало“ и допуцило на зверските арнауги: да извадиат очите, да исчупат зѝбите, да одерат кожата от лицето и главата и, сѝвршено голи, да обезобразјат тѝј тези твои мѝченици, што сега да не можеш да ги распознаеш, ако не са појасите им, с които са привѝрзани за буките, които ти утре спокојно ще отрежеш за да направиш нова услуга на твоите мѝчители!“

Приблизително тѝј размишлјаваше пѝтникот и продѝлжаваше бавно пѝтот си из гѝстата шума. Небето се трупа со черни облаци, като да се готви да заплаче и то.

Но кој е този чуден пѝтник? От кѝде иде? От де знае тој тези подробности, които са самата дејствителност? Какво нещастие го е накарало да се скита низ дивиа Мокров, полутол, потопен во роса и со лице издрацено, кѝрваво, като да е избегал из пѝкѝла. при това куц, со страшна рана на крака?

Тој не обади за себе си нищо и на овчара, от когото зема малку хлеб, во името на христовата вера.

И тѝј според показанијата на детето, утринта леко намериша изгубените, умѝртвени со такива средновековно-инквизиторски мѝки, които накараха и турскиа јусбашиа да порѝни сѝлзи!

Но едно нешто не можеше да се објасни — и тримата мѝченици беа нежиловци: Јовче и Ангеле Черенкоски, и Здраве Маркоски.

Стојана го нема!

Сичките улики јасно говореха, че тој не е жив. Но де е? Удриха оште еднаж из гората; полицејските прегледаха внимателно местото, дето е бил намерен Стојановиа појас, намериша на плочата доле, крѝв, и нај-после се смириша со това, че дивината го е изела!

След два часа попот погребаша тримата мѝченика. А на царскиот аскер дадоха да хапне „за душа“ . . .

И тѝргна си аскерот за Велес.

И земијата се смири . . . .

*

Като от гърм поразен остана Славе, кога то узна за посмртната участ на скъпиа си син. Ужасните бури, които цел месец се виха над главата му, през последните дни, трещиха мозъка, и в кратко време го преобърнаха на „коска и кожа“; опадна клетитот Славе и духом и телом. Предишните миловидни очи сега фърлиат некакви неопределени погледи, които показват безразличното отнасіание на духа към околните предмети. знак на силно духовно растроіство. Тој често втречва погледите си върху предметите, като че иска да събере мислите си. Но напразно — во главата му царува страшна анархиа. Но некога, некаква искра от надежда блеска в очите му, но неможејќи с нишо да подкрепи това щастливо съмнение, Славе се излага на още по страшни мъчениа; надеждата, че ще види пак Стојана, — та е што го мъчи. Но тази надежда вчас се обърша в прах, бидејќи не е во состојание да ја мотивира! И сева се тој от занасјанието внезапно; погледот му тава страшен, ктото да е смразил целиа свет:

„Нема веке турско да биде

Нек’у веке турско да биде! . . .“

вика тој лудо и со тези очајани пророчества свършва безкрајните си размислениа. Јавно е, че Славе веч е повреден умствено!

След захожданието на слънцето, на Славета стаяа многозле — серпозно се страхуаха за живота му. Роднини и пријатели напълниха кџцата.

През денја, поне погледите му беа свободни. Тој често се обгрщаше към Мокров, като да очаква нешто и, по такъв начин, разговарјаше се со вџншиа свет, предаваше му една част от тџгите си, — и по добре му беше. Сега тој е во пџли арест. Сичко се е натрупало во главата му, врие и кипи вџтре, без никакъв ред, а тој гори като огџн. Мокрите кџрпи една след друга идат, но нишо не помага: както силниа пожар, в време на бури, безпощадно опустошава и нај-здравите зданиа, тџ и бурите на живота скоро съсиаха Славета, и исчезва, клетитот, като вошчена свещ. Жените заплакаха гласно!

Настџпила беше полнощ, кога то на малата врата похлопа некој.

Питаха неколку пѣти, кои е — отговор не се получи.

След малку, хлопанието се повтори.

Питат — отговор никакѣв!

Нај после, един грабна пушката и даде ѝ огнот през мазгалката¹⁾ . . .

Нещастното куче исквиче, и избега некаде!

Тогава свободно отвориха вратата — немаше от какво да се страхуват:

— Кучето било!

Но какѣв страх ги обзе сички, когато пред вратата намерија човешки труп, којто едвам подигаше членовите си и то веројатно от грѣмванието!

Никој не се решаваше да се приближи до него.

Една само жена, без да слуша съветите на другите, бързо исфрѣкна вѣнка, грабна трупот и по един чуден инстинкт, сред страшен мрак, таа позна изгубениа си син — Стојана!

Това беше истинско чудо.

— Сърце мое! . . . златен! . . . писан! . . .

И го обсињаха со целувки. . .

Но Стојан не може нито думица да продума: на левиа си крак тој носи некаква застарела лѣута рана, а студот и гладот сѣвршено са го обезсилили.

Искѣпаха Стојана, превързаха му раната, стоплиха го, нахраниха го и тој зе по свободничко да шава. Толку е за младиот човек!

Представиха го сега и на баща му: тој го гледа, вика и тој: Стоја . . .

Но да ли бащата узна, в предсмъртниа си час, за присѣствието на сина си Стојана — това остана тајна!

На другиа ден, многу свет присѣствува при погребението на Славета.

И клетви многу се изсинаха по адреса на крѣвниците. . .
Рајата мошне умее да кѣлне! . . .

*

След печес години Стојан остави Богомила: едни викаха в Сърбиа отишѣл, други — в Бѣлгариа е, трети пѣк — ку-

1) Нарочно оставено отверстие на ѕидѣт, до вратата, за такива случај.

мита сганал... Кое е за верване, не знаеха, но твърдо беха уверени в това, че кога да е, Стоіан с оръжіе в' рѣка ще искупи крѣвта на татка си и ще пролее својата за свободата на своите братіа. . .

Софиа, IV, 92.

п.

НАРЪЧНИЦИ.

(БАЛАДА.)

Сичко вѣн е путо, ледно,
Цели свет е с' лице бледно.
Снег на едри пласти пада,
Ліути север силно фучи;
По полето нема стада,
Нема слѣнчевите лучи!
Веч' дърветата са голи
И зелен лист не шумоли;
В' клоне веч славеі не пее. . .
Леден потока і отдавна,
Слѣнце в' него се не смее. . .
Нема вече пролет славна.
Тука некоі кон заровен в' снега,
Тамо вѣлци носат чужди мърши,
В' дола, упропастен елен бега;
В' бедна къща маіка рѣце кърши,
Горко кѣлне своіта си съдбина,
А деца ѝ примират от гладина.
Сал месецот со звездите
Водат цѣтника в' полето;
Сочат му и леднините,
Да не падне во морето. . .
Силно тоі препуска през равница
Дано свари живи си дечица!
Много тоі скита се по чуждина;
Хранен само с' сух хлеб и водица;
Да спечели некоіа парица
Па сега нетърпеливо тича
При деца си, при жена си—в' къщи.
Тича тоі, а снег под кон му прѣщи.
Изведнаж му плахо кон зацвили:
Окол' него нарѣчници, вили
Хоро играт, страшна песен пејат:
„Ето Стоіко ни пристигна,

Срокот, сестри, веч измина;
 Аз ще го в' облаци дигна,
 Помогни ми сестро 'Рина!
 Срокот, Стоіко, вече мина,
 Що ти даде сестра 'Рина:
 Да се жениш за Лиубица
 И добиеш три дечица". . .

Смръзна крѣвта в' Стоіковите жили;
 Жално тоі захвана да ги моли:

„Не мен, сестри, нарѣчници мили,
 А деца ми пощадете голи! . . .“

Но еднаж Ирина е решила,
 Тѣзи безпощадна самовила,—

Ще се сбѣдне: Стоіко ще загина!

„Молба Стоіко нам не треба;

Що і решено ще с' испълни.

За деца ти Рина гледа

Никого за туі не кълни! . . .

А сега со нази, Стоіко, хаіде,

Забрави деца си и жената!

Скоро, бързаі, да н' некоі снаіде. . .

Ти блажен ще бѣдеш в' небесата!“

Страшен грѣм; ужасен ноцен тресак

Екна. . . И при диви вилски плесак

Сетни Стоіков гледен зрак залезна!

Носен по въздуха, тоі изчезна. . .

Съмна: още моли се жената,

Ющ' децата викат: „Тате! Тате! . . .“

Соѣа, 1892 април 3.

Ведум.

Отъ Солун до Скопје.

I.

Триесет и шест градуса под сенка и пѣт от шеесет левги с вагон нажежен до бело! Ето загадката, којато задушва в този момент сичките ми душевни сили. Иди сега че прави размислениа за величието и паданието на Полуостровите при една такѣва горещина! Наі-малкото уметвено усилие ви преобрѣща на извор. Как става човек снисходителен към ленивите народи,

които по-обичат да си прекарват времето со седене, отколку со стоене, со спане отколку со лежене; — за пустите и мълчаливи полиа, които спят под слънцето; — за самиот трен, който върви с първобитна бързина и спира на сека станция: машината треба да земе вода. Нека се расхладим и нии. Ето ти малките водо-продавачи: как тичат, гологлави и боси под жаркото слънце, клетите беднаци! Питаш се от какъв метал е фабрикосан нихниот череп и каква мислиаща материа може да се намира в един мозък, печен и пренечен като тухла. Тези македончета ни поднасиат пресна вода на сички познати наречиа; заедно с това и со смеха из белите им зъбчета ти ще получиш и едно добре испечено глинено стомниче — антична направа, сичко за 20 пари. Дадеш ли още толку, можеш да си пхнеш лицето в един голем карпус, както го наричат туземците. По нашите климати този плод е тврде невкусен — со своиа краставичен вкус; но под 39 градуса, — тој е оазис в пустина. Плод толкова по-чуден, че, както казва една неаполска пословица, тој ти дава в съще време, да пиеш, да јадеш и . . . да се измиеш; не казват само кога, пред јадене или след јадене.

Малу ободрен от тази почивка, завързвам разговор с един инженер от линиата. Забелезвам бојазливо, че за един голем международен път, станциите са тврде малки, напречките на релсите тврде гнили и песокот на пџтиа вече позеленел; на места изглеждат като една длъгнеста ливада. А посипаните с цветиа пџтища винаги биват измамливи, особено за бързите тренове. Инжинера настојава, че, напротив, гартите са доста хубави, напречките здрави, а песъкот добър да украси алените на некој парк. Наистина горещина е такава, че треба да има право. Чудно, как температурата ослабиава споровете. Старите гърци треба да са биле много тџнки, като са могли да рассъждават по сред лето. Питам го, да ли този трен, който вози с таква непомерна цена, е подигнал благосъстојанието на страната. Аз се очудвам, как от петнаесет години експлоатация, градовете и селата распрџснати по линиата, не са се обогатили с никакви нови постројки, ако не сметаме тук таме новоздигнатите казарми: сичко е останало неподвижно, и даже по далеч там, во светливија прах, съзирам една върволица камили, цел керван, което говори съвсем противното. . .

От страна до мене хърчи един военен, облечен в една

истъркана униформа, без секакъв цвет; от глава до пети е само маз! Стопанот на това смешно облекло има едно збухнато лице, со свиснати образи, една грамадна и скотска уста. С изумление научавам се че тој е бил офицерин по инженерната част. За да си спи по хубаво, извадил си обушата и се спружил по целото седалище. Заптиетата, които среќаме по станиците, са още по лошо облечени. Мъчно ще среќнеш мундир, на којто да личат сичките копчета. Тази немарливост на представителите на власта прави един страшен контраст с хубавата опрегатост и чистота на албанците. . .

До като моја сосед почива в безгрижнија си сн, аз стоја погледнат в зрелището на пејзажа. Тој е печален дори до Скопската долина. Вардар тече низ една пуста на глед почва, като прорезва тук таме сѐвсем оголените планини. Една ивица от бледна зеленина покажува кривулиците на течението му. По негде тази зелена ивица се разширува и образува богати църничени плантации. Но изведнџ пријатноста исчезва; не виждаш друго освен скрџбните крајречни вѐрби; тук таме виждаш меланхолическиот рибар — птица, стојач на едната си нога на брега; цели стада овци, овчари, кучета са влегли во водата при нестѐршимата тропическа горешина.

Тази долина, наистина е жалка на глед; но не че тја естествено е пуста; статистиката говори сѐвсем противното; — сичката ѝ красота и хубост ѝ отнело човешкото опустошение. Тја прилича на мундира на тамошното заптие, истѐркан до конец, или пѐк на циганка, поцѐрнала на слѐнце, на испѐржените и исушени рамена на којато, едвам висат некои парцали. Горката Македонија! Само една кожа ѝ останало на костите; изпод испарцалената ѝ риза грозно се подава без време овехналата ѝ снѐга. Шо значат една триесетина векове за един полуостров? Едвам зората на младоста. Но тја е тѐј изнурена, издѐрпана, обезобразена и обезчестена, што за неја вековете като да насчитат двојно. Аз не мога да допусна, че древните поети лѐжели, като са вѐспевали хубостите на Хемуса, Стримона и другите сѐседни реки. Имало е гора по тие планини, както още ја има по навѐтре, в по недостѐпните за опустошителната човешка рѐка висини — както ще ја нема за скоро и на Олимп, којто безпощадно се кастри, откак са изгонили от него боговете.

100

Кої му мисли, кої ще се грижи и кої ще ти разбере тук важноста на гората? Що значи за едно нищожно насекомо — човек, което едвам проживева само неколку десетки години, живота на един дъб, коїто живее с векове? Но треба огън, или по добре, живеичка за селіанина, коїто налегнат от тие нужди зема секирата, повалиа първото дърво, което му се попадне, товаріа го на кола и откарва в град, с пълно спокойствие, че изпълнил една своја длъжност. Не ти знаіат тук, че законите и държавите имено за това служат, — да пазат бащината за идущето поколение, и да не дават на живущите да поїаждат и основата заедно с приходите. . . .

Градовете и селата са редки по течението на Вардар. Но за това распърснатите поселения представіат сичките племенни разнообразіа. Тук гърцкиот надпис *Διάρχις* ни казва, че сме в гърцка земја. Малу по далеч, добре обработените посеви, един известен поредък полски, показва присътствието на некоја българска колония.*) Низ царевицата гледа шбелите силуети на жените, наведени в работата; от време на време те се исправіат и тогава можеш да видиш силните им големи ръце, които се подават из широките везани ръкави, пѣстро нашарените им скутници и дългите им ризи. Неколку мъже тѣ също работат измежду них: облечени в бело от глава до пети, те изглеждат като сѣнци бедуини. Ето тук и едно черкезко село, а по натам — град, повече муслимански, с един отвратителен изглед на домовете си. . . .

Догде, там близу, жените ни излагаха с пълна безгрижност снажестата си хубост, тук те стоіат забулени пред трена; само малките туркичета имат право да ходат отбулени. Туј което ме нај много очудва не е разнообразието в нравите, но това, как таква разнообразности да съществуват едно до друго. Наистина народа, коїто остава жените да женат по нивите полуоблечени, и она, коїто крие техните хубости в големи кесиша, треба да имат сѣвсем различни поніатиа, възгледи върху живота, длъжностите и удоволстваата му. Между това, сичко това живее разбъркано, срецца се на секо кіоше на улиците, и никак не се очудва от срецката си. Минаваме низ един град,

*) Тук почтенија пѣтешественик сѣвсем противоположно сфанал действителноста. Колониа тоже да бѣде *гърцка*, което впрочем илурно можем да кажем, че не съществува. Пр.

којго железницата грубо е разделила на две*). Разните махали дефилират през нашите очи, както отражениата на разните зелена пластове в стъклените призми. На улиците пълно разнообразие: турци, българи или евреи ви гледат любопитно. Страшна пъстрина по улиците и по къщите; тук забудени, там открити женски фигури, боси работници, распарталени солдати, раскошно украсените с дрини горци-селјани; сичко това тѣ живо, тѣ бързо, што то ти се разбърква главата: Македонна ти се върти из главата.

Между тем, деня е на свършване; слънцето се навежда към хоризонта. Пътниците се ободриват; офицерина си обува обувката. Тих, прохладен вечерен ветреца влиза през прозорците во вагона. Самиот локомотив некак по-живо зафаца да върви. Един малък завивък, и нив влизаме во Скопската долина; тја се расширява постъпенно, потънала в зеленила и сендби. И планините се издигат и очертават един по-горд профил на небото, додето наведените слънчеви лъчи сишат златен прах в страничните долини. Сичко се съживијава и краси. И тукъ високите планински склоница може би са голи, но нај-малките им релјефи изглеждат како сенчасти; храстелъка, којто ги покрива блещи како същ ориентален килим со своите светли краски при заходјашето слънце. Како кадифени гънки, планинските бърда се губјат постъпенно и сладко се сливаат с небото, додето на срецнија улеј, противоположните върхове пзеднаж подмладени плуват в пурпур и нежна синила. После, когато слънцето наведнџ се скрие, руменилата се обрџа в тьмно червена кадифена мантиа, из којато още се меркат тук-там-жълточервени петна. От секъде, планините, се повеќе и повеќе сближавајќи се, профилират на небото още јасно могъществени маси и живи рѣбове, които образуват една тьмна бордиура в прозрачнија ефир.

Тѣ излиза хубоста из прѣстите на великија архитект: Зема нашата глина, издига една планина, расширява една долина, хвърлија малку от светлината си върху тази смес, некога безформена; поправија с един лъч земјата, којато людето са опустошили и, ненадејно, из хаоса искоква едно чудно произведение. Земјата се събужда при тази приветливост. Како забравја

*) Тук пхтешественика говори за Велес.

102
настоящите си мизерии, тя развива некакви хармонически струни и намира в това испращане на деня трогателните прелести на младоста си, додето се успи в хладната атмосфера на нощта. Ние сами, и нас ни обзема некакво впечатление на спокойствие и доверие: проста игра на светлината ще кажете? — Не, но видение на върховна сила, която меси нашия глобус по волята си и която може така също, когато пожелае, да поднавя и възкресява царствата.

→ Во Скопие престоях четири дена. Изобщо града има доста красив изглед. Построен в подножието на една планинска верига, допрен до три долини, украсен на горната си част с една крепост, той е тъй приятен отвън, колкото е гнъсен и пъстър отвътре. Сутрин, погледнат от изток, той прилича на един раскошен букет, с неговите хубави дървета и красиви минарета. Червените покриви, старите пожълтели зидове, металческите върхове на минаретата — сичко това блещи с един омаен огън. Вечер, на запад виждаш само една грамадна стена, украсена с една стара крепост, която се издига стръмно над Вардар. Един водопровод, венецианска построика, доставя още водите на града и проектирва на хоризонта своите тухлени или каменни сводове, обрасли с бръшлен. Стъмни ли се, едно царствено мълчание се въцарява навред: строгите очертания на бърдата, видот на стария водопровод, изиждан от толкова слънца, вдъхват ти некакво събиране на мислите, такъво, каквото се усеща в местата, на които съдбата е определила да бъдат големи кръстопътница на историята. Скопие е едно от тях.

Както секи турски град, Скопие прави тежко впечатление с многобройните си муслимански гробища; но нигде може би паметта на смъртните не тежи тъй тежко над живите, както тук. Пространството, което първите заемат е нещо пет пъти по-големо от онова на вторите. Отдалеч те представяват нещо като испустени лозя; отблизу, те са сиви гробни камъне, които пълнат безредно това големо пространство. Би казал, че това е некоя походна армия, изненадена и вкаменена от внезапното нападение на неприятеля, тъкмо тогава, когато тя се е готвила да влезе в града. Сравнението е толку по-естествено, че тук-таме се издигат из множеството грубо изваяните каменни чалми, които изглеждат, като че ли показват местото на началниците. Некои от гробовете са твърде стари; те се позна-

ват по грамадноста на чалмите и остроконачноста на поставените от горе им фесове, до-кът новите са по-малки и четвъртити. Но *общото* на смъртните тук е слето в едно демократическо равнище. Изравненото у ислама обфатило сички. Привилегијата на знатностите състои само в неколку пърсти по-високи от надгробен камен от она на обикновенните смъртни. Тук нема да видиш като в нашите гробници, тези жалки и смешни усилия на посмъртна суета, која то иска да смаже сиромахиот дори и во гроба. Само дервишите и улемите поради светија си живот имат право на големи оградени гробове . . . . .

Скърбни въспоминаниа подига таја хубава долина. Събитјата извршени тук в XIV и XV в. са оставили дълбока следа тук. „Виждате ли тези височини? казваше ми един турски офицерин. Ето там Султан Мурад расположи армиата си преди да се срази на Косово“. Като говореше за това, изглеждаше, като че приказва за некој епизод от војната през 1877. А походот на Султан Мурад, победата и смъртта му възлизат към 1437. Нищо чудно да не ни се вижда в това живо въспоминание. Защото тука, в тие планини наинапред турците утврдија владичеството си на полуострова. В това време Европа бе тј погълната от собствените си работи, што то не забележа тоа. Когато тја се събуди, бе вече късно. Подир седем години тја се опита да отблъсне азиатското нашествие, но би победена: тоа бе прочутата битка при Никопол. Но съдбата на полуострова бе решена вече на Косово.

Народното предание прави страшни съкращения: то си играе с вековете, както с годините. Един скок от петстотин години малу значи за него. Но тук, то има основание: само тоа отдалечено минало објаснијава настојашето. Полуострова со својата бърканица на племена прилича на една картина, која то губи сека перспектива, кога то ја гледаш отблизу. За да го разбереш, треба да се задълбиш малу в историјата му. Шо виждаме в краја на XIV в.? Една подновена визант. империја, но ослабена от вълненията на предидушија век, поколебана в престижа си над васалите, и ограничена почти со стените на Цариград: приморските ѝ градове, затворени в стените си, поради двојните пирати—сухопътни и морски, немаат никаква свјрзка с неја; Архипелаг и Мореа, повече от половина Славјански, са повече под расположение на Венеција; на запад едно бдително

папство, което води една безуспешна борба с безразличието на цивилизования свет: ето какво виждаха съвременниците. Още по неопределено и безнадежно бе сърцето на полуострова: България, не добре устроена, но дълготрайна, постоянно завоиавана и пак възраждана, подобно на оние животни, които немаат добре устроен нервен орган, но които преживева сички осакативания; която простира чрезмерните си членове от Охридското езеро до Карпатите, лулеики се между своите краиности, в това време в съюз с Влахия, беше вече на угасването си; — Албания, която не мърда от местото си, дива и неукротима, готова да следва един победител до краи света, но сама неспособна да се уреди самостоятелно, за да състави ядката на една солидна държава; — наи сетне, сърбското царство, което туку що бе дошло в съзнание и сила. Сърбите примамвани както и събратната си, от втората Источна империя, възпитани во Византищината, слепи подражатели на сичко, опитват се да подноват истоцените сили на тоиа свет: в това възродително дело те излегоха по щастливи от Българите, благодарение на едно първостепенно стратегическо и политическо положение: Стежерот на нихното владичество беше закрепен в тие именни планини, които виждаме от тука, върху равницата, които се простират от Скопие до Нови Пазар. Тази местност и днес е една добра естествена крепост в центра на полуострова. Ито какъв беше полуострова некога: Хаос от народи, некои стари, некои деца, умирајущи и јуноши, но вся просветени от Византия, християни дори до расприте си, мечтајуци повечето онова, което Русите по сетне требаше да осъществат, един вид подмладаване на Византииската империя. . .

Турците се показаха и сичко потъмна. Чудно е как тие опустошители се отвърнаха от внезапното превзимание на Цариград. Вместо да съкрушат Византия и да основат некаква не трайна империя на Босфора, както направиха кърстоносците въ XIII в.

Турците се отиравиха право към оние горди васали — Българите и Сърбите, истинската сила на империята, които ја поддържаха со своето съюзничество, след като ја наплашиха еднџ со сабиата си. Турците разбраха, че требаше да се пресекат корените преди да се повали дървото, да завладејат Балканите, преди да седнат на Златни — Рог. Щомъ победиха.

Българите, те отиват да търсят Сърбите между Скопие и Призрен, в ѝадката на полуострова. Косовската битка бе за тие храбри жители, един нещастен, но не по малу славен Маратон: Европа падна в неравната борба срещу Азия. Шесет и четири години по напред, това поражение приготви паданието на Цариград. Старша дъб упорствуваше още, но тої бе подкопан вече. По късно, героическото, но уединено съпротивление на Скендер бега е един живостен епизод. По едно време Турците беха се отвлекли от плановете си при појавлението на Монголите; но скоро те пак ги подкачиха и почти на същия пункт: още един голем и последен удар се даде пак на Косово. В 1448, друг един Султан Мурад премина през същото место за да разбие друга една християнска армия, съјузени Немци и Унгарии. Пет години след това, Цариград падна. От тогава војските занемариха вече тие проходи, където се реши съдбата на цел свет: сцената се пренесе на Дунава и въ Маджарските равнини. Други имена на битки екнаха болезнено в сърцето на Европа. Косово се забрави, — остана да живее само в тъжните југославјански песни. В 1878 и 1885 год. когато Сърбите говореха за Стара Сърбија, видох либопитни да търсят напусто на хартата тџи неизвестна страна, којато некога би и плуцката и гроба на величието на един народ.

Да објрнем сега картината; що станаха тие могуществени раси? Те живејат още. Но те току що се пробуждат от петвековнија си сѣн. Албанци, българи, Сърби стојат непокѣтнати на местата си. Сека група живее си отделно, разделени в обичаите си, без да указват некакво влијание едни на други. Този петвековен сѣн е оставил на секо от тѣја племена отличителни белези, като им запечатил в сѣщо време и старчески и детски характер. Староста им се вижда в бавноста, в техната конзервативност и упоритост; — деца са, по простотијата и невежеството, защото те още пазат плугѣт, облеклото и поњатијата от времето на Мохамеда II. Наистина чудна е тази страна: на глед всичко се движи; в сѣщност всичко спи. Не дејте се лџи нито от живото зрелище на тесните и многолудни улици, ни от глѣчката на пазара, ни от брожението на пѣстрата тѣлна, — сичко това е сѣн, както шумната храброст на албанеца, както волското тѣрпение на българина, ако дејствително възражданието на народите се состои в гонение не

какъв общ идеал, по горен от личните интереси. От тамъ произлиза това вечно несъгласие между външността и същността; чини ти се, че сичко до каквото би се докоснал палеца ти, ще се строши и обърне на прахъ.

Но колкото града е неприятен толку, напротив, селата дияшат со својата пријатност. Българските планински села представљаваат шастлив и благосъстојателен изглед. Къщи, градини, ливади, нивја, добре обработени, всичко показва некакъв добър ред, прост, но спокоен живот. Това источно кътче не мирише никак на гнило. Донасјат ни по едно изријадно кафе, което сладостно испиваме при шуртението на водата. Доле, измежду ветките на јавори, виждаш пламналите во вечерното слънце долини; на горе, прозрачните листа плуват сладко в синилата. Исека ти се да останеш вечно там, в това тихо уединение, близу до биструшумниџт извор, покрај тие здрави хора, които са тјі гостоприемни, тјі добросърдечни и тјі мирни. Изобщо, до където живејат българи, на секъде срещате същата картина, същија ред, същото благосъстојание. А колку пъти те не са били ограбвани, разоријавани от дивите планински арнаути!

Но наусто тџпчат този мравунјак; оше с по големо залагание и удивителна бързина зафаџат работата си, сејат, жџнат инстинктивно нај развълнуваната почва и остават сегде следи на промишлената си упоритост. Те са нај добро доказателство, че в една държава дето се уважава крепката организација на фамилијата, нищо не е изгубено. Војни, победи, опустошенија са минали над техните нрави, без да ги развалијат ни нај малку.

III.

Както повечето от христијанските населенија, българијте са били обезглавени от турското владичество: никаква благородна, привелигирована класа у тех; нищо, следов., което да гледа по далеч от теснија хоризонт на домашнија живот. Не ше ли да е тук главната причина поради којато се блџска днес свободната Българија? Какво може да излезе от една импровизирана буржуазија, изникнала от нищото?

Напротив, Албанцијте малу са изгубили и малу са се изменили от каквито си били преди 5 века, зашто и немаше шчо

да изгубат, освен религиата. В Скопие сички албанци са муслимани, и жестоки муслимани. Тези арнаути не са вече оние, които виждаме из Солунските консулата. Обръжени от глава до пети, тук те не носат оръжнето си само за салтанат. Те са славни ленивци. Најлошото което е, те искат да имъ се заплаща като на първи работници. При строеннето на железницата един път бидоха принудени да не ги приемат на работа. Те си отмъстиха като заклаха един предприемач и като подложиха италианските работници на мъки. Требаше да се укрепиват гарите. След това, аз не мога да не признаа, че те са храбри и родени за командуване, с хубави манери в търгуванието, с іатаганот в појасот. Непознавајќи по-горна цивилизација от таја на племето им, държејќи се горе-долу независими в планинските си жилища, благодарение и на това, че са прегърнали исламизма, религиата на по силнија, не е чудно, че нихнија гърб не се е тѣ превил, че нихната глава се издига гордо над рајата. Те си имат своето занјатие в света. Работата е само да го употребјат на време. Напр. те са удивително способни за да въздигнат едно вѣстание, или пак да обранат съществујушите учреждения, стига да им заплашат добре и да ги остават свободни да опустошават христијанските села, дето им скимне. Те могат и сладко и дълго да приказват. Но само данък не им дири. Един турски казначеј ми разказва следујущото по случај на посещението му едно албанско село: „ако си дошъл при нас като пријател, каза началника на племето, добре си дошъл. Ти си наш гост и сичко е на твое расположение. Но ако ни се представјаш во името на правителството, со жѣдни рѣце и лукави очи, предизвестјавам ти, нема да ти излезе добре“. Таја мекост, на албански език, е едно деликатно подсепание на пушката. Любопитни са вѣобиче албанците в това отношение. Но нај-много което ме очудваше то бе, как тоја царски бирник, истински почитател на силата, бе пѣлен со уважение към тие самовластници. „Те са дѣрзки, казваше тој. В планина, ти смачкват човека като лука“. Понјатно е след това зашто тоја добѣр чиновник предпочита безплатното гостопримство пред парата, последвана от свинеца.

Во Скопие има и неколку добри търговци от албанците. Повечето от нив се занимават со доставјанието храната на војската, от което печелиат 50⁰/₀. Друго цело дружество от ал-

банци се занимава с продаване тютун „контрабанда“ (качак). единственния, който се пуши в целата страна, Тој е превъсходен, ефтин, и обикновено е познат под името тютун от „албанската *régie*“. Другата *régie* — цариградската, нищо не може да прави на тоја монопол с оружје в рѣка. Очевидно, албанците практикуват едно превъсходно разбојничество; за това техната сръчност не е по-малка от онаја на омировските герои. През моето пребивание во Скопје, расказваха, че началника на една шајка, е отпразил на един чиновник тие бързи думи: „Кучешки сине, аз не ти се боја. И двамата сме крадци, но с таја разлика, че аз крада на бело видело, со нот на чело, со риск на живота си, а ти се криеш и се страхуваш. Пусни жандармериата си да гони стъпките ми: Нема да ме уловиш никога“. Азъ бихъ желал за морала на това самохвалство да би се въздало нужното възнаграждение.

Скопје изобилува доста и с Евреи. Но техната рол тук не е такъва вече каквато е онаја на Солунските Евреи. Јатагана на албанеца ги е направил действително много скромни.

Още по-многочислена е тук циганската раса, — дива, безобразна, гола, прилична на некои насекоми, които се ријат в нај гадните буклуци: Лош знак за един град, когато тие орди не се задоволијават само с едно мини-змини през него, но, откак размърдат улиците, установјават се непостојанни жилища до него. В Скопје имаше цигански квартал, којто страшно огрозија града.

От неколку десетки години Скопје зе да се посещава и от разни Европјаци; Френци, Белгици, Немци, Италијанци. Повечето са индџинери по железницата. Техното свърталище е хубавија хотел на Турати. Те са същински авантюристи — нехранимајковци, којто много добре знајат да се ползуват во слепото царство. . . .

Ще се постараја да събера вкратце впечатленијата от четирдневното си пребивание в този град.

Во Скопје живејат много елементи от едно цветущо състојание, добри промишленници — земледелци българи; вещи търговци, евреи; храбри и војствени албанци. Тези разни народности живејат съвсем отделно едни от други, разделени от дълбоки племенни различја, разделени по религија и нрави. Военни дух от една страна, работата от друга. Тие две необхо-

дими колела, вместо да се конкурират в едно общо дело, се кърстосват взаимно. Има човечи, поне и граждани. Може би тук некој ще прибърза да каже: за това са виновни Турците. Но ще треба да се докаже дали други на нивно место биха направили по-добре. Вълнението на Балканските народи, откак са се на половина освободили, доказва, че мѣчно бе да се дисциплинират те или да се слејат. Нивното прво изјавление за независимост состои в междусобната им борба. Ако Европа не би се вмешала да вѣдвори един добр ред, те би се раскѣсали помежду си. Може би щеше да се оплаква турската тишина, както некога се оплаква римската. Некогашните умрази, които спеха през четире столетиа, ето че избухват в 1885; този конфликт между Българи и Сърби не е нищо друго освен една стара антипатиа между тие два близки народа, антипатиа којато вѣзлиза до крал Душана.

Друго, не треба да изгубваме от пред вид и мѣчнотиите в които са поставени Турците: когато Европа зе да се занимава с нив те едвали шо излизат от средните векове. Те и сега още са на половина потънали в тех. За степената на цивилизацијата, дневната година на *Хиджра* каже че отговариа на датата на христијанската ера. Вншната опасност ги улови истем во техното преврѣщение. От времето, когато султаните Селим и Махмуд прогласиха реформите, колку и какви кризи не прекара турската империа. Вѣстание в Сърбиа, вѣстание в Гърциа, вѣстание на Мехмед-Али в Египет и Сириа, вѣстание в Крит, војни против Русиа в 1829, 1855, 1876, раздроблениа след раздроблениа, загуба на сички подунавски области, на Българиа на Черногорското крајбрежие, на Босна, на Тесалиа: всегда принудена да стои на шрек и да плаща не само с поражениата си но и с победите, с отстъпвание на цели области. Наистина не е лесно да се преобразуваш тѣ, в присѣтствие на непријателиа. Предположите за минута, че в момента на нашите бедствия след стогодишната војна, сѣјузена Европа ни бе наложила да подобрим за кратко време нашето обществоно положение, и, за да ни окуражи, да бе ни откѣсвала от време на време по некој член: тѣкмо такѣва е участа днес на Турциа.

Обвиниават ја в немарливост кѣм постројавањето добри штѣтища, че е пренебрегнала и земледелието. А чудна работа

и това, да украсяваш области, които са готови да ти избегнат из ръце. Мидхат-Паша, когато беше управител во Ниш, построи пътица, които стојат още здрави: днес те са притежание на Сърбија. Когато едно правителство вижда неговите нај-добри намерениа да се објрнат тѣ против самого него, своите војски паднали в безсилне, след като са заслужили веднаж уважението и удивлението на Европа, не е чудно, че се събира в себе си, отбегва и чака само. И нај-здравѣа кораб, когато бурата се успли много, бега под силата на ветъра и не се опира да пусне котва на пѣрвото згодно место.

Поне тие размислениа могат се приложи на последната фаза, на турската империа; за миналото те не ме задоволиават, само един въпрос ме спира: защо турците, които притежават некои високи качества, които образуват великите народи, се сбъркаха в устрѣаванието на една солидна държава? Те са храбри, те са политични. Въпреки административната спразвала, следствие на една недостатъчна финасиална система, основата на техния характер е честноста и правото. Не е възможно да разбереш същинските синове на Османа без да ги обичаш. Аз немам претенция с едно драснувание на перото да реша един такъв сериозен въпрос. Едва само неколку признаци, които съм събрал пътем. Турците, когато работат са неподобни дејателни лиуде: но те не са добри администратори. Те обичат да създават, но не и да подържат създаденото. Те виждат общото и различават главното место, дето треба да се бие. Техниот удар е прав и кара далеч: но те не съзират дребулиите. А без обзер към дребискот, нема пълен организъм: така може да има само блескави импровизации. В доказателство на това доста е да погледнем в армиата им: тѣа доказа своите способности в Плевен; следов. никаква критика не смее да подрива славата ѝ. При все това, тук, из провинциата, далеч от очите на Султана, растројството на војската е поразително. Муницирите са се обезцветили от времето, панталоните са искъсани. Нещо по важно — пушките и сабите са покрити с рѣжда. Долните офицерски чинове немаат солдашки изглед. Те остариават, скииват во чинот си и дават на табура, които командуват вид на народна милициа. Европејците имаат съвсем противни качества и недостатъци; те отиваат с реда до крајности. У нас има генерали непогрешими во воените кон-

чета и нерешителни в сражениата. Вишите турски офицери доста интелигентни, възпитани по европейски, когато прават сметка на табуриите не изглеждат да се тревожат от таиа безре-дица. Малку важи за него, че едикои си топчиия имал изглед на просіак, стига само пушкалото да стреліа добре, целителите да мерат право и повозните коне да бъдат здрави. Но с време, и наі доброто оръдие, ако не се гледа добре, става негодно за употребување.

Неможем безусловно да земем това като признак на упа-дък, — това е по скоро една черта от характера им. Тур-ците в апогеата на величието си, не беа по грижливни в това отношение. Четете пътешествениците от XVII в., напр. доно-шението на едия Лионски лекар коіго посети Цариград в вре-мето на Виенската обсада: тоі забелезва, че стените на столи-цата са в развалини и че не са били никак поправіани от времената на гърцките императори. Същата безгрижност ще іа видите и в частниа живот на Османлите. В околностите на Скопие показват ми с гордост палатот на едия стар валиа: Този паша е жив още управліава негде некоі виліает: замъкот му коіго не е по стар от 30 години по настоіащем е съв-сем разрушен и не служи за друго освен за обиталище на бухълите.

(Revue de Deux Mondes.)

Критичен поглед на мненіата за направленіето на Римскиа военен път „Egnatia“

От Езерски.

Според самото заглавие требало би да започнемъ тук с единна краі на пътіа от Адриатскиа брег, и да свършим на дру-гиа, до реката Марица и на татък до Цариград. Но, тѣ като досега малко можемъ да се доверіаваме на показаніата от чужде-странните изследователи, а пак сами, при настоіащото поло-женіе на страната, имали сме възможност неколко пѣти да обходим само онаиа част от пътіа, що се простирала между Солун и западната част на Охридското краібрежие, то и именно поради това, се виждаме принудени да се ограничим за сега само с това, що сме лично набліудавали и проверіавали на осно-

ваніе сведеніата на старите писатели и на съвременните изследователи този въпрос.

Прочутиа римски военен път „Egnatia“, който е служил за сношеніе между Илирија, Македониа и Тракиа, се започнувал от Албанското крајбрежје, от градовете Епидамн (Dyrrachium, Дурацо, Драч, Дурус) и Аполлониа (Поллина), вървел към исток, и при града Скамбеа, — мнозина твърдат, че се намирал на местото от днешниа град Елбасан — се сливали двата клона, и се случавало, штоо оние што са потеглили от Аполлониа и Епидамн, да се срещнат тук. По наваму пътот, прострен на планината Кандавиа, се промъквал през градовете Лихнид и Пелон, место на пътіа, което граничило Илирија и Македониа. От тук на там пътот минавал по крај езерата, што се намирали около Лихнида, сетне вървел по крї подножјето на планината Барнунта, (днешната Пелистер), низ Хераклеа (Heraclea) минавал през Линкестите (Lyncestia Леринско) и Бордеиците (Bordaea Островско) стигал во Едесса (Воден) и Пелла дори до Солун. Тие са приближително сведеніата, што ни ги дава географот Страбон за пътіа до тук. (глед. Strabo. 7,323 и 8,327; Tafel, De via militari romanorum Egnatia; Tubinga. 1842, стр. III).

От де си получил това наименование пътот, положително още не се знае. Но учените предполагаат, че тој си е добил името си от града „Gnatia“ што се намирал на источното Италијско прибрежје, между градовете Varium и Brundisium, („est ibi urbs maritima Egnatia“. Tafel, de via Egnat. p. II.) Между туй у писателите съществуват указаниа, които потвърждават съществуваніето на пътіа много порано до придобиваніето на името си. Така на пример, Диодор (16, 8) казва, че македонскиа цар Филип II, се опътил срещу Илирскиа Бардила, надвил му, принудил илирските племена да отстъпат македонските градове и расширил държавата си до Лихнидското (Охридското) езеро; а Ариан (1, 5, 5) говори, че Александр Велики, като се известил за въставаніето на Бордилевиа син Клита, се впуснал с армиата си по теченіето на река Еригона (днешната р. Църна, и посекоја веројатност тој минал по-тесно длъгнестата Клисура, по којао е построено сега шосето от Прилеп за в Градско) и се отправил към града Пелион, дето се бил укрепил Клит, когото Александър, след привземаніето на изгоренна град, прогонил до планините на Тавлантите. По сетне от как стъпил римскиа крак в Илирија (229 г.), консулот Сулпициј, който лагерувал между Аполлониа и Дирахуим, повел војската си во земіата на Дассаретите и се наставил на лагер во града Линка (Lyncus). Друго: „От Целетра (днешниа Костур) консулот излегол в страната на Дассаретите и привзел на сила града Пелиј . . . . Градот се намирал на мощне хубаво место за нападаніе в Македониа. По такъв начин като обходил непријателските области консулот отвел војската во места вече смирени към Аполлониа, одето на-

ченал похода“. И още: „тої преминал сичката таѝа страна и се остановил в Лихнида, град на Дассаретите“. (Tit-Liv кн. 27 гл. 32, 31, 40, 43, 9, 10, 21). Тие само неколко гореприведени свидетелства на старите писатели, мислим, да са достатъчни за да ни убедат, че пътот е съществувал и попреди и че градовете Пелион и Лихнид, служили като главни пунктове, на пъта за в Македония. Следователно, мнението, че „тукакси следъ покоряванието на македония римските солдати прокаркаратъ прочутата *via Egnatia* отъ Драчь прѣзъ Солун за Византия“ (глед. во Минист. Сбор. кн. IV. Стари пътув. презъ Бѣлг. стр. 337), нам се вижда не до там точно. Защото, както забелезахме, пътот си съществувал и от по-преди и римската воѝска по него сновела на горе и на доле до покоряванието на Македония, само че, може би не така раскошен, и с такъви удобства, с каквито го намираме (глед. Минист. Сборн. кн. IV стр. 342—4) во времето на римското владичество, без да носил названието си; но тої не бил прокаран и от римския солдатин, ами ангариа от местното население.*

Напоследък, сеобщо мнение владее между учениот свет, че уж направлението на римския път *Egnatia*, които вървел по планината Кандавѝа и минувал през старите градове Лихнида и Пилона или Пелион, било е това същото, по което — днес е прокаран пъта по северното краѝбрежие на Охридското езеро от Елбасан, Струга за Охрид и че местоположението на този последния град напълно съответствува, на онова место, дето се намирал от попреди град Лихнид. Казваме, че напоследък само може да преобладае такъво мнение като истинско на това основание, защото до скоро време съществувало е между учените разногласие, поради което и въпросот не беше окончателно решен и австриѝскиот пътешественик Нанн во съчинението си: „пътувание по течението на р. Дрин и Вардар“, благодарение на авторитета си, както и на самоувереното и гордо заѝавление: „трудот ми не беше безплоден, защото ми се допадна да докажа, че Скамбеа и Елбасан е исто, *Lignidus* и Охрид се също (?), *Neaclea* и Битоѝа исто“ (?)**. . успе да тури краѝ на вопроса и то въ полза на тождеството. Между учените, които отказваха горното тождество и твърдеха, че града Лихнид се е намирал негде на јужното краѝбрежие от езерото, а следователно и пътот отпраѝвал се по таѝа посока са: Pouqueville, Leake, Manert сетне Fallmeayer и пр. Към главните доказателства, с които си послужили учените при възтържествуванието на първото мнение се отнасят и следните. Първото е сходството, което те

*) On y travaillait par corvées et par contributions, chacun suivant l'importance de ses propriétés riveraines, estimées par arbitres et taxées en conséquence. Tafel, de *via Egnat* pars Orient pref.

**.) Виж. во студиата му за *via Egnatia*.

сами са отбележали, че съществувало во запазените описаніа от старите и византииските писатели за градовете Лихнид и Охрид; второ, от една страна може да се припомни на приамото отождествленіе от Византииските писатели на Лихнид со Охрид („*Achridem et Lychnidum non diversas urbes fuissent, Byzantini crediderunt. Tafel, de via egnatia p. 32 б. 2*), а от друга — съгласието, що съществувало измежду болшинството на новите пътешественици и изследователи този въпрос; а последното пък, което се явява и като най-важно, се състои в указваніето на стари надписи и паметници, които изобилват и до днес во Охрид.*)

Тук преди сичко треба ни да разгледаме отделно състоятелността на сека една точка, като същевременно не ще пропустнем да укажем и на причините, поради които се вмъкнали погрешките.

— Първ е географот Страбон, които ни оставил доста јасни опѣтваніа за вървежот на *via Egnatia*. Он казва (виж. кн. 7 стр. 323): „Целиот път се називава *Egnatia*. А първиот се нарича път на Кандавиа, Илирска планина, минава през града Лихнида и Пелона, местност, којаго, граничи на пътіа Илирида и Македониа“. И *μεν οὖν πάσα Ἐγνατία καλεῖται. Ἡ δὲ πρώτη εἰς Κανδαυῖας λέγεται, ἄρως Ἰλλυρικοῦ, ἡ δὲ Ἀρχυλῶν πολεως καὶ Πηλώνος τόπου ὄριζοντος ἐν τῇ οὐδῇ τὴν τε Ἰλλυρίδα καὶ τὴν Μακεδονίαν.*

От гореприведеното Страбоново свидетелство се научаваме само, че на пътіа *egnatia* първата част се намирала на Илирската планина Кандавиа — че пътот преминавал през градовете Лихнид и Пелон и че това место по пътіа е служило като предел между Илирида и Македониа. Но с това само още не ни е јасно, де на Лихнидското (Охридско) езеро бил расположен града Лихнид: на северното ли, јуждното или западното крајбрежје и на къде се намирал Пелон, или поне към која страна се отпращал стариа път? Но Страбон още не ни оставил во недоумение; он казва, че „при пътот на Кандавиа са и езерата околу Лихнида“. *Περὶ δὲ τὴν εἰς Κανδαυῖας οὐδὲν αἰετὲς λίμναι εἰσὶν αἰετὲς Ἀρχυλῶν* (кн. 8 стр. 327). Като имаме пред вид и това известие на Страбона можем веке да означим посоката на пътіа, ако още и да не знаем местонахожданието на Лихнид и Пелона. Според туј излиза, че пътот вървел близо до езерата, които се намирали околу Лихнида. А кои са тие езера, по крај които минавал пътот? Тие са: Преспанското Мало и Големо, Дреновското и Маликското. Следователно направлението на пътіа, не е било друго, ами онова, което и днес съществува от Линскиа полуостров, през Поградец, на југозападниа брег от езерото, по шосеа за Корча (*Corytzae Geordschae*).

*) Димица *Ἀρχαία Γεωγρ. τῆς Μακεδ.* стр. XXXII—III и во *Μακεδονικά* стр. 627 б. 1.

← Можа ли да вникне пътешественика Hahn в същинския смисъл на гореприведените Страбонови думи или не, ние не знаем. Защото, Hahn говорейки за Страбоновите известия относително *via Egnatia*, не спомена нищо за гореприведеното изражение. **) Но колкото за М. Димица смело можем да го обвиним во пристрастие, понеже он като очевидец, ако и да вникнал в същинското значение на изражението, с което Страбон определя точно посоката на пътя, като казва, че пътят минавал близу при езерата, сè пак само и само да удовлетвори на тенденцията си, която не е била друга, освен по какъв да е начин да представи като гърцка голема част от Македония и то още от незапамятни времена ***, си е позволил съзнателно да прикрие самата действителност, и страстно да поддържа Hahn-овото твърдение, че уж пътят вървел през Петрино, по истата посока на летния път отъ Охрид за Ресен ***)!?

Между туй нека да разгледаме тук каква е вероятността на горното Hahn-ово твърдение и на основание известната за пътя, що ги намираме и у други писатели. Спомена за посоката на пътя ни оставили и някои латински писатели, (*Tafel, de via Egnatia p. V и VI*); но, тъй като те, поради сухостта си малко могат да ни послужат во този случай, то за това се обръщаме направо към незначителната част от запазените известия на ритора Малха Филаделфеца, понеже в них съгледваме указания, които и ще ни служат при опровержението на приведеното установено вече мнение в науката.

— Според Малха Теодорих Велики, след като навлезал во Македония со своите Готи, от Хераклеа се опътил по мъчно проходима и тесен път, за нови Епир („*κατὰ τὴν ὀστρον καὶ στενὴν ὁδόν, τὴν ἐπὶ τὴν νέαν λεγομένην Ἰπείρον (Iliricum) ἀπέχουσαν*, Malchus ed Bon p. 248). Он понапред испратил конницата си за да отбласнат ненадејно по пътя стражата на некакво укрепено место. А војниците, що пазили укрепението, като видели множеството, очудени от ненадејното појавиаване се обезкуражили и напустнали крепоста. Оттам Теодорих одързостен, зашто немало кои да го преследва, на оние що били с колите и на другите, що возели разните товарни вещи, заповедал да върват напред, а он сам се опътил да ограби какъвто град му се попадне. („*τοῖς ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν καὶ τοῖς ἄλλοις σκευοφόροις εἶπεν προχωρεῖν*“ . . . . Idid p. 250). А след туй, когато Теодорих близо до *Dyrrachium* се намирал в преговори со Зеноновия пълководец Адамантиа, и когато по туй време другия византийски пълководец се е намирал

*) Пътување по течението на Дрин и Вардар стр. 211 во сѐрб. прев.

**) Димица *Македонικά* стр. 639 „*ἀναμφισβήτητον καθίσταται ἔτι ἦτε χώρα καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς ἔγκληται ἦσαν ἑλληνικά*“.

***) Idid стр. 212 Димица *Χωροῖς* стр XXXIII и 181—2 б. 2 Rad кн. 42 стр. 63.

во Лихнид и е бил известен, че поголемата част от готската еган (безгрижно) без да подозират опасност доста бавно и с мъка слизали от Кандавиа, заедно с колите, товарните вещи и ариергарда. между които бил и Теодимунд, брат на Теодориха и маика им и че имало надежда за да се сдържи една голема част от них, тогава Сабиан испратил и конница и пехота през планинските пътеки за да ги обсадат и откак нагласил, кога и от къде ще треба да се појават, сам тој забрал војската и от вечерта още потеглил и тутакси на дена ги нападнал . . . . . („καὶ ἀναλαβὼν τὸ στράτευμα ἀπ' ἑσπέρας ἐχώρει καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτοῖς ἐπετίθεται ἤδη πορευομένους . . .“ idid p. 257). Сабиан тогава сполучил да зароби голема част от Готска еган, но Теодимунд, с маика си избегали на полето и бързо развалили мостот по којто минали. („ὡς εἶδον τὴν ἑφοδὸν, ταχὺ διεκπεσοῦντες ὑπέφυγον εἰς τὸ πεδῖον καὶ τὴν γέφυραν καθ' ἣν υπερέβησαν“ . . . idid p. 257). Он заробил и сичките коли, којто броили две хиляди и некои от них ги изгорил на планината Кандавиа, защото било мощне трудно да ги влече през толкова стръмнини, („καὶ τὰς ἀράξας αὐτῶν λαβὼν Σαρμανδὸς οὕτως εἰς δισχυλίαν. . . τινὰς δὲ τῶν ἀμαξῶν καὶ κατακαύσας ἐν τῷ ὄρει“ (во сѐрб. превод. у Нанн-а стои две хиляди коние стр. 203). От това Малхово известие се научаваме, че целата Готска армия заедно со две хиляди коли и товарните вещи, са извървели по пътия Egnatia от Neaclea приблизително дори до Хаджи Бекларов мост, до Елбасанско поле. Според Нанн-а и Ди-мица, а безсѐмнение и по мнението на сички, що се съгласили, че гр. Лихнид се намира на същото место кѐдето днес е Охрид*), те са минали по днешния Петрински път; којто води от Битолия през Ресен за в Охрид. И тѐти две хиляди коли минали на Петринския път?! Преди сичко тук се јавијава нужда да запознаем читателја с Петринския път за да има възможност сам тој да сѐди понататѐк за възможността на горното — заключение от страна на чуждестраните пътешественици и исследватели.

Ще си послужим во този случај с описанието на пътия, що го намираме во Министер. Сборник, тѐти като това описаніе во некои отношения заслужва по-големо внимание от колкото Нанн-овото (Минист. Сборн. кн. IV стр. 100—1. Пѐтуван. по теч. на Дрин и Вард. стр. 213—14 по сѐрб. пр.)

„Пятитъ прѐзъ Петрино. Старото съобщение на Ирѐспа съ-
„Охридъ е било прѐзъ Петрино — планина. . . .

„Отъ Охридъ се трѐгва прѐзъ полето право кѐмъ истокъ
„и подирѐ половина часъ (един час) се стигва до планината.

„Отъ веднѐжъ наставатъ стрѐмни височини, голи скали, дълбоки

„урви, проринати отъ дѐждовнитѐ и снѐжни води. Отъ лѐва

*) „Post urbem Ocri (Lychnidum) via Egnatia Pieriam montem petiit, eoque superato Bulgarorum urbem Resnam“ Tafel, de via Egratia Планината *Шерпа* е днешната *Петрино*.

„страна на пътя остава селото Велгошчи, а отъ дѣсна страна
 „мѣнастирятъ *Св. Петка* . . . Отъ Св. Петка на горѣ пътятъ
 „става съвѣтъ стрѣменъ. *Конетъ съ голѣма мъжк се катерѣтъ*
 „*на горѣ*. На всѣки 10—15 минути трѣбва малка почивка. Гора
 „нѣма нигдѣ. Само храсталакъ се вижда тукъ тамъ по голитѣ
 „вѣрхове. *Подиръ 1½ часъ най-трудно ижтување* достига се най-
 „сетнѣ на вѣрха на планината.

„Уморѣниятъ пѣтникъ съ голѣма радостъ стѣпва на една
 „дивно-хубава равнина, обрасла съ недосѣчени още букови гори.
 „Тази равнина е 1602 м. надъ морското равнище“. . . (Според
 „исчисленіето на *Шауна* „оваі висок пѣтъ лежи приблизително
 „на 2700 стѣпки над водата от Охридското езеро). . . .

„Источнитѣ поли на Петрино сѣ гористи и по-полѣгати.
 „Слиза се въ долината на р. Баушница. „Пред вид на това поло-
 „женіе, в което се намира Петринския пѣтъ, ние се съмневаме, че
 „ще се намери поне един, — който ще се съгласи да допустне,
 „че *via Egnatia* минавал през това место, и че двете хиляди коли
 „са могли да се промѣкнат през Петринския „*летен*“ пѣтъ? При
 „това нека припомним, че и самото растоіаніе, от гр. Лихнид до
 „местото, където е станало пленіаваніето на готския лагер, опровер-
 „гава *Nahn*-овото твѣрденіе. Малх, както забелезахме, говори, че
 „Сабіан византийска пѣлководец, потеглил от Лихнид с воіската
 „си още от вечерта и тутакси на дена сварил Готите на плани-
 „ната *Кандавиа*, и когато слизали, ги нападнал. Теодимунд с
 „майка си, бѣрзишком избегали на полето, развалил мостот*) и
 „така се отървали от заробваніето. Растоіаніето на пѣтіа от
 „Охрид до Елбасан е приблизително около 18 часове**). От Хаджи
 „Бекіаров мост само до Елбасан дѣржи три часове; следователно
 „остават 15 цели часове, които требвало Сабіан да ги измине от
 „вечерта, когато потеглил от Лихнид. Но такѣва далечина, ако
 „се допустне, временно, че Лихнид се е намирал на същото место,
 „дето е Охрид, не е възможно да се измине во толкова време;
 „така щото невероіатно ще бѣде, ако се съгласим да приемем
 „тождеството на Охрид с Лихнид, както и посоката, коіато ни
 „са предложили изследвателите.

Освен това за опроверженіе на приетото мненіе относително
 тази част от направленіето на пѣтіа, не по малко може да ни
 послужи и следното. По свидетелствуваніето на старите писатели
 а така също и по мненіето на новите изследователи, Дассарет-
 ския град Пелиі, коіто заемал мощне сгодно местоположеніе,
 откъдето римските воіски свободно могли да правіат нападаніа
 во Македониа, (*Liv* 31, 40), се е намирал на североисток от

* По сведеніата, що имаме от очевидци за съвременна пѣтъ плензаніето
 на Готския стан станало по натамо от *Бабинските бреюу* и мостот не бил друг.
 ами днешният *Хаджи Бекіаровна*; глед. и у *Nahn*-а стр. 203.

**) *Nahn* Харогр. бележ. стр. 395 6

днешния град Корча (Горджа, Корица) не далеч от реката Девол (Eordéus) (Димитца „Мѣждоумѣ стр. 636). А от Страбоновото описаніе посоката на *via Egnatia* се научаваме, че пътят минавал близо до езерата около Лихнида, че вървел през гр. Лихнид и Пелион, место което на пътя граничило Иллирия и Македония*.)

Но не по-малко интересно е в този случай да се види как е постъпил картографот Киперт при означаваніето посоката на *via Egnatia*. Он, имайки пред вид едногласното признаніе от учените тождеството на Лихнид с Охрид, въпреки приамото Страбоново свидетелство, че *via Egnatia* минава през гр. Лихнид и Пелион, бил е принуден да пренебрегне свидетелството на Страбона, да се отклони от естествения път и да прокара пътозначущата линия при пл. Петрино. А пък за да не остави гр. Пелии без секакво пътно съобщеніе, знаете ли какво е направил! — Во старото издание на атлаза Киперт, произволно, без да имаме определено указаніе у некои от старите писатели, прокара път от Scampia до Pelium, по течението на р. Eordaeus (Devol), без да минава през Лихнид, и от Pelium до Seletrum (Костур) продълженіето и то без съмненіе на основание следното свидетелство на Тит Ливия: (Liv 31, 40). „Ab Seletro in Dassaretios processit. urbemque Pelium vi sept“ когато още не бил прокаран токуречи още пътят *Egnatia*.

Обаче в по-новото издание на атлаза (1879) г. Киперт развалил съсем предишния път, от Скамба до Пелии и свързал пътни сношения между Apollonia и Pelium през Antipatria.

(Следва).

*) „FINIS MACEDONIAE ET EPIRI. Tafel, De via Egnat. p. 36.

РЕЦЕНЗИА.

Българска Библиотека брой II.

Живото, дѣлния, исповѣданіе и кратко изложение за чудесата на св. отецъ, нашия Климентъ, Български архиепископъ. Списание отъ светѣйшаго архиепископа на първа Юстиниана и на цѣла България, господина Теофилакта, който бѣше магистъръ на риторикѣ въ Константинополь. Прѣвелъ отъ грчки езикъ Д. Матовъ. Подъ редакцията на М. Дринова. Издава Българското Книжовно Дружество въ Сръдецъ. 1885 г. стр. 40, въ 8^о.

Значението на това пространно св. Климентово житие,¹⁾ е на кратко, но достатъчно ясно указано от редактора на превода, г. М. Дринова, во началото на самото предисловие, поместено в първите три страници на българския превод; а по на доле в предисловието, уважаема редактор, споменава бегло за разните мнения на учените: Миклошич, — Шафарик, Бодіански и пр. — Воронов; — Голубински, относително времето и лицето, което е написало предметното пространно Климентово житие, като остава и за напред вопроса нерешен. По-нататък си дава сам тоі мнението за источниците, от които е черпил съчинителіот, като казва: „нѣма съмнѣние, че съчинителътъ е ималъ въ рѣцѣтъ си нѣкакви много стари и достовѣрни паметници, намъ сега непознати“; защото някои от известиата во това

1) На грчки език съществува и друго твърде кратко житие на св. Климента, което го намерил В. Григорович во Охрид, между ръкописите во дървена долап, що се намира во църквата св. Климент, писано на пергамент, и го издал во Журн. Минист. Народн. Просвѣщ. 1847 г. Н-ро 1 Съдържаніето на краткото житие, туку речи представлява извлечение от пространното, но съдържа някои прибавки и преиначени известия, каквото е и следното, че уж Климент измислил други писмени знаци за по голема ясност от оние, що изнамерил учено-мъдри Кирил. *Ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὗς ἔξεδρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος.* Това свидетелство, както и неколкото новооткрити паметници со глаголка азбука, са повлияли на Шафарика да измени напрежния си възглед за кирилицата и да твърдя, че от Кирила и Методия била изнайдена глаголицата и че така наричаното Кирилско писмо, било произлезло от глаголското и се въвело от Климента. Виж. повече за това Шафариково мнение во цариградските Книжници, г. 1858 во статиата „Ради зачалото и местото на глаголическите слова“. Препис от грцкото кратко житие се намира у мен, преписан от Бодлевна препис, що се чува днес у Юнчета Карчев; а во домот на скоропочиналия труженик, Г. Чакъров от Струга, се намира ръкописен мисел на книга, за месец јулиі, дето, за жалост, се е запазил само един откъслек от славянския текст на краткото житие, който ние и ще го обнародваме, ако почт. редакция на Мав. Сбор. се бави още.

житие „се потвърдяватъ съ други авторитетни документи“; и за да ни увери в истеноста на туи, излага три примера и свързва со следните думи: „Тие примѣри сж доста, мислимъ, за да ни покажжтъ, че пространното Климентово житие е любопытенъ, паметникъ, макаръ че въ него се срѣщатъ и съмнителни по истинността си извѣстия“. Подир това следва редот на многоброините издания, що претърпело до настоіаще време въпросното житие. Тук му е местото да споменем, че и до днес още не е известно на славистите за Венецианското издание во 1781 г., преведено на ново-гърцки езикъ от Атанасиа Париа, с прибавленіе службата на св. Климента, а препечатано во Лаипцигъ на 1805 г. (Виж. во *Νεοελληνική Φιλολογία* υπό Κ. Ν. Σάβα. ἐν Ἀθήναις. 1868 г. стр. 638).

Що се отнасія до достоинството на самия български превод, г. Дринов, след като е зел пред видъ езикот: на които е написано оригиналното житие — „църковно-ораторски езикъ напѣстренъ съ много риторически украшения и много изрѣчения, вземени отъ священното писание и отъ други църковно-богослужебни книги“ — заіавіава, че верното превожданіе на подобна работа, е свързано с мощне големи мъчности, но на които „г. Матовъ доста сполучливо е сподвиль“. А. относительно поблиското държеніе, до колкото се може, до самия текстъ, г. редакторот, тук веке като рецензент, казва, че въпросния превод, „до колкото ние разбираме, въ нѣкои мѣста е излѣзълъ по-добъръ отъ прѣвода на проф. Менщикова“, с които и си послужил г. преводача.

Дејствително, не може да се пренебрегне таіа услуга на преводача, којато тоі прави, с превожданіето на този *най-важенъ паметникъ за дејтелноста на знаменития Български просветител*, както и за другите главни ученици и сѣтрудници на славянските църковно-учители; а особено като се земаат во вниманіе мъчнотиите, с които он се е борил, — еллински език, богат в секое отношеніе, противоположавил на свършено бедния, необработения български.

Усиліето, що положил г. Матов, во този случаі, е големо; он бил принуден понапред да разлага сплетените църковно-ораторски периоди от оригинала и сетне да ги свързва по своіството на българския език, без да повреди, на по големата част от них същинското им значеніе. Езика се отличава доста по гладкоста си; тоі е вразумителенъ; но превода още не може да се нарече досѣщ буквален, или поне по близък до самия текст. Г-н преводача отстъпвал е на много мсета, ако и да се грижел да се държи, до колкото се може, по блиско до оригинала, „както и трѣба да се прѣвождатъ такъви паметници“. За потвържденіе на сичко гореказано, ние считаме за нужно да приведем тук неколко параллели, като поставіаме същевременно и самия текст, за да може по тоз начин и любителіа с очите си да види и сравни.

Παραλαβόντες εν τῆς ἀγίας οὐρανίου ἀνθρώποι βάρβαροι, νεμετσοί γαρ, καὶ φύσει μὲν τὸ ἀνήμερον ἔχοντες, προσλαβόντες δὲ τὸ καὶ ἐπιτάγματι, ἐξάγισσι μὲν τῆς πόλεως, ἀποδύσαντες δὲ γυμνὰς ἔστυρον.

„А войницитѣ, варварски людѣ, защото бѣхж нѣмци, като усплихж природната си дивота съ дадената имъ заповѣдь, ислѣрватъ светцитѣ изъ града, съблечатъ имъ дрѣхитѣ и ги влѣкжтъ голи“.

„И така като взеха светците воиниците, людѣ варвари, именно немци, имайки още и природно жестокоста, а ја получили и по приказаніе, искѣрват ги из града, и като ги съблекли голи ги влекли“. (Виж. глава XIII).

Μετὰ ταῦτα τοῖς συνετώτεροις τῶν περὶ αὐτὸν σκοπήρας, οἱ πάντες ὡς πατρὶ προσείρον τῷ Κλήμεντι τὸ μόνον ἀρεσκῆν Θεῷ, ὃ τιμῶσι τὸν πιστευόντες, ἐπίσκοπον Δρεμβίτζας ἴτοι Βελίτζας προβάλλεται. καὶ εἰς τὴν Βυλγάρῳ γλώττῃ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται.

„Климентъ, който възпитваше до тогава най-умнитѣ отъ своитѣ (ученици), що го слушахж като баща, като вървахж, че само това се ревне Богу, съ каквото почитатъ учителя си, биде назначенъ за епископъ на Дрембика или Велика, и така станж първъ епископъ на Българския народъ“ (?)

След това като наставляваше по разумните от блиските си, които сички Климента имаха како татко, вервайки, че да го почитат, това само е угодно Богу, се назначи епископ на Дрембика или Белица, и така се постави Климент първ епископ на Български (Славянски) език (Виж. глава XX).

Тук ние ще се посрем малко повеќе върху превода на този последниѣ период, що се свършва со следните думи: „и така Климент се постави първ епископ на български език“; тѣ като не само во превода на г. Матов; съгледваме такъва погрешка, којато намалива чувствително значеніето на паметника, макар че в оригинала, както ние го разбираме, си е достатъчно ясно указано и съобразно историческите сведеніѣ; но, защо и двамата други, които са имали случај да ги предложат на български читател, са ги поднесли секи един по своему, без да се погрижат да ги представат съобразно същинската смисъл на текста. Така на пример, покоіѣния епископ Партенія, (Зографски), којито обнародва свободниѣ си превод на пространното житие во „Българските Книжици“, издавани в Цариград, въпросниѣ период намирами го както следва: „После тоа Климентъ, коего всите го почитае како отца, и мислеа да е угодно Богу, все тоа що правеа за него, со общо согласіе го учинія епископъ на Дребицката и Величката епархія, и така онъ би първъ епископъ отъ Бугарскій народъ“. (Виж. Бълг. Книж. часть II, стр. 5, 1858 г.) Ние нема да се спираме върху въпроса да ли била една и съща Дрембика и Белица или пѣк различни, както ги счита Партенія, но само ще забележим, че още не се знае да

ли Климент произхожда от Българския народ, макар че он, по легендарното кратко житие, се счита по мајка от цар Самуиловото колено, което по късно придобило значење. Климент, според пространното житие, се испраќа во *Кутмичевица*, местност неизвестна на Климента. (Виж. глава XVII и објаснења на стр. 82, том 1. Собрание Сочиненија А. Гилџердинга). Известно е, още, че преди Климента е имало епископ за славјаните бързјаци-гърк, зашто се споменува, Гаврил, Охридски епископ, тјкмо след покърстванието на българите, които и присуствувал во цариградската сјбор во 879 г. (Виж. Е. Голубински и Крат. Очерк. Прав. церкв. стр. 58): Дринов Историч. Преглед на Българск. Црква стр. 27 „отъ Българскитѣ епископи при Бориса знаем само: *Гавриил Охридскій*, които е присуствувал на Фотиевѣтъ сјборѣ въ 879 г.“).

Колкото за написаното во првата книга стр. 18 на „Библиотека Св. Климентъ“, което гласи, че царь Симеонъ назначилъ Св. Климента за епископъ на *Дрелбина* или *Велика*, и така тој станалъ прв епископъ на Бѣлгария,“ ние ще кажемъ, че това е свършено произволно, лишено от секое научно достоинство; зашто Климент, както и сам автора на статијата потврждава, бил епископ на *Дрелбица* или *Белица*, којато сѣстављавала само една незначителна част от тогавашната обширна Българска држава; следователно още не може да се допустне, че Климент станал епископ на целата Бѣлгария.

— Остава ни още да разгледаме да ли е възможно во този случај такъв превод, какъвто ни предложил г. Матов за предметната фраза. Според него думите „ἐν Βουλγαρῶν γλώττῃ“ са преведени „на Българскија народ“. Прямото значење на думата *γλώσσα*, е „език, реч: но има случаи, когато та може да означават и „народ“. Тук, обаче, това значење, което ѝ е дадено от г. преводача, до колкото отбираме, е неприложимо; па даже и во латинскија превод сѣците думи са преведени „на Бѣлгарскија език“, а никак не „на Бѣлгарскија народ“. („et sic *Bulgaricae linguae Clemens primus constituitur episcopus*“. Глед. *Patrologiae Mingne. Theophyl. Bulgar. Archiep. t. IV. p. 1227*). За отстранјето на секое подозрење на горното објаснење, мислим, че не по малко може да ни послужи и следното. Ако сѣчинителјот на пространното климентово житие при излаганието на сѣбитјата се е ползувал от доста благонадежни источници, то ще ни бѣде мошне мѣчно да се сѣгласим за да допустнем, че тој не е знаел за стануванието на друг епископ во таја страна, до дохожданието на Климента. Живнеописателјот даже споменува, че мнозина свещеници знајали само да четат по грѣцки, без да разбираат. (Виж. гл. XXII).

Освен това, ако се взрм и вникнем по внимателно врху самата сѣщинска дејателност на Климента, којато е способувала за разрушаванието стената на невежеството, чрез поу-

ченіа и пр. пр. (виж. гл. XXII). „Каквито може да разбере и нај-простіа Българин“ както и честото употребување на такъви фрази от страна на жизнеописателіот: „И това ще намериш на български език обработено от премъдриа Климент“ и още „всичко това Климент даде нам, на Българите“, (глед. гл. XXII), то, на pewno, ще се съгласи секи един, че думите *църв епископ на Български език*, значат *църв епископ со славјанска реч* или както често среќаваме названіето, *Климент Епископ Словенски* (Голуб. стр. 58). Следователно погрешно е и објасненіето, което ни дава и г. дедо П. Р. Славеиков, че Климент се е титулирал „Епископъ словѣнски“, защото „уж бил Епископ на словѣнетѣ на Западъ, които не сж били измѣсени съ Българе“ и пр. и пр. . . (Виж. Библиотета Св. Климентъ кн. I. стр. 30).
Написал Езерски.

Необнародваниот отговор во в „Свобода“.

Долниот отговор е испратен до редакцијата на в. „Свобода“ още на 26 Февруари. Која е причината затоа тја нито го обнародва, нито пѣк објави, че е получила такъво нешто, не знаем.

Предполагаме две неща: или че тја, като се истърча толку силно, срамува се сега да се повърне; или пѣк пред очите на „Свобода“ нашата „Лоза“ е още афоресана*). . . .

Както и да е, но „Свобода“ сполучи да ни ја лиши „Лоза“ от неколкуна абонати, бедни духом нашинци.

Ето го и самиот отговор.

Господине редакторе,

Ако сјди човѣкъ споредъ исказаното запрѣщение и вече распространеното, чрѣзъ вѣстника ви мнение между българската журналистика, която, почти едногласно, осјди *предположително*

*) В последното мнение, впрочемъ, ни утврждава фактот, че во неја се допуца да се обнародва статијата на Д. Левов, којто сичко е искривилъ нај систематически, само и само да представи списанието сепаратическо. Подобно безправствено искривјаваніе на чуждите думи за да оклеветиш некој, наистина може да никне сасо во главата на бај Левова и да се продава само из нещастја България без глумик! . . .

104
тенденции на списанието „Лоза“ и стремленията на Младата Мак. Кн. Дружина, — мнѣние, което падна като дъждъ изъ ведро небе: излишно би било всѣко опитване отъ насъ, да дадемъ нѣкои обяснения пакъ чрѣзъ вашия вѣстникъ.

Но ние не бързаме съ своитѣ заключения и хранимъ още надежда, че исказанитѣ чрѣзъ вѣстника ви прѣдположения, колкото и да сж тежки за насъ, не сж още закончено мнѣние. Надеваме се, прочее, че ще укажете гостоприемство въ колонитѣ на уважаемия вѣстникъ „Свобода“ на това що слѣдва.

Чисти отъ подобни замисли, що се хвърлятъ върху насъ, ние не се стрескаме отъ тежкото обвинение, и готови сме всѣкога, всѣкжде и всѣкому да дадемъ смѣтка за нашето прѣдприятие, когато такъво обяснение, за жалостъ, става необходимо.

А прибързанитѣ прѣдположения, почти мнѣния, за стремленията на Дружината, ще се постараемъ да ги разложимъ по-надоле, отъ кето ще зависи, въ извѣстна мѣрка, по-правилното ни разбиране.

Слѣдъ това недоразумѣние между нашата Дружина и общественото мнѣние, испѣква на явѣ още веднѣжъ недовѣрието на свободнитѣ братя къмъ македонцитѣ, а това недовѣрие е плодъ на недостатъчното познаване македонца — неговитѣ стремления, чувства и идеали.

Тази е, споредъ насъ, главната причина на неприятната случка, на която могатъ да се радватъ само неприятелитѣ на българщината въ Македония.

Втората причина, която е направила тѣй резки и неприятни за българското чувство разсѣжденията на вѣстника ви, състои се въ деликатността, съ други думи, въ грозотията на прѣдположеното прѣдательство. Що е по-нѣжно, по-чувствително по-възмутително отъ народната измѣна? Има ли по-големо прѣстѣпление отъ това да омразвашъ братъ отъ брата за да ги раздвоишъ? Хората, що се занимаватъ съ подобенъ занаятъ не могатъ да бѣдѣтъ друго, освѣнъ шпиони, интриганти, зли духове, отъ които всѣки честенъ човѣкъ възмутенъ се отвърща.

А такъво именно тежко прѣстѣпление се хвърля върху насъ!

Ние протестираме съ всичката си енергия противъ тази клевета!

Нека чуятъ и приятели и неприятели, че у насъ не е имало нито сѣнка отъ подобни черни замисли!

Ако пѣкъ тука има *доносъ*, за които ние имаме силно основание да подозираме нѣкои наши „приятели“, които, благодарение на тѣхното кокошо умие, или не сж могли да ни разбератъ, или пѣкъ, което е по-за вѣрвание, отъ желание да напакостятъ на Дружината. . . . . и, неможейки да направатъ това публично, избрали сж това срѣдство, което не изисква ни умъ, ни трудъ: ако, казваме, има тукъ и трети

причина — интригантски доносъ, то тогава пада и четвъртият мотивъ — новото правописание, прието въ „Лоза“, върху което, по видимому, се градятъ чудноватитѣ прѣдположения за отцѣпническитѣ стремления на Мл. М. Кн. Дружина.

Ние тукъ ще се поспрѣмъ на последния мотивъ.

Многу трудно е, Г-не редакторе, да се доказватъ аксиоми, да се доказва, напимѣръ, че езика на „Лоза“ е чисто литературенъ български езикъ, на когото пишатъ всички. Прѣгледайте, за бога, списанието и покажете ни въ какво се състои македонщината на езика му. Или употребенитѣ нѣколко думи, които лесно могатъ да се разбератъ отъ всѣкиго и които ние умишлено ги употребихме и ще претендираме да се въвеждатъ въ литературния езикъ, въ които трѣбва да се отражаватъ сичкитѣ говори отъ Черно море до Дринъ, могатъ да оправдаятъ това название?

Какъ, тогава, да се обясни едногласното наричанье този езикъ македонски?

Явно е, че тукъ, подъ влиянието на прѣдубѣждението, сѣ смѣсени два различни, самостоятелни въпроси, — въпросътъ за правописанието и въпросътъ за езика, които трѣбва строго да се различаватъ единъ отъ други, и когато се говори за единия да не се смѣсва другия. Истина, правописанието влияе върху формитѣ на езика; като исхвърлихме, напимѣръ ние, ероветѣ отъ края на думитѣ, принудихме се, въ известни случаи, да пишемъ: *во, со*, (но е вече цѣло руско), които, впрочемъ, се употребяватъ въ голѣма частъ отъ територията на българския езикъ, защото т асли и нѣма никаква, звукова стойностъ на края на думитѣ. Правилата за езика и правописанието му трѣбва да се вадятъ отъ самого него, а не да му се натрапватъ, както това, става съ нашия езикъ, който е поплавенъ отъ русизми.

Отъ тукъ слѣдва, че *езика може да има само едно разумно правописание*. У насъ има толкозь правописания колкото пиевачи. Значи у насъ нѣма нито едно правописание, що да отговаря на правилата и законитѣ на нашия езикъ, който можемъ да го намѣримъ чистъ само въ народнитѣ умотворения.

Щомъ е тѣй, мислимъ, че сме свободни и ние (при това нека се знае, че *основния принципъ* на употребеното отъ насъ правописание, не е нашъ: той е исказванъ не веднажъ отъ авторитети като г. Дринова; г. Цоневъ е исказалъ още по-рѣшително този принципъ въ „Источно-бѣлг. вокализъмъ“ в. М. Об. кн. III и IV, а Дѣдо Славейковъ и на практика исфърли ероветѣ отъ края на думитѣ) да приемаме и прѣдлагаме нещо по правописанието, стига да имаме достатѣчни основания за това — тамъ трѣбва да обърне погледитѣ си критиката. Па ако се приеме — добрѣ, ако ли не, докажете неговата не състоятелностъ, отхвърлете го и ще го отхвърлимъ. Нито настояваме за пълното съвършенство на това правописание, нито пъкъ имаме

претенции да прокарваме нѣкакви реформаторски идеи по правописанието. И ако прѣдвидехме само отъ части тази врѣва, която, въ всѣки случай, ще остави едно мрачно въспоминание, кой пакъ се сѣтимъ за нея: по никакъвъ начинъ не би допуснали това правописание тѣй направо, колкото и да ни се вижда логично за нашия езикъ. Ние не гледаме на правописанието като на религиозенъ въпросъ, отъ който зависи влизанието въ рай.

Но има и друго. Употребеното отъ насъ правописание не прѣдставлява съвършена новостъ за бѣлгарския читателъ: то е прокарано на вредъ въ народнитѣ умотворения, които трѣбва да прѣдставляватъ за насъ по-голямъ интересъ, отъ колкото клинообразните сборници на франци и англичани по Азия и Египетъ.

За употреблението на еровете на края на думите и за *ъ* — въ срѣдата и на края имъ има малку да се спори; за *ь* — повече (впрочемъ за тези въпроси ще се распространимъ повече въ самото списание), а за *я* ето що има: тази буква е едно отъ безмисленитѣ нововъведения на Петра Велики, комуто се дължи въвежданъето гражданската азбука въ Русия и сетнѣ въ Сърбия и Бѣлгария; значи *я* е руско, но не е и руско: то е прѣобърнато наопаки французското *R*. Нашето старобѣлгарско, срѣднобѣлгарско па и *новобѣлгарско я* се пише ето тѣй: *ia*.

А друго? — и ние не знаемъ какво да кажемъ: чиновничито сме били некога, нито пакъ сж ни испяждали

Остава, слѣдователно, още веднажъ да издигнемъ гласътъ си смело прѣдъ цѣлия бѣлгарски свѣтъ. че Дружината ни е далѣчъ отъ всѣкакви сепаратически замисли, които тѣй прибързано се хвърлиха върху нея и да заявимъ, че идеалътъ на М.л. Мак. Кн. Др. е, не сенатаризъмъ, а единството на цѣлокупния бѣлгарски народъ.

София 26-й Февруарий.

СМЕС.

— Излегла е обща програма на „Чешко-Славенска“ изложба, која се предполага да стане в Прага през 1893. Целта на тази изложба състои в това, да представи сегашното състояние на Чешки народ и историческото му развитие. Предвид на това предположено е да се изложат: 1) Селски колиби и други селски постројки со сичката им обстановка в естествена величина; 2) в тези колиби ще са постават човешки фигури и пластически портрети в народно облекло от разни тържествени случаи; 3) ще се представат сичките народни празници, игри, танци. 4) модели от народни постројки, като села, замкове, кули и пр; 5) модели, фотографии и картини от различни земледелчески и промишлени занјатја; 6) произведения от народната промишленост и занаети; 7) модели отъ фабрични направи, домове, типове и пр; 8) произведения от народната готвачница; 9) костјуми, украсенија, и пр; 10) изложение на народните искуства, везове, орнаменти; 11) изложение на народната музика; 12) разни палеографически и етнографически колекции. 13) произведения от народната литература, библиографија, 14) чешката историја, генеалогии, хералдика и пр. Освен това били предвидени и разни екскурсии — увеселителни и научни. —

Които има пари, препоръчваме му да не испуска. тоја случај, които може да достави безмерна полза и удоволствие на любопитнија.

— В чешките вестници е напечатено вјзвание към чешките промишленници да земат участие в Пловдивското изложени 1892 г. и в Русчушкото през 1893 г.

През текушиа месец март, на $11\frac{1}{26}$ в Чехија се отпразнува 300-годишнината от рождението на великиа Чешки Педагог Јана Амоса Коменски. Тържеството се е ознаменовало с откриването „Музеј на Коменски“ и издавање на Чешки език сичките съчиненија на Коменски, а в Фулнек, дето е бил инспектор на училищата на „Чешките братија“ ще му се издигне паметник.

Јоан Амос Коменски. (1592 — 1670), известен повеќе с латинизираното име Johannes Amos Comenius, се е родил на 18 (28) март 1592 година в посадот Нивица, в Моравија, близу до Маджарската граница, дето баща му е бил воденичар и происхождал от съседното селище *Комни*. Принадлежејќи към знаменитата тогава „братска община“ баща му на Коменски

155
по обичаја на „братиата“ турил му още едното библиејско име Амос.

Още в детинската си възраст Коменски е изгубил родителите си, тъй што тој не може да получи в крехката си възраст солидно образование. Но благодарение на трудолюбието и извънредните му способности, Коменски допълни тази загуба — прво во г. Преров; и после во Германиа.

Више богословско и вобще хуманитарно образование е получил во протестанските школи, именно во насауската херборнска колеџиа „Јоханна“ и во Хајделберскиа университет.

Освен богословските науки, Коменски се е занимавал и со философските и физикоматематическите науки. От професорите нај силно впечатление е направил на Коменски богословот Алщед, кој е принадлежал към мистическата школа на „Хилластите“.

На 1816 г. Коменски се ръкополага за свешеник и под негов надзор са „братските“ школи, отпърво в г. Преров, а сетне в Фулкен.

Но след този мирен живот, настъпва за Коменски, както и за целиа чешкословенски народ епоха на страшните гонения. Достига е да си припомним белогорската битка (1620г.) и, след неа, ужасната реакција. Нај многу е била преследвана ненавистната на Рим „братска община“.

На 1621 г. заедно с г. Фулкен е изгорела и библиотеката на Коменски с многу ръкописи, а сам тој избегал в Чехиа и бил прибран во именината на графа Жеротина, во г. Брандис, дето преседел три години и написал знаменитата во Чешката литература сатирико-алегорическа поема „Лабиринт“. Светот му се представиа на гонениот автор како едно колело, което во движенетието си исфърлиа оногози, когото вчера подигнало.

На 1617 г. Коменски е бил принуден да пребега во полскиа град Лешно, дето прекарал 13 години. Главното му занятие било — преподавател во знаменитата калвинска, а после „братска“ школа во този град.

Към това време се отнасиа съставянието „Велика Дидактика“ на Коменски, едно от нај-важните явления во педагогическата литература на сичките векове и народи.

Не можем тук да изброим сичките съчинения на Коменски — те са многу.

Широките дидактически възрения на Коменски доказват се с това, че тој е замислил да изработи цела енциклопедиа на звъниата, построено на едно общо начало, по един систем и метода, којато нарекъл *пансофиа*. Но скоро Коменски съзнал, че такъва енциклопедиа, што да обема и естествените, и филологическите, и философско-богословските науки, не е възможно да се състави от един човек.

У Коменски се породило желание да се състави една пансофическа колегиа от учени. Со таа цел великанот чех на 1641 година пристигнал во Лондон, дето е бил приет со нај-големи почести от пријателите и почитателите си. Но востанието во Ирландија му побърка. От Англија Коменски мина во Шведија, повикан от богатата Лудовика Вам-Геера, бѣдѣщи негов благодетел, но и там не сполучил.

Дидактическите и философските трудове по Коменски станали известни на цела Европа и разни правителства и народи се старали да го привлечат за преобразување на местните им училища.

Жално е, че неговите велики трудове в полза на човечеството не са били достоино оценени не само от нај-блиските потомци. Даже и сега мнозина считат Песталоци за основател на новоевропејската педагогика, а то 200 години преди него сичките основани положенија на таа педагогика са били не само исказани, ами и доказани, развити и прокарани на практика от Коменски.

На 18(28) март навършиха се 300 години от рождението на този велик чех, којто по деателноста си принадежи на целото образовано човечество.

Два народа тържествено празнуваха рождениот ден на Јоана Амоса Коменски: Чешкиа народ, што го е родил и Немците. Во Германија се основа и дружество, което носи името на Коменски, задачата на което е: да распространява идеите на Коменски.

В мартовската книга на „Славянское обозрѣніе“ намираме следујущите интересни сведения за *българската* армија.

Военните сили на Бѣлгарија. Во военно отношение Бѣлгарското Княжество е едно от нај-силните господарства на Балкански Полуостров. За усъвършенствувањето и развитието на въоружените сили правителството не се спира пред никакви жѣртви. При тримиліонното си население Бѣлгарија държи в мирно време 36000 въоружени војници, сир. толкова колкото и 5-миліонната Ромѣнија.

В случај на мобилизација Бѣлгарија може да искара:

- 1) Пехота: — 96 дејствујущи, 24 резервни и 24 запасни, — сичко 144 дружини.
- 2) Артилерија: — 24 полски, 6 горски и 12 резервни бат. сичко 42 батерии.
- 3) Конница: — 16 полски, 6 резервни и 1 конвојни еск. — сичко 23 ескадрона.

Страната набројава: 120,000 пешаци, 7,000 конници, 12,000 артилеристи, — сичко 140,000 души напълно обучени (от них 33,000 стојат под знамена). Този број е доста точен за мобилизацата на армиата според гореказаниа състав. Само офицери не достигат околу 2000 чов., тѣ како потребни са 3200, а има само 1300 души, односителното средствата на въоръжението, известно е, че Българна располага с 120,000 магазинни пушки, от Манлихеровата система, 50,000 берданки № 2, 100,000 кринки.

В сравнение со съседните армии: Ромънска, Сърбска и Турска, Българската заема едно от нај-видните места по својата подготовка към военни операции. Духът во војската е превъсходен. Тој е следствие от руската школа, насадена в армиата от руски офицери, които създадоха тази армия. Българскиа солдатин представя отличен материал за военни дејствиа, обучението му става правилно. За настъпателните дејствиа, българската армия е подготвена с това, че населението опче въ мирно време обдържа хубаво 10000 кони талиги, заедно съ конете за формиране обоза.

(Герис — въ).

КАКВО НѢЩО Е МУЗИКАТА.

Музиката е небесен дар; човек без Божиата помощ никога немаше да ја изнамери. Нема по добро средство от неја за да прогониш лошите мисли, да избегнеш гневот и честолюбивите помисли и престъпни пожеланиа. Та е нај верниот глас, чрез којто човек може да предава Богу страданиата си, скърбта, својата љубов и благодарност; та е езикот на ангелите в небесата и на старите пророци на земјата.

Музиката може да се нарече наставница на људето; та ја приучва към кротост и љубезност, внушава им скромност и развива техните умствени способности.

По мое мнение музиката треба да зафаца главно место при въспитанието на јуношеството, и добриот учител, треба непременно да ја знае.

Секи школен учител треба да бѣде музикант.

М. Лутер.

О, бѣди нашъ хранител, спасител, музико! Не ни остави! Разбуждај по често нашите меркантилни души! Удирај по остро со своите звукове на дремиащите наши чувства!

Н. Гогол.

Не е ли чудно, че овчините черва истъргнуват душата на човека?

В. Шекспир.

Влиянието на музиката върху човека е благодатно, и колку по отрано почнува да го испытва той на себе си, толку по добре за него.

Музиката, главно, е изразителка на вътрешния мир.

В. Белински.

Музика — то е най могъщественното от изиацините искусства. Влиянието на музиката, също, както влиянието на любовта, е необятно; тя доставя високо наслаждение и, може би, още повече утешение.

Д. Дидро.

Музиката е най поетическото, най могъщественното и най живото от сички искусства.

Г. Берлиоз.

Музиката удвоява нашите поватиия за способности на нашата душа; като я слушаш, чувствуваш се способен към най благородни успиа.

Г-жа Стал.

Музиката е най високото от искусства, тѣ като у нея нема материя, която треба да отстраняваме. Тя е само форма и образ; она възвишава и облагородява сичко, което предава.

В. Гейне.

Музиката (както е известно на сички отдавна) е език на душата, непосредствено изражение на най дълбоките тайни на чувството, които не са достъпни за никої от сички други способности за изражението.

Уверен съм, че успехът на музиката подига човечеството никак не по малко от паровите машини и железните пътища.

А. Серов.

Музиката е нежно, духовно искусство.

А. Серов.

От сичките шумове, каквито само човек познава, музиката е най любимият шум.

Т. Готје.

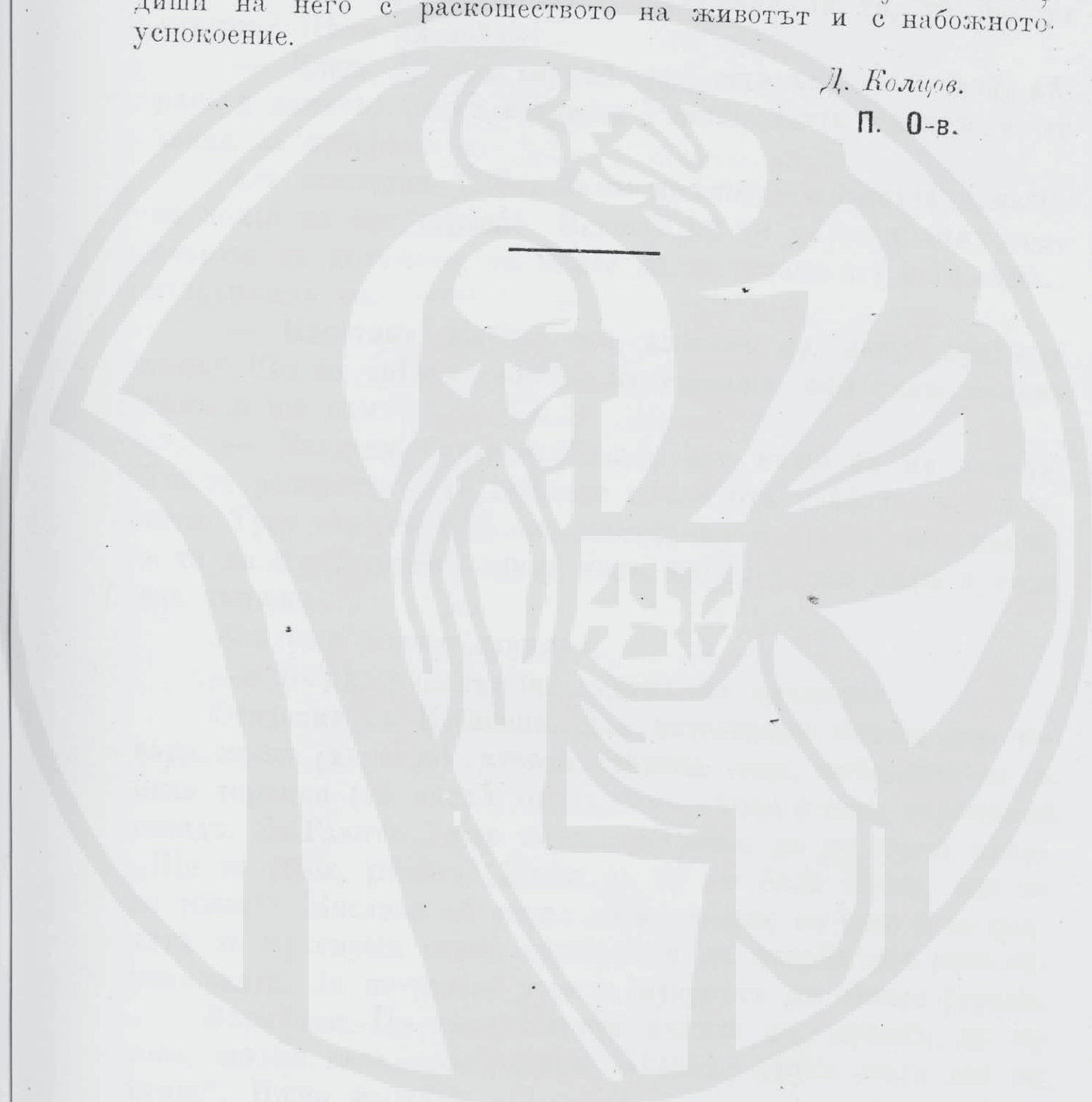
Музиката е истинскиот всеобщ език, които секъде разбират.

А. Шопенхауер.

Пријатно е на душата да се носи во звуковите вълни по хармоническото им различавање в ширина и долбочина. Аз страстно лиуба онаја музика, којато ту възнасія духот на некоја височина, светла, божествена; ту, като вълнува каприциозно с неизјасненима тревога, свалиа го въ неизмерима дълбочина, дълбочина смъртна и мрачна, ту пак го издига в областа на светлината и утешението, диши на него с раскошество на животът и с набожното успокоение.

Д. Колиров.

П. 0-в.

ЛОЗА

ЗАЩО СЕ ПРЪСЕЛИХМЕ ТУКА.

(Чертци изъ живота на албанцитѣ и македонскитѣ българи).

I.

Съ Емрула отъ Имаретъ¹⁾ търгнухме да ходиме въ Елбасанъ. Ти не го знаешъ Емрула, не ли? Вълци да го ядгтъ, пъкъ и за какво ти е да го знаешъ! Той бѣше кираджия и работеше съ неколко конье. Та ти казвамъ, съ него търгнухме. Азъ бѣхъ *тебдилъ*, и никой не ме знаеше, че съмъ българинъ. Всички ме считахъ за турчинъ. Облѣченъ въ арнаутски дрехи, съ чифъ пицоли, пушка кременния, ятаганъ, паласки, всичко що е нужно за единъ въоръженъ турчинъ. Арнаутски пъкъ като сжщъ арнаутинъ говорехъ. Ако не ме прѣдадеше Емрула, нѣмаше да ме знае Ракитъ Дашъ, пъкъ и *асъми* вѣмаше да имамаъ.

Ракитъ Дашъ бѣше хайдутинъ и всичкитѣ пѣтници събличаше ги, що минавахъ прѣвъ Бабѣе. Той тамъ всѣкога седѣше въ каменакътъ и за да не те закача, трѣбваше да му донесешъ подарѣкъ нѣкоя ока кафе, тютюнъ или друго нѣщо. Разбира се, той това го искаше отъ християнитѣ, а турцитѣ не ги закачаше.

Слѣдъ пладнѣ бѣше когато се катерехме като кози по Бабѣенската планина. Таа пустаина пъкъ е такъва страшна, щото Господъ никога да те не заведе тамъ! Отъ камъкъ на камъкъ стѣпвашъ. Сплъзнѣ ли се, Богъ да ти е на помощъ: ще станешъ на парчета въ долището! Колцина намѣрили си гробътъ тамо!.. Да те згаци харамия, никакъ не си—ни да се бранишъ, ни да бѣгашъ. Ето защо сж много опасни тие мѣста.

Бато вървѣхме, изгуби се отъ мене Емрула. Слѣдъ малко гледамъ го, седи на единъ камъкъ съ Ракитъ Дашъ и при-

¹⁾ Турска махла въ Охридъ.

казватъ си. Азъ приближавахъ. Той, като ме виде, ухили се като дяволъ и почна да ми вика:

— Оръ Коль, оръ Коль! ела тука, Бога ти!

Азъ кипнахъ отъ лютина и кървѣта ми бризна въ главата.

— Що! отвърнахъ му. Дервенджия ли си, та що ме викашъ? Нѣма да дойдж!..

— Ештъ,¹⁾ оръ кауръ! зъре сега кърстѣтъ твой, вѣрата и динѣтъ! бѣсно искреска Ракитъ Дашъ, скокна и се хванж за кубурѣтъ.

Азъ заминахъ. Слѣдъ малко ме стигна и Емрула. Ужасно ме дояде на тоя турчинъ. Искаше ми се да го хванж, да го хвърлж въ долището, та парче да не остане отъ него. Ама.. въздържахъ се.

— Наистина, Емрула ага, казвамъ му, защо правишъ така? Що ти трѣбва тебе да му казвашъ, кой съмъ, какъвъ съмъ и що съмъ?

— Валахи, билляхи, Кольо, азъ нищо не му казахъ. Той те разбралъ, и те прѣдали нѣкои отъ тайфата на Аличета. Туку знаешъ що? азъ молихъ му се да те не закача, а ти да му донесешъ единъ топъ асе, двѣ оки кафе и една ока тютюнъ.

Азъ още повече кипнахъ.

— Добрѣ, рѣкохъ; ще видимъ на връщанье.

Отидохме въ Елбасанъ. Азъ натоварихъ единъ, два товара масло (дървено), купихъ стотина овци, смѣсахме ги съ едни тиранци (тѣ имахъ около 200—300) и пакъ тръгнахме назадъ. За Ракитъ Дашъ нито помислихъ да му купж нѣщо. „Ще го убиж, рѣкохъ! Кольо да не ми бжде името, ако не го убиж!“ Мислехъ ей така; като говорж съ него и въ гръдитѣ да му спуща единъ куршумъ и да отървж отъ него сиромашията. За по-удобно турихъ кубурѣтъ на лѣвата страна.

Вървѣхме. По пътя Емрула попита ме, купихъ ли му това, що ми каза. „Забравихъ, рѣкохъ; другъ пжтъ ще му купж“. Нищо не каза.

Дойдохме на онова сжщото мѣсто. Той отдалече насочи *дулбията* и ни гледа. Нищо не ни стори. Минжхме, заминахме и се установихме въ ханицата на Бабе.

1) Ештъ = Мълчи.

— Старайте се, казвамъ на тиранцитѣ, да се показвате, че сте турци; иначе спукана ни е работата: и насъ ще убиѣтъ, и стоката ще опленѣтъ.

Овцитѣ оставихме ги вънъ, а ние седнѣхме да вечераме. За нещастие, не щешъ ли, дойде Ракитѣ Дашѣ да подкове конѣтъ си и ме позна кучето недно!

— Мисерде, орѣ каурѣ!

— Мисерде гетѣ, орѣ ага! ¹⁾

— Донесе ли това, що ти каза Емрула?

— Да ти кажѣ право, ага, заборавихъ, казвамъ му по кротко; ама дѣреда безъ друго ще ти донесѣ.

Изеднажѣ кипнѣ като огнѣ арнаутската му кѣрвѣ, изрѣмже, остави коня и се махнѣ.

„Опасна е работата“, помислихъ.

— Орѣ чунѣ! ²⁾ викамъ на момчето отѣ ханджията. Я повикай татка ти.

Татко му сѣщи арнаутинѣ, съ такѣ на главата, съ бѣла кѣса фустанела, дойде и ме попита:

— Ждо, орѣ Коль? ³⁾

— Знаешъ що? казвамъ му. Работата не е добра. Ракитѣ Дашѣ поиска да му донесѣ *нешчешъ*, а пѣкъ азъ не му донесохъ. За то се налюти и, както се вижда, отиде да събере тайфа за да ни нападне. Не е ли по-добрѣ да пратишъ момчето у Метѣ Кѣошко за да му каже да ни проводи четири-петѣ мина да ни пазѣтъ тази вечерѣ?

Метѣ Кѣошко бѣше юнакѣ човѣкъ и близѣкъ мой приятель. Душата си даваше за мене.

— Какъ! докачи се ханджията! Това никога не може да бѣде! Вие сте подѣ моето крило тазѣ вечерѣ и никой пѣрстѣ не може да ви тури! Когато ще излѣзите отѣ моя ханѣ, Метѣ Кѣошко не четири, ами четиридесетѣ мина, ако иска, неѣа ви прати.

Нѣмаше що да му се възражава: такива сѣ пуститѣ арнаутски обичаи! Той по-скоро би умрѣлъ, отколкото да се покаже недостоенѣ да те пази, докато си подѣ неговата защита.

¹⁾ Добрѣ дойде, каурино! — Добрѣ те найдохъ. ага!

²⁾ Момче!

³⁾ Що искашъ, Коль?

Млѣкнѣхъ. Седнѣхме, повечерахме и излѣзохме вѣнѣ кѣдѣ бравитѣ. Врѣмето бѣше тихо. Мѣсечина нѣмаше, ама хиляди звѣзди покриваха небото. Седѣхме, пушехме тютюнѣ, разговаряхме нѣколко врѣме и най-сетнѣ угаснѣхме цигаритѣ, като че ужѣ легнѣхме да спимѣ. Не се измина много врѣме, гледамѣ, отъ три страни по двама приближаватъ като сѣнки къмъ насѣ. „Ето сега, помислихѣ, или смъртъ или животѣ“. Тамамѣ единиятѣ чифтъ се намираше на 20—30 крачки отъ насѣ, азѣ дигнѣхѣ пушката „прите та врава“¹⁾ извирахѣ и гаууу... изпразднихѣ я. Единѣ, както идеше къмъ насѣ, ничкомѣ се повали. Чудно наистина! като свиня, когато я заколѣтъ, хъркаше. Азѣ, не ли бѣше пуста кременка, дори да я напълнѣх, грабнѣхъ го и тѣртихъ на бѣгѣ. Тиранцитѣ сѣщо изгърмѣхъ, ама по пусто: никого не удирахъ. Скокнѣ ханджията, скокнѣ и момчето му; и тѣ изгърмѣхъ. На тѣсно се намѣрихъ хайдутитѣ. Тогава тѣ обѣрнѣхъ пушкитѣ и изгърмѣхъ. Момчето на ханджията се повали. Баща му пѣкъ помислилѣ, че е ударенѣ въ мехѣтъ, хванѣлъ се съ двѣтѣ рѣцѣ отпѣрѣди и тича горѣ въ къщи да види, опасно ли е раненѣ. Хайдутитѣ се махнѣхъ. Ние дигнѣхме трупѣтъ на момчето и го занесохме горѣ. Баща му тамамѣ се готвеше пакѣ да излѣзе. Като го видѣ, удари се по челото, „медетѣ, медетѣ!“ почнѣ да вика, да пици и да плаче. Наистина жално бѣше, ама нѣмаше що да се прави: такѣвъ е животѣтъ кѣдѣ насѣ...

На другия денѣ закопахме момчето и слѣдѣ това всичкитѣ бабѣнци се събрахъ да ни сѣднѣтъ. Тука дойде и Сали Чота.

Сали Чота бѣше управителѣ на цѣлата Чеменика²⁾. Четиридесетѣ села му се покоряваха. Той ги управляваше и бѣше като князѣ надъ тѣхѣ.

Сали Чота не бѣше старѣ човѣкъ. Срѣдна доба що се казва. Руситѣ мустаки юначки ги имаше засукаво, гладко обѣрѣспѣтъ и такѣто му съ черна кѣрпа прѣвѣрзано. Бѣлокѣсо копаранче носеше, и фустацката му се развѣваше около него. За силѣхѣтъ и за орѣжиято му не трѣбова да се приказва: това бѣше най-отѣрано. Цѣлъ хайдутинѣ, каквито сѣ всичкитѣ тамо

Започнѣ се сѣдѣтъ. Разпитахъ ги, какѣ бѣше и какѣ станѣ сбиванието. Обяснихъ имѣ. Слѣдѣ това тѣ сами поч-

1) Дрѣжѣ се, те убихъ! 2) Областѣ въ Албаниа.

нѣхъ да обсъждатъ работата. Едни обвинявахъ насъ, други обвинявахъ Ракита Дашъ.

— Не, единъ скокнѣ и каза. Този *кауринъ* е виноватъ. Ако не бѣше той, нѣмаше Ракитъ Дашъ да стане и да падне мъртво момчето на Ибрамъ Мерсинъ.

Ибрамъ Мерсинъ викахъ ханджията. И той бѣще отъ селото Бабье.

— Ама защо да сѣ виновати тие, джанамъ? хванѣ да вика другъ единъ арнаутинъ възстаръ и съ черни мустаки. Зъръ хората сѣ виновати, зашто хайдутуватъ лошитѣ людѣ?!...

Тука не истърпѣ единъ трети арнаутинъ. Скокнѣ отъ мѣстото си, дигнѣ пушката и съ кундактъ ме удари по грѣдитѣ. И сега ме боли отъ тоя ударъ! Като сега го гледамъ това куче прѣдъ себе. Отвори голѣмитѣ си очи като нѣкой звѣрь, кърцнѣ съсъ зѣбитѣ, махнѣ ме и произнесе:

— Дери бири дери!¹⁾ ти си виноватъ за всичко.

Страшна гюрултия се дигнѣ. Помислихъ, че всички сега на ще станѣтъ и ще се избѣжѣтъ. Всички за пожеветѣ и пицовитѣ се хванѣхъ. Повечето бѣхъ съ насъ и ни оправдавахъ, а по-младитѣ като по-аджамии бѣха противъ насъ. Тогава станѣ единъ старъ човѣкъ изъ тѣпата, погледнѣ строго, строго оногозъ, който ме удари, и произнесе:

— Оръ будалъ! защо постѣпвашъ така? каква вина можѣтъ да иматъ тѣзи честни търговци, които отиватъ по работата си и никому нищо не правѣтъ? Ти да си, нѣма ли да станешъ и да се бранишъ, ако дойде хандутинъ да те оплѣни? Нѣмашъ срамъ ли? Намѣсто ние да ги браниме и вардиме отъ лошитѣ людѣ, сме зели да ги нападаме сами!... Какво безчестие за едни арнаути!...

Всички поразени бѣхъ отъ думитѣ на стария арнаутинъ. Никой не посмѣя да шавне. Катъ сраморени бѣхъ. Убѣдихъ се, че сме невинни. При се това пакъ не ни пускахъ. Това бѣше работа на Сали Чота. Той искаше тука да ни оплѣни. Отъ единия тиранець, слѣдъ като си разотидоха всички, зема му хубавия леворверъ. Отъ другитѣ не знамъ, що дръпнѣ, отъ мене пѣкъ поиска 150 гроша. Азъ посвихъ главата с иронически, усмихнѣхъ се па му заговорихъ:

— Оръ, Сали ага! За това ли азъ се бихъ съ хайдутитѣ, за ти тука да ни съблѣчешъ? Нищо нѣма да ти дамъ!...

¹⁾ Свиня ниедна.

Той се налюти отъ тия мой думи и заповѣда да ме арестуватъ въ една плѣвна.

Арестувахъ ме.

Слѣдъ единъ-два часа, по ходатайството на Метъ Кьошко, освободихъ ме, и Сали Чота ми позволи да си идъ. Ми позволи, наистина, ама тиранцитѣ пакъ не ги пуска. Тѣ пѣкъ безъ мене не могатъ. Овцитѣ сѣщо не ги пускатъ. Тогава азъ започнахъ да лѣжж.

— Слушай, оръ Сали ага, казвамъ на Сали Чота. Ти намѣсто да спѣчелишъ нѣщо, зло ще си навлѣчешъ. Знай, че тѣзи стока е отъ Кязимъ-Паша, и я каратъ хората въ Битоля. Той я бере за войската. Като разбере, че вие сте я спрѣли или грабнѣли, какъ мислите, нѣма ли да стане и да проводи потера по васъ? Както щете, но не дѣйте мисли, че това евтино ще ви излѣзе. Азъ, да ви кажъ право, сто овци имамъ въ стадото, ако искате земете ги, ама... нѣма да се обогатите отъ това.

Сали Чота повѣрва на думитѣ ми. Той се съгласи и ни освободи. „Карайте“, казахъ на тиранцитѣ и останѣхъ да узнаѣмъ, кой е убитиятъ отъ хайдутитѣ.

Петъ момчета млади, зелени, се по двацетъ години и безъ мустаки още, тръгнахъ по диритѣ на харамитѣ за да намѣрѣтъ убития. Цѣли два часа се скитахъ. Най-сетнѣ намѣрили мъртвото тѣло на убития по-край една рѣчка и покритъ отгорѣ съ шума. Другаритѣ пославили го тамамъ до водата. Тая плискала го по позѣтѣ. Дигнали го и го донесохъ. Знаешъ ли, кой бѣше той? Самъ Ракитъ Дашъ. Куршумътъ цѣлъ бѣше го пронизалъ: както влѣгълъ отъ едната страна, тѣй и излѣгълъ отъ другата. Арнаутитѣ за позоръ и за да му се смѣе всѣкой, който мине, поставихъ го на *джадето* и цѣли три дена държали го тамъ като куче. Послѣ пакъ тука го закопали за вѣчно да се помни. И сега гробътъ му се вижда.

Както и да е, това се свърши; ами сега какъ ще се върнѣ азъ!... Ето лошо... Казахъ ми, че пѣтьтъ ми хванѣли. Другаритѣ на Ракитъ Дашъ и искали да си зематъ кръвта назадъ отъ мене. Де, страхове, де!... Да останѣ не бива — стоката тръгнѣ и два-три часа пѣтъ отдалечи се. Да вървѣмъ пѣкъ, какъ да вървѣмъ, когато хайдутитѣ хванѣли пѣти и ме чакатъ да ме убиѣтъ за смъртта на Ракитъ Дашъ? какво-

да се прави?... Най-сетнѣ рѣшихъ се да продължѣмъ пѣти си, та каквото даде Богъ, това и нека да стане. Вяхнѣхъ коня и излѣгохъ.

Пладнѣ бѣше когато оставихъ задъ себе селото Бабѣе. Слънцето печеше като никога. Горещина нетърпима. Отъ конятъ потъ капеше и пѣни изъ устата му излазяхъ. Съсипахъ го. Пѣкъ и можехъ ли да не карамъ силно и прѣсилно? Животътъ ми на конецъ висеше. Единъ часъ пѣтъ извървѣхъ и гледамъ предъ себе, единъ въоръженъ арнаутиѣ бърза ли бърза. Осѣмнихъ се, и пакъ дойде мисълта „да се върнѣмъ“. Спрѣхъ коня и помислихъ нѣколко минути. „Не бива, най-сетнѣ рѣкохъ, ще вървѣмъ. Или смъртъ, или животъ“. Бутнѣхъ коня по стрѣмнината и го стигнѣхъ. Подозрителенъ бѣше. Арнаутиѣ, въоръженъ отъ пети до глава и сѣ върви. „Не е ли *ятакъ* на хайдутитѣ, си помислихъ?“

— Удембаръ, оре! ¹⁾ каза ми, като го стигнѣхъ.

— Марпачъ, ²⁾ му отговорихъ.

Сърдцето ми тупкаше, и страшно ядосанъ бѣхъ.

— Наистина, какъ ставѣ тая работа, що се убихте снощи?

— Е, защо? твоя ли е тая работа, що ме питашъ? Ядовито му отговорихъ.

— За лошо не те питамъ, орѣ будалъ? Нима не знаешъ, че пѣтътъ ти е хванѣтъ?

— Ако е така, ти трѣбва да ме вардишъ, рѣкохъ.

Цѣлтъа му бѣше, да му дамъ нѣколко гроша, за да ме придружи дори да измениемъ лошитѣ мѣста. Азъ бѣхъ рѣшенъ да мрѣ тоя день и за това нищо не му казахъ. Шибнѣхъ коня и заминѣхъ. Шестъ часа непрѣстанно вървѣхъ. Слънцето захождаше вече, когато стигнѣхъ Фѣрго'о кждѣ костенитѣ. Прѣкърстихъ се и „слава Богу“ рѣкохъ.

Ето така прѣминѣхъ тоя пѣтъ. За чудо голѣмо спасихъ се отъ явна смъртъ. Щастие слѣпо за по-голѣми мъжи от-сетнѣ....

II.

Азъ сега вече имахъ душмани. Трѣбваше да се прѣдпазвамъ. Роднинитѣ и другаритѣ на Ракитѣ Дашъ ме прислѣдвахъ. За

¹⁾ Съ здравѣ!

²⁾ Здравѣ д' имашъ.

да бждѣтъ удовлетворени, трѣбоваше да ме убијѣтъ. Такавѣ имъ е обичаятъ. Кървѣ имахъ да зиматъ отъ мене. Азъ зарѣзахъ вече да отивамъ въ Елбасанъ; но тѣ дојдохъ и въ Охридъ. Доведѣ ги това куче Емрула.

Това бѣше единъ—два мѣсеца подиръ горната случка. Азъ намислихъ да отидѣ въ Битоля. Пазарихъ два коня отъ Сотира Пируля, и се споразумѣхме да трѣгнемъ на другия день.

Сотиръ Пируль, Богъ да го прости, сѣщо бѣше юнакъ човѣкъ. Младъ, буенъ, рѣшителенъ. Отъ нищо не се боеше. За това и той имаше душмани, я!..

На другия день натоварихме двата коня съ масло и масливи и трѣгнѣхме. Азъ качихъ се на своя конъ—дория. Съ насъ имаше и други пѣтници. Вървимъ. Тамамъ приближихме манастира „св. Петка“, гледамъ, самъ попа Илинче тича, подшира се на стапѣтъ и „капъ“ коня ми за уздата.

Попа Илинче бѣше егуменъ на манастира. Прѣстарѣлъ човѣкъ и отъ старостъ трепереше вече. Брадата му тамамъ до поясъ. За да не му я теглѣтъ турци, защото не веднажъ го теглили, той я плетеше и я врѣеше вътрѣ въ пазвитѣ си. Туку рече и сега живъ е. Богъ да го прости при живота да му кажемъ.

— Ще се върнешъ назадъ, ми казва.

— Защо, дѣдо?

— Ей така искамъ да се върнешъ.

— Ама зашто, джанамъ, раскажи ми по-напрѣдъ!

Ноцѣта въ манастира прѣнощували четирма арнаути и постоянно споминѣли моето име и прѣзиме.

— Прѣдполагамъ, продѣлжи старецѣтъ, тѣ за лошо говорехъ, защото днесъ рано, рано излѣгохъ и хванѣхъ гората.

Азъ се сѣтихъ, че тѣ трѣбова да сѣ, ама не ли между арнаути живѣемъ; та и *табиятъ* ни е малу арнаутски.

— Нѣма да се вървѣ, дѣдо, рѣкохъ. На ти тебе единъ грошъ да запалишъ една свѣщъ прѣдъ Св. Петка, та азъ ще вървѣ.

— Върни се, джанамъ! настояваше старецѣтъ.

— Ще вървѣ, рѣкохъ. Дори не видѣ самичѣкъ, нѣма да се вървѣ.

Ме остави. Трѣгнѣхме. Почнѣхме да се катеримъ по планината Петрино. Ахъ, това пусто Петрино!.. Колко майки

расплаколо и колцина прѣдъ врѣме ги е пратило въ гроба!... Тамамъ дойдохме кждѣ полцето „Св. Илия“, наистина гледаме четирма арнаути доста далече отъ пѣтя и обѣрнѣти съ лицата нататѣкъ за да ги не познаемъ. Шепоткахъ ужъ нѣщо. Ние изминѣхме ги и почнѣхме много силно да караме. И тѣ почнѣхъ да вѣрвѣтъ слѣдъ насъ. Колкото по-силно карахме на горѣ, толкова по-бързо и тѣ вѣрвѣхъ. Какво да се прави? Ако сѣ тѣ, си мислѣхъ, наистина е опасна работата: въ месо ще биѣтъ. Ако сѣ нѣкои кокошкари, лѣсно ще се расправимъ. Ще узнаѣхъ, рѣкохъ.

— Карайте конѣто, казвамъ на другаритѣ, и въ Рѣсенъ у Нунета да ги оставите. Мене нигдѣ не ме чекайте, защото не се знае, ще дойдѣ ли, или не.

Тѣ подкарахъ. Харамитѣ бѣхъ доста назадъ и не се виждахъ.

Азъ, настрана отъ пѣтя, се скрихъ въ една къпина. Цѣльта ми бѣше да ги видѣхъ, кои сѣ. Ако сѣ моитѣ душмани мислѣхъ, ще се вѣрнѣхъ, ако ли пакъ сѣ други, нѣма защо.

Скрихъ се. Чакамъ, чакамъ, нѣма ги. Какво ли станѣхъ? Не се вѣрнѣхъ ли? Не, постой, ще почакамъ. Стоѣхъ, стоѣхъ, ама и кубурѣтъ въ рѣдѣтъ си дѣржѣхъ, пакъ ги нѣма. Чудна работа! Трѣбѣва да се вѣрнѣхъ, мислѣхъ си и излѣзохъ да стигнѣхъ другаритѣ. Проклетитѣ арнаути, да оставѣтъ пѣтя, напѣрко, прѣсрѣтихъ ме.

— Удембаръ, оръ Коль?

— Маръ пачъ, оръ ага. ¹⁾ Накждѣ така?

— Битоля ще отидемъ.

— Тамамъ, имъ казвамъ, баремъ да бѣдемъ другари.

Забѣлѣвахъ, че тѣ искахъ да ме земѣтъ въ срѣдата. За щастие въ това врѣме минавахме началото на една долинка, която право искараше на манастира. Доста далече бѣше, но по-удобна минута отъ тая нѣмаше. Тѣ тамамъ излѣгохъ само двѣ крачки прѣдъ мене, азъ хукнѣхъ съсь всичката си сила на долѣ. Докатъ се осѣтѣтъ, азъ доста отбѣгахъ, пѣкъ и клонове отъ лѣски закривахъ ме. Грѣмнѣхъ. Нищо. Азъ се избавихъ. Да тичатъ слѣдъ мене не можехъ, защото мѣстата не ги знаехъ. Тогавъ уловили другитѣ, искала да развалѣтъ маслото като мое, а Сотиръ Пируль оп-

¹⁾ Вж. 8 стр.

рѣлъ се и малко останѣло да се избиеѣтъ. Видѣли тогава, че нищо не можѣтъ да направѣтъ, махнаѣли се.

Втори пѣтъ е това, дѣто се спасихѣ отѣ явна смѣртѣ.

III.

Бѣше петѣкъ срѣщу сѣбота. Вечерахме дома и говоримѣ съ брата си, какво да се прави. Говорехме по арнаутски, за да не ни разберѣтъ женитѣ. Търговията ни опадна, сиромашия почна да настѣпва. Въ Елбасанѣ отдавна не бѣхѣ отишѣлъ. Много пѣти мислехѣ да отидѣ, майка ми ме спираше. Плаче и говори: „защо да си опростаишѣ младостѣта? защо да загинешѣ младѣ и зеленѣ?“ Какво да се чини? Нѣма друго спасение, казвамѣ на брата си, азѣ ще отидѣ. Утрѣ е пазарѣ въ Струга, ако има тиранци, безѣ друго ще тѣргнаѣ; ти не обаждай никому.

На другия рано, рано тѣргнахѣ за Струга. Врѣмето бѣше приятно. Езерето край насѣ спѣше. Тихо, спокойно като мѣртво, животѣ като че нѣмаше въ него. Слѣнцето ни поздрави съ утрѣннитѣ си лѣчи по-горѣ отѣ Крива-вѣрба. Съ мене имаше и други пазарджии.

Стигнахме въ Струга. Тамѣ намѣрихѣ тиранци повече отѣ всѣкога. Около двѣстѣ кони и почти що толкова хора щѣхѣ да вѣрвѣтъ. Азѣ се рѣшихѣ. „Ще вѣрвѣж, рѣкохѣ, та каквото ще, нека става“.

Вечерѣта, кѣдѣ *икиндия* бѣше, тѣргнахме. Слѣнцето отслабваше, а езерето пѣкъ трептѣше. То започваше да се мѣрда и да се движи. Тѣй е аслѣ всѣкоя лѣтна вѣчерѣ. Тихитѣ вѣлни, подигани отѣ още по-тихия вѣтрецѣ—стѣрмецѣ. Чудна приятностѣ му придаватѣ. Да гледа човѣкъ и да се не нагледа! Хубаво е тогава да се вози човѣкъ по езерето и да се люля отѣ тие тѣй нежии, тѣй приятни вѣлни!...

Миннахме костенитѣ Фѣрго'о, изгубихме езерето, стигнахме Кючукѣ-влай, пихме на чешмата студена вода, почнахме да се катеримѣ по планината Кѣфта'ана и доста късничко стигнахме Домузо'о-поле. Тамѣ се установихме да спимѣ. Слѣнцето отдавна, отдавна бѣше зашло. Небото се покриваше съ трепетни звѣзди, а и мѣсецѣтъ величественѣ изгрѣваше отѣ истокѣ. Кираджиитѣ растоварихѣ конитѣ и ги пустихѣ да пасѣтъ. Доста весело прѣкарнахме.

Пакъ трѣгнахме. Днесъ имаше да минаваме наистина опасни мѣста. Азъ прѣдполагахъ, че нѣма да ме сѣтвѣтъ душманитѣ, пѣкъ то, напротивъ, като че нѣкой нарочно отиде и имъ каза. Оттукъ се започнахъ нови стракове. Тѣ станахъ, вѣоржжили се и втората вечеръ ме чакали въ Кюкузи на ханищата. Като разбрахъ азъ, каква е работата, рѣшихъ да се отдѣлжъ единъ, два часа отъ компанията и порано да стигна тамъ, т. е. въ Кюкузи. Миняхме селото Домузо'о-поле, прѣгазихме р. Лакаица и застигнахме вече р. Шкумбия и мостътъ Кюкузски. Оттукъ азъ се отдѣлихъ, прѣзъ хубавото кюкузско поле, доста порано стигнахъ хановѣтъ. Отидохъ въ хана на Мойса.

Мойсо бѣше бѣлгаринъ откъдѣ Рѣка и кой знае, кога попаднахъ тука и тука остарѣлъ. Добъръ човѣкъ бѣше, наистина!...

— Помози Богъ, Мойсо.

— Богъ ти помоглъ, Кольо.

Ржухвахме се. Той полууплашенъ и полуучуденъ прибави:

— Ами знаешъ ли, че наистина късметлия си билъ. Само нѣколко минути ако бѣше си дошелъ порано, щѣше да заваришь тука *приятелитѣ* си.

— Истина казвашъ?

— Истина зеръ! Тѣ пощесъ тука спяхъ, до сега те чекахъ и ей сигичка на излѣгохъ си нататѣкъ.

— Ами кадѣ отидохъ?

— Туку рѣчи ще ти хванятъ пѣтя въ спилитѣ нѣкъдѣ отсамъ Джура или отатѣкъ Джура, или пѣкъ къмъ Гурибарде ¹⁾ нѣкъдѣ.

Още не бѣше доизказалъ Мойсо, нѣкой потропа на единственото и малко прозорче. Азъ седѣхъ на едно столче на страна, а Мойсо отвори прозореца и ... що да види? Единъ отъ хайдутитѣ се повърнахъ и му казва, да не ми обажда, че тѣ сж били, когато дойджъ тука. Малко да бѣше подназрѣлъ вѣтрѣ, щѣше да ме види. Тогава безъ да приказваме много, казахъ на Мойса да казва на тиранцитѣ, че съмъ заминхъ вече, и отидохъ се скрихъ въ сѣното. Нѣмаше друго спасение, рѣшихъ да се върна.

Слѣдъ часъ или часъ и половина почнахъ да вѣрвжтѣ тиранцитѣ. Тѣ питахъ за мене и сѣ получвахъ отговоръ, че

¹⁾ Джура—градецъ въ Албаниа, а Гурибарде (бѣлгъзмъни) планина пакъ там о

сѣмь заминѣлъ. Нѣкои не вѣрвахъ на това и казвахъ на Мойса, да излѣзнѣ, ако сѣмь скритѣ, защото нѣма нищо. Азъ сѣ мълчехъ. Не бѣше възможно да нѣма нѣщо. Поудобна минута отъ тая едвали щѣхъ да намѣржтѣ тѣ, за да си отмѣстѣтъ и да отнемѣтъ кървѣта на Ракитѣ Дашѣ.

Откакъ изминѣхъ тиранцитѣ, извика ме Мойсо, и азъ излѣзохъ. Разговаряхме, какъ да се направи. Мене никакъ не ми се щѣше да се върнѣ. Искахъ да откупѣ нѣкой арнаутинѣ, пѣкъ и такѣвъ нѣмаше. Що да се чини? Азъ седѣхъ и се мислехъ. Слѣдъ нѣколко врѣме влиза бързо, бързо момчето на Мойса и казва, че дохаждали петъ-шестъ мина въорѣжени арнаути. Не сѣ ли тѣ? Безъ да му мислѣ много, скокнѣхъ и се завихъ съ единѣ рогузѣ, които, за щастие, стоеше тогава въ едно къше. Увихъ се, казвамъ, въ рогуза и зедохъ въ рѣцѣтъ си пищовѣтъ. Тѣ установихъ се въ единѣ другѣ ханѣ отсрѣща. Кои ли ще бѣдѣтъ тѣ?

— Мойсо, казвамъ му; я прати момчето да повиѣа отсрѣщния ханджия за да узнаемъ, кои сѣ тѣ!

Ханджията дойде. Той бѣше едно качаонче-цинцарче.

— Кои сѣ тѣ, бре Мито, що дойдохъ сега? пита го Мойсо.

— Братъ му на Джаферѣ Кампуля отива въ Елбасанѣ.

— Ами защо повелѣ слѣдъ себе и другитѣ арнаути?

— Като узналъ, че пѣтътъ е хванѣтъ, мисли да не сѣ неговитѣ душмани.

Като чухъ това, изеднажѣ намислихъ да употрѣбѣ хитростъ. Далинѣ Кампуля мисли да не сѣ неговитѣ душмани. Той не знае, че пѣтътъ е хванѣтъ за мене, а не за него. Азъ ще се пресѣдинѣ съ него, толкозъ повече че той има и тайфа, и безъ друго благополучно ще отидѣ въ Елбасанѣ. Отвихъ се тогава отъ рогузѣтъ и казвамъ на Мита:

Орѣ Мито! нѣма ли нѣкой изъ между тайфата на Далинѣ Кампуля да му дамъ десетина гроша, за да ме пази докато прѣминемъ Джура или Гурибарде?

Той се почуди като ме видѣ.

— Не знамъ, рѣче. Едвали ще се съгласи нѣкой на това дори е съ Далина! Туку постой, азъ ще убѣдѣ единѣ приятель.

Цѣльта ми бѣше да се присѣдинѣ съ Далина. Кампуловци азъ ги познавахъ. Джаферѣ, по-голѣмиятъ бѣше сѣщо

като Сали Чога. И той управяваше нѣколко села. Далипъ пѣкъ, който отиваше сега въ Елбасанъ, имаше да дава кървь по случай на едно убийство. За това бѣше зельъ съсь себе си още петима приятели. Единъ отъ тѣхъ наистина се съгласи да ме земе подъ своя защита, но безъ да знаѣтъ другитѣ.

— Като излѣземъ сега (това бѣше слѣдъ пладнѣ), ти да ни стигнешъ ужъ случайно, и ние ще излѣземъ стари познати. Тогавъ е лѣсна работата.

Рѣчено и свѣршено. Тамамъ търгнахъ, азъ слѣдъ тѣхъ и подиръ десетина минути ги застигнахъ. Мойтъ мнимъ и ужъ старъ приятель доста майсторски изигра ролята си. Като ме видѣ, обрадва се прѣмно и почнѣ ухилено да говори:

— О! мисерде, оръ биразеръ! Сие, кѹе, ку та чкоишь?¹⁾

— Мисерде геть, оръ Шазо ага!

Прѣгърнахъме се споредъ арнаутския обичай, и азъ му расправихъ, че отивамъ въ Елбасанъ и че случайно закѣснѣхъ единъ-два часа слѣдъ кираджиитѣ. Въ заключение казахъ:

— Вѣрвамъ, оръ Шазо ага, че нѣма да ме оставите безъ защита, като ме случайно Господъ събра съ васъ.

Той даде свята бесса. Азъ поздравихъ и другитѣ и пожелахъ имъ добъръ пѣтъ. Никой не знаеше, каква роля играѣ. Далипъ, единъ личеъ и юнакъ мѣжъ, на възраст не повече отъ 35 години, раздѣли четата си на три части. Двама отдалечихъ се отъ насъ на десна страна, двама на лѣва, а азъ, Далипъ и единъ другъ вѣрвимъ по пѣтя. Всички вѣрвѣхъме паралелно. Тамамъ минавахъме едно много пусто и каменисто мѣсто, слушаеме отъ десна страна говоръ. Като се обѣрвѣхъме, гледаме, Шазо говори съ трима арнаути. Послѣднитѣ съ черни кърпи бѣха вѣрзали лицата си, за да се не познаватъ.

— Ей бре?

— Ей!

— Кого чакате тука? пита ги Шазо.

— Защо сте прибрали онова куче съ васъ? Единъ пита за мене.

— Това не е ваша работа. Никой да не шавне сега, зашто всички ще се испотрепаме.

— Съ кого говоришь, оръ Шазо? пита го Далипъ.

¹⁾ О! Добрѣ дойде приятелю! какъ си, що си, кѣдѣ ще отивашъ?

— Нищо, нищо, отговори той и заминѝ.

Заминѝхме. Послѝ събрахме се заедно, и разказахѝ на Далипа, че тѝ бѝхѝ излѝзли за мене.

— Значи, орѝ Коль, ти се избави отѝ явна смѝрть?

— Съсѝ *саята* ваша, орѝ Далипѝ ага! Ако отѝ тѝхѝ се избавихѝ, ето съмѝ пѝкѝ въ рѝцѝтѝ ваши, можете да ме убиете.

— Хайде, орѝ Коль! моли Бога за насѝ!

Това е трети пѝтѝ вече, кѝдѝ се избавихѝ отѝ явна смѝрть. Въ Елбасанѝ дадохѝ на Шазо два алтилка, и се простихме. За връщанѝе други мѝрки зедохѝ. Слѝдѝ като натоварихѝ нѝколко товара масло и маслини и ги проводихѝ съ кираджии, пратихѝ извѝстие на Мѝтъ Кѝошко, да ми проводи нѝколцина за да ме пазѝтѝ. Тѝ дойдохѝ. Съ тѝхѝ прѝмѝнихме пѝтя. Прѝзѝ страшни планини ме водихѝ. Вечерѝта ме прѝдадохѝ на единѝ дервишѝ въ едно село, името на което заборавахѝ. Той пѝкѝ като че Господѝ му дойде на гости, се чудеше, какѝ да ни нагости. На другия день Мѝтъ-Кѝошковитѝ хора се върнахѝ. Дервишѝтѝ ми даде четири качаончета едно отѝ друго по-млади. Като роса бѝхѝ. Зехѝ ме въ срѝдата, двама на прѝдѝ, двама назадѝ, и търгнахѝме. Пакѝ прѝмѝнихме пѝтя. Тѝгава азѝ узнахѝ, че на върха на планината надѝ селото Бѝлица имало езеро. Дойдохме въ Струга и дори не ме видохѝ да влѝзѝ въ чунѝтѝ за Охридѝ не си отидохѝ. Давахѝ имѝ бакшишѝ, по никакѝвъ начинѝ не приемахѝ. Като влѝзохѝ въ чуна стоехѝ на мостѝтѝ и гледахѝ. Щомѝ търгачитѝ загребахѝ, и чунѝтѝ почна да цѝпи вълнитѝ на Дрима, тѝ изгѝрмѝхѝ двѝ пушки и си отидохѝ.

Оттогава вече не помислихѝ пакѝ да отидѝ въ Елбасанѝ. Въ Охридѝ нови душмани хванѝхѝме. Като видѝхѝме съ брата ми, че не е възможно вече да се живѝе, зарѝзахме съ сълзи и плачове домѝтѝ и татковината и се прѝселихме въ София.

Е. Маркулевѝ.

МАГДА.

(ПОЕМА).

I.

Слънце ясно грѣе по небото синьо,
 Освѣтява долу то земята църна;
 На земята има мегданъ прѣшироки,
 На мегданиа стои дърво орѣхово,
 Подъ дървото чешма хладна и студена,
 До чешмата танци пѣстри сѣ се вижтъ,
 Момци, моми, булки игратъ се веселжтъ.
 А пъкъ млади гайдаръ съсъ гайда надута
 Свири, се прѣвива, кърши ли се кърши;
 И около него хорó стройно, буйно
 Води бѣла Магда, бѣла като млѣко,
 Води го, играе, бѣла кърпа държи,
 Напрѣдъ я развева, подрипва, потропва,
 А слѣдъ нея цѣла върволица върви —
 Момци, моми, булки, — всички прѣменени,
 Нагиздени лѣпо съ джунджуле, босилекъ,
 Игратъ, се веселжтъ всичкитѣ безгрижно,
 Че двесъ е Петровденъ — празникъ голѣмъ, тежъкъ,
 Само за почивка, за веселба сторенъ.
 О, не знажтъ, клети, какво ще ги найде
 Ей сега нà още хорó несвършено,
 Дори тѣ сж тамо подъ орѣха гѣсти,
 Подъ дървото лѣпо, край чешмата хладна!..

Пищи тамъ гайдата, хорото се вие,
 А пъкъ въ село влѣзе Далипъ харамия,
 Върви, право тегли въ кжщата на Стоя
 И слѣдъ себе води тайфа в'оружена.
 Защо сега дошелъ? какво въ село иска?
 И що търси тоя въ кжщата на Стоя?
 Чулъ е Далипъ Дзура, че Стойо е бóгатъ,
 И че Стойо има хубавж дѣвойка;
 Сега му се иска тамо да гостува,
 Да се повесели и да побѣснува.
 Ето го че дойде близо до вратата

Два пхти потропа и послѣ завика:

— Отвори, орѣ Стойо, вратитѣ да влѣзнемъ,
Денесъ сме у тебе всичкитѣ нагости!

Искаме отъ тебе, ти да ни нагостишъ,
Хемъ да ни нагостишъ хубаво и лѣпо!...

Желѣзо задрѣнка, портитѣ скѣрцнѣхъ,
Баба Стойовица сама ги отвори

И на клюкачитѣ тѣжно проговори:

— Що искате, аги, отъ насъ—сиромаси,

Ние сме си бѣдни, нѣмаме да ядемъ,

Кѣдѣ ще нагостимъ толкова мнозина?...

— Мълчи бабо клета, не дѣрдѣри много!

Махай се оттука!...

Бутнѣ я прѣзрѣно,

И въ кѣщи влѣгохъ, хванѣхъ го Стоя,

„Стой ти тука, Стойо, рѣкохъ му нему,

Иначе ще пушка сега да играе“!...

Стойо, Стойовица въ чудо се наидохъ,

Скључихъ рѣцѣтѣ, неволно рѣкохъ:

— Боже, що за мѣка има да ни найде!...

Далипѣ, да би нѣ билъ, хванѣ се за ножа,

Па извика гордо на клетата баба:

„Мори, бабо Неда, ела тука, кажи,

Кѣдѣ ти е Магда? нека вчасъ излѣзе,

Изметѣ да ни чини, пушки да окачи;

Огънѣ да запали, кафе да ни свари

И люта ракия тая да ни служи,

И сладка вечера вечерѣ да приготви,

И мека постели менѣ да постели“!...

Майката на Магда—Неда стара баба,

Мълчи и се мисли, какво да му каже

И сама не знае, какъ да го излѣже.

Далипѣ пакъ отвори уста, проговори:

„Слушай, мори бабо, по-скоро кажи ми,

Иначе ще бѣде много лошо за васъ:

Тебе ще заколимъ, Стоя ще обѣсимъ,

А пѣкъ, знай, сина ти люто ще загубимъ“!...

Пакъ се чуди Неда, какво да му каже,

Най-сетнѣ отвѣрнѣ, нему проговори:

„Не е тука, аго, Магда срѣдъ село е,
Тая що хорото най-напрѣдъ го води“.

— Иди скоро, бабо, тукъ да я доведешъ!...

Съ тѣга и съсь жалба на сърце си Неда
Излѣзе отъ кѣщи, къмъ хоро с' упѣти,
За да я повика дѣщеря си Магда.

Върви тя по пѣтя, дребни сълзи рони
И чудомъ се чуди, какво ще да бѣде.
Най-сатнѣ тя дойде сама срѣдъ селото
И на Магда мощнѣ тѣжно проговори:

— Слуший, дѣще мила, слушай, златна Магдо,
Дома ей сегичка сѣмени дойдохъ,
Тебе тия търсѣтъ, *изметъ* да имъ чинишъ,
Пушки д' имъ окачишъ, огънь да запалишъ
Кафе да имъ сваришъ, вечера да сготвишъ
И люта ракия, дѣще, да ги служишъ,
И мека постеля ти да имъ постелишъ!...

Магда проговори, на майка си каза:

— Слушай, мила майко, нѣма азъ да дойдѣ,
На сѣмени *изметъ* азъ не правѣж, мамо,
Пушки не имъ хващамъ, огънь не имъ палѣж,
Пи кафе ще сварѣж, ни ракия служѣж,
Нито пѣкъ вечера сладка ще приготвиѣж
Нито пѣкъ постеля ними ще постелѣж!...

— Защо така, дѣще миличка, говоришъ?
Защо ти не слушашъ, майка що ти казва?
Нима ти не знаешъ, какво тѣ се капиѣтъ?
Мене да заколѣтъ, татка ти д' обѣсѣтъ,
А брата ти, дѣще, люто да погубѣтъ!..

— Азъ ти казахъ, мамо, пѣма да си дойдѣ!
Тебе да заколѣтъ, татка да обѣсѣтъ,
А пѣкъ брата люто нека го загубѣтъ
Ама азъ на турци *изметъ* не имъ чинѣж,
Служба не имъ служѣж, *диванъ* не имъ стоѣж...

Защо грѣмъ не грѣмнѣ Неда да убие?

Иль зашто не зинѣ земя да я глѣтне?

Туку тя оставѣ това за да чуе

И то пѣкъ отъ кого? отъ щерка си Магда!..

Връща се и плаче, и рѣцѣтъ чупи,
 Какво ще да каже и какво ще бѣде!...
 Върви и се спира, мисли като луда,
 Ту за да побѣгне, ту за да излѣже,
 Но сама не знае, какво да направи.
 Пакъ напредъ закрачи, върви и трепери,
 Ето я до дома, не ще и да влѣзе,
 Но може ли тая туй да го направи?
 Не ли вѣтрѣ Стойо е при тиранитѣ?!
 Трѣбва ли самичкѣ той да се остави?..
 Далипъ катъ я видѣ, люто проговори:
 „Ти пакъ сама идешъ, нея тукъ не водишъ!...
 Кждѣ ти е, бабо, щерка ти, ти казвамъ?
 Не знаешъ ли, всички сега ще изколимъ?
 Защо мълчишъ, кажи, гьаурко проклета“!...
 И ритнѣ я зверѣтъ, съ нога я удари,
 А бабата църка сълзи си проронѣ
 И нему тя тихо, тѣжно проговори:
 — Защо, ага златенъ, ти мене ме биешъ?
 Кога тя не иска, какво ще направѣ?
 Могѣ ли на рамо нея да донесѣ?
 — Ха, не иска! чакай! Стафо, Джемо, скоро
 И ти юнакѣ Рахманъ, скоро да ви видѣ,
 Скоро на мегдани трепайте, колѣте,
 Силомъ нея тука при менъ донсѣте!...

Спуснѣхъ се трима като вѣлци гладни
 Лова за да ловѣтъ — човѣкѣ като ними.
 Но щомъ се явихъ, олелия станѣ
 И всичкитѣ веднажъ прѣснѣхъ да бѣгатъ,
 Бѣгомъ да се криѣтъ, нигдѣ да ги нѣма!
 И въ една минута никой не останѣ,
 На мегдани всичко за вчасъ се опусти,
 Само чешмичката тече и шурти си,
 И орѣхѣтъ гѣсти шумоли си тихо.
 Вѣлцитѣ тогази върнѣхъ се праздни,
 И когато Далипъ видѣ ги безъ нея,
 Киинѣ, се полюти, още по-звѣръ станѣ:
 — Пакъ я нѣма, не ли? побѣгнаѣ тая?
 Скоро приготвѣте рѣженъ, пирустия,

Огънь запалѣте, масло разтопѣте!
 Не щемъ ни да ядемъ, не щемъ ни да приемъ,
 Само да имъ дадж, тие да разбержтъ,
 Кой е Далипъ Дзура и какво той може!
 Скоро едно вѣже сѣщо донесѣте!..

О, Боже велики, какво ще да бѣде?
 За какво сѣ тия адски заповѣди?
 Защо му е рѣженъ, зашто му е огънь?
 Ами пирустия, ами пѣкъ и масло?!...
 Търпѣте, гѣаури! нека да ви мѣжтѣ,
 Живи да ви держтѣ, люто да ви колжтѣ,
 Търпѣте, говеда, търпѣте до вѣка!...

II.

Слънце ясно зајде, мракъ покри земята,
 Мѣсець тихъ изгрѣя, звѣзди си блѣщукатъ,
 Всичко се е скрило, всичко потаило,
 Нигдѣ нѣщо живо нѣма да пошавне,
 И райта сѣщо легнѣла да спие.
 Спи, бездушна райо, спи и си почивай;
 Спи, да би заспала вѣчно, непрсбудно!
 Но не, азъ що казвамъ? зашто азъ говорѣ?
 Една душа стои будна и трепери,
 Сърце ѝ се свива тѣжно, жаловито,
 От грѣди въздишки дѣлоки изхвѣрѣватъ,
 Сълзитѣ катъ бисеръ на земя се ронѣтѣ,
 Кѣрши си рѣцѣтѣ, бие се въ грѣдитѣ
 И сама си дума, тѣжно си говори:
 — Боже, що направихъ? каѣва глупостъ сторихъ?
 Зашто не отидохъ? зашто не пропаднѣхъ?
 Туку азъ оставихъ татка, майка, брата
 Тамъ да ги убиватъ, звѣрски да ги мѣжтѣ?
 Каково ли ще бѣде и какво ли става
 Сега сѣ тѣхъ нещастни, Боже ти велики!...
 Плаче и ридае, гласѣтѣ ѝ се спира,
 Плеска сѣсъ рѣцѣтѣ, пици тя до Бога,
 А задъ нея дойде Радуль, се изправи:
 Радуль младъ и зеленъ — Магдиното либе,
 И сега къмъ Магда той така с' обѣрѣж:

— Кой е тамо, който плаче и ридае?
 Кой останалъ нощѣ катъ бухалъ да буха
 Сега на зла доба, по туй мрачно врѣме?...
 Магда го прѣкъснѣ и остро му рече:
 — Кой си ти що дрѣнкашъ и що бе покоишъ?
 Ако можъ помогнѣ, ела тука скоро.
 Ако ли не можешъ, махай се оттука!..
 — Магдо, мила, ти си? азъ тебе те дирѣж.
 О, да знаешъ колко сграхове прѣтеглихъ!
 Какъ попаднѣ тука, кажи....

— Стой ти тамо!

Да не си се допрѣлъ сега ти до мене!..
 „Мила,“ „либе...“ глупость! само на хорото!
 А когато вужда тежка те налегне,
 Всичкитѣ отъ тебе бѣгатъ и се крижтъ!..
 — Какво ми говоришъ, Магдо, не разбирамъ?..
 — Какво ли говорѣж? ти не ме разбирашъ?
 Ти нима не знаешъ какво се случило?
 Защо тѣ погани — турцитѣ дойдохъ?
 Ти нима не знаешъ, кого тѣ дирѣхъ?
 Акъ не знаешъ, знаи: търсѣхъ тѣ мене,
 Ама азъ побѣгнѣхъ и тукъ нѣ подъ плета,
 До кѣщата ваша сама се потаихъ!
 Но защо не пойдохъ, защо азъ останѣхъ?
 Чия честь ще пазѣ и защо азъ стоѣж?
 Да бѣхъ се прѣдала въ рѣцѣтѣ имъ звѣрски
 И туркиня даже да бѣхъ азъ станѣла,
 И ще станѣ!...

— Магдо, какво ти говоришъ?!...

— Какъ какво говорѣж? тамъ баща ми колижтъ,
 Майка ми я люто тирански тѣ мѣжжтъ,
 И брата ми, може, по-люто ще губѣжтъ,
 А пѣкъ ти ужъ либе тука си останѣлъ
 И никакъ не искашъ да знаешъ що става!
 А сега стани де! стани да те видѣж!
 Покажи се дѣломъ, че любишъ и милвашъ!
 Защо не съберешъ твоитѣ другари?
 Защо не дигнете пушки, ятагани

И да отървете тия тамъ нещастни?
 Но... сама ще идж.... Махай се отъ мене!...
 Никога не искамъ вече да те видж!...
 — Магдо, стой, те молж! всичко ще направж!
 Радулъ да не ми е името, ти казвамъ,
 Ако не направж всичко, що желашъ!
 Азъ даже туй мислѣхъ, кълнж се въвъ Бога,
 Ама ти прѣдвари...

— Не щж обяснения,
 Но скоро побързай, врѣме да не губимъ:
 Всѣкоя минута сега е безцѣнна!...
 Постой, нѣкой иде! а кой ли ще бжде?!..
 Ба! Миленко, братъ ми! откъдѣ изникнж?
 Брате, мили, скоро кажи, какво има?
 Що сторихж дома? какъ сж мама, тате?
 Кажи, де, по-скоро! кажи ти се молж!...
 Миленко продума, тихо проговори:
 — Стой, сестро, не бързай! сега ще ти кажж!
 Нищо нѣма още, можемъ да ги спасимъ.
 Азъ бѣхъ скритъ ей тамо подъ копата сѣно,
 Пъкъ щомъ се замръкнж, излѣзохъ, побѣгнжхъ
 И побързахъ скоро тайфа да съберж.
 Петина вечъ тамо мене ме очакватъ,
 Но азъ дойдохъ тука Радула да викнж.
 Хайде ти, Радуле, пушката си земи
 И пищовтъ сжщо, и ножътъ за мене!“
 Радулъ вече бѣше вжтрѣ и приготвенъ,
 А пъкъ вѣнка Магда на брата си дума:
 — Брате, тазъ сѣкира за какво е тебе?
 Дай я нея мене, и азъ тамъ ще дойдж.
 — Що? и ти ще дойдешъ? я, остани тука,
 Дѣте ти не ставай, не е дѣло твое!..
 — Дай я, тебъ ти казватъ! Азъ тамъ на вратата
 Съ нея тиранину главата ще смажж!..

Тръгнжхж вечъ всички, между тѣхъ и Магда,
 Дойдохж до дома и се наредихж:
 Двама на вратата малки останжхж,
 Магда съсъ Радула прѣдъ вратата пжтни,

А пъкъ другаритѣ н' единъ прозоръ зехъ.
 Слѣдъ като се така всички наредихъ,
 Магда тихо, кротко на врата почука.
 — Кой е? Далипъ викнъ и на крака рипнъ.
 Никой не е' обади, тихо всичко станъ,
 Само вжтрѣ въ кѣщи огънѣтъ прѣщѣше,
 Баба Неда сама сълзи си ронеше,
 А пъкъ клети Стойо вързанъ тамъ стенѣше..
 Пакъ Магда почука по-силно, по-бързо.
 Далипъ се налюти, опцу гнѣсно, скверно
 И отиде бързо отвори вратата.
 Но щомъ се показа, главата му брадва
 На двѣ половини веднажъ я прѣсѣче.
 — Ето кой е, куче бѣсно и погано!
 Умри сега тука! да знаешъ що искашъ!
 И изведнажъ всички навжтрѣ грѣмнѣхъ
 И оцъ петъ-шестъ мина на земя бухнѣхъ
 Бой се почнѣ страшенъ, но ни единъ турчинъ.
 Живъ отвжтрѣ вече не можѣ д' излѣзе.

III

Десетъ вечъ години една жена млада,
 Всѣкоя година лѣтѣ по Петровденъ,
 Съ коси разплетени до ставата равна,
 Съ глава прѣвързана до очитѣ църни,
 Боса, безъ опинци, въ рѣка съсъ тояга,
 Ходи вѣвъ. Битоля въ занданитѣ влажни
 Тамо да посѣти брата и любето,
 Още и тѣхнитѣ петина другари.
 Послѣ ги оставя, пакъ дома се връща.
 И отива право въ черква на гробища,
 За да кука тамо на гроба отъ татка,
 Да кука, да плаче на гроба отъ майка.

Е. С-въ.

РАБОВЪ ОСВОБОДИТЕЛЮ!¹⁾

Зрящи изблизка бѣдства и тягла соплеменниковъ своихъ, слушая неслыханныя стоны и плачи и жалобы ихъ покинутыхъ Берлинскимъ Конгрессомъ, рабъ Вашъ не менѣе радуюсь, В: И: В: что Вашъ мечъ освободилъ не мало моихъ соплеменниковъ, и, чувствомъ Русскаго торжества и радости своей внушаемы, ужъ давно составилъ я сии стихи, хоть и ново и плохо Славянскому языку наученный я не зналъ ни одной Славянской риѣмы, якоже видно. Осѣмь мѣсяць я держалъ ихъ написанныхъ не на бумагѣ (схрани Богъ) но въ памяти; послать ихъ В: И: В: я не смѣлъ: Какъ послать недостойныя стихи, пастырю народовъ, несчетными мыслями окруженному? При томъ мы опасались и мѣстной цензуры, и голубя не имѣли. Нынѣ смѣло посылаемъ ихъ: ибо В: И: В: общій намъ Отецъ, читавшій и навывкнущій читать дурные стихи, на отъ другой стороны надѣмся что мѣстная цензура не столко жестока, якоже прежде; кромѣ того, и смерти бояться рабу не прилично, когда тысящи храбрыхъ Христа ради оставили свѣтъ. Мы не смѣемъ предать ихъ печати: Мы по Греческій пѣли какъ лебедь, и не хотимъ по Славянски пѣть какъ филинъ. Но если они достойны печататься, и своимъ вещественнымъ произведеніемъ утерти слезы хоть одной сиротины коголибо храбърца падшаго на полѣ чести Христа ради и рабовъ свободы, то готовъ я утѣшиться что не даромъ жилъ. Какъ

¹⁾ Тая ода на покойния Гр. С. Пърличевъ ни е доставена отъ г. Е. Спространовъ. Даваме ѝ мѣсто главно зарадъ нейното оригинално встѣпление въ което Пърличевъ рисува самъ себе. Никакви измѣвеник нѣма въ текста

бы то ни было, я не могъ побѣдить писателскаго искушенія: явиться предъ лицомъ моего Царя и Отца.

ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА

покорнѣйшій и послушнѣйшій
и признателнѣйшій

Рабъ и отрокъ

Григорій С. Пърличевъ

1, 8врія 1878 спасит: года Охридъ,

Мракъ исчезнѣлъ, свѣтъ явился,
Кръсть блеснѣлъ на прапоряхъ,
Плачь намъ в' радость обратился,
Полулуніе во прахъ.

Но поститесь

И молитесь...

Людь лежащій в' сѣни смъртнѣй покрасуйся: Русь бо с' нами
И очиститъ иновѣрцемъ осквърненные намъ храмы.

Какъ с' постомъ же и молбами

Мы испили чаши зѣль

Надъ Балканскими горами

Гдѣ лежитъ плачевный долъ

Богъ приникнѣлъ

И въскликнѣлъ,

„Нѣсть ни в' Адѣ мжѣ подобныхъ! Что сей мракъ и паръ

(зловонный

Заражавшій цѣлый міръ сей множъ лѣпо снаряженый?

Гдѣ мой образъ и подобье?

Сдѣсь плачь вѣчный животомъ,

Сдѣсь гнетителье и робье

Скотъ царемъ и царь скотомъ

Правда глупствомъ

Злость искусствомъ!

Кой народъ подъ бѣлымъ свѣтомъ братолюбець и иройскый
Богу вѣренъ в' брани силенъ? Сей народъ народъ Россійскый

Александре мой на ноги!

Ерь рабьмъ ты вторъ Мессій

Отъ печали и тревоги
Милліоны душъ спаси
Хрістіяновъ
Мусулмановъ.“

Рѣкъ, и къ раменамъ Царевымъ длань си приложилъ Ехова
И на бой святой подвигнулъ и Царя и рать Егова.

Всѣмъ на рамѣ Ангель върачны
На добро ихъ отправля;
Взоръ потушилъ Демонъ мрачный
Засмѣяла ся земля
Отъ вѣсхода
До захода.

Боржтмися противъ снѣга, мраза, сѣвера и юга
Не страшять ихъ горы, доли, водъ потопись, мъгла и вьюга.

Кой искусственно рисуеть
Живописецъ иль поеть?
Пѣнемъ души кой вълнуеть
Да прѣдстанеть да поеть.
Но поститесь
И молитесь

Омира бы Богъ втораго произвелъ намъ иль Орфея
Кой бы намъ вѣспѣлъ достойно мжжій лучшихъ Ахилея.

Встань отъ ложа; пѣтли пѣжтъ
Марго (*) мжчнице Хріста
Вижь: На прапорахъ ся вѣжтъ
Кръсть и Скуменъ близъ Кръста
Рада бжди
Боль забжди

Дълго дълго прѣбыла ты Мусулманина рабыня;
Но ты вѣрж съхранила; то намъ велія гордыня!

Нумфы, въ пѣсняхъ упражнитесь
Не внезапъ ли чясъ придетъ;
Момы в' бѣло облѣцитесь

(*) Въздигаю отъ постели болѣзней сосѣдку свою, старую Грекыню, плѣнницу Тураковъ отъ 1821, что бы видѣла спасение: ибо мы день отъ дня чаяли несчастные видѣть Вашихъ орловъ, освободить насъ имущихъ...

Ерѣ женихъ уже грядетъ;
 Вдругъ поститесь
 И молитесь...

Вбързѣ!! Воиновъ небесныхъ виномъ чернымъ очестите;
 Вацынтомъ и подлѣскомъ русы имъ главы вѣнчите.

О! Вы падшіе на брани
 За Христа воюющіи
 Души мѣчниковъ избранны
 Вамъ вѣнцы невянжщи!

Не отъ Евы

Онѣ дѣвы

Кой не бы на молитвахъ имена ихъ поминали,
 Кой не бы сиротамъ ихъ горькіе сълзы отирали.

Бждь во вѣкъ благословеннымъ
 Вѣрный Россіи народъ;
 Твое дѣло незабвеннымъ
 Да слыветъ отъ рода в' родъ;
 В' храмѣ славы
 Лжкъ остави:

Ты освѣжилъ тѣнь свѣтовнхъ Николая исполина
 И прославилъ Александра даждь до вѣка и амина.

СТОІАНОВО ЖЕЛАНІЕ.

(Народна пѣснь изъ „Сборника“ на А. П. Стоиловъ).

„Стоіане, морè Стоіане!
 Вѣта се гòра развѣва,
 Вѣта гòра, вѣта бука,
 'Арамѣи се збираа¹⁾):
 5 Кòлку са лѣс'е у гòра,
 Тòлку арамѣи в' гòра,
 Се Стоіанова прилика“.
 И Стоіан иска да иде,

- Стàра го ма'кьа¹⁾ не пушта:
 10 „Сину, Стоиàне, Стоиàне!
 Седи си, сину, не 'оди:
 'Арамúско село нема,
 Кьe²⁾ идеш, не кьеш да дoеш³⁾.
 Сегà ie пазàр до пазàр,
 15 Иди си, сину, на-пазàр,
 Куни си дзевгар волóве,
 Рàзори равни валòзи,
 Пóсей си бела пченúца,
 Та кьe се, сину, порóди,
 20 Кьe викаш, сину, аргàтьe,
 Та кьe ia, сину, собeреш;
 Кьe мeса вúти колáци,
 Ма'кьа кьe-сè го углàви⁴⁾
 За бeла, лика Вeлика,
 25 За църноóка, граждàнка“.
 Товà Стоиàн не e слушàл.
 Станà Стоиàн, та си оидè.
 Ма'кьа го лyто кьлнeше⁵⁾
 „Сину, Стоиàне, Стоиàне!
 30 Ка'⁶⁾ ошeл, сину, не дошeл,
 Били ти, сину, били ти:
 Дь'гьи óртоми друмове,
 Кьитни кàменьe сфàтове,
 Църни чeкурьe кумове,
 35 Църни гàрваньe, пòповe,
 Тàнка топола невeста;
 Потeра вe потерàла
 Оште първната нeдела,
 Си⁷⁾ ти дружина утeкли,
 40 Тебe, те, сину, фàнали;
 Што първна пушка пукнала,
 Ф' тебe се, сину, запрeла!
 Што първна сàбiа махнàла,
 Тeбe те, сину, пресeкла!“

1) Ма'йка.

2) Ще.

3) Дойдешъ.

4) Сгоди.

5) Кьлнеше.

6) Какъ.

7) Сичката.

- 45 Ошѣл ѣе Стоіан. ошѣл ѣе
У таа, гора зелѣна
Кон¹⁾ неговитѣ дружина.
Дружина ручок ручаа
И за Стоіана думаа²⁾):
- 50 Си се јунаци собрахме,
Оштѣ си Стоіана нѣма:
Да-ли го ма'кѣа не пушта.
Или му ѣе жалѣ за рѣда"!?
Таман си товѣ думаа.
- 55 Етѣ си Стоіан де ѣде,
Ка' го видѣ'а дружина,
Се му на нѣзе станѣа,
А-ту му велат-говорат:
„Е, добрѣ дойдѣ, Стоіане,
- 60 Оти се тѣлку забавѣ?“
Стоіан им вели-говѣри:
„Е, дружина, верно собрана!
Ма'кѣа ме, 'нѣгу не пушта,
- 64 Амѣ ѣазе ѣа не слушѣх.“

Слушана отъ пр. Цв. Мазнева въ с. Лешка (Горно-Джумайско).

**Ein Aisflug nach Macedonien. Besuch der deutschen
Eisenbahn von Salonik nach Monastir von Colmar
Freiherr von der Goltz. Nebst einer Original-Karte.
Berlin 1894.**

(Една екскурзия по Македония. Посѣщение на нѣмската же-
лѣзница отъ Солунъ до Витоля отъ Колмар-а Фрайеръ фондѣ
деръ Голц-а. Съ една оригинална карта. Берлинъ 1894 г.).

Важното значениe, което заема Македония, погледната
отъ економическа точка зрѣние, поради най-доброто си при-
станище—Солунъ—което се намира отъ една страна до са-
митѣ врата на промишленната Европа, а отъ друга—по-близо
до гжстонаселения и богатия Истокъ; Македония, щедро на-

1) При.

2) Говоратъ.

дарена отъ природата съ сичкитѣ необходими условия за чело-
 вѣческия животъ: прѣкрасенъ климатъ, леснопроходими пла-
 нини, красиви гори, море, езера и рѣки, плодородни полета
 и долини, и то съ такива цѣнни произведения, които отъ своя
 страна обѣщаватъ пълно благосъстояние на едно доста по-
 гъсто население. Тая сжщата, Македония, която, пог-
 ледната и до тѣ политическа и военна точка зрѣние, държи по-
 видно место, отъ колкото всѣка една отъ съсѣднитѣ ѝ страни,
 и съ присъединяванието ѝ, къмъ коя и да е отъ малкитѣ
 балкански държавици, обѣщава пълно благосъстояние на на-
 селението, и въ сжщото врѣме, врѣчва пълна хегемония
 надъ другитѣ държавици въ Полуострова. Най-сетнѣ, Маке-
 дония, която обѣщава на сѣкоя една отъ великитѣ западно-
 европейски държави, а особено на най близката ѝ претен-
 денка — Австро-Унгария — огромни блага и прѣимущества, като
 сжщеврѣменно дава ѝ възможность, не само да съставлява сърдцето
 на всичкитѣ незначителни балкански държавици, нѣ още и да
 стане една отъ най силнитѣ морски държави въ Срѣдизем-
 ното море, подобно на младата Италия и то само посрѣд-
 ствомъ Солунското пристанище, което, защитено отъ вѣтро-
 ветѣ, може да побере даже и най-силната флота на коя и
 да е европейска държава. Тази Македония, казваме по-
 ради горѣизложенитѣ причини, станала е отдавна, както между
 първостепеннитѣ европейски държави, тѣй и по мѣжду самитѣ
 ней съсѣдни балкански, *Златната ябълка на распрата.* Съ
 туй само ще можемъ да си обяснимъ онзи трѣскавъ, и уси-
 ленъ антагонизмъ за Македония, който забѣлѣзваме, че сж-
 ществува, както мѣжду съсѣднитѣ ней държавици, така и
 мѣжду по далеконаходящитѣ се западно европейски, а осо-
 бенно между Австро-Унгария, която всячески и ревностно
 бди и се грижи да запази Македония да не би да се вплѣ-
 зне въ рѣцѣтѣ на нѣкоя отъ нейнитѣ съперници. Тѣй само
 ще можемъ да си обяснимъ многобройнитѣ и разнообразни-
 училищни и религиозни пропаганти, които на лѣво и дѣсно
 кръстосватъ изъ страната ни, както и политическитѣ съюзи.
 На сжщитѣ горѣспоменати причини се дължи и онзи живѣ-
 интересъ и между писателитѣ, които отдавна сж се заловили
 всестранно да я изучаватъ и като плодъ на сичко туй се-
 явяватъ редъ съчинения и брошури, съ исклучение, обаче,
 на нѣкои отъ чисто научнитѣ ѝ, които не сж нищо друго,

освѣтъ работата на учения свѣтъ, подбуденъ отъ съвсѣмъ други мотиви и съображения, именно: класичността на страната ни, блѣскавитѣ ѝ периоди въ разнитѣ епохи и отпадъкътъ ѝ. Нъ, колкото и да се ползуватъ спорнитѣ страни съ туй прѣимущество, че подлежатъ отрано на всестранно изучаване, едва ли можемъ да кажемъ, че Македония е тѣй изслѣдвана и изучена, щото да може да удовлетворява достатъчно на изисквемитѣ научни трѣбования.

Причинитѣ за туй сж много и разнообразни и ний ще споменемъ тукъ само слѣдующитѣ. И тѣй, едни отъ изслѣдователитѣ гледали повече да удовлетворѣтъ на тенденцията си, поради което виждаме ги и пристрастни; други пакъ, благодарение на настоящия редъ на работитѣ въ Турция, въпрѣки извъредното имъ желание да ни прѣдставатъ нѣщо попълно. по точно, не сж могли да се ползуватъ при издирванията си съ абсолютна свобода; трети, бидейки малко запознати съ миналото на народитѣ, които населяватъ страната ни, прѣдставили сж ни материяли, лишени отъ всѣка научна достовѣрностъ.

Слѣдъ тѣзи ни встъпителни думи, нека кажемъ вече и нѣколко думи върху съдържанието, впечатлението, което ни направи погорѣ спомѣнатото съчинение, като кажемъ нѣщо и за значението му за насъ изобщо, като сжщеврѣменни даваме и прѣводѣтъ на статията за „новата желѣзница“ отъ Солунъ до Битоля, тѣй като тя ни се вижда, като че ли е най сполучливо написана, а освѣтъ туй и като новостъ ще интересува повече читающата ни публика.

Прѣдмѣтното съчинение е трудъ най новъ отъ извѣстния и въ западната литература воененъ писателъ Фонъ деръ Голцъ. Въ Турция почитения авторъ е извѣстенъ, ако се не лъжемъ, подъ името Голцъ паша и заема въ Цариградъ десетъгодини турска воена служба. Силното му желание да види съ очитѣ си Македония, отечеството на велики мъже, най-послѣ прѣодолѣло и влѣдствие туй на 29 Ммай 93 год. той прѣдприелъ една екскурзия изъ Македония, като потеглилъ отъ Цариградъ по-море за Солунъ. Посѣтилъ Пелла, старата столица на Македония — родното место на Александра Велики се расходилъ по Хортачъ планина и околността му и отъ тукъ се опѣтилъ по токо що строящата се желѣзна линия отъ Солунъ до Битоля, пропѣтувалъ сжщо и до Скопие по ста-

рата линия Солунь-Бѣлградъ и слѣдъ десетъ дневно пѣтувание върналь се успокоенъ въ Цариградъ като се провиква: „*Vi me rag dannda Kurtuldug*“.

Съчинението му съдържа на първия листъ прѣдговора и подиръ него слѣдватъ статии: I) „Отъ Цариградъ до Солунъ“; II) „Пелла“; III) „Единъ бързъ исторически погледъ“. IV) „Отъ Солунъ до Битоля“; V) „Отъ Солунъ въ Скопје и върщание у дома“. VI) „Новата желѣзница“; а въ послѣдния листъ сж помѣстени источниците, на брой 21 съчинения, на Англиски, Нѣмски и Французски езици, по новата литература за Македония, които ималъ прѣдъ видъ авторътъ при написването на трудътъ си.

Въ първата статия авторътъ е описалъ въ 16 страници морскиятъ пѣтъ отъ Цариградъ до Солунъ, а свършва съ единъ очеркъ на града Солунъ и то въ кратки черти.

Втората статия „Пелла“ отъ 30 страни, съдържа единъ очеркъ топографо-историко-археологически върху старата македонска столица. Очерка е сложенъ споредъ свѣдѣнията отъ Лик-а, Пукевил-я, Кузинери, Шмита и пр. и пр; безъ да е направилъ самъ той нѣкакво важно изслѣдование, тъй като за подобно нѣщо не е располагалъ авторътъ и врѣме, а просто се е задоволилъ съ едно виждане на мѣстността, дѣто билъ расположенъ градътъ, близо до днешното село „Allaklise“ или *ἄγιοι Ἀποστόλοι* или Св. Апостоли, а не Alaklissa както той го нарича. Освѣнъ туй авторътъ често бърка въ географичекитѣ наименования.

Тукъ авторътъ съобщава ни че мѣстността, къдѣто се е намиралъ по-прѣди градътъ Пелла, се е наричала и днесъ отъ Българитѣ „Пел“ и „Пелла“ — отъ Гърцитѣ. („Dieser Ort führt insbesonderenoch heute den Namen „Pel“, wie ihn die Bulgaren sprechen, Pella, bei den Griechen“ (стр. 37). Нека забѣлѣжимъ, че горното съобщение трѣбва да се смѣта колкото любопитно, толкова и куриозно, тъй като, едва ли не трѣбва да се върва, че туй, ако и казано отъ български уста, е заето въ последно врѣме или отъ книга, или устно по влияние отъ гърчеющитѣ се, които обичатъ да посочватъ на туй мѣсто като на светина, а не запазено мѣжду българското население отъ старо врѣме по прѣдание.

Въ бързия си исторически погледъ авторътъ на 27 ст. връзъ основа на извѣстнитѣ съчинения отъ Дройзена, Отона

Абела, Момзена и пр. излага историческия ходъ на Македонското царство, неговото подигане и отнадане, въ кратки черти, до окончателното разбитие на македонската фаланга при Пидна, т. е. до падането на Македония подъ Римското владичество, безъ да продължи нататкъ работата си. Къмъ същия очеркъ се впадхтъ и три страници, посветени на расходката до Хортачъ план. и околността. Въ селото Хортачъ г. авторътъ на смалко щѣлъ да се излъже и то благодарение на селския суртукъ, който изглеждалъ, като чисто казашко облѣкло, та щѣлъ населението на тази мѣстность да смѣта за българско, ако да не му били казали тѣ сами рѣшително че се наричатъ гърци, (Sie bezeichneten sich als „Rum“, als griechen). Нъ сърби, за чудо голѣмо на провинитѣ, никъдѣ почти хизъ Македония не е намѣрилъ. Статията му „отъ Солунъ до Битоля“ въ много отношения е сполучливо написана. Въ нея той съ възхищение описва прѣлесната природа на този кѣтъ отъ Балканския-полуостровъ, а особено се въодушевява, подобно на всѣки другъ пѣтешественникъ, отъ природнитѣ хубости на Воденъ и на Мида-совитѣ градини. Той напълно е съгласенъ съ слѣдующата мисль, исказана отъ Hahn-a: „Dies ist der Ort, welchen alle Reisenden der Süd osthalsinsel den Apfel der Schönheit zu erkennen... — Reise v. Belg. n. Sal. p. с99). (Това е мѣстото, на което сички пѣтешественици по полуост овъ приписватъ ябълката на хубостта“.) Ако почит. авторъ видеше Прѣспанската котловинка съ насъ заедно щѣше да се провикне, че тя е едничката желѣзна линия, която съ разнообразнитѣ си прѣлестни картини най задоволява пѣтешественника.

Въ същата глава авторътъ расправя и за нѣкой самъ срѣдневѣковни истор. събития, като че ли съ туй, той иска да продължи историческия си очеркъ за сичкитѣ случивши се събития въ Македония до заробванието ѝ отъ Мухамеданцитѣ, нъ безъ да сполучилъ, тѣй като подготовката му въ това отношение изглежда доста слаба. Не забравилъ авторътъ тукъ да ни раскаже нѣщо и за съврѣменното движение на национализма въ Македония. И той подобно на френския пѣтешественникъ Берарда, съгледва прѣимущество и мощъ въ българския елементи, и за туй той ни дава едно своеобразно обяснение: „Най-живо се движатъ Българитѣ, защото съсѣд-

то то княжество, мѣжду създаденитѣ отъ попрѣдшнитѣ турски области, е безъ съмнѣние най-силната държавица и съ най-голъмо бѣдѣще“. Долината на Вардара, съ твърдѣ малки искључения му е направила грозно впечатление, както и на мнозина други пѣтници, така и на автора на прѣдмѣтното съчинение. И той не вижда тукъ вече нито живописна природа, нито пакъ нѣкакво разнообразие. Оголена и опустошена отъ сѣкирата на нѣвежника, вардарската долина не даромъ се сравнява съ гола, погрознела циганка. Въ сѣщата глава говори автора и за гр. Кавала, както и за изчезналитѣ вече градове Филипи и Амфиполия, които играли въ древността важна роля.

А относително послѣдната статья т. е. „Новата желѣзница“, която читателитѣ ни ще я четѣтъ исцѣло, ще кажемъ сега амо туй, че само въ двѣ-три страници се говори за техническитѣ подробности по направата на желѣзната линия Солунъ-Битоля, а останалитѣ 15-16 стр. съдържатъ твърдѣ интересни свѣдения по производителността на мѣстноститѣ брѣто тя минава, като въ сѣщото врѣме се говори тукъ таме и за поминака, занятieto и економическото състояние на населението.

Щѣхме да пропуснемъ нѣщо много интересно отъ книгата на г на фонъ деръ Голца. Това е приложената пѣтна карта на мѣстноститѣ, пропѣтувани отъ него въ Македония. Та, на вѣрно, е изработена или отъ самитѣ инджинери, съ които наедно пѣтувалъ или пѣкъ на основание тѣхни свѣдѣния; тѣй като тя е много точна и доста добрѣ изработена, нѣщо което може да се направи сполучливо само отъ специалисти по тази часть. Като се сравни съ послѣдната нова карта отъ Данова, както и тази на Ковачевъ, не може човѣкъ да се не възмути отъ произволнитѣ дръскания на послѣднитѣ по отношение тази часть отъ Македония. Нека знажтъ нашитѣ картографи, че има нѣкои части отъ Македония вече добрѣ прѣдставени и трѣбва да ги зиматъ въ внимание, когато се залавятъ за подобни работи.

Гърцкия полковникъ Схина, начерталъ най-сполучливо мѣстната часть отъ Македония именно мѣстността по течението на р. Бистрица; фонъ деръ Голцъ — мѣстността Солунъ-Битоля и околността; Ханъ — течението на Дримъ и Вардаръ и пр. — Остава ни да кажемъ, че читателътъ вече има прѣдъ себе си прѣводътъ на интересната часть отъ статията „Новата желѣзница“.

„Дългата отъ 220 километра желѣзна линия (отъ Солунъ) до Битоля е особено богато по-значително искусствени постройки. Прѣминуването на р. Вардаръ при нейната делта изискваше върху главния рѣкавъ единъ мостъ отъ 350 метра дължина, който, раздѣленъ на дванадесетъ окна съ по 28,3 метра расстояние, е построено отъ лежки, елегантни — така наречени непрѣчкани — стѣлбове. Мостове за наводнение съ около 200 метра отверстие отъ двѣтѣ страни служатъ за истичание на придошлитѣ води, които често пжти се разширяватъ на нѣколко километра.

„Прѣди още, при станцията Текелли, желѣзницата минава р. Галикъ върху единъ мостъ отъ 150 метра дължина, състоящъ отъ 12 обикновенни колонни отверстия съ по 12,3 метра расстояние. Отгатакъ Вардара, 6 километра отъ станцията Кърджилеръ, желѣзницата срѣща дълбокия Караазмакъ, оттокъ на Енидже-Вардарското езеро, което само твърдѣ малко промѣнява водитѣ си. Тукъ бѣше нуженъ единъ мостъ отъ 72 метра дължина, съ едно само окно, състояще отъ една едничка висока, напрѣчкана колона.

Работа отъ особена важность изискваше, както вече видохме, въскачването отъ Въртокопъ върху Владовската височина. Тамъ срѣщаме четири колосални виядукти съ около 700 метра дължина, отъ които най голѣмия е 190 метра дълъгъ и се състои отъ 6 отверстия съ по 30 метра височина надъ равнището. Всичкитѣ тѣзи виядукти лежатъ подъ дъга съ радиусъ отъ 300 метра и съ максимално възвишвание на всѣки единъ метъръ 25 милиметра. Тѣ (виядуктитѣ) сж направени отъ лежащи прѣтове желѣзни които почиватъ върху желѣзни стѣлпове, а тѣ пъкъ сами сж положени върху крѣпки масивни стѣни.

„Тринадесетѣ тунели иматъ заедно 2700 метра дължина, най значителния, ози вече спомѣнатия при Владово, самъ брой 680 метра.

„Отъ понататъшнитѣ постройки, които заслужватъ внимание е линията, която се простира на дълъгъ по островското езеро. Тукъ се свива желѣзницата покрай отвѣсно провисналитѣ скали отъ Горничовската планина, ту въ дълбокитѣ проломи, ту въ високитѣ насипи, защитена съ отвѣстни зидове, чиито основания плѣскаатъ вълнитѣ на често вълнуещото се езеро.

„Битолската равнина е отдѣлена отъ малката равнина на Екшисуй, която се присъединява къмъ същото корито, чрезъ Беровския проходъ който е около 100 метра високъ и за прѣминуването му изисква се да се мине още една угорничка и удолничка отъ по четири километра дължина и при искачането нуженъ бѣ другъ виадуктъ 120 метра дължина на водораздѣлтъ.

„Въ богатата съ рѣкички битолска равнина може да се спомене, освѣнъ многобройнитѣ малки, едничкия само най дългъ мостъ върху Сакуловската рѣка, притокъ на Църна съ осъмъ отворстия отъ 12, 5 метра, значи сичко 100 метра дългъ.

„Заедно съ крайнитѣ пунктове Солунъ и Битоля желѣзната линия има 13 станции и три кръстопѣтж. Твърдѣ цѣлесобразно е съединяването на станцията въ Солунъ, съ съществуващата станция на источнитѣ желѣзници, за линията Солунъ-Скопие.

„Изобщо желѣзницата по отношение начинтъ и доброкачествеността ѝ въ постройката се сравнява съ Анадолинската отъ Измитъ до Ангора. Това се обяснява, понеже постройката и управлението ѝ се намира въ същитѣ рѣцѣ.

„До шестъ хиляди работници вече сж работили едноврѣменно при построяването, нъ при все това измѣнява се силата на тази малка армия, разбира се, споредъ годишното врѣме и споредъ напрѣдѣкътъ на работата.

„Правителството гарантира единъ бруто приходъ на всѣкой километъръ съ 14,300 франка отъ десетъка на виллетитѣ, Солунъ и Битоля, прѣзъ които минава желѣзницата. Двата виляета обхващатъ една страна, способна за развитие, която е населена отъ работно население.

„Разбира се, не може да се смѣта една значителна частъ отъ равнината на долния Вардаръ и Карасу, като страна, която ще си служи съ желѣзницата, безъ да се поправи нѣщо понататкъ. Догдѣто Солунското пристанище може да се стига съ единъ день ходъ, то стокитѣ се испращатъ на самъ и нататкъ съ товаренъ добиткъ или съ кола. Мѣжду туй, едно само ограничение съществува тукъ до тогава, до когато, прѣзъ врѣмето на приидванието на рѣкитѣ, дървенитѣ мостове на Вардара ставатъ лесно неупотрѣбими или чрезъ наводнения недостъпни. Цѣлия дѣсенъ брѣгъ на Вардара тогава

си служи съ желѣзницата. Остава сигурна на желѣзната линия хубавата земна ивица отъ Мидас-овитѣ градини въ подножието на Караѳерската планина (Докса) надъ Нѣгушъ до Воденъ. Това е една богата мѣстность; тритѣ каази, които носятъ имената на сѣщитѣ градове, добиватъ срѣдно на година по 22¹/₂ милиона килограма вино; планинитѣ доставятъ дървени материяли: Букови, джбови и костени; тѣ крижатъ сѣщо тѣй и минерални съкровища, именно Хромъ.

Освѣнъ тази плодородна земна ивица се откриватъ още четири значителни котловини, които сѣ расположены мѣжду планинскитѣ маси по край линията, именно: пелагониската равнина, или Битолската, Кайлярската равнинка, Серфиджеската долина и Мегренската равнинка или Могленската.

Виена 19-ий Юний 1894 г.

(Слѣдва)
Езерски.

ДА СЕ СДРУЖИМЪ!

Чл. 23. Високата, порта се задължава по най несомненъ начинъ да въведе органически уставъ отъ 1860 г., въ островъ Критъ, слѣдъ като внесе въ него изискуемитѣ справедливи измѣнения.

Подобни уставы, приравнени на мѣстнитѣ нужди, съ исключение на онова освобождение отъ извѣстни даяния, което се е дарувало на Критъ, ще се въведатъ и въ другитѣ части отъ Европейска Турция, за които не е прѣдвидено особено устройство чрѣзъ настоящий договоръ.

Високата порта ще възложи на особени коммисии, въ които туземното население ще се прѣдставлява достатъчно, изработванието на подробноститѣ на тѣзи нови уставы за всѣка провинция.

Проектитѣ за организация, които ще се изработятъ отъ тия коммисии, ще се представятъ на разглежданието на Високата Порта, която, прѣди да издаде потребнитѣ распорѣждания за туряние въ дѣйствието на тѣзи проекти, ще поиска мнението на Европейската Коммисия въ Источна Румелия.

(Берлински Договоръ).

Макаръ останалитѣ на Балканский полуостровъ провинции подъ прямото владичество на Султана и да не сѣ вку-

сили нѣкоя сѣществена полза отъ постановленията на седемтѣ Европейски Велики Сили въ Берлинский конгресъ, тѣ извлѣкоха поне една морална полза, която състои въ това, че въ Европа се е установило убѣждението, какво турцитѣ не сѣ добри управители и християнитѣ въ тия провинции заслужватъ едно по-добро управление, което би гарантирало всичкитѣ правдини нужни за достоинството на челоуѣка. Цитирания отъ насъ погорѣ 23 членъ отъ Берлинский Договоръ, за сѣга, нѣма по-голѣмо значение.

Ние бихме извлѣкли и сѣществени материални ползи, които сѣ прѣдвидени въ това постановление, но и самитѣ Велики Сили, не имаеки единъ прямъ интересъ, малко, даже никакъ не се загрижиха до сега да заставятъ Турция да тури въ изпълнение задължението си, нито пакъ самото християнско население отъ тия провинции е направило нѣкои сериозни систематични стѣпки въ полза на това. И така ние пренесохме още цѣли 16 тѣжки години на-свой тѣрбъ, почти безропотно.

Положението на насъ македонцитѣ, прѣзъ тия послѣдни години, още повече е влошено. Отъ една страна най интелегентното и най заможното население изъ Македония се губи чувствително подъ неносния редъ и се поглѣща отъ съсѣднитѣ освободени страни; отъ друга страна всѣкоя година съ десетки хиляди работни рѣце, не свободни да обработватъ свойтѣ землища, напуцатъ домоветѣ си, оставатъ всичко пусто и отиватъ въ странство, отъ гдѣто най малко половината вече не се завърщѣтъ у дома си; отъ трета, многобройни убийства почти всѣки день се извършватъ тамъ отъ необузданитѣ разбойници. А при това, и самото турско правителство, съ своята присторена тѣрпимостъ, дава пълна свобода на разни пропаганди, които распокжсватъ само християнското население и го развърщаватъ било чрѣзъ голѣмитѣ си подкупи, било чрѣзъ вкарванието му въ заблуждение, при всичко, че самото правителство много добрѣ познава народността и вѣрата на това нещастно население и е длѣжно да го завардва отъ всѣкое гаврение съ неговитѣ чювства и нрави. Ако турскоето правителство би имало присърдце истинскитѣ интереси на християнското население, пропагандитѣ нѣмаше така злѣ да го распокжсватъ, както не смѣятъ тия врами да распокжсватъ и самото турско население. При това

още като се прибави и заселяването на избѣгналитѣ изъ-освободенитѣ страни турци и черкези — *моаджиритѣ*, отъ които мнозина сега си отмъщаватъ на християнитѣ за нещастията, които имъ бѣше докарала войната, и постоянно заграбватъ нивитѣ и ливадитѣ отъ раята безнаказано. Всичко това е единъ доста ясенъ портретъ, който ни показва безисходното положение на нашата мила татковина — Македония. Таково-сжщо е положението и на Одринский вилаетъ.

Това ужасно положение на раята въ Турското царство-на послѣдъкъ кара всѣки малко по-собуденъ родолюбецъ да мисли и да направи възможно усилие за да апелира и къмъ свойтѣ братия, и къмъ подписавшитѣ Берлинский договоръ Велики Сили, и къмъ челолюбивитѣ чувства на образования свѣтъ, за да се улѣгчи това положение на измъченото християнско население въ Турско.

Но нашата длъжностъ, спрямо татковината си, не се-спира само до сухото апелирване. Ние трѣбва да захванемъ една систематична борба и да обявимъ война противъ нашитѣ тирани. Ние сме щастливи, че, като имаме за основа Берлинский договоръ, имаме на своя страна шесть Велики Сили. Като се увѣржтъ, че при днешното положение на работитѣ въ тия провинции отъ Европейска Турция не може да има спокойствие, тѣ ще заставятъ Султана най-малко да въведе реформитѣ опрѣдѣлени за тия наши мѣста въ 23-й членъ отъ Берлинский Договоръ.

Слѣдователно ние сме длъжни да започнемъ една систематична дѣятелностъ, която ще изяви прѣдъ външния свѣтъ лошовото ни положение и ще постави отъ ново Македонский въпросъ въпросътъ за Одринский вилаетъ на зелената масса. Но за една такава дѣятелностъ е потребно струпирванието на всичкитѣ македонци; ние всички трѣбв да се съединимъ и за-дружно да дѣйствуваме.

Николевъ..

КНИЖНИНА.

РЕЦЕНЗИЯ.

„За отечество и народностъ!“

Три статии посветени на българска Македония

отъ единъ македонецъ,

София — Печатница Братя Ц. Спиркови, 1894 г., “

Неотдавна почна мѣжду Македонскитѣ Българи въ столицата да се разнася отъ ръка на ръка една брошурка отъ 53 стр. въ осм., подъ горѣспоменатия надсловъ. Тази брошура съдържа три статии, въ които се разгледва (Македонския въпросъ отъ политическа гледна точка.) Първата статия, — „Спасението на Българщината въ Македония“ е била обнародвана въ в. „Пловдивъ“; втората — съставлява отговорътъ отъ самата редакц. на в. „Пловдивъ“ а третата — която обѣма 40 стр. и една кратка бѣлежка е, както заявява авторътъ ѝ, „отговоръ общъ противъ всичкитѣ възражения, които сми могли да прочетемъ или да чуемъ до сега по тоя въпросъ, и по тази причина именно казахми да го отпечатимъ на отдѣлна брошурка“.

Въ първата статия авторътъ излага мжкитѣ и тѣглилата, обидитѣ и онеправданията, които сж се струпали върху българското население въ Турция отъ страна на угнетителитѣ му. И като невѣрва вече въ никаква лоялност на господаритѣ, той кани „Македонскитѣ чеда да докажтъ на Турчинътъ и на цѣлиятъ свѣтъ, че тѣ немогтъ за повече да търпятъ тѣзи свой незаслужени тѣгла и неправди и че въ тѣхнитѣ жили все още се е запазило отъ онѣзи благородна и рицарска кръвь, която е направила нѣкога да потрѣпери цѣлата вселена и на името „Македонецъ“ да поднася своя нижайший поклонъ “(?!). (стр. 2). А понататкъ авторътъ като дири срѣдство за огмъщението на угнетителя, той се провиква: „Отъ „дружества“ и „ляги“ нѣма вече ниго нужда, ниго полза; нѣ пъкъ ако ги има, то тѣ трѣбва да дѣйствувать вече по съвсѣмъ новъ начинъ. А тоя цѣрь, това единчко срѣдство за подобрѣнието положението на Българина въ Туреко, спорѣдъ нашето твърдо убѣждение е: да призьрне той немедленно унията и да попроси покровителството на Папата и на Западъ. Само чрезъ унията Българитѣ въ

Турско ще можат да сществуваат като хора, да се развиват и да се закрѣпятъ въ народността си и найсетѣ само чрѣзъ нея тѣ ще можат да расчитатъ съ пълна увѣренность за посорошното освобождение на нещастното си отечество. Руссия никого не е освободила, безъ да иска да го завладѣе. Постѣпката на Соколова и на нѣкои други Българи, прѣди тридесетипа години за да пригърватъ унията, ускори разрѣшаванието на черковния ни въпросъ въ наша полза. А колко ли би била полезна една подобна постѣпка отъ народа ни при сегашнитѣ обстоятелства! Само по тоя начинъ нии бихме могли да се освободимъ за винаги отъ хищническата политика на Руссия и да обезпечимъ своето сществување като народъ; днесъ сме осамотени: Руссия ни прѣслѣдва, а Европа все не ни вѣрва! "...! (стр. 8).

Това е, тѣй да се каже, ядката на първата статия. Да видимъ сега съдържанието на втората, която не е нищо друго, освѣнъ, както и по прѣди забѣлѣзахми, възражения отъ р. на в. „Пловдивъ“ и нейния въгледъ по отношение „цѣрътъ за спасението на българщината въ Македония“.

„Приемаме, пише ред. на в. „Пловдивъ“, че Руссия никого не е освободила, безъ да иска да го завладѣе; приемаме, че постѣпката на нѣкои Българи, прѣди тридесетъ години, ускори разрѣшаванието на черковний ни въпросъ въ наша полза; нѣ не приемаме, че единствен ний цѣръ, за да се спаси българщината въ Турско отъ мѣки и теглила е унията и че Белгарина въ Турско трѣбва незабавно да я прѣгърне и да потърси п мощьта на Папата“...

„Ний не приемаме или не можемъ да се съгласимъ съ казаното отъ „Македонецъ“, че „само чрѣзъ унията Българитѣ въ турско ще можатъ да сществуваатъ като хора“. „Да се развиватъ и да се закрѣпятъ въ народността си“ — да, до нѣгдѣ; нѣ „само чрѣзъ неж да сществуваатъ като хора“ — не, никога“.

„Не сме съгласни така сщцо, че „само по тоя начинъ“ бихме се освободили отъ хищническата политика на Руссия, че тя би прѣстанала да ни прѣслѣдва и Европа би започнала да ни вѣрва.“

Всичко туй не приема ред. на в. „Пловдивъ“, защото нѣмало съ какво да го увѣри „Македонецъ“, „че унията е единственъ цѣръ“; даже „и унията да прѣгърн Белгарина

въ Турско, пакъ, щомъ му липсватъ политически, правдини, не може да сществува като човѣкъ, а ще прѣкарва двешний робски животъ“... Не сме съгласни най-послѣ, което е и най-важното, защото съ нищо не можемъ да бжбемъ гаран-тирани, че Папата е готовъ и въ състояние да помогне на неосвободенитъ ни братя да добиѣтъ нѣкакви политически правдини, и че Западнитъ държави тогава съ по-голямо усърдие и съ по-голяма искренность ще се застъпятъ за свободата на Българина въ Македония“.

„Нека, освенъ всичко това, не забравяме едно нѣщо. върху което неможе да има споръ, че Папата отъ една страна и нѣкои отъ Западнитъ държави отъ друга иматъ интереси съвсѣмъ противоположни. Земете Папата и италианското правителство. Всичко почти що е добро въ очитѣ на италианското правителство, лошо е въ очитѣ на Папата, и наопаки“.

„Кой може да ни гарантира, че Папата не ще бжде подоволенъ да има стадо безъ политически правдини, което по-лѣсно се стриже... При това, кой може да ни гарантира, че нѣкои други некатолически държави, напр. Англия, не ще се извърнатъ и ни кажатъ: защо не станахте протестанти?“

Прочее, съображенията сж много и прѣмногo, поради които ний намираме недостатъченъ и не приемливъ посочения отъ г. „Македонецъ“ цѣрь за спасението на българщината въ Македония.

И по нататъкъ дава си мнѣнието в. „Пловдивъ“ тѣй по отношение спасителното сръдство: „Ако Турция остане глуха прѣдъ воплитѣ на нашитѣ угнѣтени братя въ Македония и прѣдъ законнитѣ заявления на свободнитѣ Българи, трѣбва да се започне да се работи по другъ начинъ — начинъ съ който винаги до сега робетъ сж трошили тѣжкитѣ окови“ (стр. 11).

Въ третията статия авторътъ по единъ съвсѣмъ своеобразенъ начинъ разгледва и анализира състоятелността на слѣдующитѣ шестъ сръдства, които бихж могли да спомогнатъ за спасението на Българщината въ Македония и за облѣчението на горчивата имъ участь, формулирани тѣй както слѣдватъ:

- 1). Настоящия редъ на работитѣ въ Македония съ Екзархията на чело. — 2) Да се иска изпълнението на чл. 10 отъ фермана по учрѣдяването на Екзархията ни и приложе-

нието на реформитѣ, предвидени въ чл. 23 и 62 отъ Берлинския трактатъ. — 3) Да се работи за избухването на въстание отъ страна на самото българско население въ Македония. — 4) Да се прѣдизвика въстание тамъ посредствомъ испращанието на въоръжени чети отъ тукъ и слѣдъ това България веднага да обяви война на Турция. — 5) Самитѣ Македонски Българи да влезнатъ въ споразумѣние на право съ гръцката патриаршия и изново да признаятъ вѣдомството ѝ, нъ съ условие да имъ признае тя правото да се учатъ и черкуватъ на матерния си языкъ. — 6) Македонскитѣ Българи, за спасението на българщината въ Македония и за облекчението неспособното си положение да прегърнатъ унията.

„Признаването на Папата за свой дѣховенъ началникъ, безъ никакво догматическо измѣнение въ вѣрата ни.“ Нъ, той трѣбва да защити това си срдство, да убори прѣди сичко възраженията на в. „Пловдивъ“, и това той направилъ въ третата статья, която, както и по прѣди споменахме, съдържа *„отговоръ общъ противъ всички възражения“*. Този отговоръ е интересенъ за насъ, защото съдържа аргументитѣ, върху, които авторътъ базира „твърдото си убеждение“, за да прѣгърнемъ унията; защото тоя отговоръ е огледалото на умствения багажъ на прѣтенциозния авторъ, който, безъ да има нужда, заявява, „че той не пише настоящитѣ си рѣдове нито за собственъ интересъ, нито пакъ за угодата на когото и да би било; ний пишемъ, повтаря, по убѣждение, и то слѣдъ всестранното и подробно изучаване на въпросътъ;“ (стр. 36) и още: защото тукъ сж помѣстени и възраженията противъ в. „Пловдивъ“, които сж достатъчни за да блѣсне несъстоятелността на аргументитѣ му, както басотата и слабата подготовка на автора по въпроса, за който той се е наелъ да трактува.

Авторътъ въ своеобразния анализъ на горнитѣ срдства намира, че първото твърдѣ малко могло да спомогне на цѣльта, тъй като туй зависи отъ Екзархията ни и отъ сичкитѣ усилия на цѣлия Български народъ, които за жалость, не могатъ да вършатъ каквото желажтъ.

Второто срдство е добро, като изпълнение на единъ священь длъгъ спрямо отечеството отъ страна на всѣки интигентенъ Българинъ, нъ немогло да се очаква същественна полза, понеже нито здравия разумъ, нито пъкъ уроцитѣ отъ миналото и настоящето ни позволявали да очакваме сполука.

А третото и четвѣртото срѣдства, които сѣ почти едно и сѣщо, авторътъ ги намира фатални, не само за българщината въ Македония, нѣ и за цѣлия Балкан. Полуостровъ; тѣй като, „чрѣзъ тѣзи двѣ срѣдства ний рискуваме или Македония да се прѣобърне на прахъ и пепелъ и пѣкъ да си остане подъ Турция, а България да бѣде съвършено смазана и принудена да мълчи сѣтнѣ съ десетки години, и Македония да бѣде *раздѣлена* на нѣколко части мѣжду България, Гърция и Сърбия.... или Македония да бѣде окупирана отъ друга нѣкоя велика държава, или пѣкъ най-сѣтнѣ, да прѣдизвиками нѣкоя обще-европейска война, и впоследствие на нея цѣлия Балкански Полуостровъ да бѣде *распрѣдѣленъ* мѣжду Великитѣ Сили. Относително пѣкъ петото срѣдство той почти тѣй *разсѣждава*: понеже това срѣдство застрашава народността на Македонския Българинъ, а сѣщеврѣменно самата цариградска патриаршия, както и Гърцитѣ сѣ токорѣчи безсилни прѣдъ Европейската дипломатия, то безцѣлно ще бѣде да се уповаваме на това срѣдство.

И тѣй, авторътъ като искарева пѣрвитѣ петъ срѣдства несъстоятелни за цѣльта, прибѣгва до най цѣлесобразното, именно: „Признаванието“ ....

Прѣди всичко нека забѣлѣжимъ, че авторътъ почти никѣдѣ въ отговорътъ си не обяснява слѣдующето възражение: „Съ какво ще бѣдемъ *гарантирани*, че Папата е готовъ и е въ състояние да помогне на неосвободенитѣ ни братя да добиѣтъ *никакви политически правдини*, и че западнитѣ държави тогава сѣ по голѣмо усърдие и сѣ по голѣма искреностъ ще се застъпятъ за свободата на българина въ Македония?“ Малчанието си е естествено и авторътъ направо отбѣгва отъ въпроса. Обаче той отговаря на други възражения, именно: „Папата отъ една страна, и нѣкои отъ запанитѣ държави отъ друга, иматъ интереси съвсѣмъ *противоположни*“ и още „кой може да ни гарантира, че нѣкои други не католически държави, напр. Англия, не ще се извърнатъ и ни кажатъ: *защо не станяхте протестанти?*“ Колкото пѣкъ, отговаря автора, че католическитѣ държави не били помѣжду си въ съгласие, и че Англия, Германия и пр. щѣли били да се разсърдатъ на Македон. Българи, и това възражение тѣй сѣщо не почива на здрави основи. Истина е, че католическитѣ държави — особено Франция и Италия — не живѣятъ

по мѣжду си съвсѣмъ братски, и истина е, че Англия или Германия може да погледнатъ въ дадения случай *отначало* съ завистъ на тѣзи не особенна побѣда на католическия миръ? Нъ що отъ всичко това, когато всички знаемъ, че католическитѣ сили често пѣти се борятъ по мѣжду си дору и за най дрѣбнитѣ си държавни и икономически интереси, *нъ щомъ се касае до самия католицизмъ, тѣ винаги сж солидарни?*“ Ний се удивляваме какъ авторътъ тѣй легко гледа на работитѣ и допуска противорѣчия. Той самъ отъ една страна казва, че католическитѣ държави, сжщо тѣй и протестантитѣ често пѣти се борятъ помѣжду си дору и за най дрѣбнитѣ си държавни и икономически интереси, и че *„религията въ тѣзи народи е вече на вторъ планъ, а всичката тѣхна грижа е съсредоточена само въ упазването на народността и отечеството.... и на собственитѣ си национални и държавни интереси“* (стр. 42), а пакъ отъ друга страна самъ оборва себе си като ни казва, че щомъ се касаело до самия католицизмъ тѣ винаги били солидарни?!

Нъ, нека слѣдваме по натагъкъ за да видимъ и други противорѣчия и нелѣпости. „Не виждами ли, пише той Папата и миссиитѣ му по всичкитѣ крайща на вселената да располагатъ и съ надмощни влияния и съ безчисленни богатства? Отъ кждѣ, прочее, тѣзи морална сила и тѣзи неизчерпаем материални сръдства, ако не отъ взаимната солидарностъ на католическитѣ държави въ това отношение“? Не е истина, че миссиитѣ били папски! Тѣ сж подържатъ отъ частни общества, признаватъ Папата само за свой духовенъ началникъ. Тѣй орденъ на Лазариститѣ, който работи въ Македония се покровителствува отъ Австро-Унгарския монархъ. Отъ сжщия орденъ има клонове въ Битоля и Скопие.

„А слѣдили ли сте, продължава овтора, италианскитѣ вѣстници за да се увѣрите въ тѣзи не успорима истина? Италианцитѣ сж най върлитѣ противници на Ватиканъ; нъ при все това, щомъ се повдигне въпросътъ за напуцанието отъ страна на Папата на Римъ и на Италия — какъвто бѣ случая прѣди двѣ години, когато се казваше, че папското сѣдалище щѣло да се прѣмѣсти въ Испания или Южна Франция, веднага цѣлия италианскій народъ и цѣлия му сериозенъ печатъ повдигнахъ общъ воцѣлъ и омелия. А това не показва ли, че Папата, ако и отдавна лишенъ отъ мирската си

или
ало
кия
че
ру
си,
ми-
еда
дна
оо-
най
ре-
та
а-
а-
та
се-
ги
ой
да
т-
р-
р-
е
тъ
тъ
а-
б.
тъ
?
тъ
о
тъ
о
г-
ъ
и

власть, пъкъ слѣдва да се счита отъ паството си и като царь и като общъ ръководителъ на сѣдбинитѣ на съвкупния католически свѣтъ“? (стр. 46) Ний не можемъ да не съжالياваме за дѣто авторътъ си позволилъ да приписва, такъво значение на Папата, поради повдигнатия шумъ отъ италианския печатъ по случай изявеното желание да прѣмени сѣдалището си, когато въ тази случка не се заключава нищо друго, освѣнъ една нужда на чисто националната гордостъ на Италианеца. Англия и Германия — протестантски просвѣтени държави — продължава авторътъ нѣма да се сърджтъ на Българина, ако приеме унията, тѣй като тѣ твърдѣ добрѣ разбиратъ отъ гдѣ именно се застрашаватъ държавнитѣ и националнитѣ имъ интереси. „Цѣла Европа се плаши за бжджщето си само отъ Руссия, а не отъ друго“ и „ако Гръцитѣ, Ромѣнитѣ, Сърбитѣ, Българитѣ, Черногорцитѣ и Албанцитѣ — християни бихж могли да даджтъ здрави доказателства на западнитѣ Европ. държави, че тѣ прѣстаятъ вече да клонятъ къмъ Руссия, то тѣ лѣсно щѣхж да можтъ да се избавятъ отъ неприятното тѣмъ русско дѣброжелателство и щѣхж да обезпечятъ своето съществувание съ вѣкове“ ... На вѣрно, авторътъ на тритѣ статии, който съ „твърдо убеждение“ прѣпорѣчва унията на Македонеца за да се отърве отъ тѣглиля и да спасе народността си, мисли, че и горѣ спомѣнатитѣ балкански народи, съ приеманието на унията бихж могли да даджтъ здрави доказателства на западна Европа и би обезпечили съществуванieto си съ вѣкове. Унията, ни най малко не може да ни послужи въ този случай. Като живъ примѣръ можтъ да ни послужатъ Чехитѣ — католицѣ — които сж най умразнитѣ за Руссофобитѣ. При туй нека забѣлѣжимъ че въ разсжжданията на автора липсува послѣдователността. Тѣй, той отъ една страна признава, че цѣла Европа се плаши за бжджщето си отъ Руссия, а като говори за облагитѣ, които можтъ да послѣдватъ съ приеманието на унията, съ помощта на Западно-Европейскитѣ сили, забравя съвсѣмъ, страшилището за самия западъ. Нимà мисли той, че Руссия ще си остане проста зрителка! Вѣрва ли авторътъ на тритѣ статии, че Македонеца съ приеманието на унията повече ще благорасположи западнитѣ държави, отъ колкото политиката на бившия Български режимъ?

А каква бѣше несполуката на тая фатална Българ-

ска политика за нея прѣди сичко и сетнѣ за Македонския въпросъ? Ний ще имаме случай да поговоримъ единъ денъ за бившата българска политика и за нейното отражение по отношение Македонския ни въпросъ. И друго пѣщо, отговорѣте, г-нѣ авторе на тритѣ статии, ще ли Турция да чини сеиръ, когато вижда, че за да и строшимъ главата ставаме унияти? Или тая „болнава Турция“, която, споредъ вашитѣ думи, продължава да стои въ Европа, благодарение на несъгласията на самитѣ Европейски сили, не ще се ли подири съюзници мѣжду дуалистическата Европа? Нека има читателтъ търпение да прочете и тѣзи прогиворѣчия: На страница 48, като изброява авторътъ облагитѣ, които ще послѣдватъ отъ приеманието на унията се провиква: „чрѣзъ нея (унията), най-сѣтнѣ, Македонския Българинъ има шансъ да запази народността си, езика си, и въобще бита си, както и, безъ оржие и безъ проливание на кръвь, да извоюва за себе си, съ врѣме, много по-голъми права, отколкото тѣзи, които му е обѣщаль Берлин. Конгресъ, стина само Турция да се убѣди, че той не е нейнъ неприятель, а че иска и че желае да му бжде позволено само, щото и той да пролива кръвьта си заедно съ своя съгражданинъ мюсюлиманинъ за защитата на общото отечество“. Авторътъ отначало ни увѣрява, че чрѣзъ унията Македонецъ щель да сполучи мѣжду другото и много по-голъми права, отколкото обѣщанитѣ отъ Берлинския Конгресъ. Нъ, самъ той признава, че било нужно да се убѣди Турция, че Македонецъ не е нейнъ неприятель. А съ унията ли ще сполучи всичко туй Македонецъ прѣдъ Турчина, когато самъ авторътъ на страница 47 призналь единъ пжтъ за винаги, че Турцитѣ „прѣдпочитатъ да не съществуватъ, отколкото да се съобразжтъ съ висканията на епохата? „Ние се чудимъ какъ авторътъ на стран. 50 допустналь върху днешнитѣ основи на османската империя „една втора дуалистическа империя въ Европа, каквато е днесъ Австро-Венгрия, за да носи Н. В. Султанътъ титулътъ Султанъ на Турската империя и Царь на Македония“. Намъ се вижда съвсѣмъ неприемливо да се сравнява Турския народъ, невѣжествения, фанатичния, недаромъ осжденъ и отъ историята на погибель, поради назадничавитѣ религиозни принципи, които не му даватъ да се помърдне ни стъпка напрѣдъ въ пжтя на прогресса, съ Нѣм-

ския народъ, който слѣдъ най-отчаяна борба допусна на Маждаритѣ свободенъ животъ.

Прѣди да прѣкратимъ нашитѣ бѣлѣжки, считаме за нужно да припомнимъ на авторътъ, който въпрѣки обѣщанието въ мотото си, което гласи: „О ти, вѣковни мченико! ний не биемъ на твоитѣ чувства, които уважаваме високо, нѣ виками на помощъ твоя здравъ и бистръ разсѣдѣкъ“, че допусналъ да излъже „Македонецъ“ като казва, „въ тѣхнитѣ жили все още се е запазило отъ онѣзи благородна и рицарска кръвь, която е направила нѣкога да потрѣпери цѣлата вселенна и на името „Македонецъ“ да поднася своя нижайши поклонъ“. Авторътъ не ѣ да не знае, че Македонския Българинъ не е погонецъ на древнитѣ Македонци, и че въ неговитѣ жили тече славянска кръвь. Имаме блѣскави страници отъ миналото си и съ тѣхъ въ извѣстни случаи можемъ да биемъ на чувствата, а не съ фалшиви.

Въ заключение ще кажемъ, че ний не бихме се заели да разгледаме съдържанието на тѣзи три блѣди статии, ако главната имъ идея, които иска да прокара авторътъ, не бѣше тѣй авантюристична.

Той тѣй погледналъ на въпроса и толкова го изучилъ, щото чини ни се, като че ли писалъ рецепти за некакви ястиета. При туй, като се има още прѣдъ видъ, че двѣтѣ първи статии сж обнародвани въ единъ тенденциозенъ вѣстникъ въ програмата на който е прѣдвидено мѣжду другото и сѣянието страхъ мѣжду българското население отъ Руссия, за да не кажемъ хуленieto и даже псуванието на Руссия, то естествено слѣдва, че пеможехме да очакваме, щото авторътъ на тии статии да се постави по-горѣ отъ всѣкакви партизански мисли и да ни представи нѣщата въ побезпристрастна форма. Далновиденъ дипломатъ, съ унията ще заплашва Руссия! Не ли? Сжжаляваме.....

Езерски.

София 20 Юлия 94 г.

БЪЛЪЖКА ОТЪ РЕДАКЦИЯТА

Тъй като повечето членове отъ редакцион-
ний комитетъ, поради лѣтнитѣ ваканции, отсъс-
твуваха отъ столицата, излизанието на настоя-
щата книжка закъсне, за което просиме изви-
нение отъ г. г. спомоществователитѣ си.

По сѣщитѣ причини въ настоящата книжка
не е запазенъ и еднакъвъ правописъ.

РАВНОСМѢТКА

на

Младата Македонска Дружина.

Приходъ отъ волни помощи постѣпили до днесъ:	310 лева 50 ст.
Расходъ	146 „ —

Наличностъ: 164 лева 50 ст.

София, 3 Септемврѣ 1894 г.

Дружината.

Отговоренъ — редакторъ Ив. К. Божиновъ

ЛОЗА

Зла Орисница.

Расказъ изъ семейния животъ на Македонския българинъ:

Тоде ¹⁾ бѣше синъ на съвсѣмъ нѣмотни родители Баща му Спиро, човѣкъ до нѣмай-къдѣ добролушенъ, простъ и не ученъ, нѣ безусловно честенъ, се занимаваше съ обработване и продаване зеленчукъ — едничкото сръдство за прѣхранване и поддържане доста голѣмичкото си семейство. Истина е, че освѣнъ къщата, (която впрочемъ по бѣше достойна да украшава залитѣ на нѣкой археологически музей, отколкото да служи за жилище) той притежаваше и двѣ-три парчета лозя, за обработванието на които не малко потъ проливаше; нѣ приходитѣ отъ тия му имущества едвамъ покривахъ разноскитѣ по тѣхъ; само прѣзъ нѣкои благодатни години Спиро си посърбюваше, и то само слѣдъ ядене, отъ спастреното съ голѣми мъжи почти кисело вино, чийто грозде поради лошото си качество, не се и поглеждаше отъ купувачитѣ. Спиро не бѣше наказанъ съ бездѣтство, каквото бива съ нѣкои бащи, можеби, защото не заслужваше такъво тежко наказание; нѣ пъкъ като че ли за примѣръ на подобни сиромаси бащи, — които, безъ да мислятъ, съ какво и какъ ще отгледатъ чедата си, даватъ имъ широкъ просторъ за плодение, — много щедро бѣ надаренъ отъ Бога съ 10-11 дѣца, отъ които въ едно непродължително врѣме останяхъ само Ката ²⁾ и истърсъкътъ Тоде. Когато Тоде станъ около 6 годишенъ, знаѣше вече отъ майчинитѣ си раскази, че освѣнъ Ката той е ималъ

¹⁾ Съкратено отъ Методий.

²⁾ Съкратено отъ Екатерина.

други осѣмь брата и една сестра, които всичкитѣ, сѣ измрѣли, прѣди още да се роди той. Съ исклучение на сестра му, тѣ сѣ посѣщавали тогавашното, навѣрно попско, училище, и сѣ знаели псалтиря, октоиха и др. църковни книги, включително и граматика. Нѣ божия воля било, щото тия невини въ нищо създания, по казванието на майката „прокопсани и силни въ учението“, да се простѣтѣ още въ младенческата си възраст едно по едно и на с всѣмь малки интервали съ тоя бѣль свѣтъ, дѣто бѣхж дошле безъ да знаѣтѣ зашто, а туку тѣй по покана отъ бащата и майката. Не ще бѣде прѣувеличено, ако се прѣдположи, че постоянното лишение отъ необходимитѣ имъ за живѣние потрѣбности ще да е ускорило загинванието имъ. Не веднѣжъ майката занимаваше послѣдния си 6-7 годишенъ най-драгъ синъ (Тодета) съ различни епизоди изъ живота на починжилитѣ ѣ синове, при което почти всѣкой пѣтъ нѣколко нейни сълзи илюстрирахж тоя печаленъ романъ. Даже и Тодета при всичката си маловъзрастностъ усѣщаше, че загубата на тия му брата, за които пламенното му въображение можа да си състави едно какво-годѣ, макаръ и неопрѣдѣлено, понятие, — е оставила дълбока и почти неизлѣчима рана въ сърцето на майка му.

Съ баща си той се виждаше само вечеръ, по мрѣкнѣло, късно, когато той се врѣщаше отъ работа прибитъ и уморенъ, бѣрзащъ да вечера и да си легне за да стане сутринъта по-рано — та почти нищо не чу отъ него за тая печална катастрофа. Не че бащата не жалѣше; нѣ нему не му оставаше врѣме да си почине отъ прѣ-тежкитѣ всѣкидневни трудове, а камо ли да се прѣнася въ размишление и спомени за минѣлото на тая кѣща, което бѣше черно патило за него и за жена му. Постоянитѣ харчения за раждания, крѣщавания и умирация бѣхж съсипали окончателно економийката на кѣщата. Може би и нарочно Спиро да е разгонвалъ отъ главата си туку що искокнѣлитѣ въ неж отъ тоя родъ мрачни мисли за да не кайдиса и на здравето си, което (това той добрѣ знаѣше) бѣше една — едничка гаранция за макаръ и най-несносно живѣние. Тодевата майка бѣше проста, неучена женица; нѣ не и отъ онези, които извиняватъ нехайството или нежеланието си да образовать чедата си съ общеприетото въ тоя случай „нѣма да го правя пощ.“ Напротивъ, тя бѣше

убѣдена, че учението е „четири очи“ и че то е много полезно въ живота. И неможе инакъ да се обясни обстоятелството, че всичкитѣ ѝ (умрѣлитѣ) синове, при толкова оскѣденъ животъ, не се лишихъ отъ познания въ училището. Разбира се че и Тоде трѣбваше вече да се праца въ тая свещена сграда, толкозъ повече че той проявяваше не по-малки, ако не — по-големни, отъ братовитѣ си способности. А бащата почти не се мѣсѣше въ тия „чисто домашни“ распореджания на другарката си, тъй като не му оставаше време да се занимава съ такива, второстепенни за него, въпроси. Той знаѣше да обработва съ собственитѣ си рѣцѣ зеленчуцитѣ, да ги събира самъ или заедно съ жена си и дъщеря си, и да ги тѣтри на гърба си, въ коша, на пазаря за проданъ. Не ведвжжъ той се оплакваше и проклинаше тоя фаталенъ кошъ, който трѣбваше, казваше той, да го заведе и който наистина го прати въ гроба. Нъ да не мислите, че Тодевата майка и сестра очакватъ всичко отъ домакина; не! И тѣ работятъ въ къщи като ратайки; грижатъ се за всичко въ къщата: мѣсятъ хлѣбъ, шийтъ дрѣхы, тъкатъ платно, прѣдѣтъ вълна, конопъ, ленъ и пр., пержатъ, готвятъ гозби приготвяватъ зимовище, — и всичко.

Много бѣше трудно на Спира да гледа къщата; колко ли пѣти проклиняше денътъ, въ който се е родилъ, нъ нѣмаше що да чини: живота е миль, па мила е стопанка, мили сж и чада. Санкимъ виноватъ ли е той за сществуванieto си, макаръ и самъ да е далъ животъ, може би противъ волята си, на повече отъ една десетица по неговото подобие сществува? . . . . . Захванжлъ не захванжлъ Тоде да посѣщава училището, а баща му паднѣ боленъ подъ тежестъта на злокобния кошъ, паднѣ за да не стане вече. Умрѣ Спиро слѣдъ тримѣсечно боледување съ най тиха смъртъ и остави нигдѣ — никому жена, синъ и дъщеря. Трогателна бѣше прощалната му бесѣда съ жена му нѣколко минути прѣди издѣхванието: той счете за свой свещенъ дългъ да ѝ зарѣча да гледа дѣцата и да ги прѣдаде на грижитѣ ѝ. . . . Жална картина! Спиро лежи бездушенъ на единъ скромень, чистъ одъръ, обиколень отъ домашни, роднини, и позпайници; а малкия Тоде, не разбиращъ отъ тѣзи таинственностъ, сѣди въ скута на майка си, не вѣрважщъ, че баща му не е вече живъ (това бѣше непонятно за него!) нъ все таки чувствувашщъ

се въ особено нѣкакво положение, което навѣрно му се налагаше отъ тѣзи траурна обстановка. . . . . Опѣхъ го, погребяхъ го: прости се той съ мъжитѣ и неволитѣ житейски и отиде въ прѣгрудкитѣ на общата майка-земя, дѣто му се осигори вѣченъ покой. . . . . Нѣ защо побърза Спиро да потъне толкова скоро въ вѣчността? Не знаѣше ли, че остава на каприза на сѣдбата вдовица и сираци, на които животътъ, съ неговото отивание, ставаше черенъ като въгленъ за да не кажемъ не възможенъ? Или не разбираше, че жена му и дѣцата му не сѣ за гледание къща, а Тоде е още много малъкъ за да може да печели? Не прѣдвиздаше ли най-сетнѣ, че и роднинитѣ не ще се застъпятъ, при все че нѣкои отъ тѣхъ можехъ, за сърцераздирателната участъ на милитѣ му?

Всичко това му бѣше ясно като день, нѣ той бѣ бизсиленъ за да отклони желанието на провидението, което най-послѣ се съжали и прибра въ лоното си тоя мченикъ на общежитието, види се, за да образува оъ останалитѣ членове на челядъта други такива, като че ли за да запази съразмѣрность въ страданията на живитѣ. . . . . Трѣбваше фамилията да се лиши отъ едничкия въ неѣ мъжъ— единствения источникъ, както по-рано споменѣхме, за удовлетворение най-необходимитѣ ѣ нужди — за да стане мизерията поразяюща, та да може да испъкне въ човѣшкото въображение, по психологическия законъ за контраститѣ, ¹⁾ въ всичката си груба релефность и голота суетното прѣкалено иманье и раскошь, обожателитѣ на които сѣщо ще се обърнатъ на прахъ подъ дълговрѣменния натискъ на удоволствията.

Оплакахъ роднинитѣ Спира, но не съжалихъ слѣдъ това ни жена му, ни чедата му. Нѣмаше причини за такъво жестокосърдие отъ тѣхна страна къмъ пострадалитѣ. По всичко се виждаше, че Тоде имъ бѣ подигнѣлъ жлъчката, понеже тѣ неискахъ нито да чуѣтъ, щото синътъ на най-клѣто семейство отъ родътъ да напрѣдва толкова въ учението. (Трѣбва да се забѣлѣжи, че Тоде усърдно прилежаваше въ уроцитѣ си и заслужено притежаваше явното съ-

¹⁾ Асоциация по Контрастъ. Напр. като видимъ или чуемъ за голѣмъ човѣкъ (исполинь), дохожда ни на умъ за джудже. (Ред.)

чувствие на учителитѣ си; а това бѣше отрова за роднитѣ му, тѣй като почти всичкитѣ други момци отъ рода бѣхж останжли безъ четмо и писмо.) Не можехж тѣ да се помирижтѣ съ мисълта, че Тодета, благодарение на естественитѣ му дарования и надлѣжното му развивание очаква, навѣрно, завидно бѣдѣще, — та освѣнѣче бѣхж чужди на горката участъ на сѣсѣднитѣ си роднини, нѣ и не испущахж случай да ги оскърбяватъ, чрѣзъ подигравки или по какъвто и да е другъ начинъ, съ цѣль да увеличѣтъ моралнитѣ имъ страдания. Спиро не остави слѣдъ смъртта си, освѣнѣ кѣщата, която отъ по-силничѣкъ вѣтъръ се люлѣеше чакъ отъ основитѣ си, и помѣнѣтитѣ по-прѣди лозя; нѣ послѣднитѣ запусѣхж не дълго слѣдъ Спировото починванме и обраснѣхж съ трѣни и бурени, защото нѣмаше вече кой да ги обработва. Послѣдното имъ срдѣство за живѣние бѣше да се облеглижтѣ на рѣцѣтѣ си, да работѣжтѣ колкото имъ сила държи, дения и ноця, безъ разборъ на часове. Щѣтъ не щѣтъ — ще работѣжтѣ, разбира се, повечето чуждо: трѣбѣва да се живѣе! Нѣ кѣща „ламя е,“ казва се, а кое по-напрѣдъ ще се спечели съ женски рѣцѣ! . . . Само да ги види човѣкъ отъ нѣкъдѣ! . . . Сѣдѣжли ми ти ония жени, майка и дѣщеря, свили крака подъ себе си, па работѣжтѣ ли работѣжтѣ. . . . Пѣкъ да е кѣща като кѣща . . . а то . . . по-лоша отъ колиба! Отъ четири страни ѣ пронизва вѣтерѣтъ и, като се провира изъ разнитѣ прозирки на стѣнитѣ и тавана, образува единъ зловѣщенъ концертъ. Въ такѣва кѣща и огнь малко помага: пѣкъ и дрѣва нѣма: на огницето тлѣжтѣ 2—3 главни, а около него работницитѣ-жени свили сѣ се отъ студъ, и съ вкоченени рѣцѣ и крака работѣжтѣ чуждо. . . Плачевна сцена!

Слѣдствията ота Спировата смъртъ зѣхж скоро да се усѣщатъ: ядението и облѣклото захванѣхж да не достигатъ; Тодету давахж хлѣбъ (и друго нѣщо, ако имаше) подъ строгъ контролъ и въ твѣрдѣ недостатѣчно количество (за качеството не можѣше и дума да става), тѣй като нѣмаше повече. Прибѣглиж се до послѣдното срдѣство. Тодета извадихж отъ училище, не безъ сълзи отъ страна на майка му; прѣклони глава и той прѣдъ неумолимия фатумъ, та се глави да слугува и учи на занаятъ у единъ фурнаджия, колкото да си вади хлѣба. Благодарение на излишната скържавость на

майстора си, Тоде и тука търпеше лишения; а опърничавостта на характера му и каприциознитѣ му дребнавости намирахъ претексти да нагрубява Тодета. Всичко това вредно се отражаваше на иного чувствителната Тодева натура, макаръ и майсторътъ му искрено желяше да го въспита въ честностъ и трудолюбие; а Тоде работеше прилъжно и за всичко слушаше и се покоряваше на господаря си съ една вънкашна веселостъ, която искусно скриваше вътрѣшнитѣ му страдания. . . . Колкото Тоде жалеше за училището, дваждъ по-жалеше майка му, която едвамъ спираше сълзитѣ си, когато виждаше бившитѣ Тодеви другари да си отиватъ купно отъ училището въ къщи. Не можеше тя вече да търпи, та намисли най-сетнѣ да си го прибере и да го праща отново въ училището. Намѣрахъ се и добри хора, познаващи способноститѣ на сина ѝ, които съ добритѣ си съвѣсти ускорихъ това ѝ рѣшение. Рѣшително прѣминъ тя Рубикона и Тоде отново зѣ да посѣщава училището. Разбира се, че майка му и сестра му сега трѣбва да ядътъ по-малко, за да остане що годѣ, колкото душа да се крепи, Тодету; въ макаръ полугладенъ и полуголъ, послѣдний слѣдваше даже по-прилъжно отъ колкото по-прѣди, като че ли напукъ на злораднитѣ си роднини и за голѣмо утѣшение на домашнитѣ си, които го имахъ за единствено утѣшение и надѣжда за възможенъ по-свѣтълъ животъ. Ходѣ Тоде още три-четири години на училище, лишенъ и отъ най-нужднитѣ си ученически принадлежности (за учебници и дума не можеше да става, той ги заемаше отъ другаритѣ си), което впрочемъ, не му бъркаше да се явява на годишнѣтѣ испитания най-подготвенъ отъ всичкитѣ. А знаете ли, какъ прѣкара той тия 3-4 години въ домътъ си? Безъ да се впускамъ въ подробности, чудно ли ви е, ако ви кажъ, че Тоде многопжти е оставалъ безъ яденіе, гладенъ, босъ и голъ? Или не вѣрвате, че животътъ на тия три „по образъ Божий сътворени“ същества бѣше много по-животински отъ тоя на едно отъ послѣдната мода на нашия вѣкъ, съ квадратна морда, тлъсто четвереного, което се гои а pleine gorge отъ цивилизованитѣ си стопани само за тѣхно удоволствие? Или не сте вижд ли деликатни дами, fin du siècle, продуктъ на културата на XIX в., претендирующа да сж послѣдня дума на образоваността, — да мияватъ и стискатъ нѣжно въ

прѣгрждкитѣ си дрессираното пале, а да отбѣгватъ погледитѣ на минаващитѣ край тѣхъ клѣтници нуждаѣщи се отъ лептата имъ?! . . . . Свърши Тоде курса на училището въ родния си градъ: настанѣ вече врѣме да пристѣпи къмъ работа вънъ отъ училището и да поправи разстроеното състояние на къщата. (Да продължи учението на чуждина — никому нито на ума дохождаше, прѣдъ видъ на сѣществуващата економическата криза.) Макаръ и отъ послѣдня, може би, по бѣдностъ фамилия, Тоде бѣ извѣстенъ по извънреднитѣ си успѣхи въ училището почти на цѣлия си градъ. Ето защо нѣкои милостиви хора отъ махалата, далечъ отъ всѣ какво роднинство нѣ искрено желаѣщи да дадѣтъ възможностъ Тодету да употреби въ полза тия си естествени дарби, — настоихѣ прѣдъ майката, погрижихѣ се и го настанихѣ бесплатно въ . . . . Гимназия и въ сѣществуващия при нея пансионъ. Истина е, че на майката и сестрата живота пълненъ съ нещастие, сега се продължи още за нѣколко години, нѣ тѣхъ крепѣше надѣждата, че слѣдъ това Тоде ще е почти пълновъзрастенъ и способенъ дастѣпи мѣжки въ водовъртежа на общезитието.

Чуденъ и загадъченъ е животътъ! . . . Поотлекнѣ наистина на Тодевитѣ домашни отъ грижитѣ по него, на и той показваше въ училището чудесни успѣхи. Най-сетнѣ осѣществи се и тѣхния идеалъ, който, по многоограниченитѣ имъ понятия едва ли не се свеждаше въ блаженство: Тоде благополучно и съ отличие прѣкара и послѣдния классъ на заведението. Нѣ дали това е не само една почивка на злата орисница, за да започне отъ послѣ съ поголѣма енергия да върти сѣдбоносното си въртено? На първъ погледъ би се повѣрвало, че Тодету се усмихва вече сѣдбата и че той сполучи да добие едно какво да е образование ато че ли за възмездие на толкова перипетии, които той, майка му и сестра му, прѣкарахѣ; нѣ отдѣ знаете, че това не е само единъ маниеръ на всемогѣщата воля на вселената, която бесцеромонно третира напълно подчиненитѣ си пигмеи? Мигаръ не е възможно, щото това успокоение на членовитѣ отъ Спировата челядъ да е само една пауза, една точка въ веригата на чернитѣ имъ дни, послѣдната халка на която води въ студената земя! Може би Тоде спечели нѣкой и други звания само за да се отдѣли, безъ да ще за

доста дълго време ако не и за всъкога, отъ бащиното си огнище, отъ майка и сестра! Той не забравя, че майка му е първата виновница за да се не лиши отъ най-необходимата въ живота му душевна храна, и съ пълно съзнание на обязаноститѣ си къмъ родители и близки направи рѣшителна крачка въ бурята на общественни животъ. Нъ още му се нанесе чувствителенъ ударъ въ урагана на туй житейско море. . . . . По нѣкога и най-дребнитѣ каприци на шефовѣтѣ и облеченитѣ съ властъ автократи-диктатори иматъ рѣшаващо влияние върху общественната обстановка на тѣхнитѣ право или косвено подчинени. Тоде станж жертва на амбиции именно отъ тоя родъ: пълненъ съ енергия и надежда въ себе си, готовъ да се залови за ползотворна дѣятелностъ, роденъ да въздаде данъ отъ признателностъ на ония къмъ които се считаше задълженъ, ламтящъ да помогне, колкото може, на домъ и отечество, горящъ съ желание да облекчи отчаяното положение на домашнитѣ си, — Тоде, уви! бѣ принуденъ да се махне отъ родния си градъ, да се скита по чужди земи, далечъ отъ роднини и познайници, далечъ отъ ония, които, за да го отхранѣтъ въ дѣтинството му, сѣ отдѣляли за него залакъ отъ устата си! . . . . .

Наистина, Тоде се настани на работа въ чуждина; не забравя той прѣстарѣлата си и почти лишена вече отъ гледание майка; не забравя и сестра си, която, при все че се ожени за единъ крайно бѣденъ като баща ѝ работникъ, живѣеше въ къщата на майка си, тѣй като мъжъ ѝ, скоро слѣдъ вѣнчаванието имъ, не можи да живѣе измежду турци-зулумджии, та и той забѣгна въ чужда земя, отдѣто само сегизъ-тогизъ се вѣстива; а помага имъ, праща имъ макаръ и най-скромната си лепта. Нъ защо имъ е такъвъ животъ! 5—6 години става отъ когато не сѣ виждали Тодета майка и сестра за да му се понарадватъ, отъ когато той е оставилъ бащинъ домъ, не отъ желание а отъ съдбоносното стечение на обстоятелствата, които му прѣпятствуватъ да иде да споходи най-драгитѣ въ живота си.... Ами дали не е писано, щото майка и дъщеря да сѣдѣтъ въ къщата на отколѣ несществующия между живитѣ, Спиро, сами като кукувици, па да умрѣтъ отъ жаль за Тодета? Не е ли речено, щото и той, слѣдъ дълги скитания по чужди и далечни страни, да остави кости въ една срѣда отъ съвсѣмъ чужди на дѣтинството му субьекти, между

които въпрѣки волята си е попаднжлъ? Види се че е било угодно на орисницата да запустѣе Спировата къща и да се обърве въ свърталище на бухлитѣ и кукумявкитѣ.

8 Августъ 1894 г.

П. Б. АНСАНТИРОВЪ

г. Добричъ.

МАКЕДОНИЈА

(Leon Lamouche. *La Bulgarie dans le passé et le présent.* Appendice: „*La Macédoine*,” p. 489—514. Paris, 1892;

Френскиятъ писателъ Ламушъ издаде прѣди двѣ години едно съчинение подъ насловъ: „Бълдария въ миналото и сегашното“ на края на което дава и едно допълнение озаглавено: „Македония“. Той счита, че неговата книга нѣма да бѣде пълна, ако не каже „нѣколко думи за една страна, чиято история често бивала тѣсно свързана съ историята на българитѣ, и която занимава още и днесъ голѣмо мѣсто въ грижитѣ на последнитѣ“. Ние ще изложимъ съдържанието на тая часть отъ съчинението. Читателятъ ще види че г. Ламушъ се стреми да бѣде безпристрастенъ, и ние не ще го обвинимъ нито въ пристрастность, нито въ нарочно искривяване на фактитѣ, нито въ нѣкакъва тенденция. Ако има въ книгата му нѣщо, което да не е съгласно съ истината, това може да се счита само като погрешка. Така, нѣкои въпроси, които не сж отъ малка важность, за него не сж съвсемъ ясни: за тѣхъ ще направимъ на надлежните мѣста нуждните белѣжки.

Въ въведението на книгата си той казва, че се е старалъ да прѣдстави българския народъ въ истинската му боя чрезъ едно искрено изложение на онова, каквото е билъ той по-напрѣдъ и каквото е днесъ. „Ние искаме казва онъ, отначало да резумираме мненията на най-компетентните автори, които, въ Франция или въ странство, са изучвале българскитѣ въпроси; на прѣвъ редъ мѣжду тѣхъ трѣбва да цитираме г. Луи Лежѣ, сега професоръ въ Колежъ-дѣ-Франсъ, чиито лекции, слушани по-напредъ въ *Ecole des Langues Orientales* (Училище за источнитѣ езици), бѣха нашиятъ прѣвъ починъ

въ славянскитѣ студии, после г-да Иречекъ, Лавлѣ, Каницъ; търсихме тоже и въ книгите писани отъ самитѣ българи изражението на тѣхните въспоминания, на тѣхнитѣ тежнениа (аспирации), на тѣхнитѣ надежди; . . . . .“

Наведохме горнитѣ редове, за да види читателя отъ какви източници се ползувалъ автора. Той не ни казва да е пътувалъ по България и Македония. До колкото знаемъ, той дохождалъ въ България, но за Македония — съмняваме се.

Отдѣлъ за Македония, който заема 25 страници, е раздѣленъ на 3 части: 1) Общъ погледъ, 2) Въпросътъ за народностите и 3) Българскитѣ училища въ Македония.

Ще дадемъ прѣвода му съ много малко съкратяване и мислимъ, че читателитѣ все ще останжтъ доволни.*)

Г

„Македония днесъ, както Италия прѣди 35 додини, е само едно географическо изражение; освѣнъ това, нѣкогашна Италия, като се лишаваше отъ политическо единство, имаше едно несъмнено национално единство, когато пъкъ Македония е наистина, въ цѣла Европа, страната, гдето се обикалятъ и прѣплитатъ най-голѣмо число различни племена 1) физиче-

*) Въ първата часть има особно заглавие: „Планините на Македония“ [20-21 стр.], за рекитѣ говори на 46-50 стр., за езерата — 51-52.

1) Това е една отъ голѣмитѣ грѣшки на автора. Вижда се нему Македму се прѣдставява съ съвършено смѣсено население „отъ най-различни племена“. Но тогава не би могла да се поставя истинска граница, която да дѣли българското плѣме въ македония отъ съединенитѣ плѣмена: гърци, арнаути и сърби. При все това г. Ламушь дава такава — етнографическа граница, въ I отдѣлъ на съчинението си, гдѣто говори за цѣлия български народъ въобще. Нека наведемъ частъта, която ни интересува (стр. 141 — 144). „Отъ устието на Тимокъ, западната граница (на българското плѣме), която, като следва едно главно направление отъ севѣръ къмъ югъ дѣли българитѣ отъ сѣрбитѣ, е твърдѣ мъчно да се опредѣли, защото всичкитѣ свѣдения по тоя въпросъ са твърдѣ различни споредъ народността или симпатияте на авторитѣ имъ.“

Сръбското съчинение „Сръпска земя“, обнародвано въ 1882, естествено дава добра смѣтка за сръбското плѣме. Не само абсолютно отказва съществуването на българи въ кралството, но дава на Истокъ като граници на сѣрбите източнитѣ водораздѣлни линии на басейнитѣ на Тимокъ и южна Морава, дава между другитѣ и градътъ Търнъ. Отъ тука авторътъ продължава границата по водораздѣлната линия на Струма, и Вардаръ до Струмица, послѣ по дѣсния брѣгъ на Вардаръ, по южната водораздѣлна линия на р. Църна, до Костуръ.

Така той прѣдава на Сѣрбитѣ повече отъ половината на Македония съ градовете Скопие, Битоля, Велесъ Охридъ и пр.

Другъ единъ авторъ, г. Спиридонъ Гопчевичъ, единъ отъ най-жаркитѣ борци за сръбскитѣ притезания върху Македония, отива още по-далечъ, и при- дава на сръбското плѣме цѣлото славянско население на тая страна, заедно съ Солунъ

ските граници на Македония сж, дѣйствително, доста чисто прѣкарани, но тѣ не отговаряатъ на никакво дѣление политическо или административно; на западъ македонската област е ограничена съ бърда, които, като продължаватъ Пиндъ на сѣверъ съединяватъ се съ Шаръ-планина, откато сж обиколили Преспанското и Охридско езеро; на северо-западъ границите ѝ са ясно нарисувани отъ Шаръ-планина и Църна-гора (Карадагъ надъ Скопје); по-нататкъ, тѣ следватъ, на крайната юго-западна частъ на Княжество България, по Дованица планина и Рила и се саединяватъ съ Родопа, която до морето дели Македония отъ Тракия.

Българската история ни показва, че отъ рано Македония била частъ отъ тѣхните владения. Въ първите години на X ст. Симеонъ простира своите владения до брѣговете на Адриатическо море. На края на същото столѣтие, когато първото българско царство пада въ ръцете на гърците, въ Македония се държи една българска държава независима, която подъ Самуила блести съ врѣмена слава преди да исчезне *наово* (! В).

Тия притезания сж очевидно прѣувеличени, па са и противурѣчиви на всички други документи. Между тия документи най познати са картитѣ на Лежана и Киперта, автори които, поради своята народностъ, могатъ да се считатъ като безпристрастни.

Споредъ послѣдния границата на двѣтѣ племена би слѣдвала отначало по долното течение на Тимокъ, послѣ би се отправила къмъ върхъ Озренъ при Алексинацъ и оттукъ къмъ Нишъ, който би се намиралъ тъкмо на пограничието. Нататкъ ставали съседи на българитѣ не сърби, а албанци.

Споредъ Лежана, раздѣлната линия би минавала още по-на западъ, съвсемъ близо до Алексинацъ, би слѣдвала най-сетне по веригата Рстребацъ между Топлица и Расина. Подъ турското владичество, впрочемъ, Нишъ и околности тѣ му бѣха считани като български и се обѣмаха въ административните дѣления на България. Щомъ се създаде българската екзархия, Нишката и Пиротска епархия ѝ станаха подчинени. Вижда се прочее че, споредъ хипотезата много по-достовѣрена, освенъ че сърбите нѣматъ да искатъ нѣкаква територия отъ българите, както искаха да го направатъ въ 1835, но именно тия послѣдните би имали да въстановатъ правата си върху пиротския и нишки окръзи. (Не искамъ да кажемъ съ това (добре да се разбере!) че ние би удобрили притезанията, които би изявили нѣкои българи върху тия землища които сега влизатъ въ състава на Сърбия. Ние мислимъ напротивъ, че има по-голѣмъ интересъ за българите да живеятъ въ добро приятелство съ своята съседка, отколкото да притежаватъ нѣколко окръга съ *съмнителна народностъ* [?! В.]

Отаткъ Враня границата следва приблизително по Църна Гора или Карадагъ, по веригата па Шаръ и най-сетне по Черни Дримъ до Охридското Езеро. *Въ всичката тази частъ, албанската и българската народности се премѣсватъ често и праватъ раздѣлната линия тѣрде неправилна; но по-голѣмата частъ отъ документите са въ съгласие съ главната ѝ посока*

Въ предѣла на югъ отъ Охридското и Прѣспанско езера срѣщатъ на три-те племена—българско, албанско и гръцко, и присѣтствието на кучинки отъ турски и македоновлашки [чинцарски] населения, праватъ невъзможно всяко точно разграничение. Може само да се каже, че въобщо южната граница на българското племе тука ще е една линия, идеща отъ Костуръ къмъ Солунъ.

Великите господари на второто царство Калоянъ, Иванъ Асень II иматъ и Македония въ границите на държавата си. Но въ началото на XIV в. сърбите заграбватъ, на свой редъ, тая областъ; тѣ проникатъ въ нея около 1275 год. подъ владичеството на Мигутина и довършватъ нейното завоюване подъ Душана; това владеење трая обаче малко време, и още отъ последната четвъртъ на 14 ст. Македония бѣ подпълно завзета отъ турците.

Отъ тогава историята на тая страна не представя нищо, което да бие на очи (saillant), нейното централно положение въ османската империя е даже причина, гдето тя бѣ малко досѣгната отъ събитията, които отъ началото на нашия векъ измениха участъта на толкова турски провинции. Обаче, нейното население, както видѣхме въ предидещите глави, често е зимало участие въ моралнитѣ борби на българите и отъ друга страна, всѣкога, когато тия последните са взимали оръжието, било за собствената си защита както въ 1885 г., било за да се борятъ съ славянските братя за общото дѣло,

Едно ново съчинение, обнародвано въ Пловдивъ въ 1888 г., *La Macédoine considérée aux points de vue historique, ethnographique et philologique*, par Ofeicoff, съчинение което се занимава почти изключително съ съперничеството на сърби и българи относително тая областъ показва съ многобройни примери, зети отъ наречията на сѣверна Македония и съ исторически документи отъ всички времена, че земите на югъ отъ Шаръ, именно градовете Скопѣе, Прилепъ, Охридъ, български и винаги са биле считани като такива. — Ние само повърхностно минахме тоя важенъ предмѣтъ, като оставаме за по-късно да ги разгледаме подробно.

Гърците сѣщо прѣтендиратъ за първенство въ Македония и основаватъ своите притезания върху влиянието упражнено отъ тѣхъ надъ цѣлото население под-срѣдствомъ църквата и училището, дълго врѣме изключително въ тѣхните ръце. Но въ действителностъ, гръцкото племе изключително моряшко и търговско, не е заемѣло въ тая областъ, както и въ цѣлия Балк. Полуостровъ и въ Мала Азия, освѣнъ островите, брѣговете и нѣкои важни градове въ вътрешноста. То не се простирало върху една цѣла територия, освѣнъ когато тя е бивала твърде тѣсна и изрѣзана за да бъде действително свършено морска, както е това случай съ днешна Гърция и съ Халкидикския Полуостровъ

Въ Македония прочее, вътрешноста е изключително, населена съ българи: но тѣ, освѣнъ въ Солунъ, кдето и тѣ са малобройни не достигатъ никога морския брѣгъ

Южната граница на тѣхното племе минава презъ Воденъ, Солунъ, Битоля Велесъ, Сѣръ, Драма, и се възлиза къмъ Родопите."

— И така, да признавашъ, че *вътрешноста на Македония е изключително населена съ българи, освѣнъ по крайбрѣжието*, пада казвашъ после, че *Македония се лишава отъ национално единство, и е единичката страна въ цѣла Европа, въ която са смесени най-различни племена.* това не може да бъде друго освенъ голъмо противоречие Истината е, че *въ вътрешноста на М.* — въ етнографическите граници, съ които и самъ Ламушъ ограничава българите, — живеятъ „*изключително българи*“ съ голъмо количество турци въ по-голѣ-митѣ градове.

както въ 1876 — 1877, македонците се намирали въ голѣмо число въ тѣхните редове .“

Административно деление на Македония. Както е известно, тя се дели на вилаети, вилаетите на санджаки, санджаците на кази, а тѣ на нахип. На чело на вилаетите стоатъ валии, на санджаците — мютесарифи, на казите — каймаками, на нахиите — мюдюри

„ . . . . На чело на нахията стои *мюдюртъ* и неговия помощникъ, както и единъ съветъ лѣчо авенъ отъ 4 до 8 члена, избрани, отъ жителите, също тѣй и двама—общински чиновници. Администраторите и съветниците на нахията трѣбва да принадлежатъ на вѣроисповѣдавието на населението; ако населението е смѣсено, всѣко исповѣдание има право на половината администратори, мюдюринтъ като принадлежи на болшинството, а помощникътъ на меншеството. Селата иматъ, за всѣка национала или религиозна община, кметове (мухтари) и мѣстни избрани съвети.

При валиите, мютесарифите и каймакамите се намиратъ съвещателки комитети, наречени административни съвети (меджлис-и-идаре). На тѣхъ предсѣдателствува управителятъ на околността, и са съставени, отчасти отъ членове, които иматъ за това право (чиновници и религиозни началници — 7 въ съветътъ на валиите * и 5 въ други е); тия последните се избиратъ по-равно изм жду знатните житени, мюсюлмани и немюсюлмапи; начинътъ на избирањето е нареденъ тѣй щото управлението упражнява надмоцтво действие върху избора на тия делегати; вижда се ясно, освѣнъ туй, че въпреки привидната безпристрастность, която е опредѣлила съставяњето на тия съвети, мюсюлманите притежаватъ въ всички случаи силно болшинство (9 противъ 5 въ съветътъ на вилаета, 7 противъ 3 въ другите).

Главнитѣ градове, които не се обѣематъ въ нахии, притежаватъ една общинска администрация, съставена отъ единъ кметъ или прѣдсѣдателъ (реизъ) и отъ единъ общински съвѣтъ съ 4 до 11 члена (меджлис-и-беледие).

Македония обѣема Солунския вилаетъ, по-голѣмата частъ отъ Битолския и Скопския санджакъ отъ Косовския вилаетъ.

*) 1. Началникъ на съдебната частъ (наибъ), 2. финансовъ директоръ (дефтердартъ), 3. помощникъ на валията, 4. главенъ секретаръ, 5. мюфтия, 6. архиепископъ или епископъ, 7. главенъ равниъ.

Солунски вилаетъ		Битолски вилаетъ	
има 966.309 жит., 3 санджака:		има 838.384 съ 5 санджака:	
Солун. санд.	528.889 съ 14 кази	Битол. санд.	326.687 съ 5 кази
Сърски „	340.477 „ 8 „	Серфидж. „	195.984 „ 6 „
Драмски „	96.943 „ 3 „	Корчанс. „	159.379 „ 4 „
		Дебърски „	99.780 „ 4 „*)
Скопски сан.	380.000 съ 8 кази	(Елбасан. „	55.554 „ 3 „)

Споредъ салнаметата на Солунъ и Битоля, населението на тия вилаети се распредѣля по слѣдующия начинъ между официалнитѣ народности, т. е. спорѣдъ вѣроисповѣданията:

	Мюсюлм.	гърци и власи	българи	евреи
Солунски вилаетъ	494.656	243.991	222.316	37.174
Битолски „	383.022	225.234	224.999	5.038

Въ тая таблица цифритѣ на българското население съдържатъ само жителитѣ, които са влѣзли формално подъ екзархията; другитѣ християнски българи сж смѣтани като гърци, и помацитѣ са класирани съ мюсюлманитѣ. Не можемъ, слѣдователно, да се основаваме върху тия данни за да оцѣнимъ относителната численность на различнитѣ плѣмена, които населяватъ Македония; бѣше обаче интересно да ги наведемъ за да покажемъ, че въ тия два вилаета числото на българитѣ официално признати като подведомствени на екзархията, е значително еднакво съ числото на вѣритѣ на патриаршеската църква.

Нѣма да влѣземъ сега въ по-дълги подробности върху населението въ Македония, защото това ще разгледаме въ края на тазъ глава,

Съдебното устройство отговаря на административното дѣление: всѣкой вилаетъ притежава по една **апелация**, всѣкой санджакъ и всѣкой каза по е по съдилище. Тѣ (апелацията и съдилищата) се раздѣлятъ на двѣ камари, едната гражданска а другата криминална; сждитѣ могатъ да бждатъ мюсюлмани или немюсюлмани. Законодателството е по-

*) 4-тѣ кази са: Горни и долни Дебъръ, Мать, Ракаларъ, отъ които само първитѣ двѣ влизатъ въ Македония.

дражано отъ френскитѣ сборници (codes). Но знае се, че у мюсюлманитѣ религиозниятъ законъ урѣжда голѣмо число обстоятелства и отъ гражданскитѣ животъ; едно специално законодателство съществува за такива случаи; нарича се **шер'и**, т. е. „споредъ закона.“ Съдилищата като прилагатъ религиозниятъ законъ се състоятъ изключително отъ **нибѣтъ** на всѣка околия и работитѣ тукъ се разлеждатъ по единъ начинъ съвсѣмъ сумаренъ (поврѣхностенъ, на бърза рѣка).

Въ извѣстно число случаи, именно за дѣла относящи се къмъ фамилията, женидбата, развода, наследството, църковното право е също така въ сила за немюсюлманитѣ, кои о са тогава подсъдни на своитѣ религиозни началници.

Знае се, че църковнитѣ началници са въ очитѣ на турската администрация законнитѣ прѣдставители на своитѣ едновѣрци, тѣ официално се наричатъ **милетъ-башии**, въ своя кръгъ на дѣйствиа.

Съществуватъ въ рѣзнитѣ административни окрѣжия училищни комисии (**ма'риф-меджлиси**), но тѣхното дѣйствие се упражнява главно върху турскитѣ училища, които принадлежатъ на народности неимѣюци официални мѣстни началници, както е случая напр. съ българитѣ на повечето окрѣжи на Македония. Трѣбва да се забелѣжи при това, относительно народното просвѣщение, че немюсюлманскитѣ училища сѣ още, тѣй се види, поддържани изключително на разноси на частни лица или на дружества, а държавата не имъ отпуска нигде фондове за образованието.

Македония въ климатично отношение, е една отъ най-облагодетелствуванитѣ области на източния полуостровъ; почвата е твърдѣ плодна и произведенията ѝ извънредно разнообразни; южнитѣ растения, които въ България се обработватъ тв. ограничено, като памукътъ маслината, портокальтъ, лимонътъ, напълно вирѣятъ, поне въ южнитѣ части на солунски вилиетъ; могло би даже да се пресади и шекерната трѣстъ. Лозарството е зело голѣмъ просторъ, но виното, както и въ България, обикновенно зле се обработва. Тютюнътъ се обработва почти всегдетъ, също и афионътъ.

Обработената земя не представя повече отъ $\frac{1}{5}$ отъ поврѣхнината на земята, отчасти поради угарѣта, която оставя празни всѣка година $\frac{3}{5}$ отъ обработваната земя. Произвож-

дацието на житата, ячменътъ, пшеницата, овесътъ, кукурузътъ заема $\frac{3}{4}$ отъ работенитѣ полета.

Копринарството е особено важно за каазитѣ гевгелийска и воденска, пчеларството въ — Халкидика.

Горитѣ, които покриватъ почти половината отъ земята, даватъ същитѣ произведения както и въ България: Солунския вилаетъ, въ това отношение, е единъ отъ най богатитѣ на турската империя.

На редъ съ земледелието, съ което се занимава най-голѣмата частъ отъ жителитѣ на Македония, скотовъдството съставлява важна частъ отъ источницитѣ на страната; въ високитѣ прѣдели на Битолския вилаетъ, особено, живѣятъ пастирски населения — отъ албанско или влашко племе. Кожитѣ и вълната доставятъ главнитѣ сурови материали за мѣстната индустрия. Тази индустрия има главно за прѣдметъ, както и въ България, да задоволи непосредственитѣ нужди на населението, относително облѣклото, обущата, покривкитѣ. Извѣстно число фабрики съ парни вдигатели, воденици, прещачки, станове за памукъ или коприна, сапунени фабрики, табачни мануфактори, дистиларници, са направени въ Солунъ, Велесъ, Драма, Сересъ и Негушъ.

Македония е богата съ минерални складове, но само едно малко количество се експлоатира и то въ ограничени условия; отъ послѣднитѣ ще цитираме **лигнитнитѣ** рудници на серската каза, **хромовитѣ** на касандрийската и воденската кази, **желѣзните** въ казитѣ: неврокопска, разложска и кривопаланечка. Намиратъ се тоже по нѣкъде **среброоловени** и **антимониви** руди.

Македония е много по-малко облагодѣтекствувана отколкото България откъмъ съобщенията; освѣнъ че земята, ту планиниста, ту прѣсечена отъ езера, язове и реки, е сама по себе малко способна за згодни пътища, пътищата достъпни за кола са твърдѣ малобройни, понеже транспортите се извършватъ главно, за пътници както и за стоки, на конь или мъска.

Главните пътищ са: ония отъ **Солунъ** до Сересъ и отъ **Солунъ** до Битоля прѣзъ Воденъ; ония които почватъ отъ **Битоля** и се уилтватъ, на Югъ — къмъ *Деринъ*, *Костуръ* и *Лариса* (въ Тесалия), на Западъ — *Елбасанъ* прѣзъ **Охридъ**, и къмъ *Янина* прѣзъ **Корча**, на Северъ — къмъ

Скопие прѣзъ Гостиваръ и Тетово и къмъ Прилепъ и Велесъ; най-сетнѣ тия, които излизатъ отъ Скопие, уиѣтватъ се къмъ Стара-Сърбия прѣзъ Качанишкия проходъ, къмъ Враня въ Сърбия, и къмъ Кюстендилъ въ България, тия два последни пѣтя се раздѣлятъ въ Куманово.

Македония притежава една само желѣзница, която и я преминава по всичката ѣ дължина, и почти по срѣдата. Тая линия е дълга 362 км., отива отъ Солунъ до Митровица, има не по-малко отъ 95 моста (отъ които 8 на Вардаръ) и 12 тувела. Построена е въ 1872; има 28 станции. Единъ клонъ отъ Скопие, построенъ въ 1888 я съединява съ сръбската линия, и отъ тукъ съ Западна Европа.

Една нова линия, която ще свърже Солунъ съ Битоля е проектирана (вече прѣкарана. Прев.)

Но главно морския пѣтъ е оня, чрезъ който ставатъ сношенията на голѣмото пристанище на Егейско Море съ Западъ, както и съ другите градове на Истокъ; много морски компании, френски, английски, австрийски, италиянски, руски, гръцки и турски поднасятъ своитѣ услуги на Солунъ 2 или 4 пѣти на месецъ. Въ 1888 год. 4.450 кораба (отъ които 778 парни) са посетили това пристанище; относително параходите—английското знаме държеше първо мѣсто, френското—последно; 80% отъ корабите на платно бѣха турски.

Между многото достъпни места, които представяватъ извънредно изрѣзаните брѣгове на Македония, Кавалското пристанище, въ дъното на единъ широкъ заливъ, затворенъ отчасти отъ о-ва Тасосъ, е едничкото което притежава истинска търговска важностъ; нѣкои отъ корабите, които служатъ на Солунъ (между другите-ония на Messageries Maritimes) спиратъ тука за почивка вървейки къмъ Цариградъ.

II. Въпроса за народностите.

Македония заема едно пространство отъ 75.000 кв. км. Тя съ своето разпространение по брѣговете на Егейско Море, съ своето голѣмо Солунско пристанище, е за балканските държави една отворена врата къмъ Западъ; за нѣкои западни сили тя ще е, напротивъ, пѣтъ къмъ Истокъ; разбира се, слѣдователно, че отъ врѣмето на голѣмите събития военни и дипломатически, които наново отвориха ерата на политическите, и териториалните изменения въ тая частъ на Европа,

Македония е станала, за държавите непосредствено заинтересувани въ източния въпросъ, една страна връзъ която се сипе на заръ злато, като на комарджийска карта, и навърно тя ще се обърне на ябълка за раздоръ.

Понеже въпросътъ е преди всичко националенъ въпросъ, ние ще влѣземъ тука въ нѣкои подробности по-обстоятелни. Мъчно е, ние забелѣжихме вече това, да се даде точна смѣтка за численото разпределение на разните народи на Македония; показанията доставени отъ официални документи, понеже се отнасятъ изключително до вѣроизповѣданията, могатъ само да заблудатъ човека. Его нѣкои отъ пресмѣтванията дадени въ географически съчинения или въ пътешествия.

	Ритихъ (1)	Отеч. Географ.	Бианкони 2)	Верковичъ
Българи	1.124.288	1.300.000	610.000	1.236.000 (3)
Турци	3 0.626	450.000	180.000	305.000
Гърци	59.833	58.000	300.000	219.000
Власи	422.357	292.000	80.000	81.000
Разни	—	—	380.000	66.000

Его, въ таблицата споредъ съчинението на г. Верковичъ „Типографически и етнографически очеркъ на Македония“, пропорцията, на трите главни народности въ разните каази. Г. Верковичъ, като е отъ сръбско-харватско племе, и като публикува въ Петербургъ 1889 г. предмѣтното съчинение, ни се чини че представя достатъчни гаранции за безпристрастность.

Това което излиза обаче несъмнено отъ тия статистики е, че голѣмото болшинство на македонското население принадлежи на славянското племе, пътниците Лезанъ, Бартъ, Ами-Буе, географите Ритеръ, Кипертъ, Елизе-Реклю—цитираме само незаинтересуваните въ въпроса автори—са съгласни по тоя предмѣтъ; Тоже нѣкои гръцки писатели, въпрѣки всички, за да защитатъ прѣвесътъ на своето племе, са измислили теорията за гърци българогласни, споредъ която македонците, като говорятъ български, ще са изцѣло или отчасти елини пославявени; тая теория неможе да се поддържа,

Суданъ или Конго; при все това, тѣхния предмѣтъ се изпрѣчва доста често въ изучаванъето на текущите политически въпроси, затова ни се чини полезно да поговоримъ за тѣхъ съ нѣкои подробности.

Доста бѣше трудно за сърбите да се заловатъ за тая работа, тѣй като българите вече притежаваха положението; прѣчките само увеличиха ревността на шампионите (борците) на Сърбия, тѣй щото тѣ наскоро достигнаха целта си. *При все че сме въздушевени съ еднаква емпатия къмъ двете славянски народности на полуострова, при все че уважаваме мисълта, която кара сръбските писатели—за да приотвратъ бъдещето развитие на своето отечество, истината ни задължава да обявимъ, че исканията на Сърбия относително Македония ни изгледа съвършено да се лишава отъ сериозни основания.*

Защитниците на сръбската кауза са прибѣгвали за помощъ до доводи отъ всѣкакво естество, исторически, етнографически, политически. Въ историческо отношение, тѣ се опиратъ върху факта, че Македония съставлява частъ въ XIV в. отъ Душановото царство. Веднага може да се отхвърли този доводъ; нѣма, наистина, ни една европейска държава, която да не може като възлиза малко или по-вече въ историята, да изисква по сѣщия начинъ нѣкои провинции отъ своитѣ съсѣди. Но може съ сѣщия тонъ да се отговори, като се забѣлѣжи, че още отъ X в. Македония е принадлежала на българитѣ; много документи отъ гръцки произходъ признаватъ българския характеръ на тая област императоръ Василий II който разруши държавата на Западъ; България (която нѣкой сръбски автори искатъ да присвоятъ на своята народност) е називанъ отъ съвременитѣ хроничи Βουλγαρο-κτονος (българоубиець); и охридския патриархъ запази, подъ византийското владичество, титлата *архиепископъ на България*.

Етнографическия въпросъ е не по-малко лесенъ да се освѣтли; сръбскитѣ автори, прѣдъ общото съгласие на пѣтниците да наричатъ българи славянитѣ на Македония, можаха да ги наречатъ некомпетентни и да кажатъ, че не са могли да различаватъ истинското сродство на македонскитѣ диалекти; голѣмото разнообразие на диалектитѣ, подобността на двата езика — сръбския и българския — даватъ поне характеръ за възможность на тия твърдения; въ очитѣ на без-

пристрасния наблюдател, обаче, това утвърждение може всичко всичко да направи съмнителни противнитѣ утвърждения, но не и да ги унищожи; нищо не ни задължава, наистина, да дадемъ по-вече вѣра на прѣдложенията на г. Гопчевича, който обявява, че цѣла Македония е Сръбска до Солунъ, отколкото на прѣдложенията (assertions) на г. Верковича, който казва, че още и населението на Призренъ е Българско.

Трѣбва, най-послѣ, да не се придава изключителна важностъ на езикътъ въ въпроситѣ за националностъ; въ Франция, по-добрѣ отъ всѣкъде другадѣ, знаемъ, че разликата на нарѣчиата не прѣчи на общността на патриотическитѣ чувства: избраната доброволно страна е по нѣкога по-мила отъ колкото оная, която се налага отъ произхождението. Е, самитѣ сръбски писатели признаватъ, че ако нѣкой попита единъ македонецъ за родътъ му, той ще отговори: „българинъ съмъ“. Ние имахме впрочемъ, въ прѣдидущитѣ глави случай да докажемъ, че македонцитѣ се бориха заедно съ българитѣ, и турскитѣ статистики признаватъ, че 450,000 жители отъ вилаетитѣ солунски и битолски са се присъединили къмъ Екзархията. Сърбитѣ като не можаха да направятъ всите тия обстоятелства съмнителни, потърсиха да преобърнатъ значението имъ по единъ начинъ подобенъ на оня на гърцитѣ, който посочихме по-горѣ. Македонцитѣ, като се обявяватъ за българи, и като работатъ за общото дѣло съ българитѣ, били сърби, криещи своята народностъ отъ страхъ да не си навѣятъ притѣснения отъ турцитѣ. Ако да бѣше дѣйствително така, тия българи щѣха по необходимостъ да стоятъ мирни всѣкога и би се пазили даже да взиматъ участие въ вълненията, които бѣха въ полза на българскитѣ църкви; това участие имъ е коствувало, наистина, поне толкова преслѣдания, колкото името *сърбинъ* би могло да имъ нанесе; и послѣ, както справедливо забѣлѣзватъ българскитѣ писатели, защо това изменение на народността не е могло да досегне жителитѣ на Стара Сърбия, които имаха тѣкмо толкова да се боятъ отъ турцитѣ, колкото и жителитѣ на Македония?!

Както и да е, македонцитѣ, по тѣхното държанье въ въпросътъ на религиозната автономия и въ врѣме на сръбско-българската война, показаха, че се считатъ дѣйствително като българи и че знаеха и а останатъ такива.

Полѣзно е да се спомене, тоже, че бѣлг. народъ при- тѣжава три официални документи, които конституиратъ пра- вата му върху Македония; тия документи, вече цитирани, произлизатъ, еднитѣ отъ суверена на османската империя, другъ единъ отъ прѣдставителитѣ на великитѣ сили, третия отъ Руссия; тѣ са: 1-о фирманите отъ 1870 и 1872 които учрѣдиха Бѣлгарската Екзархия, и ѝ присѣдиниха епархиитѣ велешка, скопска и охридска; 2-о проектътъ за организацията на Бѣлгария, изработенъ отъ Цариградската Конференция въ 1876, проектъ който съдържаше въ софійския вилаетъ санд- жацитѣ скопски и битолски; 3-о Св. Стефанския договоръ, спорѣдъ който Македония, почти цѣла, влизаше въ границитѣ на Княжество Бѣлгария.

Мислимъ, че така — показахме сѣщинското положение на народноститѣ въ Македония- Нѣмаме, впрочемъ, никакъ намѣрение да отиваме по-нататкъ въ изложението си. Ма- кедония е турска провинция и чини ни се, че поддържанието на *statu-quo*-то е най-доброто за тая земя, както и за съ- сѣдитѣ ѝ; като се земе прѣдъ видъ положението на народ- ноститѣ въ самата провинция и съ исканията отъвнѣ, излиза че исчезванието на турското владичество ще доведе, неиз- бѣжно, най-тѣжки конфликти между балканскитѣ държави, конфликти, въ които ще се намѣсатъ, безъ съмнѣние, велики сили. Наистина, въ Бѣлгария, нѣкои патриоти бѣлнуватъ за избавлението на тия земи, населени съ родни братя! нѣма съмнѣние, че това е тѣхно право, и не се пада на насъ френцитѣ да ги укоряваме за това; но можемъ да бждемъ сигурни въ това отношение, че мъдростъта, за която бѣлгар- скиятъ народъ толкова често е давалъ доказателства, ще земе връхъ и тука, и че Княжеството нѣма да отиде да ком- преметира резултатитѣ придобитѣ прѣзъ по-вече отъ 12 го- дини работа, за да се опита за завоювание, въ което то безъ съмнѣние ще срѣщне силни противници. За сега, Бѣл- гария търси да си привърне македонцитѣ по твърдѣ миро- любивъ начинъ; чрѣзъ разпространение на образованието се упражнява тѣхната пропаганда, която ще видимъ въ слѣду- ющ я параграфъ; това поведѣние ще спечели за Бѣлдарския народъ уважението на образована Европа *).

*) Тука сме длъжни да протестираме. Г-нъ Ламушъ поставя много криво въпроса. Толкова, види се, го разбралъ. — Първо и първо, не е княжеството

III. Българскиѣ училища въ Македония.

Умственното движение, което има за сѣтнини политическото възкръсване на българския народъ, сѣе отъ първитѣ години се почувствува въ Македония. Казахме, че около 1845 имаме 4 български училища въ тая страна. Създаването на Екзархията, като позволи централизацијата на мѣстнитѣ общини, даде силенъ потикъ на славянското образование и му позволи да се бори почти съ сѣщитѣ оржжия противъ грѣцкитѣ училища.

Сега сѣществувва подъ върховното управление на Екзарха една пълна училищна организация, която се простира по всички части на турската империя, на които населението е отчасти българско, т. е. въ Тракия и Македония.

Единъ учебенъ отдѣлъ е на чело на тая организация; натоварена е, между другото, съ разпредѣление помощитѣ давани отъ Екзархията. При архиереитѣ, натоварени съ епархиитѣ, се намиратъ епархиални свѣти, смѣсени отъ духовни

едничкото, което може да произведе смутове въ Македония, а, на първо мѣсто, самото население въ Македония. Това население е отдавна привързано на *България* — още прѣди да сѣществувва днешното княжество — това автора знае —, тъй щто ако днесъ младата, но осакатена българска държавица не прѣстава да се грижи за Македония, това го прави не за да си привърне нейното население, не за своя собственъ користъ слѣдователно, а просто да го просвѣти, да го повдигне умствено и нравствено; тя се ръководи отъ много по-хуманни, по-висши идеали отколкото г. Ламумъ е можалъ да си го прѣдстави. Напраздно той хвали българската мъдростъ, за която билъ далъ толкова доказателства българския народъ. Ако нѣкои български патриоти (ние не знаемъ такива) бълнуватъ (кешки да е така!) за избавлението на тия земи, то това навѣрно не ще го праватъ само за удовлетворение на некакви национални честолюбия. Петвековно, ужасно робство е това, г-не Лалушь! Нашитѣ братя въ тази злочеста страна са се обърнали на илоти, на послѣдни парии въ Вашата цивилизована Европа, а Вие ни казвате: „поддържанieto на днешното положение е най-доброто за Македония“! О, горко на многострадалния нашъ народъ ако продължава да бѣде все така мѣдъръ — отъ страхъ да не би съ исчезването на турското владичество да настанатъ нѣкои опасни конфликти за балканскитѣ държави! Като се осмелява този съчувствующъ намъ френски писателъ да ни дава умъ, защо не ни каже единъ срѣденъ пътъ, по който да тръгнатъ нашитѣ фанатазирани патриоти (ако да ги имахме!), които толкова бълнували за избавлението на Македония, та хемъ народа да е избавенъ отъ азиатщината, която сама отъ себе нѣма да прѣкрати върлуванията си, хемъ да не исчезне това магьосно блаженство, което пази Источния Полуостровъ отъ пожаръ—владичеството на Варваризма въ Европа? Ние, македонскитѣ *бълнувачи*, ще посочимъ г-ну автору, на и всѣкому, който иска да знае нѣщо за насъ, ще посочимъ на Берлинскя Договоръ. Той е, който дава срѣдния пътъ, и ако самата Турция не пригърне единчкия този *modus vivendi*, както имате обичамъ вие европейцитѣ да казвате, то безъ съмнѣние, не ще бѣдемъ ние, които да плачемъ надъ гроба на тая омарна намъ Турция, защото отъ нейния гробъ ще възкръсне цѣлата Св. Стефанска България.

и мирски членове, на които са повѣрени административнитѣ, религиознитѣ и училищнитѣ работи на епархията; най-сѣтне *народнитѣ общини* посрѣдствомъ *мѣстнитѣ свѣти* управляватъ първоначалнитѣ училища, поддържани, най-голѣмата частъ, на разноси на жителитѣ.

Вънъ отъ дѣйствието на духовните власти, българските училища са подчинени на инспекцията на турскитѣ училищни комисии, които само даватъ официално потвърждение на свидетелствата.

Българското обучение обѣема сега срѣдни, класни и първоначални училища.

На първо мѣсто е *Солунската Гимназия*, едно отъ образцовите училища на страната. Това учреждение поддържано отъ субсидии на Екзархията и на Княжеството и отъ пожертвуванията на българските нотабили, притежава доста обширно и добре разположени здания, въ които живеятъ учениците, чиито родители не са въ града. Инсталацията относително обучението е твърде згодна; сбирките служещи за урсците по физика, химия и естествената история са достатъчно снабдени.

Курсътъ на учението е разделенъ на 7 класа и обгръща всичките познания, които дава нашето срѣдно класическо обучение. Програмата обѣема: религиозно възпитание, български и старославянски езикъ, философия, математическите предмѣти (съ дескриптивна, даже и аналитич. геометрия), всеобща история и география, естест. история, физика, химия, космография, рисуване, гръцки, латински, френски и турски.

Въ 1887 гимназията имаше 15 преподаватели, свършивши по-вечето въ Русия, и 239 ученика, отъ всичките части на Македония.

Най-важната задача на Солунската Гимназия е да служи като *учителска школа* за произвеждане учащето тѣло на българските училища въ Македония.

Същата роль се изпълнява относително женското образование отъ *Солунската Девичека Гимназия*. Тя насчиташе въ 1887 год. 63 ученички, раздѣлени на 5 класа. Обучающиятъ персоналъ се състоеше тогава само отъ 5 учителки, но най-важните предмѣти се преподаваха отъ учителите на мъжката гимназия, чиято библиотека и колекции са подъ разположение и на девическата гимназия.

Прогимназии или *класни училища* съществуватъ въ всички градове на Македония, които притежаватъ доста значително българско население. Тѣхната програма е приблизително тази на специалното сръдно образование: френския езикъ, както и турския, се учатъ въ всички тия училища. Най-важните прогимназии са учредени въ градовете Скопје, Велесъ, Щипъ, Прилепъ, Битоля, Воденъ. Споредъ статистиката, която имаме предъ себе, и която е за учебната 1886-87 год., тия заведения са притежавали по 4 класа, съ по 4-5 или 6 учители и по стотина ученици (133 въ Скопје, 106 въ Битоля, 531 въ 6-те училища заедно). Училищата въ другите 14 града бѣха въ това врѣме напълно устроени и брояха само по 1 до 3 класа, и по 1 до 4 учителя. Най важните бѣха въ Охридъ (67 ученика), Съръ (30), Неврокопъ (26), Кукушъ (25). Цѣлата сума отъ ученици бѣше 263.

Женски класни училища имаше въ същото врѣме въ градовете Скопје, Битоля, Прилепъ, Кукушъ и Воденъ. Числото на класовете и учителките се колебаеше за всѣко училище отъ 1 до 3, а числото на ученичките—отъ 5 до 27 (Прилепъ) и 40 (Битоля). Цѣлата сума на ученичките въ 1887 бѣше 119, заедно съ 22-те момичета, които следваха въ мъжката прогимназия въ Велесъ.

Но, естествено, първоначалното образование е предметъ на най-голъми грижи на всичките представители на българския народъ, отъ селско-общинския съветъ до Екзарха.

Ние дължимъ на г. Шоповъ, главенъ секретаръ на българската Екзархия, за статистиката на българските училища, разпредѣлени споредъ главните административни деления (вилаети и санджаци) за учебните години отъ 1885/86 до 1888/89. (Вижъ таблицата).

Пропорцията на българските деца, които посещаватъ училището не е по-голъма отъ 11% въ Сол. вилатетъ, 15.6% въ Битолския вилаетъ, и 11% въ Скопски санджакъ; едно училище се пада на 450 деца въ Сол. вил., 360 въ Бит. вил., и 420 въ скопски санджакъ. Трѣбва да се забѣлѣжи, че въ много мѣста българските деца отиватъ въ гръцки училища.

Тия резултати ще се видатъ посрѣдствени, ако се зематъ въ абсолютна стойность; въ същность тѣ са значителни. защото са добити безъ никакво съдействие отъ турските ад-

министративни власти и въпреки неприятелството на гръцките духовни власти, дълго време всемогъщи на това землище. Като оставим на страна всъщност въпросът политически, не може човек да се въздържа за да не признае развитата ревност на българското племе за разпространение на образованието въ Турция.

Ние ще се спремъ въ ху последната черта. Въ нашия XIX вѣкъ, който счита като първа длъжност на обществото — разпространение на образованието, мислимъ че не може човекъ да направи по-хубава похвала на българския народъ, освенъ като се покаже той като съставляющъ единъ цивилизаторски елементъ на источния полуостровъ и търсецъ да разпространи своето влияние чрезъ мирното и полезно разпространение на училището“.

Тукъ свършва белѣжките си г. Ламушъ. Видѣхме, че той не е заинтересуванъ за болното наше мѣсто. Казахме нѣколко думи по тоя въпросъ, но сега искаме да се повърнемъ пакъ и да се помъчимъ да отгатнемъ причината, по която този приятел на истината, намѣсто да си издигне гласъ за правата на Македония (които ѝ са обещани преди 15 години, но нарочно занемарявани до денъ днешенъ), дава ни хладнокръвни съвети да не се тревожимъ много-много за поробената част на отечеството си.

Какъ мислите, драги съотечественици, у кого лѣжи вината? Чудно ли ще ви бъде, ако ви кажемъ, че сами ние сме криви за това? Ето какъ мислимъ ние:

Ние допустнахме щото въпроса за нашето плачевно състояние да се потуши, и намѣсто него да се подигне другъ, който за насъ нѣма нужда отъ повторно решение: намѣсто да протестираме противъ хитрото занемаряванъе на Берл. Договоръ и противъ зулумлуците на нашите завоеватели, ние протестираме противъ сръбската и гръцка пропаганда; намѣсто да заглушимъ Европа съ своите викове: „свобода или огънь“!, ние сериозно доказваме, че не сме нито гърци, нито сърби. А това бѣ желанието на нашите неприатели. Така, едни нищо и никакви сръбски извѣяни Милосвичовци бѣха въ състояние да ни хванатъ за носъ и да ни кажатъ: „Стойте! Защо ви е свобода? По-добре е да видимъ първенъ щосте: преди всичко не е доказано, дали вие сте човечи, та после, ако наистина вие имате човѣшки образъ, ние можемъ

съ историята, етнографията и др. науки да ви докажемъ, че сте сърби, а не българи“. И ние се поведохме по бръмбара! А бръмбара не завежда на добро мѣсто. Цѣли деветъ и повече години не се лутаме въ доказателства, залъгваме се съ играчки и вижъ, че това занаятие ни се видѣ по-приятно. Забравихме болките си.

Нашиятъ печатъ е нѣмъ за тия болки. Самитѣ македонци, които иматъ даже тая нахалностъ да се гордѣятъ съ името „емигранти“ нехаятъ за своето отечество, частнитѣ интереси затъпили имъ нервитѣ, та станали поклонници на личния си рахатлъкъ. Какъ искате, г-да, единъ чужденецъ да страда за васъ, да ратува за вашата свобода, когато вие сами не сте въ състояние да почувствувате нито позорътъ на семействата си, нито болкитѣ отъ смъртнитѣ рани на братята си, нито гладътъ имъ, причиненъ отъ зулумкярското отнемање насъщния имъ хлѣбъ — отъ устата?! Чуete ли гласътъ на пролѣтната кръвъ, която вика за отмъщение? А? . . . . .

Е, защо тогава не ни е приятно ако единъ Лапушъ или единъ Бераръ или другъ нѣкой ни каже: „добрѣ ви е подъ Турция, що се безпокоите! Турция не ви прѣчи да сте българи. Днесъ ние това чекаме да ни кажатъ. Защо прочее кривимъ Европа, и я наричаме „блудница вавилонска“?

Любезни еднородци! Нашето спасение е въ оръжието.

Августъ 1894.

София.

В.

Санджацъ	Учебна година	МЪЖКИ УЧИЛИЩА			ЖЕНСКИ УЧИЛИЩА		
		Училища	Учителы	Ученици	Училища	Учителы	Ученички
Солунски	1886/87	78	105	3.801	8	18	516
	1887/88	93	141	4.285	10	22	522
	1888/89	101	153	5.004	12	25	682
Сърски и Драмски	1886/87	65	84	3.469	2	3	82
	1887/88	68	80	3.321	4	7	243
	1888/89	71	89	3.687	4	8	254

нисто на голѣми чифликсайбии въ Македония ще бѣде отъ голѣма важность и полза по отношение на горното. Примѣрътъ отъ чуждестранни земледѣлци би билъ най-много ползень, както туй е вече явно въ долината на р. Вардаръ отъ примѣра на Нѣмскиятъ арендаторъ въ имѣнията на г-нь Цимер-а при Штоби. Нерѣшителността на Турското правителство противъ едно чсждо масивно прѣселение може да бѣде не безъ основно въ съображение на капитулациитѣ; прѣселванието на отдѣлни групи отъ опитни иностранны земледѣлци трѣбва само турското правителство да покревителствува, до колкото силитѣ му позволяватъ. Чрѣзь туй може повече да се спомогне за подвиганието на земледѣлието и скотовството; отколкото чрѣзь скѣпото устроявание на образцови чафлици и земледѣлчески училища. Скотоводството въ Битолската равнина можеше много повече да цѣвне, понеже съсѣднитѣ планини съдържатъ безъ всѣко съмнѣние прѣвѣсходни лѣтни пазбища.

Освѣнъ това, ако единъ пѣтъ равнината бѣде истощена, то пространството до подножието на платната е достатъчно за трудолюбивитѣ рѣцѣ. Културата сега вече захваща подобно на неотдавна наблюдаваното по Саккария и Карассу, бързо да се възскачва по стрѣмнината. Прѣди сичко напрѣдва лозата, която сички селяни въ груба форма достатъчно бързо обработватъ, овощарството би могло не помалко да се развие.

Отдѣлни мѣста въ Албания и Македония, както напримѣръ. Тетово и Хрупища сѣ прочути още отъ старо врѣме по плодовитѣ си. За копринарството цѣлата страна е прѣвосходна; тютюня узрѣва въ Прилѣпско. Най сетнѣ има значително количество дърва и минерални богатства въ Планинитѣ. На югъ се присѣдиняватъ малкитѣ равнинки отъ Екшису и Кайлари съ Битолската равнина, които се раздѣлятъ само съ единъ клонъ отъ *Бичъ* планина, която принадлежи на западната верига. Тѣ сѣщо сѣ подобни на другитѣ и сѣ не по-малко населени и обработени. Кайлярската мѣстность брой около 4000 жители. Двѣтѣ котловинки заедно съдържатъ около 600 квадратни километри.

Хенрихъ Бартъ, който посѣтилъ тази страна, написалъ едно описание отъ голѣма важность. Чрѣзь Суровичево и Колджилари, като се искачилъ тамъ прѣминалъ прѣзь лозята и полетата, видѣлъ важоата мѣстность и се удостоилъ съ една

картина пълна съ удовольствие. Сжщо и въ земледѣлческо отношение хубава е тази страна; прѣзъ сичкитѣ височини се вижда постоянно покритата съ снѣгъ глава на Олимпъ. Кайлари расположенъ на двѣ части имаше въ врѣме посѣщанието на Барта (есень 1862) 800 къщи; подъ управлението на Кайлери принадлежахъ сичко 44 села. Понататкъ той миналъ прѣзъ Ердомусли, едно красиво село съ стари дървета и съ кула на стопанина, и стигналъ до Кожани, малкъ, градецъ въ една глѣбнатица съ хубави къщи и добръ уреденъ пазаръ. Мѣстната красива камбанария, на чиито платформъ се е вѣскачилъ, му се прѣдставила една величествена гледка на плодосната страна. За чудо, въ Кожани се срещналъ съ жители, които зпаяли нѣмски езикъ, понеже тукашнитѣ жители търгували съ Виена. По нататкъ, дѣто желѣзницата стига градинитѣ на Мидаса, и се отварятъ отъ югъ и сѣверъ още и устията на двѣ плодородни долини, на югъ до Караферия, тази на Карасу, стария Халиакмонъ, и на сѣреръ при Въртокопъ, или близо до Воденъ, забѣлежителната областъ Мъглен , по турски Меглепъ, „*мъглива страна*“.

Равнината на Карасу при Серфидже може да се прѣсметъ на 800 кв. килм; тя е богата съ жито, церевица, сусамъ и бобови плодове. Трѣбва обаче да става тѣхното съобщение съ караферия на право, понеже тя е отдѣлена отъ морето съ сѣвернитѣ продължения на Олимпъ.

Мъгленъ е особенъ по видѣтъ си, една затворена за сега страна, нѣкогажъ се е намиралъ и подъ самостоятеленъ отъ държавата, и почти независимъ мѣстенъ князь. За жалостъ краткото ми врѣме не ми позволяваше да направа една екскурзия дотамъ, нъ Ханъ е посѣтилъ „Мъгленъ“ отъ Воденъ и го описва въ своето съчинение „Пътувание по течението на Дринъ и Вардаръ“ (стран. 260). Мъгленъ се състой отъ заключения мѣжду високитѣ планини Котелъ на рѣка Мъгленница, която, като тече отъ сѣверъ на далечъ отъ Въртокопъ излиза отъ планината и се съединява съ рѣката която извира отъ Нисимското блато въвъ Ендже Вардарското езеро. Изворътъ на рѣката е слабъ и не забѣлежителенъ, нъ понататкъ горѣ още въ планинитѣ образува и той хубава равнина. Тя трѣбва да е най плодovitата въ Цѣла Македония и почвата тамъ е двойно и даже тройно поскъпа отъ съседната. „Много ниви даватъ три жътви въ годината. Климатътъ

е твърдѣ здравѣ и въ всѣки случай изворната вода е, която е ключатѣ на редката доброкачественостъ на земята.

„Ако разглѣда човѣкъ полето отъ ханѣтъ при Лукавецѣ, то не може да се мисли за подобра гледка, тѣй продължава Ханѣ. Село до село се крие мѣжду дърветата. Почвата прѣзъ голѣмата частъ отъ годината е зелена; планинитѣ, които затварятъ мѣстността се надпрѣварятъ съ нея по хубостта, и се стрѣмжтъ да станжтъ стражари на тази прѣлестъ“.

На западъ се простира Каймакзоланѣ и Ниче планина, на сѣверъ височинитѣ отъ веригата на Кожухъ планина, „която прилича на отвѣсно исправена стѣна“ а на истокъ отъ къмъ долината зѣбатата Паякъ планина; долината заедно съ нискитѣ склонове брои 800 квадратни километри. На югъ тя се затваря отъ оная верига, върху която се искачва желѣзната линия отъ Въртокопъ на горѣ и на която ний започвахми нашето скитание. Тукъ сжъ расположены 54 села голѣми и малки, отъ които на картитѣ сжъ означени само една твърдѣ малка частъ.

Мъгленѣ може да се счита още и като „Пиперова страна“; понеже едно отъ главнитѣ производения съставлява червения типерѣ отъ пиперки (паприки). Съ него се снабдява не само цѣлия полуостровѣ, нѣ сжъщо тѣй и иностранны земи; и особено се разнася въ значително количество въ Египетъ и Франция. Но при все това този артикулъ не достига съвсѣмъ чистъ въ търговията, а примѣснѣ съ грахово брашно и червена прѣстъ. Фалшифициранието значи, е известно сжъщо и въ Мъгленѣ. За 1863 година Ханѣ посочва едно общо производство отъ 265000 оки. Сжъщо и бубеното сѣме вирѣе къ тази мѣстность. Въ 1863 год. въ времето на болѣстъта, когато и жътвата бѣше слаба мъгленско произведе 88000 оки кожурци. Копринарството и днесъ може да бжде доста значително по вдигнато.

Мъгленската областъ е доста забѣлежителна и въ етнографически отношение. Въ срѣднитѣ вѣкове тя беше населена съ българи и императорѣтъ Василий Българоубиецѣтъ тадѣва предприе единѣ извънреденѣ походѣ, завладѣ главния градъ Мъгленѣ, слѣдѣ като се откараха вадитѣ и подкопахж стѣнитѣ, които го обикаляхж. Той изведе робе голѣмцитѣ и гарнизона, а прѣдаде жителитѣ плячка на солдатитѣ си. По сетнѣ се преселиха въ тази мѣстность власитѣ и тамъ засѣд-

нали. Турското владичество доведе тукъ юруцитѣ, които пакъ се дѣлѣтъ на два рзлични клона, първитѣ, фатихане или фатиханли, които съставлявали нападателната армия; другитѣ, коняритѣ дойдохъ почти едно столѣтие по-късно. Българитѣ, които отъ погрѣди още се намирахъ тамъ и се подчинихъ, приѣха исляма, нъ и до днесъ още е запазенъ тѣхния езикъ, който тѣ говорѣтъ на единъ своеобразенъ диалектъ. Много по късно власитѣ приѣхъ исляма и то по примѣра на Българитѣ, когато и тѣхния собственъ епископъ рѣгарна Мухамедовото учение. Тѣ днесъ сж най фанатичнитѣ привърженици на полумѣсеца. Сжщо и тѣ си запазили своя езикъ. Тукъ между съединенитѣ вече днесъ юрукски клонове, Българския и влашкия езикъ всѣ пакъ си останали чужди, тѣй че въ тази малка мѣстность не по малко отъ три—или заедно съ извѣстния въ сѣки случай грѣцки—се говорѣтъ четири разнообразни идиоми. Цѣлата страна до реформитѣ на Султанъ Махмуда бѣше подвластна на единъ Бей отъ фамилията на Циримъ Баши, който отъ землевладѣлцитѣ се счита като произходящъ отъ турскитѣ гази, които покорили страната. До грѣди 50 години никой чужденецъ не е рисковалъ да посѣти Мъгленската околность, тя живѣла сама за себе си затворена, както е и днесъ още горна Албания. Прѣслѣдванитѣ отъ самото правителство можали тамъ да намѣрѣтъ прибѣжище. Сега въ Мъгленъ вече се върви безъ опасность.

Вѣрно е, че производенията на петте пледородни ивици въ долината (включително съ Мидасовитѣ градини), които заедно обѣматъ 5200 квадратни километри, слѣдователно толкозъ, колкото обѣма третината отъ Саксонското кралевство, ще услужатъ на желѣзницата. Тѣхната плодовитость ще спомогне въ нужда да нахрани планинскитѣ погранични мѣстности. Нъ затуй пъкъ тѣ сами въ бѣдѣще чрѣзъ дърва и минерали и вмѣсто кожитѣ, които днесъ съставляватъ главниятъ износенъ артикулъ, чрѣзъ стадата, ще съдѣйствуватъ на износа.

Свърската на желѣзницата съ мѣстноститѣ които се намиратъ задъ нея тукъ ще съставлява важно значение!

Тукъ на западъ може да се причисли най-сетнѣ и албанския Дебърски санджакъ. Досегашната му свърска съ свѣта се подържаше чрѣзъ Скопската желѣзна станция на една 32 часова далечина; нъ пътятъ до Битоля ще има само 24

часове и притѣжава едно доста добро шосе. Дебъръ е единъ важенъ вътрѣшенъ търговски центъръ за цѣлата скопностъ и годишно исхарчва единъ вносъ отъ 1500 тонове. Слѣдъ него дохождатъ, тѣзи части, отъ равнината, които се намиратъ близо на сѣверъ отъ Битоля, оная на гр. Кичева стария Сциртияна и Крушовската околии, които сега, както до сега и самата Битоля, си служехъ при сношението, съ *Градско*, станция на Вардарската линия.

Подиръ туй нататкъ доаждатъ Струга и Охридъ, двѣтъ важни мѣстности въ басейна на Охридското езеро, нѣкогашно главно мѣсто на българското господарство въ врѣмето на Царь Самуиля. Отдѣлно Охридъ споредъ твърдението на Биянкони има 16000 жители. Двата града носѣхъ досега своя излишкъ отъ жито на Албанския пазаръ въ Дебъръ. Само 12,—14 часове отстои отъ Битоля и чрѣзъ едно добро шосе е свързанъ съ Битоля и въ бѣдъще ще плащатъ данкъ на новата желѣзна линия. Линията сѣщо тукъ срѣща и Рѣсенъ за 6-7 часове отъ Битоля и плодородния басейнъ на Прѣспанското езеро.

Сѣщо и южно албанския градъ Корча (Гѣорджа) съ своята околия отъ богати села, която днесъ се сношава съ външния свѣтъ посрѣдствомъ пристанището Айна Кваранта което се намира срѣщу Корфу; ще прѣмѣсти сношението си съ Хлѣринъ, сраниця на Битолската желѣзница, която се намира на далечина отъ 14—16 часове. Корча брой до 9000 жители (споредъ Биянкони, а други извори придаватъ 12854 ж.) и ще бѣде добро тържище, което сега само получава единъ вносъ отъ 2000 тонове. Костуръ, по турски Кесние, и Крупища ще се сношаватъ, слѣдъ едно расстояние отъ десетъ часове, чрѣзъ станцията на Екшису. Числото на жителитѣ отъ Костуръ се смѣта на 10000 ж. Сѣщо Лапчища и Сачища, въ горната Карасуйска долина и Кожани се намиратъ още по на югъ, а и тѣ могатъ да се слѣдатъ, като мѣстности, които се впадѣтъ на експлоатацията.

Туй, тѣй закрѣлено, се увеличава на една доста значителна мѣстностъ. Може да се смѣта нѣщо около 15000 квадратни километри, значи на еднаква голѣмина съ великото Баданско Херцогство или колкото половината отъ пруската провинция Померания. Установяванието числото на населението е мѣчно за туй, че разграничаванието на мѣстността за

експлоатация, не се съвпада съ административното разграничение. При туй показанията на едни съ други се различават твърдѣ много. Въобще населението е рѣдко, изобщо гжсто, само въ плодороднитѣ полета и по рѣчнитѣ долини. Срѣдно се пада по 30 души на квадратенъ километъръ, тогава се пада на експлоатационната мѣстность кръгло число 500000 души и тази оцѣнка въ всѣки случай не ще бѣде мнодо прѣувеличена, тя може даже по ниско да стои отъ самата дѣйствителность. (слѣдва)

АНГЕЛЪ И ДЕМОНЪ

I.

На райски двѣри ангелъ нѣженъ,
С' глава наведена се спрѣ,
А демонъ мраченъ и метеженъ
Надъ адска бѣздна пролѣтѣ.

Духътъ на злини, на съмнѣнье
На чистий духъ очи си впи,
И пламъ отъ тайно умиленье
В' душа си смѣтно осѣти.

О ти! що сяешъ в' небесата,
Прости, че в' тебъ се ази взрѣхъ;
За обичъ имамъ дѣлъ в' душата —
Не всичко азъ в' свѣтътъ прѣзрѣхъ.

София 18 24/П 94 г.

Статистически свѣдения за Македония и Одрински вилаетъ, заети отъ кн. „Материали для статистики Болгаріи, Тракіи и Македоніи“ отъ В. Теплова.

„Въобще не е лесна работа събирането на статистически свѣдения; обаче когато става дума за нѣкоя отъ провинциитѣ на обширната Турска Империя, то тя е придруженъ съ таква трудности, за които нѣма понятие статистикътъ,

който се занимавалъ съ изслѣдванъето въ Европ. господарства“. Така започва да говори В. Тепловъ на IX страница. Читателя знае за тия трудности и отъ други изслѣдователи, пъкъ и отъ собственитѣ си наблюдения, за които нѣмаме прѣдъ видъ да говоримъ тукъ. Ще кажимъ само че В. Тепловъ при съставянието на материалитѣ си се е ползувалъ освѣнъ отъ пътешественницитѣ, които бѣха издали своитѣ трудове до 1877 г., въ която година е издаденъ и неговия трудъ, още и отъ турскитѣ салнамета (календари) и отъ писмени свѣдѣния получени отъ русскитѣ консули въ Евр. Турция, отъ екзархията и отъ Бѣлг. черковни общини. Источницитѣ, отъ които се ползувалъ В. Тепловъ не се съвпадатъ. Едни отъ тѣхъ иматъ за цѣль умишлено да заблюдатъ общественното мнѣние (салнаметата), други като сж черпѣли свѣдѣния отъ посторони лица не сж могли да узнаятъ истината или сж непълни (такива сж повечето трудове на пътешественницитѣ); затова В. Тепловъ най главно довѣрва на общинскитѣ свѣдѣния, но далечъ и тѣ сж отъ истинско точни свѣдѣния, и то само за християнското население, защото за немусулманското население Християнскитѣ общини не държатъ списъци. Освѣнъ това той получилъ отъ общинитѣ свѣдѣния само за нѣкои каази, затова прави разни камбинаци за да дойде що-годѣ до истината и за онѣзи мѣста заселени съ Бѣлгари, за които нѣма свѣдѣния отъ общинитѣ. Понеже В. Тепловъ е издалъ труда си прѣзъ 1877 г. въ врѣме на освободителната война, когато Европ. Турци имаше по друго административно дѣление; то ний ще пазимъ старото распрѣдѣление само като туримъ на отдѣлно Скопски санджакъ, който влизаше въ Битолски вилаетъ, и Джумайската кааза като я поставимъ въ Солунски вилаетъ, дѣто сега се намира (тя влизаше въ Софийски вилаетъ), а Аха-Челеби и Султанъ-ери—въ Одрински вилаетъ, които прѣди освобождението на Бѣлгария влизаха въ Пловдивски вилаетъ.

Г. За Македония¹⁾.

Македония административно е раздѣлена на три вилаета: Солунски, почти цѣлия Битолски и по-голѣмата часть отъ Скопския.

¹⁾ Видѣ „Землеописание на Бѣлгария и на съсѣднитѣ ней държави“ отъ Миланъ Т. Радивоевъ (стр. 281) 2).

Солунски вилаетъ се състои отъ три санджака: Солунски, Серски и Драмски. Въ Солунски санджакъ влизатъ слѣд. кази:

Солунска	съ 29760 нем. и 18288 мус., т. е. нем. 61·9%.
Карафериска	„ 26822 „ „ 2010 „ „ „ „ 93%.
Воденска	„ 50474 „ „ 4222 „ — „ „ „ „ 92·3%.
Енидже-Вардар.	6932 „ „ 3940 „ „ „ „ „ 63·8%.
Кукушка	„ 47320 „ „ 30135 „ „ „ „ „ 61·1%.
Дойранска (Полян.)	18212 „ „ 13500 „ „ „ „ „ 57·4%.
Струмичка	„ 42166 „ „ 14179 „ „ „ „ „ 74·8%.
Кассандриска	„ 33024 „ „ 4515 „ „ „ „ „ 88%.
Атонъ (Св. Гора)	„ 8460 „ „ — „ „ „ „ „ 100%.
Тиквешка	„ 18228 „ „ 3403 „ „ „ „ „ 84·3%.
Велешка ¹⁾	„ 50492 „ „ 2254 „ „ „ „ „ 95·7%.
Всичко	„ 331890 „ „ 96446 „ „ „ „ „ 77·3%.

Въ Серския санджакъ влизатъ каазитѣ:

Серска	съ 125550 нем. и 39282 м., т. е. нем. 77·2%.
Зххненски	„ 16566 „ „ 2500 „ „ „ „ 86·9%.
Неврокопъ	„ 30996 „ „ 33170 „ „ „ „ 48·3%.
Разл. (Мехомиска)	съ 14862 нем. и 5935 м., т. е. нем. 71·5%.
Мелничка	„ 35424 „ „ 1300 „ „ „ „ 96·5%.
Петричка	„ 11640 „ „ 9500 „ „ „ „ 55·1%.
Демиръ-Хисарска	„ 27270 „ „ 15800 „ „ „ „ 63·3%.
Джумайска	„ 14632 „ „ 3804 „ „ „ „ 79 %.
Всичко	276632 101381 73 %.

1) Въ Солунски санджакъ освѣнъ горъвизброенитѣ каази сега има още Гевгелинска и Лагодинска каази.

2) Населението въ Македония:

1) Българи	1,563,613.
2) Турци.	356,961.
3) Гърци.	122,902.
4) Арнаути	91,918.
5) Цинцари	79,700.
6) Евреи	36,500.
7) Цигани	33,828.
8) Разни	3,862.

Всичко 2,289,186.

Въ Драмски санджакъ сж каазитѣ :

Драмска	съ	20042	нем.	и	27076	м., т. е. нем.	43 ⁰ / ₀ .
Ениджейска	„	9403	„	„	13873	„ „ „ „	40·4 ⁰ / ₀ .
Кавалска	„	6570	„	„	18517	„ „ „ „	26·2 ⁰ / ₀ .
Даридерска	„	992	„	„	21525	„ „ „ „	4·4 ⁰ / ₀ .
Всичко		37017	„	„	80981	„ „ „ „	31·4 ⁰ / ₀ .

И така :

Сол. сандж. има	331890	нем.	и	96446	м.,	всичко	428336	души.
Серески „	276632	„	„	101381	„	„	378013	„
Драмски „	37017	„	„	80981	„	„	117907	„

Всичко 645539 нем. и 288808 „ „ 934347 души.

Битолския вилаетъ въ Македония, споредъ старото разпрѣдѣление на земята, която влиза и сега въ този вилаетъ, имаше два санджака: Битолски и Корицки¹⁾. Въ Битолски санджакъ влизаха каазитѣ :

Битолска ²⁾	съ	119040	нем.	и	14241	м., т.е. нем.	89·3 ⁰ / ₀ .
Прилѣпска	„	92696	„	„	10050	„ „ „ „	90·2 ⁰ / ₀ .
Флорин. (Лѣрин.)	„	32988	„	„	2170	„ „ „ „	73 ⁰ / ₀ .
Егри-Бучукска	„	30132	„	„	19986	„ „ „ „	60·1 ⁰ / ₀ .
Сервиска	„	14712	„	„	1575	„ „ „ „	90·3 ⁰ / ₀ .
Охридска	„	38388	„	„	10110	„ „ „ „	79·2 ⁰ / ₀ .
Ресен. съ Пресбой	„	26784	„	„	2725	„ „ „ „	90·8 ⁰ / ₀ .
Кичевска	„	25348	„	„	8665	„ „ „ „	75·3 ⁰ / ₀ .
Всичко		381088			79522		82·7 ⁰ / ₀ .

Въ Корицки санджакъ влизаха каазитѣ :

Корчанска	съ	32612	нем.	и	17929	м., т. е. нем.	64·5 ⁰ / ₀ .
Костурска	„	94446	„	„	20976	„ „ „ „	81·8 ⁰ / ₀ .
Насличка	„	22920	„	„	4545	„ „ „ „	83·5 ⁰ / ₀ .
Колониска	„	7094	„	„	4036	„ „ „ „	63·7 ⁰ / ₀ .
Старовска	„	24960	„	„	12000	„ „ „ „	67·5 ⁰ / ₀ .
Всичко		181972			59486		75·4 ⁰ / ₀ .

1) По В. Теплова и Скопски санджакъ влиза въ Битолски вилаетъ, а Дебърско сѣвѣмъ не влиза, но сега този санджакъ е присъединенъ къмъ Косовски или Скопски вилаетъ, а пѣкъ къмъ Битолски вилаетъ е присъединенъ Дебърски санджакъ. Битолски вилаетъ сега се раздѣля на петъ санджака: Битолски, Корицки, Серфидженски, Дебърски и Призрѣнски

2) Сега Битолски санджакъ има 7 каази: 1) Битолска; 2) Прилѣпска; 3) Кичевска; 4) Охридска; 5) Лѣринска или Флоринска; 6) Старовска; 7) Кайларска. Горицки или Корчански санджакъ има три каази: 1) Корчанска, 2) Костурска, 3) Колониска. Дебърски санджакъ: 1) Дебърска, 2) Елбасанска, 3) Матѣя; Сервийски санджакъ: 1) Сервийска, 2) Анаселица, 3) Кожанска, 4) Гребенска. 5) Еласонска. Призренски съ Тетовска кааза.

И така :

Битол. санд. съ 381088 нем. и 79522 м., вс. 460610 души.
 Кориц. „ „ 181972 „ „ 59486 „ „ 241458 „
 Всичко въ Ма- 563030 „ „ 134008 „ вс. 702068 души.

кедонската частъ
 на сегашния Би-
 толски вилаетъ,
 но безъ Дебърско.

Дебърска кааза съ 30760 нем. и 31076 м., вс. 61837 души.
 (я нѣма въ Тепловитѣ материали).

Всичко 593820 нем. и 170085 м., вс. 764105 души.

Въ Скопски санджакъ бѣха тѣзи каази :

Скопска ¹⁾	съ	24090	нем. и	31575	м. т. е.	нем.	43·3%
Кумановска	„	45732	„ „	27342	„ „	„	61·6%
Щипска	„	23361	„ „	3000	„ „	„	88·6%
Радовичска	„	10845	„ „	3135	„ „	„	77·6%
Крива-Паланска	„	39604	„ „	765	„ „	„	98·1%
Кочанска	„	19304	„ „	6348	„ „	„	75·3%
Кратовска	„	20410	„ „	2000	„ „	„	91·1%
Тетовска	„	27000	„ „	3000	„ „	„	90 %
Всичко		<u>210346</u>		<u>77165</u>			<u>73·2%</u>

И така :

Скопски санджакъ съ 210347 нем. и 77165 м., вс. 287511 души.

Споредъ това ще получимъ :

Солун. вилаетъ	съ	645539	нем. и	288808	м., вс.	934347	д.
Битолски (само мак. частъ)	„	593820	нем. и	170085	м., вс.	764105	д.
Скоп. санджакъ	„	<u>210345</u>	„ „	<u>77165</u>	„ „	<u>287511</u>	д.
Цѣлата Македония (безъ Дебърско).		1449705		536058		185763	д.

II. За Одрински вилаетъ.

Одрински вилаетъ прѣди освобождението на България се състоеше отъ петъ санджака: Одрински, Родоски, Калиполски, Пловдивски и Сливенски, отъ които двата послѣдни влѣзоха въ България, та оставатъ подъ Турция: Одрински, Калиполски и Родоски. Въ Одрински санджакъ влизаха каазитѣ :

Одринска ²⁾	съ	147000	нем. и	28696	м., т. е. нем.	83·7%
Димотикска	„	60650	„	27783	„ „ „ „	68·6%
Джерси-ергенска (Узунъ-Кюпрю)	„	45544	„	4999	„ „ „ „	90·1%
Хавсаска	„	9900	„	2818	„ „ „ „	77·8%
Баба-ескиска	„	8400	„	1111	„ „ „ „	88·3%
Лозенъ-градска	„	26952	„	5235	„ „ „ „	83·7%
Бунаръ-Хисарска	„	20066	„	1690	„ „ „ „	62·2%
Мустафа пашовска, (Свиленъ-градска)	„	34500	„	11740	„ „ „ „	74·6%

Отъ Пловдивски санджакъ останаха въ турция:

Аха-челеби	съ	16038	нем. и	18548	м., т. е. нем.	53·6%
Султанъ-иери	„	786	„	35996	„ „ „ „	2·2%
Всичко		379531		138316		73·5.

Въ Радоски санджакъ слѣдующитѣ каази:

Родостска	съ	36995	нем. и	14222	м., т. е. нем.	72·2%
Визиска и Мидиска	„	28901	„	7476	„ „ „ „	79·4%
Чорлув. и Ереклис.	„	10646	„	3972	„ „ „ „	72·7%
Лулебургаска	„	13092	„	6788	„ „ „ „	65·9%
Хайребалска	„	5918	„	16206	„ „ „ „	73·3%
Малгарска (Малградъ)	„	25451	„	4067	„ „ „ „	86·2%
Всичко		121003		52732		69·6%

Въ Калиполски санджакъ слѣд. каази:

Калиполска	съ	19488	нем. и	6128	м., т. е. нем.	76·1%
Фереджикска	„	33960	„	7500	„ „ „ „	81·9%
Орша-Шаркейска	„	40860	„	6300	„ „ „ „	86·6%
Кешанъ-Еноска	„	14688	„	1100	„ „ „ „	93%
Гюмурджинска	„	17114	„	56220	„ „ „ „	23·4%
Всичко		126210		77248		91·6%

И така:

Одрински санджакъ	съ	386936	нем. и	140878	м., вс.	527814.
Родостски	„	121003	„	52732	„	173735.
Халиполска	„	129210	„	77248	„	203458.
Всич. въ Одрин. вил.		634149		270858		905008.

2) Казлъ-Агачъ влизае въ Одрински санджакъ съ 17100 нем и 2562 м.

Заб. 1. Одрински вилаетъ сега се дѣли на шестъ санджака: 1) Одрински, 2) Лозенъ-Градски, 3) Гюмюрджински, 4) Деде-Агачски, 5) Калиполски и 6) Родостски. Въ Одрински санджакъ влизатъ каазитѣ: 1) Одринска, 2) Свиленъ-Градска, 3) Кърджалийска, 4) Димотичка, 5) Ортакюйска, 6) Еркенлийски, 7) Хаѳска. Въ Лозенъ-градски санджакъ, 1) Лозенъ-Градска, 2) Търновска, (Малко-Търново); 3) Люлебургаска, 4) Ахтаболска, 5) Мийдиска, 6) Бабъ-Ескійска, 7) Визийска. Въ Гюмюрджински санджакъ: 1) Гюмюрджинска, 2) Султанъ-Ерска, 3) Аха-Челебийска, 4) Скеченска, 5) Егри-Дерска, 6) Дарж-Дерска, 7) Джебекска. Въ Деде-Агачски санджакъ: 1) Деде-Агачска, 2) Суфуларска, 3) Евизеска. Въ Калиполски санджакъ: 1) Калиполска, 2) Кешанска, 3) Шаркюйска, 4) Муркатска. Въ Родостски санджакъ: 1) Родостска, 2) Чорлянска, 3) Малградска, 4) Хаиреболска.

Заб. 2. Населението на Одрински вилаетъ споредъ М. Т. Радивоевъ (стр. 272) е: 748500 ж., отъ които 352,600 сж българи, 180,000 турци, 175,000 гърци, 25,000 арменци, 13,500 евреи и 3,000 цигани.

Отъ изложеното се вижда че Одрински вилаетъ, въ сегашнитѣ си прѣдѣли, е ималъ около 905 х. души, отъ които около 635 х. д. сж немусулмани, а 270 х. д. мусулмани. Въ В. Тепловитѣ статистически материали има указано количество на българския християнски елементъ въ сегашния Одрински вилаетъ само за Лозенградска кааза, 63.5% отъ всичкото население, за Малгарската 47% и за Ферджикската 45%, а въ останалитѣ каази, какво е количествоио на българитѣ, не казва: но знае се че българския елементъ въ Одрински вилаетъ бързо се увеличава и го има и въ Цари-градския санджакъ чакъ до стѣнитѣ на Цари-градъ. Това распространение на българизма не става, както искатъ да кажатъ гърцитѣ шовинисти, чрѣзъ приеманието на български езикъ отъ гърцитѣ (да ставатъ българогласни, вулгарофони), защото немислимо е да има такъво влияние единъ стоящъ подолю въ културно отношение народъ наспрѣмъ другъ, койго стое погорѣ, както сж гърцитѣ и българтѣ, а въ забѣлжителната плодотворителность на българската нация.

ЕПИГРАММА.

За мигъ само ли се спрѣшъ,
 Прѣдъ сждбата безъ роптанье.
 И изъ тъмата съзрѣшъ
 Пламенното си желанье
 Чувашъ викове „Мечтаешъ!“

Слушашъ ли в' свѣтътъ на врѣдъ
 Раздираще стенанье,
 И прѣдъ мжитѣ безъ четъ
 Падашъ в' мрачно отчаянье
 Чувашъ викатъ ти „Страдаешъ!“

Скопие 18 3/Ш 94 г.

НОЩЬ.

Нощта е тиха, ясна
 Зефирътъ нѣжно вѣй,
 А славей, сладкогласна
 Пѣсенчица си пѣй.

И звѣздицитѣ мили
 Отъ небесния ширъ,
 Погледъ си сяенъ впили
 На малкий земенъ миръ.
 И чуватъ тѣ тжъ пѣсень.
 И тайно си шептѣтъ:
 „Какъвъ пѣвецъ чудесенъ
 Въвъ тозъ забравенъ кжтъ.

„Каква мелодья жива,
 Що небето не знай
 Земята мълчелива,
 В' недра си тъмни тай.

„Нъ пѣсень си чаровна
 Пѣвецъ не спирай ти!
 Прѣзъ тишината гробна
 Гласътъ ти некъ кънти!

„А тамъ въввѣ вишинитѣ
 Кат' чуй небесний Царь
 На землята злинитѣ
 Ще прости тебъ въввѣ даръ.“

Скопие 18 23/VIII 94 г.

лисъ

ГЮЛХАНСКИЯ ХАТИ-ШЕРИФЪ.¹⁾

[Отъ 26 Шабанъ 1255 или 3 Ноември 1839 г.]

Извѣстно е на цѣлия свѣтъ, че въ първитѣ врѣмена на Османската монархия славнитѣ прѣдписания на Коранътъ и законитѣ на империята бѣхъ правила отъ всички почитани. За това държавата растѣше въ сила и величие и всичкитѣ поданници, безъ исклучение, ползувахъ се въ висша степенъ отъ благосъстояние и задоволство. Въ послѣднитѣ 50 години, подъ влияние на разни причини и събития прѣстанахъ да се съгласяватъ съ свѣщенния кодексъ на законитѣ и проистекающитѣ отъ него правила и прежното могѣщество и благосъстояние замѣнихъ се съ слабостъ и обѣдняване; защото, наистина, държавата изгубва здравината, когато прѣстане да пази законитѣ.

Тия съображения непрѣстанно се прѣдставлявахъ на нашия разумъ и отъ въсшествието на нашия прѣстолъ, мисльта за общото благо, за подобрене битѣтъ на областитѣ и облекчение на нашитѣ народи не прѣстава да бѣде единствената грижа. Географическото положение на Отоманскитѣ владения, плодородието на почвата, способността и разумността на населението ни убѣждаватъ, че като се намѣрѣтъ дѣйствиелнитѣ срѣдства, може въ нѣколко години да се достигнатъ тия резултати, на които ние съ Божия помощъ се надѣваме. Затова изпълнени съ вѣра въ милостъта на Всевишния и укрѣпе, ни съ надѣждата въ застъпничеството на Пророкътъ, ние считаме за необходимо да се стрѣмимъ, посрѣдствомъ новитѣ учрѣждения, да доставимъ на областитѣ, които съставляватъ нашата империя, благодѣянията на доброто управление.

Тия учреждения трѣбва да обгърщатъ главно три прѣдмѣта, а именно: 1) обезпечение за всичкитѣ ни поданници

¹⁾ А. Убичиви и П. де Куртель. Современное состояние Оттоманской Империи, стр 203.

свършенна безопасност относително тѣхния животъ, честь и имущество; 2) правиленъ способъ за распрѣдѣление и събиране на даждията; 3) *сжщо такъвъ* правиленъ способъ за наборътъ на войниците и опрѣдѣление срокътъ на службата имъ.

Дѣйствиелно, животътъ и честта не съставляватъ ли висшето отъ сжществуващитѣ блага? Кой не би се рѣшилъ, даже при всичкото отвращение на природата му отъ насилие, да прибѣгне къмъ него и съ това да поврѣди на правителството и отечеството си, ако неговия животъ и честь се намиратъ въ опасностъ? Напротивъ, като се ползува въ това отношение съ пълна безопасностъ, той нѣма да се отклони отъ пъттътъ на вѣрността и всичкитѣ негови дѣйствия щ. се стрѣмятъ къмъ благо на правителството и братията му. Ако не сжществува безопасностъ за имуществата, то всички ще останатъ хладни къмъ призивътъ на господаря и отечеството; никой не ще се занимава съ подобрене общественото достояние, защото всѣки ще бжде потопенъ въ собственитѣ си грижи. Когато пъкъ гражданинътъ спокойно владѣе своята собственостъ отъ всѣкакъвъ родъ, той пламенно се прѣдава на работитѣ си, като се старае да разшири тѣхния кръгъ за да увеличи собственитѣ си ползи, той всѣкидневно чувствува въ сърдцето си увеличението на любовта къмъ господарьтъ и отечеството си, прѣданностъ къмъ родината си и тия чувства въ него ставатъ источникъ на най похвалнитѣ дѣйствия.

Колкото се отнася до правилно установеното распрѣдѣление на данъцитѣ, то много важно е да се тури въ редъ тая часть, защото държавата, която, за защита на своята територия, е принудена да прави разноски, може да получава суммитѣ за подържане на войската и за другитѣ нужди само посрѣдствомъ данъцитѣ отъ поданницитѣ си. Слава Богу, тия данъци отъ нѣколко врѣме насамъ, ако и да сж се освободили отъ бичътъ на монополътъ, който по напрѣдъ неправилно се смѣташе за источникъ на приходитѣ, нѣ сжществува още пагубниятъ обичай, който може да доведе злополученъ исходъ и който се състои въ системата на откупътъ, извѣстенъ подъ названието *илтизамъ*. При тая система гражданското и финансово управление на извѣстна мѣстностъ се отдава на произволътъ на единъ чловѣкъ, т. е. понѣкога попада въ желѣз-

нитѣ ржцѣ на най алчнитѣ страсти, защото недоброжелател нийтѣ откупувачъ грижи се само за собствената си полза. Затова необходимо е, щото въ бѣдѣще всѣки отомански граж данинѣ да се облага съ даждия въ извѣстенѣ размѣрѣ, съоб- разно съ имуществото и положението му и щото повече отъ това нищо друго отъ него да не се иска.

Така сѣщо необходимо е съ особенни закони да се уста- новѣтъ и опрѣдѣлѣтъ расходитѣ за нашитѣ сухопѣтни и мор- ски сили. Както казахме, защитата на дѣржавата ако и да е важно дѣло и снабдяванието на войници за това и да е длѣжностъ на всичкитѣ жители, нѣ необходимо е да се утвѣ- рди съ законѣ частѣта, която се пада на всѣка мѣстностъ, като се гледа на исканието на обстоятелствата, и да се намали на 4 или 5 години срокѣтъ на военната служба. Защото съ- биранието отъ една мѣстностъ повече, отъ друга по малко чис- ло хора, отколкото тѣ могатъ да доставѣтъ, безъ да се обѣр- ща внимание на числото на народонаселението, причинѣва несправедливостъ и нанасѣ смъртенѣ ударѣ на земледѣлието и промишленостѣта на страната, както и пожизената служ- ба привежда въ отчаяние войницитѣ и сѣдѣйствува за нама- ляване численостѣта на населението.

Съ една дума, безъ различнитѣ узаконения, необходи- мостѣтъ отъ които по горѣ доказахме, въ империята не може да има сила, нито богатство, нито щастие, нито спокойствие; тя —империята—трѣбѣва да очакѣва това само при осѣществлението на тия нови закони.

Ето защо всѣки подѣждимѣ ще се сѣди публично по нашитѣ божественѣ законѣ, слѣдѣ произвеждане на слѣд- ствието и испитванието и прѣдѣ произнасянието на присѣда- та никому не е позволено тайно или открито да погубѣ дру- тиго носрѣдствомѣ отрова или какѣвъ и да е другѣ способѣ. Ни- кому не се позволяѣва да нанасѣ оскѣрбление на честѣта на когото и да би било. Всѣки ще владѣе своята собственостъ отъ всѣкакѣвъ родѣ и ще располага съ нея напѣлно свобод- но, безъ прѣпятствието на когото и да би било; така напр.: невиннитѣ наслѣдници на прѣстѣжникѣтъ не ще се лишаватѣ отъ законнитѣ си права и имуществото на прѣстѣжника не ще се конфискуѣва. Тия императорски льготы се распростра- няватѣ на всичкитѣ ни подданици безъ разлика на вѣр ис-

повѣдание или секти; тѣ всички ползватъ се съ сѣщитѣ права.

И така, отъ насъ е подарено на жителитѣ отъ империята пълно обезпечение на животътъ, честъта и имуществото, съобразно съ исканията на буквата отъ нашия свѣщенъ законъ. За установление на останалитѣ статии чрѣзъ събиранieto просвѣтенитѣ мнения, нашия свѣтъ на правосъдието (увеличенъ съ нови членове колкото се укаже за нужно) къмъ когото ще се присѣдинятъ въ извѣстни дни, по наше назначение, министри и сановници на империята, ще се събира съ цѣль да изработи опрѣделителни закони за обезпечение животътъ и достоянието и за распрѣдѣление на даждията. Всѣки въ това събрание свободно ще изложи своята мисль и ще подаде мнението си. Законитѣ за установление редътъ на военната служба ще се обсъждатъ въ военниятъ свѣтъ въ зданието на сераскерата. Всѣки законъ, слѣдъ обсъжданieto му, ще ни се прѣдстави и ние ще го потвърдимъ въ началото съ нашата императорска рѣка за привежданieto му въ дѣйствиe и изпълнение.

Понеже настоящитѣ установления иматъ за цѣль да приведатъ въ цвѣтуще състояние религията, правителството, народътъ и държавата, то ний се задължаваме нищо противно на това да не вършимъ. Въ залогъ за вѣрность на нашето обѣщание, ние желаемъ, като помѣстимъ тоя уставъ въ залата, дѣто се пази достославната мантия на пророктъ, въ присѣтствие на всичкитѣ улеми и самовници на империята, да принесемъ (на уставитѣ) клѣтва въ името на Бога и подиръ това да приемамъ такъва сѣщо клѣтва отъ улемитѣ и сановницитѣ на империята. Слѣдъ това всѣки отъ улемитѣ и сановницитѣ на империята, или което и да е друго лице за нарушение на тия установления ще прѣтегли наказание, съответственно на доказаната му виновность, безъ да се гледа нито на чинъ, нито на звание, нито на значението му. За това ще се състави уставъ за наказанията.

Понеже всичкитѣ чиновници въ империята получаватъ сега прилична заплата — а длъжноститѣ, за които заплата е още недостатъчна, ще се увеличи — то законътъ строго ще прѣслѣдва продажността на милость и длъжности (ришветъ, взятка), която се осъжда отъ божествения законъ и съставлява една отъ главнитѣ причини за упадъка на империята.

Понеже горѣказанитѣ установленія съставляватъ измѣнение и пълно подновление на стария редъ, то тоя императорски указъ ще бжде обнародванъ въ Цариградъ и въ всичкитѣ мѣста на нашата имперія и официално ще се съобщи на всичкитѣ посланници на приятелскитѣ държави, които прѣбиваватъ въ Цариградъ, да ги поставимъ за свидѣтели на дарованията на тия установленія, които съ Божията помощъ ще прѣбждятъ навсегда.

Слѣдъ това да ни запази Богъ подъ свойтъ святъ и честенъ покровъ!

А всѣкой, който противодѣйствува на настоящитѣ установленія, да бжде проклѣтъ свше и за всѣкога да бжде лишенъ отъ възложеното щастие!

Од друго

Списанието — Свободно
„Българският“

Вжтрѣшенъ прѣгледъ.

Едно обяснение съ редакцията на „Българска Сбирка“. — Разликата между нейното политиканство и нашето. — 28 ий Февруарий. — Сжщността на борбата за „духовно освобождение“.

Редакцията на Пловдивското списание „Българска Сбирка“, която се редактира отъ извѣстния г. С. Бобчевъ, като разгледва III кн. на нашето списание, казва между другото, че то се е увлѣкло отъ „модното“ днесъ у насъ политиканство. Поводъ да направи тая бѣлѣжка по нашъ адресъ даватъ на редакцията на „Бъл. Сбирка“ вжтрѣшнитѣ прѣгледи. Какво иска да каже „Б. С.“ съ тая си бѣлѣжка и какво зло вижда въ модното ужъ политиканство у насъ, не знаемъ. Но очевидно е, че за редакцията му вжтрѣшнитѣ прѣгледи на нашето списание сж плодъ на „модното политиканство“. Нѣма да увѣряваме редакцията на „Б. С.“ въ противното. Напротивъ, увѣряваме я, че ний, като публицисти, смѣтаме за своя висока длѣжностъ да взимаме участие заедно съ всички граждани въ разискванието на всички вжтрѣшни работи на нашата държава, да си даваме мнѣнието по тѣхъ, да изясняваме на читателитѣ ни тия работи отъ наша гледна точка и както ги разбираме. Това е наша длѣжностъ като публицисти и наше право като граждани. Ако е воля на редакцията на „Б. С.“ да нарича „политиканство“ изпълнението ни на своята длѣжностъ и упражнението на своето право, което въ всѣкой случай не отъ нея сме го получили, нищо нѣмаме противъ това. Но бѣлѣжката, която тя прави на нашъ адресъ, трѣбваше прѣди всичко да направи на себе си. Защото тя дава много по-голяма „данъ на модното политиканство“, отъ колето кое да е друго списание. Или ще ни каже, че неправи това? Не е истина. Какво прѣдставлява отдѣлтѣтъ ѝ „Изъ книжнината и живота“, ако не чистѣйше политиканство? Между това, ний никога не мислѣхме, та и никой не е мислилъ, че политиканството ѝ е зло. Читателитѣ ни ще видятъ въ хрониката на тѣзмѣсечната книга на списанието ни, че ний не виждаме въ политиканството нищо зло за нѣкого, освѣнъ разбира се за ония, които се боятъ отъ критика, отъ расчоплювание на въпроситѣ.

Всичката работа е тамъ, че ний политиканствуваме не тѣй, както редакцията на „Б. С.“ и както ѝ се иска всички да политиканствуватъ. Ний сме увѣрени, че, ако бѣхме замижали прѣдъ фактитѣ и бѣхме запѣли въ унисонъ съ нея по нашитѣ вжтрѣш-

ни работи, тя другояче щѣше да посрѣщне нашитѣ прѣгледи. Да бѣхме заедно съ нея поздравили г. Стоилова съ „побѣдата“ на полицията, войската и грубата сила въ послѣднитѣ избори, на 22 Януарий г. г., въ Бѣла-Слатина и др. мѣста, надъ безоръженитѣ избиратели, редакцията на „Б. С.“ безъ друго щѣше да намѣри нашитѣ вѣтрѣшни прѣгледи за дѣло благородно, умѣстно, не „модно политиканство“, за дѣло патриотично и т. н. Да бѣхме хвалили всичко, което излиза отъ главитѣ на властующитѣ, или поне да бѣхме замълчавали по дѣла, по които сме длѣжни, като публицисти и граждани, да не мълчимъ, тогава споредъ редакцията на „Б. С.“, щѣхме не да *политиканствуваме*, а да вършимъ полезна работа. Но какво да се прави, когато ний другояче разбираме длѣжноститѣ на публициста и гражданина, когато не можемъ да наричаме несправедливото справедливо, черното бѣло и бѣлото черно? Въ всекой случай ний сме убѣдени, че единъ публицистъ е много по-полезенъ за обществото, когато той критически се отнася къмъ работитѣ, отъ колкото когато той само ги одобрява и хвали, когато се отнася къмъ тѣхъ съ явно партизанско пристрастие или слѣпичката. При туй, ако земемъ политиканството за най-лошо явление, тогава трѣбва да признаемъ, че послѣдния родъ публицисти политиканствуватъ въ най-лошъ смисълъ. Редакцията на „Б. С.“ отъ 18 Май до сега само туй и прави, че прѣвъзнася нашитѣ вѣтрѣшни работи, че явно несправедливи дѣла ги нарича справедливи или ги защитава и оправдава. Тя несъмнѣнно политиканствува, и ако политиканството земемъ за лошо нѣщо, тогава ще излѣзе, че тя именно политиканствува въ най-лоша смисълъ. Нашата задача е да обясняваме същността на вѣтрѣшнитѣ работи въ нашата държава, да ги разгледваме обективно, до колкото можемъ и както ги разбираме. Най-важното тукъ е да ни се показва погрѣшността въ обясненията и въ обсъжданията на работитѣ. Обаче, за редакцията на „Б. С.“ както се вижда, не това е най-важното. Тя иска или всички да обсъждатъ работитѣ, както нея, или да мълчимъ. И нѣкъ, значело да отдаваме „данъ на модното политиканство“. Просто и ясно: „не разсуждатъ, а кланяйся и благодари!“ Не е ли тѣй? Тогава молимъ редакцията на „Б. С.“ да се искаже по-ясно.

Смѣтнахме за нужно да направимъ горното обяснение, за да покажемъ на редакцията на „Б. С.“, че тя напраздно е захванала да се занимава съ неблагоприятния трудъ да цуца по адресъ на нашето списание питийски думи. Разбираме, каква ѣ работата. По-добрѣ е, мислимъ, право да си го каже, че да разбиратъ всички. А ний ще си продължаваме своята работа. Въ полезността ѣ за читателитѣ ни не се съмнѣваме, както не се съмнѣваме и въ туй, че тя е неприятна за заинтересованитѣ партии и личности.

Праздникът на 28-й Февруарий дойде неочаквано да отвлече на минута вниманието ни отъ текущитъ въпроси. Думата ни е за „Юбилея на първата 25-годишнина отъ основанието на Екзархията.“ Нѣколко деня прѣди 28 Февруарий туко заговори за тоя юбилей и почти въ надвечерието на тоя день Министерството на Просвѣщението се распореди, щото учителитъ да взематъ мѣрки за по-блѣскавато му всенародно отпразднувание. Малко късно излѣзе на сцената тоя празникъ, но по-добрѣ късно отъ колкото никога. Дали късното досѣщение за тая 25-годишнина или по други причини стана, но вижда ни се много чудно обстоятелство, че тоя юбилей се посвѣти на основанието Екзархията. Основанието на послѣдната не е, спорѣдъ насъ, най-важния резултатъ отъ дългогодишната народна борба за освобождение. Основанието на отдѣлна, „Българска Екзархия“ може да се счита повечето за резултатъ отъ упоритостта на фанариотското више духовенство, отколкото за резултатъ на съзнателно стремление къмъ създаването на отдѣленъ Екзархатъ. Българския народъ искаше да си има свои владици, които да му „пѣятъ“ по български и които той да си ги избира. Въ туй се заключаваше сѣщността на борбата за „духовното освобождение.“ Борбата, която прѣди 25 години се увѣнча съ успѣхъ, е велика по политическото си значение, а не по основанието на Екзархията. Трѣбваше да се признае съ законъ отъ турското правителство, че българския народъ е отдѣлна единица въ османската империя съ самостоятелни стремления. Това се достигна въ 1870 година съ истрѣгването отъ рѣцѣтъ на турското правителство Султанския фирманъ за самостоятелното духовно управление на българския народъ. Тая придобивка означаваше началото на блиското политическо освобождение. Ето великия резултатъ отъ борбата до основанието на Екзархията, борцитъ за който заслужватъ спомѣнъ и извѣстна признателност отъ българския народъ.

Борбата за политическото освобождение не се спрѣ съ създаването на Екзархията. Тя слѣдваше и, при туй, слѣдваше по мимо Екзархията и даже при прѣчкитъ отъ страна на прѣдставители отъ вишето духовенство, създадено заедно съ нея. Тъй що основанието на Екзархията само по себе нѣма, споредъ насъ, особено историческо значение. Историческо значение има отдѣлението на българския народъ въ отдѣлна политическа единица. Този резултатъ можеше, при една по-малка заслѣпенност на грѣцката патриаршия, да се получи, безъ да се основава отдѣленъ Екзархатъ; можеше българския народъ да получи самостоятелно духовно управление въ църковнитъ си работи, безъ Екзархъ. И отъ това великото значение на борбата нито на ко-сѣмъ нѣмаше да се намали. Дощѣ врѣме, когато Екзархията не ще сѣществувва, но борцитъ за самостоятелността и свободата на народа винаги ще се спомѣнуватъ съ добро чувство. Ето защо ний мислимъ, че юбилея на 28-й Февруарий не се отна-

сяше до основанието на Екзархията. А ако трѣбваше да се празнува отъ народа и учащата се младежъ нѣкакъвъ юбилей, той трѣбваше да носи по-другъ характеръ.

Прочее, *Екзархийскій юбилей* мина и замина. Както ни съобщаватъ вѣстниците, той се е отпразднувалъ въ повечето мѣста на Княжеството доста тържественно. Размѣненни биле сума поздравителни телеграмми между празнующитѣ и виновницитѣ на празника. Всичко това е естествено. Но едно не трѣбва да се забравя. Имаме си своя, *народна черква* и *народно правителство*. Българския народъ въ Княжеството се избави отъ чужди тирани и експлоататори, но се сдоби съ свои тирани и тиранчета и съ свои експлоататори. Всичко е облечено въ народни форми, на които робува грамадното болшинство отъ народа. Това обстоятелство, мислимъ, хвърля извѣстна сѣнка на всички такива патриотически и ужъ народни юбилеи, какъвто се явява и юбилей на 28 миналий мѣсець. То е, споредъ насъ, причината, дѣто всичкитѣ патриотически юбилеи изглѣждатъ не тъй естествено горѣщи, официални и повечето пѣти съвсѣмъ неискренни. Очевидно е, че най-тържественния день на народитѣ, деньтъ на най-искренното тържество не е настѣпилъ още. Той е въ бѣдѣщето и недалечното бѣдѣще.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Какво нѣщо е жената? Отъ А. А. Мизогеновъ. Прѣводъ отъ русски.

Прѣди нѣколко дни се яви на български книжката: „Какво нѣщо е жената?“ отъ А. А. Мизогеновъ, прѣведена отъ русски, нѣ съ неизвѣстенъ прѣводачъ. Като прочетохъ тѣзи толкова на-задничава книжка, съжелихъ несвоеврѣменний трудъ на прѣво-дача. Ако прѣводача е човѣкъ младъ, което се вижда и е съ образование, то никога не бихъ му простилъ такова понятие за жената въобще; а, ако той несподѣля думитѣ, мислитѣ, взгляда на Натова, то е толкова по-виноватъ, гдѣто дава бѣлъ свѣтъ, гдѣто поддържа съ прѣвода си такова късоглѣдство за жената. Нито първото, нито второто го оправдава, та нѣка се съгласи съ мене, че той не е ималъ друга никоя цѣль освѣнъ да се опита само въ прѣвождане и внесе малко торъ въ ли-тературната нива за социалното положение на жената.

Натовъ, героя на тоя разказъ, въ своята рѣчь нарича же-ната: чудовище, коварно същество, магйосница, царица на но-щята, ревностна помагачка на духътъ на тъмнината и пр. пр. Съ една дума, той не признава, че у жената има поне въ за-родишь способности за умствено или нравствено развитие, даже, напротивъ, той допуца, че жената е изродъ на челоув-ческия родъ, че тя е създадена само за зло и не е надарена съ нищо добродѣтелно, съ нищо такова, което въ изобилие е у мъжътъ.

Да се мисли тѣй за жената въ послѣднитѣ години на на-стоящий вѣкъ е еднакво съ туй че Св. Илия е, който произ-вожда грѣмътъ съ своята грамадна колесница съ 4 коня.

Мислитѣ на Натова сж мисли на старитѣ вѣкове и нѣматъ никаква цѣна за сегашното врѣме. Тѣй, наистина, мислятъ дервишитѣ и обитателитѣ на тъмнитѣ мѣнастирски келии, нѣ съвсѣмъ инѣкъ мислѣтъ сега сериознитѣ мислители на сегаш-ната епоха. Рѣчьта на Натова е едностранчива; въ нея има нѣщо увѣхтело, изгнило, отчаянно; въ неж нѣма нищо въспи-тателно, а напротивъ тамъ се съглежда отчаяния викъ на единъ семеенъ, който е ималъ нещастieto да попадне на една безха-рактерна жена.

Отъ всички почти съврѣменни мислители се признава, че жената има сжщитѣ способности, които природата е дала и на мъжътъ, че тя е прѣди всичко челоувкъ (нѣщо, въ което се съмнѣвали нѣкогашнитѣ достопочтенни отци иезуити), и като челоувкъ, тя има право на всестранно умствено и нравствено

развитие, че трѣбва да ѝ бѣдѣтъ открити всичкитѣ знания, искусства, въобще мирѣтъ толкова, колкото е и за мъжѣтъ. Даже нѣщо повече: нѣкои доказватъ, че у мъжетѣ тканитѣ сѣ по-груби, нервитѣ по-малко чувствителни, устройството по-грубо, чувствата по-тъпи отъ колкото у жената; че жената познава по-скоро истинната, даже и най-неуловимата истина, че тя е много по-догадлива, по-проницателна и слѣдователно по-способна да открива тайното, да познава неизвѣстното. И по силата на енергията си тя надминавала мъжѣтъ. Поглѣднете на рускинята, на положителната англичанка и Вий ще се убѣдите въ правотата на горнитѣ мисли. Тѣзи жени сѣ най-прѣданнытѣ на своитѣ другари мъже, тѣ никога и въ нищо не измѣнватъ на своя другарѣ, като принасятъ най-търпеливо всичкитѣ несгоди въ живота. Пъкъ и нашата нравствена селенка не пада по-долу въ това отношение.

Въ Натовата рѣчь се казва, че бракѣтъ билъ сѣщия продуктъ на любовѣта, какѣвто е оцета на виното, че бракѣтъ билъ злочестие, защото свободата на мъжѣтъ била изгубена чрѣзъ него, че въ душата на жената се раждатъ сатанински замисли, че тамъ било адъ, гдѣто царувалъ дяволѣтъ и пр. и пр.

Да се поддържатъ такива мисли значило би да се отрича туй, което почива на нѣщо положително, нѣщо здраво, нѣщо съ хиляди опити доказано. Душата на жената не само, че е еднаква съ оная на мъжѣтъ, нѣ ѣ надминава по добродѣтелитѣ си. Много по-милостива, много по-великодушна, по-нѣжна е душата на жената, отъ колкото на мъжѣтъ. „Жената е ангелъ хранителъ на мъжѣтъ; тя е жрицата на любовѣта, грациитѣ и самопожертвуванието; тя е утѣшителницата въ гореститѣ на живота; тя е най-искренната и вѣрната другарка на мъжѣтъ; тя е неговата радостъ, неговата гордостъ“ е казалъ най-симпатичний руский писателъ Бѣлински. Значи, не дяволъ царува въ душата на жената, не се раждатъ тамъ злоумишления, а тамъ е рай, тамъ е царството на ангелитѣ.

Колкото се отнася до брачния съюзъ, то думитѣ на Достоевский: „жената и мъжѣтъ съставляватъ единъ цѣлокупенъ човѣшки организмъ“ и ония на Лермонтова: «жената безъ мъжѣтъ е корабъ безъ кормило, а мъжѣтъ безъ жената—разюзданъ конь“ много по-вѣрно опрѣдѣляватъ бракѣтъ. Жената, като че ли отъ природата е надарена да обича и то силно да обича семейството, родината си; тя почти, че умира нравствено, ако нѣма своя челядь. Тя е незамѣнимъ другарѣ на мъжѣтъ, както въ работитѣ му, тѣй и въ идеитѣ му; тя е готова да се самопожертвува да умрѣ за любимия си мъжъ. Жената има велико и плодотворно значение за нашия социаленъ животъ въобще и за семейний частно. До колкото е велико назначението на жената може да се сѣди отъ това, че като въспитава дѣтето тя приготвя доблестенъ гражданинъ, а като отхрани и въспита дѣщерята тя приготвя едно бѣдѣще семейство. Да, да се обича

жената, да се встъпи въ браченъ съѣзъ съ нея не само че не е лошо, нъ има плодотворно съ нищо не замѣнимо значение за обществото. Викторъ Хюго е казалъ, че любовта къмъ жената е за насъ мъжетъ тъй, както е солта за мѣсото: като овладява сърдцето, тя го прѣдпазва отъ развала. Нъ за да бѣде такава жената, особено нашата жена, която за сега стои по-ниско въ умствено отношение отъ мъжтъ нея ѝ сж не-обходими трудъ, наука и постоянство за да може да си извоюва по право принадлежащото ѝ мѣсто. Тя трѣбва да стѣпе на здрава почва, да трѣгне въ пѣтьтъ на прогресса и съ свой собственъ трудъ да постигне благородната цѣль: да бѣде и тя полезенъ членъ на обществото. Тѣй, да се защищаватъ правата на жената, да се иска всестранното ѝ образование не само, че не прѣд-ставлява нѣкаква опасностъ за мъжтъ, нъ напротивъ, борбата за интереситъ и правата на жената е борба за нашитъ соб-ственни интереси.

Нъ ако се прослѣди съ възможна послѣдователностъ посте-пенното измѣнение на взгляда къмъ жената прѣзъ всичкитъ врѣ-мена у всичкитъ народи, ще се види, че въпросътъ за жената, за нейнитъ физически и душевни свойства, за нейната роль въ общественния, политическия и частния народенъ животъ е билъ въпросъ, който е обрѣщаль най-живото напргнато внимание на най-великитъ умове и характери — особено пѣкъ въ втора-та половина на сегашний вѣкъ. И днесъ, обаче, има още хора, които опорито отричатъ присѣтствието у жената тѣзи духовни сили, съ които ѣ одала природата толкова, колкото е на-дала и останялата „некрасива“ половина отъ чловѣческия родъ. Като протестъ на таква Натовци азъ ще приведа единъ малъкъ списъкъ на женитъ, които сж придобили голѣма или мал-ка извѣстностъ съ своитъ трудове въ различнитъ области на общественната дѣятелностъ: научна, литературна и политическа, На пр. Мария Терезиа, Мария Стюартъ, Изабелла Кастилска, Екатерина Медичи, Жана Д'Аркъ, Шарлота Корде, Екатерина II и пр., като смѣли политически дѣятелки и реформаторки. Послѣ Г-жа Миллъ, Яковлева, Клейманъ, Гончарова, Ковалевска, Жоржъ Зандъ, Графина Дашкова, М. К. Цебрикова, Г-жа Сталь, София Бар-дина и пр., като дѣятелки по науката и литературата. Най-послѣ: Сарра Бернаръ, Аделина Патти, Полина Лукка, Графиня Зонтагъ и пр. и пр. по искусствата и още много други по педагогията, технологията, администрацията и др. клонове на управление, като: директорки на банкитъ, ректорки на университета, инжи-нерки, проповѣдници на Христовото учение и пр. и пр.

Благодарение на плодотворната, разностранна и неуморими дѣятелностъ на жената, тѣхната постоянна енергия и трудолю-бие сж успѣли да ѝ завоюватъ за себе си толкова отъ дълго врѣме оспорваното ѝ право за самостоятеленъ трудъ — право да бѣде и тя единъ отъ полезнитъ членове на чловѣческото общество. Успѣла е тя послѣ толкова продължителна и неравна борба съ

невъжитѣ, тѣпоумнитѣ и злѣбни клеветници Натевци и съ дивитѣ прѣдрасждѣци и прѣдубѣждения да придобие дълбоко уважение и пълно заслужено съчувствие отъ всички истински мислители искрени и дълбоко прѣдадени на великата идея за общото благо членове на европейското общество. И сега, когато този въпросъ за жената е почти рѣшенъ по принципъ и е встѣпилъ въ нова фраза на своето историческо развитие, а именно поставенъ е на практическа почва, сега именно у насъ има още хора, които прѣвождатъ трудове на Мизогеновци, трудове на хора мракобѣсци, слѣпни водители на слѣпитѣ, които употребяватъ всички усилия за да спрѣтъ, макаръ врѣменно, стрѣмлението на сегашното женско общество. Нѣ азъ съмъ на убѣждението, че всичкитѣ тѣзи мѣрки и усилия на хора, които не знаятъ що правятъ, не ще постигнатъ желаемитѣ имъ цѣли, а ще останѣтъ безплодни и безсилни, както е безсилно и недълготрайно всичко онова, което отива въ разрѣсъ съ вѣчнитѣ закони на цивилизацията и разума. въ разрѣсъ съ историческия ходъ на нѣщата, което, най-послѣ, не отговаря на исканията на вѣка. Ще повтора думитѣ на единъ даровитъ прѣдставителъ на мисълта: „прѣдъ умѣтъ, просвѣтенъ отъ науката, прѣдъ знанието и разумния трудъ всекой прѣдрасждѣкъ всека прѣграда сѣ длѣжни да паднатъ, като разрушими и изгнили“. Като тѣй старателно се занимава европейското общество съ въпросѣтъ за жената, който е на прагѣтъ на разрѣшението си, като на много мѣста даже сѣ признали политическитѣ ѣ и граждански права, непрѣстимъ грѣхъ е отъ нашата интелегенция (мѣжката и женската) гдѣто тѣй е занимарила този толкова важенъ и съврѣмененъ въпросъ, гдѣто тѣй рѣдко се явява нѣщо за жената въ нашата литература; а прѣстѣпление правѣтъ такива, като нашия прѣводачъ, гдѣто внасятъ мисли, които заблуждаватъ и така заблуденитѣ надменнитѣ по женския въпросъ.

Наистина, че нашата българка стои много по-ниско въ умственое отношение, отъ колкото българина, нѣ това и ниско положение трѣбва да се прѣмахне, като ѣ се отворятъ вратитѣ на всички учебни завѣдения, да ѣ се подпомогне за повдигане-то на умственый и нравственый ѣ уровень. та по този начинъ да бѣде добродѣтелна жена, майка на доблестни граждани и вѣрна сплѣтница на живота ни.

Никоя раса или народъ, казва единъ писателъ, не се е възвисилъ по горѣ отъ състоянието на женитѣ си, нито пъкъ може той да направи това въ историята на свѣтътъ. Младежа е баща на челѣвка, но жената е майка на младежа и тя рѣшава цѣлото състояние на поколѣнието, което слѣдва.

